

Feministička snaga ili Želja da se promeni sve

Savremeni feminizam uvezuje novi internacionalizam.

Rekonstrukcija
Ženski Fond

Veronika Gago

Feministička *potencia*;
ili,
Želja da se promeni sve

Veronika Gago

Prevela

Galina Maksimović

Naslov originala:

La potencia feminista : o el deseo de cambiarlo todo

Veronika Gago

1. izdanje: Buenos Aires: Tinta Limón, 2019.

Grafički dizajn: Natalija Božinović

Lektura i korektura: Luka Tramošljanin

© tekstovi: Veronika Gago
© 2019, izdanje Tinta Limón

Za Rakel, Nati i Lusi

Sadržaj

<i>Predgovor prevoditeljke</i>	7
<i>Uvod Feministička potencia; ili, Želja da se promeni sve</i>	10
<i>#MiŠtrajkujemo: Ka političkoj teoriji štrajka</i>	17
<i>Nasilje: Postoji li rat nad telima žena i protiv njih?</i>	56
<i>Telo-teritorija: Telo kao bojno polje</i>	80
<i>Feministička ekonomija eksploatacije i ekstrakcije</i>	107
<i>Skupština kao situirani aparat kolektivne inteligencije</i>	141
<i>Feministička internacionala</i>	162
<i>Kontraofanziva: Bauk feminizma</i>	188
<i>Osam teza o feminističkoj revoluciji</i>	207
<i>Zahvalnice</i>	219
<i>BIOGRAFIJA autorke</i>	221
<i>Informacije o knjizi</i>	222

Habent sua fata libelli—Knjige imaju sopstvene sudbine.

Po citatu Roze Luksemburg

Predgovor prevoditeljke

Teško je zamisliti feminizam bez internacionalizma, bez dvosmernog deljenja lokalnih i međunarodnih iskustava koja se međusobno hrane i dopunjuju. Istovremeno, u feminističkom internacionalizmu ključna je međuupućenost teorije i prakse. Lokalno, dodatno je važno razvijati rečnik međunarodno uvrežene terminologije, imenovati prakse koje možda već praktikujemo, ili kroz jezik dolaziti do novih praksi. U svemu ovome je dragocenost ove knjige, koja artikuliše teorijske, praktične, organizacione i akcione aspekte feminističkog internacionalizma, kroz živ i promenljiv jezik. Uz to, knjiga postaje još relevantnija u svetlu lokalnih protesta nakon 1. novembra 2024. godine. Njeni univerzalni principi okupljanja, razgovora, načina uvezivanja borbi, predstavljanja širokog terenskog rada, planiranja i ujedinjenog akcionog delovanja, mogu biti jednako značajno štivo za studentski pokret koliko i za feministički.

Knjiga obuhvata bogato iskustvo pre svega argentinskog, a zatim i drugih uvezanih južnoameričkih feminističkih pokreta, koji u duhu internacionalizma deluju i autonomno na lokalnom nivou i na jednom višem, ujedinjenom nivou. Tekstovi su pisani i u jeku borbi i post festum, pa kombinuju teorijske koncepte sa intenzivnim emocijama, od besa do ushićenja, poetično podsećajući na to koliko feministička akcija, u svom dijalektičkom duhu, jeste haotična, brzo promenljiva, živa. Detaljno opisane scene sa terena neupitno će čitateljke i čitatelje podsetiti na scene koje i same/i prolaze ili su prolazile/i.

Prevesti knjigu bilo je umnogome izazovno, počevši od samog naslova, *La Potencia Feminista*. Termin *potencia* u direktnom prevodu kao „potencija” ne čini pravdu originalnoj reči, koju autorka elaborira i kao potencijal, i kao moć, i kao snagu, uzgred se ograđujući od Aristotelovog tumačenja *potencie*, najčešće prisutnog u zapadnom tumačenju. Autorka pravi distinkciju i između tumačenja *potencie* kao statičke kategorije i *feminističke potencie* kao dinamičke materije. Ovo je jedan od živih termina koji se obogaćivao kroz akciju, te prevazilazi bilo koji sveden prevod. Zato se u našoj verziji zadržava originalna reč. U prevodu naslova,

ipak se opredeljujemo za termin „feministička snaga”, jer daje jasnije obrise o tematici knjige. Druga varijanta mogla je biti „feministička internacionala”, kako glasi naslov prevedenog izdanja koje je objavila izdavačka kuća *Verso Books*. Ovo bi takođe bio dovoljno precizan, iako donekle redukovani naslov, jer u okviru linije narativa o internacionalizmu postoje jake grane ka lokalnim aspektima feminističkih borbi.

Jedan od ključnih „alata” ili načina organizovanja opisanih u knjizi jeste *la asamblea*, što se u ovoj verziji prevodi direktno, ali ne nepromišljeno, kao „skupština”. Bilo je neodoljivo napraviti paralelu sa aktuelnim plenumima ili zborovima, jer je suština ovakvog organizovanja – na fakultetima, u komšilucima, na radnim mestima – vrlo slična, sa principima direktne demokratije. Međutim, autorka na više mesta ističe kako feministički pokret kroz svoje „skupštine” stiče realnu političku moć, postaje mesto artikulisanja javne politike, mesto odlučivanja, a ponekad i alternativa političkim institucijama. Zato *la asamblea* prevodimo kao „skupština”, ne samo simbolički i „počasno”, već zbog realnog političkog uticaja feminističkog pokreta kroz ovaj oblik organizovanja.

Gago artikuliše feministički pokret kao pokret „žena, lezbejki, trans osoba i travestija (*travesti*). Termin „transvestiti” kod nas je već zastareo, uz to pežorativan i ne sasvim identičan terminu *travesti*, stoga ovu reč zadržavamo u originalu, poštujući principe samoodređenja u okviru južnoameričkih pokreta, gde je ovaj termin drukčije kontekstualizovan i emancipatoran, i gde osobe koje se izražavaju kroz ovaj politički identitet insistiraju na distanciranju od medicinske tranzicije i zapadnih koncepata roda. Navedeni identiteti svakako su ujedinjeni klasnim pitanjem, pitanjem radnih prava takođe, na čemu se sve vreme insistira kroz knjigu.

Još jedna važna stvar je da kroz knjigu, gde god je moguće i prikladno, koristimo takozvani politički ženski rod. Tačnije, kada se spominje grupa ljudi u množini, a rod im nije preciziran, koristimo ženski rod, nasuprot uvreženoj praksi automatskog korišćenja množine u muškom rodu za označavanje grupe ljudi. Ovo je mali doprinos demaskulinizaciji jezika. Kada je reč o jeziku i rodu, imamo i pitanje prevoda vezanih za nebinarne osobe. Za njih koristimo treće lice množine, prateći sve češću praksu i samoopredeljenje nebinarnih osoba za ovu vrstu oslovljavanja.

Ovo je prvi put da prevodim teorijsku knjigu u celosti, što će se na momente

možda i videti. Spram toga držim se feminističkog prava na grešku, u nadi da će posledice eventualnih grešaka pokrenuti konstruktivne razgovore. Sadržaj ove knjige svakako tome služi – razgovorima, pa akciji – pa opet razgovorima i opet akciji. Situacija u Argentini politički se drastično izmenila od objavljivanja ove knjige, ali njeni univerzalni principi vezani za to kako se organizujemo, kako zajedno promišljamo i delujemo, ostaju primenljivi i, zbog snažne internacionalističke dimenzije, kontekstualno prilagodljivi.

Na kraju, zahvalila bih se lektoru, Luki Tramošljaninu, koji je bio i više od lektora – strpljiva podrška, temeljan u svojim intervencijama i predlozima. Takođe velika zahvalnost Rekonstrukciji Ženskom fondu što me je podržala da uz svakodnevni rad tamo uđem i u ovu prevodilačku avanturu, za koju, na osnovu intenzivne komunikacije sa feminističkim kolektivima, verujem da će biti mnogostruko korisna.

Uvod

Feministička potencia; ili, Želja da se promeni sve

Proteklih godina, feministički pokret protresao je tlo širom planete. U Argentini, pokret *Ni Una Menos* javio se kao odgovor na brojne i specifične oblike nasilja s kojima se suočavaju žene i feminizovana tela, a učesnice pokreta brzo su osmislile novi oblik organizovanja i akcije: feministički štrajk. Pola miliona žena, lezbejki, trans osoba i *travesti* osoba izašlo je na marševe nakon Međunarodnog ženskog štrajka 2017. godine; po 800.000 žena zauzelo je ulice na Međunarodni dan žena 2018. i 2019. Istovremeno, 2018, 2019. i 2020. dešavala se masovna i neprekidna mobilizacija za legalizaciju abortusa.

Ovaj tekst je pisan u žaru tih događaja, u vreme kada je feministički pokret razvijao novu vrstu protagonizma. I pisan je iz specifične pozicije: *unutar* tih organizacijskih dinamika. Ovo je živi zapis diskusija koje su se vodile dok smo se pripremale za štrajkove, marširale, polemisale na skupštinama, održavale desetine sastanaka i vodile stotine razgovora, koordinisale se i održavale razmene sa saborkinjama iz celog sveta. Ovo je zapis političkog procesa koji ostaje *otvoren*. Tu je moje pisanje situirano. I izneseno je u ključu militantnog istraživanja.

Podela knjige na osam poglavlja počela je kao proizvoljna afirmacija broja koji smo iskoristile da organizujemo kolektivne zahteve za prvi Međunarodni ženski štrajk, 8. marta 2017. godine.

Međutim, kao što se to ponekad čudesno dogodi, brojevi su se potrefili. I zaista, broj se poklapa sa nizom problema koji čine tkanje ovog teksta. Svako poglavlje ima naslovni problem, a istovremeno, može se reći da se pitanja ponavljaju, ponovno pojavljuju, istrajavaju i skaču iz poglavlja u poglavlje. Uprkos tome što ih imenujem kao različite probleme, postoji način da im se pristupi koji povlači njihove zgusnute međupoveznice. Može se reći da, iako se uvek postavljaju

ista pitanja, ipak postoje ton, svetlosni oblik i brzina koji razlikuju svako od njih.

Koncept feminističke *potencie* odražava ovu vrstu pokreta ukazujući ka alternativnoj teoriji moći.¹ Prigriliti feminističku *potenciu* jeste odbraniti nedorečenost toga šta osoba može da uradi, šta mi možemo da uradimo – uvažiti da ne znamo za šta smo sve sposobne dok ne iskusimo izmeštanje granica u koje smo primorane da poverujemo i da im se povinujemo. Ovo nije naivna teorija moći, jer ne ignoriše oblike eksploatacije i dominacije koje strukturisu moć; zapravo, njeni predlozi idu u samu srž subjektiviteta koji se suprotstavljaju postojećim moćima. U ovom smislu, postoji razumevanje feminističke *potencie* kao razmeštanja kontramoci. Na kraju, to je afirmacija još jedne vrste moći: moći kolektivnog izuma protiv eksproprijacije, kolektivnog uživanja protiv privatizacije i moći proširivanja toga šta želimo kao moguće, ovde i sada.

Ono što ovde pokušavam da konstruišem je analiza situirana u nizu borbi, uličnih žurki, iskustvenih trzavica i odjekivanja povika: „*Ni una menos!*” („Nijedna manje!”). Postoji fundamentalna premisa za ovu metodu rada i pisanja: da je želja kognitivni potencijal. Koristim slogan koji je skovao feministički pokret, „Želja nas pokreće”, za prepoznavanje *pokreta* kao kolektivnog intelekta i mnoštva izraza tekućeg istraživanja, sa svojim momentima drhtavica i povlačenja, sa svojim promenljivim brzinama i intenzitetima.

Potencia, pojam razvijen u delima Spinoze, Marksa i drugih, nikada se ne može otrgnuti od svojih korena, od tela koje je sadrži. Stoga, *potencia* je moć tela koje je uvek individualno i kolektivno, i koje takođe uvek postoji u promenljivosti, odnosno, kao singularno. Međutim, feministička *potencia* takođe proširuje telo usled načina na koje je ono ponovno promišljeno kroz ženske borbe, feminističke borbe i borbe seksualnih disidencija koje iznova i iznova *ažuriraju* taj pojam *potencie*.

Potencia ne postoji u apstraktnom obliku (nije identična aristotelском konceptu „potencijala”). Feministička *potencia* je pre kapacitet za želju. Ovo ukazuje

¹ Na španskom postoje dve reči za „moć”: *poder* i *potencia*, izvedene od latinskih reči *potestas* i *potentia*. Spinozističko razumevanje te razlike podvlači da dok *potencia* ima dinamičnu, konstitutivnu dimenziju, reč *poder* je statična, konstituisana. *Potencia* definiše našu moć da delujemo, da iskazujemo i doživljavamo afekte, dok mehanizam reprezentacije koji konstituiše *poder* razdvaja *potenciu* od tela koja se predstavljaju. Kako bi se očuvao akcenat na ovoj distinkciji, kroz ovu knjigu, gde je prikladno, koristi se španska reč *potencia*. U vezi sa ovim filozofskim prevodom, vidi Mihael Hardt, "Translator's Forward: The Anatomy of Power" u *The Savage Anomaly: The Power of Spinoza's Metaphysics and Politics* Antonio Negri (Mineapolis: University of Minnesota Press, 1991).

da želja nije suprotna mogućnom, već pre sila koja pokreće šta je percipirano kao mogućno, kolektivno i u svakom telu. Ova knjiga teži da bude manifest te nedovršene *potencie*, izražene u želji da se promeni sve.

Ono što ovde pišem uvezano je sa političkim i teorijskim aspektima i razmenama u koje sam uključena dugo, kroz široku mrežu prijateljstava i saučesništva – a da i ne spominjem svađe i kontroverze. Ova mašina obuhvata razgovore sa saborkinjama, iskustva i tekstove sa mnogih mesta i iz mnogih vremena. Kao i sa svakim pisanjem, i ovde delaju i mogu se čuti mnogi glasovi.

Na početku, želim da podvučem neka metodološka pitanja koja se tiču mog teorijskog ugla, posebno u vezi sa *situiranim razmišljanjem*.

Situirano razmišljanje neizbežno je feminističko razmišljanje: ako nas je istorija ovih borbi, u svim svojim poredcima i porazima, išemu naučila, to je da *potencia* misli uvek ima telo. To telo je konstantna i kolektivna kompozicija (čak i kad je individualna), koja sklapa iskustva, očekivanja, resurse, puteve i sećanja.

Situirano mišljenje neizbežno je delimično. „Delimično” ne podrazumeva mali deo, fragment ili iskru. Ono pre opisuje parče u umetnosti kolaža, specifičan sklop. Kao takvo, ono funkcioniše kao ulazna tačka, perspektiva, koja pokazuje singularnost iskustva.

Situirano mišljenje je proces. U ovom slučaju, dešava se u žaru feminističkog štrajka kao političkog procesa koji je stvorio pejzaž mogućan da održi nove egzistencijalne teritorije.

Situirano mišljenje neizbežno je internacionalističko mišljenje. Stoga, feministički internacionalizam nije apstraktan, niti usvaja panoramski pogled. Svaka situacija je slika sveta, totalitet otvoren za beskonačno empirijsko doživljavanje detalja i teksture koncepta. Krećući od ovih situacija, plete se transnacionalizam, kartografska praksa koja stvara globalni odjek sa Juga. Njena snaga dolazi iz ukorenjenosti u Južnoj Americi, u mnoštvu slojeva ustanaka i pobuna. Ovo daje pogon situiranom mišljenju koje se opire skalama, dometima i izumima većito širećeg pokreta, bez gubljenja snage koja dolazi iz ugrađenosti i zahteva za konkretnost.

Pišem iz Argentine, gde pokret ima svoje distinktivne osobine. Jedna od osnovnih hipoteza ove knjige je da feministički pokret ovde ima zapanjujuće

kapacitete da objedini dve karakteristike koje se često smatraju kletvom jedna drugoj: *masovnost* i *radikalnost*.

Sjedinjenje ovih dimenzija bilo je sve osim spontanog. Ono se pažljivo tkalo i na njemu se radilo, uvezujući ogromne ulične događaje sa svakodnevnim aktivizmom koji je jednako monumentalan po obimu. Ono ima svoje istorije i genealogije koje se ne uklapaju savršeno u skorije mobilizacijske kalendare, upravo zato što su one omogućile ovo otvaranje vremena, ovde i u sadašnjici, podzemnim putem.

Feministički štrajk služice kao katalizator, moja ulazna tačka u proces koji je simultano politički, subjektivan, ekonomski, kulturni, umetnički, libidinalni i epistemološki. Pod „procesom” ne referišem na deskriptivnu neutralnost koja „potkrepljuje” štrajk, već pre na sam štrajk kao proces izumljavanja, prekida i, istovremeno, akumulacije snaga.

U ovom smislu, predlažem štrajk kao *prizmu*, kao specifičnu perspektivu za čitanje i uokvirivanje nekih od aktuelnih problematika koje feministički pokreti ističu. Kao što pišem u prvom poglavlju, inspirisana sam idejom Roze Luksemburg da svaki štrajk ima svoj sopstveni oblik političke misli i da je naš istorijski zadatak da štrajk koji smo vodile prevedemo u teoriju. U ovom smislu, međunarodni feministički štrajk funkcioniše kao prag, „iskustvo”, nešto što je pređeno, posle čega ne možemo da se vratimo na iste veze sa stvarima i ljudima. Mnoge od nas je ovaj proces transformisao.

Koristiću ideju štrajka kao prizmu u dvostrukom smislu:

1) *U analitičkom smislu*. Štrajk nam omogućava da otkrijemo kako su određeni oblici rada i proizvodnje vrednosti učinjeni nevidljivim na različitom rasponu teritorija. On konstruiše dijagnozu prekarnosti, zasnovanu na našim strategijama za otpor i politizovanje tuge i patnje. U ovom smislu, ta dijagnostika postaje antifašistički i antineoliberalni alat današnjice.

2) *U praktičnom smislu*. U našem odbijanju da prihvatimo nevidljivost svih svojih oblika rada, štrajk nam omogućava da dovedemo u pitanje i prevaziđemo granice onoga što jesmo, šta radimo i šta želimo, gradeći istorijski obrt spram pozicije žrtava i isključenih. U ovom ključu, praksa štrajka je redefinisavanje moćnog oblika borbe u novom istorijskom trenutku. Naprotiv uskom modelu toga ko može da

štrajkuje – beli, muški, plaćeni, sindikalizovani radnici – proširile smo počitički kapacitet štrajka, njegove jezike i geografije. Stoga, pojavljuje se pitanje koje to potpuno preoblikuje: Koje vrste tela, teritorija i sukoba se uklapaju u štrajk kada on postane feministički? Kojoj vrsti generalnosti je on posvećen?

I mnoga druga pitanja iskrsavaju odatle. Može li feministički štrajk da redefiniše sam pojam klase na osnovu pokreta i borbi koje ne koriste taj rečnik?

Kako bi se preformulisao pojam klase putem podređenosti, kolonijalnosti i razlike – kao što su važne teorije i borbe različitih geografskih područja Globalnog juga uradile – mora se, još jednom, preispitati i duga marksistička istorija koja uzima homogenost kao centralnu karakteristiku klase, i koja zdravo za gotovo uzima da je „jedinstvo” objektivni rezultat razvoja kapitalizma. Feminizmi, kroz štrajk, dovode u pitanje granice onoga što je definisano kao rad i, stoga, kao radnička klasa, ponovno otvarajući tu kategoriju za nova iskustva i demonstriranje njenog istorijski isključivog značenja. I više od toga: štrajk proširuje feministička iskustva, uvodi ih u prostore, generacije i tela koja nisu uključivana u ranije feminističke prakse. Dalje, ukazuje na nešto dalje od pojma „patrijarhata plate” i njegove heteronormativne vladavine.

Štrajk, kao valovit, dugotrajan proces, crta mapu sukoba koji razređuju rigidne granice između života i posla, tela i teritorije, zakona i nasilja. Štrajk postaje praktičan alat političke istrage i proces koji je sposoban da gradi transverzalnost između radikalno različitih tela, sukoba i teritorija.

U Poglavlju 2 analiziram dijagnozu postavljenu povezivanjem različitih vidova nasilja za trenutne potrebe akumulacije kapitala. Na ovaj način pokušavam da opišem kako je pitanje nasilja pobeglo iz svoje zarobljenosti pod konceptom „porodičnog nasilja” i koji su načini na koje je ono domestifikovano kroz pokušaje odgovora institucija, nevladinih organizacija, filantropskih i paternalističkih upravljačkih oblika. Stoga, metod koji su te institucije kritikovale, „mešanje baba i žaba”, jeste ono što omogućuje praćenje tragova veza između seksualnog nasilja i finansijskog nasilja, između radnog nasilja i rasističkog nasilja, između policijskog nasilja i akušerskog nasilja. Pre svega, ova dijagnoza je ta koja proizvodi strateško izmeštanje: beg od figure žrtve, od trajnog žaljenja, od nekropolitičkog evidentiranja femicida koje nam je nametnuto.

Prateći ovu liniju, u Poglavlju 3 promišljam pojam *tela-teritorije*, koncepta koji

su razvijale različite saborkinje iz Centralne Amerike kako bi imenovale antiekstraktivističke borbe koje počinju otporom žena – naročito domorotkinja, crnkinja i žena Afro porekla, zajedno sa različitim feminističkim kolektivima. Takođe koristim ovaj koncept kako bih analizirala kako se borba za legalizaciju abortusa u Argentini prelila preko tog specifičnog zahteva i njene globalne posledice kroz latinoamerički *pro-choice* pokret (takozvanu zelenu plimu), kao i da razumem šta je sve bilo na ulogu kada su bivše ćerke genocidnih vojnih vođa odlučile da se odrode od svojih porodica, dok su ćerke i nećake političkih militanata nastavile da se drže srodstva u ključu pobune.

Poglavlje 4 skače na drugačiju genealogiju – na borbe nezaposlenih u Argentini – da bismo postavile pitanje: Šta su izumeli ti kolektivi koji su izneli šerpe i lonce na ulice, ne da bi lupali o njih, nego da bi kolektivno proizvodili i delili obroke gladnima, koji su izveli reproduktivne poslove izvan zidova domaćinstava usred krize 2001. godine? Odatle, poglavlje dalje skicira kritiku političke ekonomije iz feminističke perspektive kako bi se diskutovalo o jednoj ključnoj tački: istorijskoj povezanosti između narodnih ekonomija (svih onih ekonomskih aktivnosti koje se prelivaju izvan takozvane formalne ekonomije) i feminističke ekonomije, i kako štrajk olakšava njihovu međusobnu privrženost. Rasprava o aspektima teorije vrednosti iz perspektive feminističke ekonomije je fundamentalni element ovog pokreta, i omogućava definiciju koju je pokret gradio kao antikapitalističku, antipatrijarhalnu i antikolonijalnu. Dodatno, omogućava poveznice između kritike ekstraktivizma koji udara na zajedničke resurse u našem regionu, s jedne strane, i kritike finansijskog ekstraktivizma koji se širi kroz zaduženost naroda s druge strane.

Poglavlje 5 istražuje kuhinju u kojoj se štrajk zakuva: skupštinu kao prostor gde politička raznolikost razjašnjava svoje razlike, gde slušanje generiše blizinu, gde ritam mišljenja takođe daje ritam disanju i gestovima zajedništva.

Poglavlje 6 raspakuje teze Feminističke Internacionale: Koju vrstu transnacionalizma odozdo pokret gradi? Koje su to višejezične, migrantske, pokretne teritorije koje uvezuju internacionalizam u konkretnu snagu utemeljenu u svakoj borbi? Ukorenjenost feminizama, komunitarno preosmišljanje za koje feminizmi stvaraju prostor, i geografska mašta koju hrane deo su kartografije koja se širi u kontinuitetu.

Međutim, neofašistička kontraofanziva koja karakteriše najskorije saveze između neoliberalizma i konzervativizma javlja se kao odgovor na ovu specifičnu snagu. Poglavlje 7 istražuje kako je upravo ta snaga meta crkvene kampanje protiv takozvane „rodne ideologije”, kao i moralnih i ekonomskih krstaških pohoda koji vode do masovnog siromašenja, dok sugerišu da se antineoliberalizam sastoji od povratka porodici i radu za šefa.

Svako od ovih poglavlja uz to uključuje i jedan ekskurs: više teoretski upliv u rasprave, ideje ili polemike koje se na neki način povezuju sa predmetnim problemom, ali se mogu čitati i zasebno.

Na kraju, Poglavlje 8 se sastoji od osam teza, kao neka vrsta sintetičkog manifesta.

Brojne i preklapajuće temporalnosti uključene su u pisanje ove knjige: mnogi delovi pisani su dok su se događaji odvijali, što znači da ne postoji ujediniujući, retrospektivni pogled. Ipak, ritam koji je vodio to pisanje je ono što se otvara kada negujemo kolektivnu želju da promenimo sve.

Poglavlje 1

#MiŠtrajkujemo: Ka političkoj teoriji štrajka

Od 2016. godine, štrajk je nosio nekoliko imena uzastopno: „nacionalni štrajk žena”, „međunarodni štrajk žena, lezbejki, *travesti* i trans osoba”¹; „međunarodni i plurinacionalni feministički štrajk”; i čak „feministički generalni štrajk”.

Ovo je utkano u jednu silu, na neki način suludu i neumoljivu u svojoj snazi i kontinuitetu. Štrajk nije izolovan događaj; izgrađen je kao proces. U tom smislu, i dalje je u toku i otvoren je. U razdoblju kraćem od tri godine (od oktobra 2016. do marta 2019), štrajk je postao alat koji vodi pokret žena i disidentskih tela u novom pravcu, na međunarodnom nivou, koji se nastavlja do danas.

U Argentini, taj pokret išao je na pogon slogana „*Ni una menos*” – kojim se u junu 2015. godine pozvalo na prvu, masovnu mobilizaciju protiv femicida, što će godinu dana kasnije prerasti u štrajk, uz povik: „Želimo da smo žive i slobodne!” Međutim, štrajk je takođe uveo istorijsku akumulaciju prethodnih borbi na scenu. U smislu genealogije, trebalo bi uzeti četiri linije u obzir. Prva je ženski pokret, čija je glavna referenca Nacionalni skup žena (*Encuentro Nacional de Mujeres*) koji se održava svake godine od 1986, kao i inicijative poput Nacionalne kampanje za pravo na legalan, bezbedan i besplatan abortus, osnovane 2005. godine. Druga linija je pokret za ljudska prava, koji predvode Majke i babe sa Trga Majo (*Madres y Abuelas de Plaza de Mayo*), i njihova kampanja za istinu i pravdu za one koji su „nestali” pod vojnom diktaturom tokom 1970-ih i 1980-ih. Treća je duga istorija pokreta seksualnih disidencija, od nasleđa Fronta za oslobođenje homoseksualaca (*Frente de Liberación Homosexual*) do lezbejske militantnosti za autonoman pristup abortusu 1970-ih, do trans, *travesti*, interpolnog i nebinarnog aktivizma. Četvrta je linija

¹ Formulacija „žene, lezbejke, *travesti* i trans osobe” rezultat je višegodišnje rasprave u okviru feminističkog pokreta, i namera joj je da prikaže različite političke subjektivitete i kolektive uključene u pokret i da naglasi njegov uključujući karakter, koji prevazilazi ograničenu kategoriju „žene”. Ovde zadržavamo pojam *travesti* radi njegovog prepoznavanja kao političke kategorije izgrađene kroz godine borbe protiv marginalizacije i nasilja, često povezane sa borbama za prepoznavanje seks rada.

društvenih pokreta, posebno pokreta nezaposlenih, u kojima je učešće žena tokom poslednje dve decenije od fundamentalnog značaja. Kroz ovu knjigu ću, u feminističkom ključu, ispitati svaku od ovih linija i njihove načine povezivanja, kontaminacije i radikalizacije. Nadograđujući se na ove borbe, štrajk je proizveo kvalitativni skok: transformisao je mobilizaciju protiv femicida, fokusirajući se na jedan jedini zahtev: „Prekinite da nas ubijate“, u radikalan, masovan pokret, osposobljen da povezuje i politizuje otpor nasilju na nov način.

Kada se ideja da sazovemo „štrajk“ javila u žaru brojnih skupština, pokazala se *potencia* akcije koja nam je omogućavala da pređemo od žaljenja do iznošenja svog besa na ulice. U reči „štrajk“ uvidele smo snagu da prizovemo i govorimo svim našim glasovima: domaćica, radnica u formalnim i neformalnim ekonomijama, učiteljica, članica zadruga, nezaposlenih, zaposlenih na pola radnog vremena, majki na puno radno vreme, militantkinja, radnica u domaćinstvu, studentkinja, novinarki, sindikalki, radnica maloprodaja, žena koje organizuju narodne kuhinje u komšilucima i penzionerki. Spojile smo se na osnovu svog *delanja*, i u svojoj mnogostrukosti postale pristupačne kao zajedničko tlo.

Kroz štrajk smo počele da skiciramo praktične poveznice između oblika nasilja koji su povezani u seksističko nasilje: ekonomsko nasilje razlike u plati i bezbrojnih sati neprepoznatog, neplaćenog kućnog rada, kao i disciplinovanje koje je rezultat nedostatka ekonomske autonomije; nasilje eksploatacije i njegovo prenošenje u domaćinstvo u obliku muške nemoći koja implodira u situacijama „porodičnog“ nasilja; nasilje smanjenja budžeta i pljačkanja javnih usluga, što rezultira teretom dodatnog rada u zajednici. Na ovaj način pokazale smo kako je seksističko nasilje povezano sa toliko toga više od samo roda.

Koristeći reč „štrajk“, počele smo da preplićemo veze između vodeće uloge žena u narodnim ekonomijama (gde su one kriminalizovane koliko su i hipereksploatisane) i u sukobima oko korišćenja urbanog prostora, i ekstraktivističkih megaprojekata koji prodiru u domorodačke teritorije i teritorije zajedica, praćenih nasiljem nad ženama koje vode pokrete za odbrane svojih teritorija. Povezivanje ovih problema takođe oslobađa vreme za nas same: i da mislimo i da delujemo, i da žalimo i da se borimo; i da kažemo: „e, sad je dosta“, i da pronađemo jedna drugu.

U ovom poglavlju razmatram štrajk kao *novi oblik praktične kartografije*

feminističke politike koja se danas masovno izvodi na ulice. Kapacitet štrajka da služi i kao praktični horizont i kao analitička perspektiva ponikla iz borbe je ono što mu je omogućilo da pokrene antineoliberalni feminizam odozdo – onaj koji umrežava ekonomsko nasilje sa nasiljem koje targetira tela žena i femininih osoba.

Kako je štrajk preosmislio i transformisao pokret koji vode subjekti i iskustva koja se ne uklapaju u tradicionalnu ideju rada? Zašto štrajk, kako je ponovno prisvojen iz radničkog pokreta, uspeva da prevedu nove gramatike eksploatacije u nove gramatike sukoba, ovde i sada? Kako je štrajk, u svojim proširenim značenjima, u stanju da poveže kućni rad sa finansijskom eksploatacijom? Zašto je štrajk omogućio novu vrstu međunarodne koordinacije?

Štrajk kao proces povezuje intenziviranje neposlušnosti u više oblika: raznovrsne načine protestovanja i okupljanja; promenljivu upotrebu štrajka; zauzimanje različitih radnih i komšijskih prostora. Zasnovana na ovoj višestrukosti, sama ideja *generalnog štrajka* preuzima novo značenje, što vodi ka drugim pitanjima: Gledano iz feminističke perspektive, kako mnogostrukost akcija uključenih u pojam štrajka otkriva i sabotira oblike eksploatacije i ekstrakcije vrednosti koji danas nisu koncentrisani samo u poljima prepoznatim kao „rad”? Kako štrajk izražava način političke subjektifikacije, način prelaženja granica i prevazilaženje ograničenosti mogućeg?

Počevši od ovih pitanja, sledi da usvajanje prizme feminističkog štrajka takođe služi kao sredstvo za razumevanje rekonfiguracije savremenog kapitalizma – njegovih specifičnih načina eksploatacije i ekstrakcije vrednosti, kao i dinamika koje mu se opiru, sabotiraju ga i preispituju. Štrajk je način blokade kontinuiteta proizvodnje kapitala, ako se sagleda kao društveni odnos. Štrajk je i čin neposlušnosti spram stalnog prisvajanja naše životne energije, opljačkane kroz iscrpljujuću rutinu. Stoga, javlja se još pitanja: Šta se dešava sa samom praksom štrajka ako se on razumeva i praktikuje zasnovan na senzibilitetima za koje se ne prepoznaje a priori da pripadaju klasi, i koji, pored toga, preispituju sam pojam klase? Kako ovo „izmeštanje” štrajka, njegova upotreba van svog tipičnog mesta, menja mape prostornosti i temporalnosti proizvodnje i antagonizma?

Feministički pogled na heterogenost rada

Štrajk postaje specifična aparatura za politizovanje nasilja nad ženama i feminizovanim telima, jer ga povezuje sa nasiljem savremene kapitalističke akumulacije. U ovom smislu, štrajk stvara globalnu mapu: čini vidljivima prekogranične krugove i organske veze između akumulacije i nasilja. Da bismo sazvale štrajk, objavile smo slogan #MiŠtrajkujemo (*#NosotrasParamos*); tako smo primorale tradicionalne alate organizovanog radničkog pokreta da mutiraju, da se rekonfigurišu, rekonceptualizuju i ponovno upotrebe kako bi odrazili živote i rad koji beže van stega sindikata (i njegove ekonomije vidljivosti, legitimiteta i prepoznavanja).

Štrajk, preoblikovan savremenim feminizmom, pokazuje kako je prekarnost često stanje, ali i izdiferencirano kroz klasnu diskriminaciju, seksizam i rasizam. On postaje alat za razumevanje nasilja kao preseka savremenih kapitalističkih oblika eksploatacije, i pretvara feminizam današnjice u oblik organizovanja, praksu savezništava, i transverzalan i ekspanzivan narativ.

Šta znači politizovati nasilje kroz štrajk? Najpre, to podrazumeva upotrebu štrajka kao akcije koja nas situira kao političke subjekte protiv sistemskog pokušaja da nam se bol redukuje na poziciju žrtve koju treba popravljati (generalno, od strane države). Biti žrtva stoga zahteva veru u državu i zahteva izbavitelje. Štrajk nas stavlja u situaciju borbe. Ne zaboravlja važnost žaljenja, ali nas uklanja iz „stanja” žaljenja.

Drugo, štrajk je vežba masovnog obustavljanja i sabotaže političkog i ekonomskog poretka (u Argentini, svaki od marševa koji su pratili štrajkove u oktobru 2016. i martu 2017. mobilisao je pola miliona žena; 800.000 njih učestvovalo je u martu 2018, a sličan je broj i u martu 2019, za petama još masovnijim mobilizacijama za legalizaciju abortusa). Ko je štrajkovao i ko je mobilisan? To nisu bile radnice tradicionalno prepoznate kao takve, već pre ta heterogenost istorijski nevidljivog rada. Mapiranje štrajka stoga postaje alat za razotkrivanje hijerarhije rada u feminističkom ključu, davanje vidljivosti i vrednosti oblicima prekarnog, neformalnog, kućnog i migrantskog rada. Ovo znači da se ovi oblici rada više ne smatraju dodatnim ili pomoćnim u odnosu na standardni rad za platu, već se pokazuje kako

su ti oblici rada fundamentalni za aktuelne oblike eksploatacije i ekstrakcije vrednosti, i kako su konstitutivni za prekarno i ograničeno stanje kolektivnog izdržavanja.

Treće, štrajk je oblikovao organizacioni horizont koji je omogućavao ugošćavanje mnogostrukih stvarnosti, koje su zajedno preoznačile, preispitale i nadogradile samu dinamiku onoga što zovemo štrajkom.

Argentina je među zemljama sa najvišim stopama sindikalizovanosti na svetu: sindikalizovano je dve trećine najamnih radnica i radnika. U ovom kontekstu, istorijsko značenje štrajka transformisano je svojim feminističkim preosmišljavanjem. Prvo, ono je izvelo revoluciju u pogledu toga ko može da sazove štrajk: štrajk je prestao da bude poredak podstaknut odozgor (kroz sindikalnu hijerarhiju) kome su se radnici prosto priklanjali ili koga su se pridržavali. Umesto toga, danas je štrajk postao konkretano i situirano pitanje-istraga: Šta znači štrajkovati iz svake različite pozicije? Prva faza ovog narativa sastoji se iz objašnjenja zašto neko ne može da štrajkuje od kuće, ili kao ulična prodavačica, ili kao zatvorenica, ili kao frilenserka (odnosno, iz identifikovanja sebe kao osoba koje ne mogu da štrajkuju). Ipak, tu ne postoji jasan ili prepoznatljiv šef, niko sa kime bi mogle da uđu u direktne pregovore, i nema jasno definisanih radnih sati tokom kojih mogu da štrajkuju. Ipak, ta *nemogućnost* smesta postaje sopstvena snaga: ona primorava ta iskustva da preoznače i prošire šta sve staje kada štrajk mora da se prilagodi ovim stvarnostima, proširujući društveno polje u koje se štrajk ucrtava i u kome je efektan.

U kolektivnoj akciono-istraživačkoj intervenciji 2005. godine, madridski kolektiv Struja prekarnih žena (*Precarias a la Deriva*) postavio je pitanje: „Šta je tvoj štrajk?²” Mi se vraćamo na ovo pitanje, ali na masovnom nivou, radikalizujemo ga u suprotstavljanju ofanzivi seksističkog nasilja koje nas stavlja u situaciju skupštine i hitne akcije. Konkretno pitanje – „Kako štrajkujemo?” – umnožava štrajk: u Paragvaju, poziv na štrajk je iskorišćen za protest protiv trovanja zajednica agrotoksinima. U Hondurasu i Gvatemali, organizacija mera snažno je bila afirmisana pozivom protiv „teritorijalnih femicida” koji targetiraju predvodnice zajednica. Saopštenje žena iz kolumbijskog gerilskog pokreta FARC prisvojilo je taj poziv, potpisujući ga porukom #PokrećeNasŽelja (*#NosMueveElDeseo*), naznačujući da će štrajkovati i u džungli. U Brazilu, zahtevi štrajkačica podvukli su napade crkve

² Vidi *Precarias a la Deriva*, “A Very Careful Strike: Four Hypotheses,” Franco Ingrassia & Nate Holdren (trans.), *The Commoner* 11 (Spring 2006), 33-45.

na borbe za telesnu autonomiju. Ovaj organizacioni horizont, uronjen u dinamiku otvorenog sukoba, recentrira klasnu, antikolonijalnu i masovnu dimenziju feminizma, jer su situacije koje iznutra revolucionarno menjaju alat štrajka one koje bi štrajk zanemario ako bi se primenile samo na slobodan, plaćen, sindikalizovan, muški rad sa definisanim granicama svojih zadataka.

Švaćen kao anomalija u svojim kapacitetima, u svom izmeštanju prostora, štrajk je, iz perspektive neposlušnosti, omogućio mapiranje oblika radne eksploatacije – teritorija i vitalnih mreža koje su učinjene vidljivim i kojima je data vrednost upotrebom feminističke prizme. Ovo gledište elaborirano je na osnovu zajedničkih i transnacionalnih vrsta akcije, vodeći ka stvaranju analize u obliku dijagnoze – koja je razrađivana na skupštinama, i nije samo analitička. Praktična vežba, pitanje situiranog istraživanja, bilo je da se mapiraju neprepoznati i neplaćeni načini na koje proizvodimo vrednost i da se razradi raznolika kolektivna slika onoga što zovemo *poslom*, *teritorijom* i *sukobom*.

Štrajk žena, lezbejki, *travesti* i trans osoba nosi silu koja se preleva preko prostora rada, jer ono što se paralizuje i čemu se opire kroz sabotazu koju vode ove osobe jeste mnogo više od posla. Barem na par sati, način života u kom je taj posao samo jedno parče nije prepoznat, paralisane su uloge polne podele rada, a politička proizvoljnost koja organizuje granice između rada i ne-rada je rasvetljena, kao i istorijske borbe između zatočenosti i autonomije, između prepoznavanja i prekida.

Štrajk prevazilazi i integriše pitanje rada. Ne izostavlja ga, ali ga istovremeno redefiniše i osavremenjuje; problematizuje i kritikuje ga u odnosu na poslušnost. Štrajk umnožava domet ovog pitanja bez razvodnjavanja njegovog istorijskog intenziteta. Prevazilazi ga, jer uključuje stvarnosti poslova bez redovne plate, neprepoznatih, nelaćenih poslova koji su povezani sa oblicima kućnog, reproduktivnog, obaveznog i besplatnog rada, ali i rada povezanog sa narodnim ekonomijama i samoupravljačkim oblicima reprodukcije života. Gledanje rada u feminističkom ključu nam, dakle, omogućava da promišljamo politiku ove reprodukcije koja preuzima i ukršta kućne, društvene, komšijske, seoske i prigradske teritorije, i njihovu hijerarhizovanu artikulaciju, sa teritorijom prepoznatom kao „rad”.

Štrajk takođe prevazilazi i integriše pitanje rada zato što štrajkujemo protiv struktura i nameta koji omogućuju vrednovanje kapitala. Ti nameti (od

heteropatrijarhalne porodice do prisilnog majčinstva, od tajnih abortusa do seksualnog obrazovanja) nisu samo kulturna ili ideološka pitanja. Ti nameti odgovaraju na samo preklapanje patrijarhata, kolonijalizma i kapitalizma. Elementi koji se smatraju „neekonomskim” su ključni za feminističku ekonomiju kao proširenu i radikalnu kritiku patrijarhalnog pojma „ekonomije”.

U ovom smislu, štrajk je pretvoren u vektor transverzalnosti: postaje više od specifičnog alata čiji su legitimitet i upotreba propisani redovno plaćenim i sindikalizovanim sektorima povezanim sa „materijalizmom nalik na policijski” u nekim sindikatima (kako je to sročila Roza Luksemburg), da bi postao formula neposlušnosti za stvarnosti i iskustva koja su po svoj prilici „isključena” iz sveta rada. Takva transverzalnost stoga preispituje navodnu nemogućnost štrajka i demonstrira njegove moguće upotrebe, prebacujući ga na druge teritorije, gde opravdava legitimnu anomaliju i novu, praktičnu *potenciju*.

Moglo bi se reći da feministički štrajk izražava tri dimenzije koje su se uzastopno osnaživale iz štrajka u štrajk. Prvo, štrajk je izgrađen kao proces, ne kao događaj. Ovo zahteva konkretnu proizvodnju vremena štrajka kao vremena organizovanja, razgovora, građenja zajedničke mreže, koordinacije skupštine; štrajk takođe proizvodi subjektivizacije koje razrađuju novu vrstu radikalnosti kroz susret jedne sa drugom, i trud da ostanemo organizovane. Štrajk nije otuđen i izolovan datum u kalendaru, niti je pravljenje događaja koji je sam po sebi cilj.

Drugo, štrajk proizvodi preseke između borbi i stvara transnacionalne poveznice. To radi uključujući klasnu dimenziju, povezujući nasilje nad ženama i feminizovanim telima sa oblicima radne eksploatacije, policijskim i državnim nasiljem i korporativnim ofanzivama na javne resurse. Ovo znači da štrajk širi dimenzije sukobljivosti, uključujući pitanja identiteta, dok ide dalje od neoliberalnog multikulturalnog zarobljavanja identiteta. Štrajk ponovno mapira društvene konflikte u praksi. Deliberalizacijom politike prepoznavanja, kvota i identitetskih zamki, narodni, domorodački, komunitarni, periferni, slamovski i crnački feminizmi u Južnoj Americi stoga politizuju prekarnost postojanja kao sekvence koja je neodvojiva od otimanja i eksploatacije.

Treće, zbog svega ovoga, kada pripovedamo o geografiji straha i rizika (jer mnoge od nas nose mapu upozorenja koja nas opominje na mnogostruke oblike

zlostavljanja i nasilja), štrajk se u smislu straha ne prevodi u viktimizaciju već u *strateški kapacitet*. Mapa osetljivosti na različite oblike eksploatacije koji se svakodnevno doživljavaju u odnosu sa drugima daju pogon radikalnim načinima razmišljanja o teritoriji i, naročito, o telu kao teritoriji (telu-teritoriji).

Naša '17.

Štrajk naše revolucionarne 2017. prati vijugavi put koji ide vek unatrag, odjekujući i povezujući se sa štrajkom 8. marta 1917, koji su vodile tekstilne radnice Petrograda protiv ratnih teškoća i carizma. Preplavlivanje i radikalizacija tog štrajka dovela je do početka Ruske revolucije. Jedna druga tačka postanka možda nam je bliža. Možda je štrajk naše revolucionarne '17. počeo da se krčka u makilama³, tim džinovskim okupljačkim fabrikama istačkanim po granici između Meksika i Sjedinjenih Američkih Država. Tamo su se mnoge od nas pojavile u pokušaju da razumemo šta je još ubijeno u svakoj od nas svakog puta kada je neka od radnica tamo ubijena. Zbog tih ubijenih žena, Sijudad Huarez postao je poznat kao grad u kom su koncentrisane prave „mašine za femicid”.⁴ Kakav vid slobode su ove mlade žene uvodile migrirajući u te fabrike koje su postale deo grozomornog lanca, i ključne za globalni kapital? Ovo pitanje bilo je istetovirano na svakoj od nas. Mi smo tome savremenice, i, na neki način, makila je početak feminističkog štrajka koji kao štrajkačice takođe i predvodimo, i sada na nas pada da razmišljamo o tome.

Ne bi moglo da bude međunarodnog štrajka žena, lezbejki, *travesti* i trans osoba osoba 2017. godine bez proširene geografije grada Sijudad Juarez, bez naših strahova i želja, koji su tamo pomešani, u ritmu flexibilizovane proizvodnje na granici, naših praksi bežanja i uslova eksploatacije kakve smo mislile da nikad ne bismo mogle da podnesemo, ali smo odlučile da se suočimo sa njima. Ko je ubijen u Sijudad Huarezu? Hulia Monarez⁵ objašnjava da su u pitanju „pre svega su to mlade

³ *Maquilas* - Makila označava proizvodni sistem koji se najčešće koristi u Meksiku, gde strane kompanije postavljaju fabrike za montažu ili obradu proizvoda, često blizu granice sa Sjedinjenim Američkim Državama. Ove fabrike često koriste lokalnu radnu snagu za proizvodnju proizvoda koji će se zatim izvoziti bez poreza ili sa smanjenim porezima. Sistem makila je deo šireg koncepta slobodnih zona i često se povezuje sa razvojem ekonomije i zapošljavanjem u regijama sa višom stopom nezaposlenosti (prim. prev).

⁴ Preuzimam ovaj izraz iz Sergio González Rodríguez, *The Femicide Machine* (Los Angeles: Semiotex(e), 2012).

⁵ Hulia E. Monarez Fragoso (Julia E. Monarrez Fragoso) je akademkinja posebno posvećena istraživanju femicida i pograničnog nasilja nad ženama, poznata po istraživanjima radnih uslova i femicida u Sijudad

žene, braon kože, učenice su, radnice su, devojke su, ali sve one su ekonomski marginalizovane.”⁶

Osmi mart je sećanje i na druge mlade migrantkinje: na radnice hipereksploatatorskih fabrika koje su štrajkovale tokom Ustanka 20.000⁷ i posle umrle u požaru u njujorškoj frabruci strukiranih košulja *Triangle Waist Company*.⁸ Stoga, na neki diskontinuirani način, ovaj datum spaja sećanja na prezir ovih radnica i organizaciju sa radnicama iz Huareza i snagu koju je pokrenuo Međunarodni štrajk žena 2017. u, kako se uobičajeno procenjuje, 55 zemalja. Taj oblik akcije se ponavljao, uvezujući još više nivoa organizacije. Osmog marta 2018. i osmog marta 2019. i opet u martu 2020.

Kada govorimo o međunarodnom feminističkom štrajku, onda se pozivamo na transnacionalnu, ali ne i apstraktnu, meru. Feministički štrajk, prateći genealogiju koja počinje makilom, izražava potrebu da se ožale ta tela koja su na vidiku samo kao grupa leševa, okružene užasima, uvek anonimne, što se vraća sa svakim femicidom u Južnoj Americi, čije su se stope umnožile tokom protekle decenije.

Tokom proteklih pet godina, feminističke borbe takođe su razvile kapacitete za analizu i došle do razumevanja ovih zločina ne kao seksualnih, već kao političkih.⁹ Dok sa strepnjom čitamo o brojevima smrti koje se ponavljaju između fabrike, noćnog kluba, radnog mesta po učinku, i na granici, razumemo nešto što nas povezuje sa tim ženama, čak i u pustinji koju nikad nismo videle, ali koja nam deluje blizu. Jer nešto od te geografije replicira se u perifernim urbanim predgrađima; u noćnom klubu van grada; u domovima u kojima implodira porodično nasilje; u rizicima koje migrantkinje preuzimaju; i u zajednicama koje iseljavaju megakompanije transnacionalnog kapitala. Kompozicija zajedničkog tela je ta koja proizvodi neku vrstu odjeka: politika koja telo jedne žene čini telom svih. To nas vuče ka onom starom sloganu koji se uzvikuje na svim marševima: „Ako diraju jednu od

Huarezu i poveznicama između nasilja i sećanja (prim. prev).

⁶ Vidi pionirska istraživanja Julije Monarez (Julia Monarrez) u vezi sa onime što ona naziva „sistemskim seksualnim femicidom” u tom gradu: “Elementos de análisis del femicidio sexual sistémico en Ciudad Juárez para suviabilidad jurídica”, predstavljeno na međunarodnom seminaru Femicidio, Ley y Justicia, Mexico, 2004.

⁷ Ustanak 20.000 ili Njujorški štrajk strukiranih košulja dogodio se 1909. godine. Štrajkovale su pre svega Jevrejke zaposlene u njujorškim fabrikama strukiranih košulja. Bio je to najveći štrajk radnica u Americi do tada (prim. prev).

⁸ Požar u njujorškoj fabrici strukiranih košulja *Triangle Waist Company* desio se 1911. godine. U požaru i od posledica požara poginule su 123 radnice i 23 radnika (prim. prev).

⁹ Ovo je sintetisano u pionirskom radu Rite Segato (Rita Segato), “*Las estructuras elementales de la violencia*” (Buenos Aires: Prometeo, 2003).

nas, diraju nas sve.”¹⁰ Onda razumemo da postoji nešto u životima žena iz Huareza što postoji u životima svih nas: impuls želje za nezavisnošću, odluka da se skuje sudbina na koju se možemo kladiti, verovanje u sopstvenu vitalnost, pokret i rizik jednako podgrejani maštom i očajanjem. U pokretu *Ni Una Menos* u Argentini, odluku da štrajkujemo identifikujemo takođe kao odluku u vezi sa našom pokretljivošću i željom za autonomijom. *#NosMueveEIDeseo*: pokreće nas želja, otud politizacija. Imenujući impuls pokreta, objašnjavamo subjektivno mesto gde lociramo političku snagu. Izraz je umnožavan ovde i tamo, u džungli i u komšiluku, u školama i na marševima, u domovima i na skupštinama. To je imenovalo zajedničku istinu. I omogućilo nam je da koordinišemo mnogostruke prostore, trajektorije i iskustva da bismo izgradile specifične veze između pokretanja i zastajanja, blokiranja i transformisanja, štrajkovanja i povlačenja svojih tela i energija iz reprodukcije kapitala, koja je osnažena svakodnevnim nasiljem. Slogani koji su pratili štrajkačku inicijativu sažimaju osećaj koji delimo ovde i tamo: „Ako naš rad nije vrednovan, proizvodite bez nas!”, „Ako žene stanu, staje ceo svet!”

Feministički štrajk odgovara – i političkim jezikom i oblikom akcije – na način nasilja nad ženama i feminizovanim telima koji traži našu političku neutralizaciju i negaciju. Taj način nasilja želi da nas zarobi u poziciju žrtava (dok nas takođe gotovo uvek proglašava, indirektno, krivima za uzrokovanje nasilja koje trpimo). Obustavljanjem svojih aktivnosti i uloga, ukidanjem svojih gestova kojima se potvrđuju patrijarhalni stereotipi, koristimo alat štrajka da izgradimo kontramoci protiv femicidne ofanzive koja sintetiše specifičan presek različitih oblika nasilja.

Sledi da femicidno nasilje nije ograničeno samo na porodično nasilje. Novi oblici zaduženosti radi održavanja svakodnevnog postojanja su deo nasilja prekarnosti koje podstiče unutarporodično nasilje. Seksističko nasilje izražava nemoć koja odgovara na iskazivanje želje za autonomijom (u krhkim i kritičnim kontekstima) feminizovanih tela. Ova želja za autonomijom se odmah prevodi u prakse prezira prema maskulinom autoritetu, na koje on odgovara novim dinamikama nasilja koje se više ne mogu okarakterisati kao samo „intimne”.

Sijudad Huarez širi se van Meksika, jer funkcioniše poput neke vrste

¹⁰ *Si tocan a una nos tocan a todas* je čest slogan u južnoameričkim feminističkim štrajkovima. Parafraziran slogan deo je teksta pesme *Cancion sin Miedo* (Pesma bez straha) meksičke kantautorke Vivir Kintane (Vivir Quintana) objavljene 2020. godine i glasi *Si tocan a una respondemos todas* - Ako diraju jednu od nas, uzvrat ćemo sve (prim.prev).

laboratorije, anticipirajući kako određena vrsta rada i migrantske energije žena izražava politički dinamizam (niz istorijskih borbi) da se pobegne iz kućne zatvorenosti, što transnacionalni kapital zloupotrebljava. Želja za begom je to što kapitalistička mašina izrabljuje, koristeći žudnju naroda za prosperitetom kao gorivo da bi to prevela u pljačkaške oblike rada, konzumacije i duga – postajući, na svom vrhuncu, mašina za femicid.

Kroz ova vremenska i geografska izmeštanja želim da položim račune za važno preosmišljanje štrajka, koje stvara novu priču o nastanku koja uključuje svoju *proizvodnju bliskosti* između borbi koje hronološki i prostorno deluju udaljeno. Ovde postoji dvostruk potez: stvaranje poveznica između borbi, koje nisu ni spontane ni prirodne, i koje nisu proizvedene u čistom analitičkom ključu već kroz neposlušnost.

Ova dinamika, stvaranje poveznica, takođe je viđena u mnogim vremenima i prostorima stvaranja. Na primer, fanzin iz 2015. godine koji je napisala zatvorenica u Meksiku, pod naslovom „Žene u štrajku, pad sveta”, fikcionalizuje početke feminističkog štrajka unutar zatvora.¹¹ Ova izmeštanja štrajka takođe otvaraju sama značenja njegovog smeštanja, njegove politike mesta i njegovog prisvajanja vremena. O ovome pripoveda militantna intelektualka Rakel Gutjerez Agilar¹² dok prolazi kroz bolivijski zatvor Obrahes u La Pazu, gde štrajk izražava mogućnost drugačije političke zajednice.¹³ Stoga, štrajk je preoblikovan u alat odbijanja i prezira koje transverzalizuje situacije dok ih istovremeno komponuje, krećuću od subjektiviteta koji su istorijski isključeni ili podređeni u sferama rada i politike.

Prvi štrajk žena

#MiŠtrajkujemo (#NosotrasParamos) bio je slogan koji je objavio kolektiv *Ni Una Menos*, i koji se kasnije prepleo sa drugima. Reći „mi štrajkujemo” istovremeno je zaustavljalo i pokretalo. Štrajkovanje je negativan gest, blokiranje, a ipak nam

¹¹ Vidi Susana Draper, “Strike as a Process: Building the Poetics of a New Feminism”, Liz Manson-Deese, trans., *South Atlantic Quarterly* 117:3 (July 2018), 682–91.

¹² Rakel Gutjerez Agilar (Raquel Gutierrez Aguillar) je meksička akademkinja, profesorka sociologije na Autonomnom univerzitetu u Puebli. Osamdesetih godina dvadesetog veka bila je suosnivačica *Tupac Katari* gerilske armije u Boliviji, koja se direktno nadovezuje na revolucionarni pokret Če Gevare (prim. prev).

¹³ Vidi Raquel Gutierrez Aguilar, *¡A desordenar! Por una historia abierta de la lucha social* (Buenos Aires: Tinta Limón, 2016).

omogućuje neodređenost koja nas stavlja u situaciju istraživanja: Šta radimo štrajkujući? Šta je zaustavljeno kada štrajkujemo? Šta nam još ovaj oblik štrajkovanja omogućava da radimo?

Feministički pokret ima vokabular, ali nije sačinjen samo od reči koje kao da lebde okolo skupljajući značenja tu i tamo. Važno je da izbegavamo da razmišljamo o pojmu štrajka kao o „lebdećem označitelju”, kao što se prema tome odnose oni koji koriste teoriju argentinskog teoretičara Ernesta Laclaua¹⁴: da je to vrsta termina u koji, pošto nije definisan, bilo šta može da se upiše ili da se projektuje na njega, lingvistička deklinacija logičkih i diskurzivnih poveznica.¹⁵ Štrajk može biti transverzalan, može da da kolektivni glas tolikim različitim ljudima, upravo jer je ukorenjen u deljenoj materijalnosti naše prekarnosti. Ovi deljeni uslovi su ti koji štrajku daju njegovo značenje, pre nego obrnuto (kao da stvarnosti zahtevaju taj označitelj da bi njihova zajednička kompozicija bila čitljiva).

Prvi nacionalni štrajk žena u Argentini desio se po pljusk 19. oktobra 2016. godine, par nedelja nakon štrajka žena za abortus u Poljskoj. Doživljen je kao živopisan zvuk koji je stvorio ono što je psihoanalitičarka Sueli Rolnik¹⁶ nazvala masovnim „odjekujućim telom”.¹⁷ Ono što se čulo kako treperi bio je povik nastao stavljanjem ruke preko usta. Urlik čopora. Razvrstanost kao u ratu. Prikazivanje bola. Veoma star, a ipak veoma novi povik, povezan sa načinom disanja.

Tog dana, oplakivale smo ubistvo šesnaestogodišnje Lusije Perez u gradu Mar del Plata, počinjeno kolonjalnim metodama.¹⁸ Silovana je i izbodena do smrti u isto vreme kada se 70.000 žena, lezbejki, *travesti* i trans osoba sakupilo na Nacionalnom skupu žena u gradu Rosario, što je bila najveća zabeležena posećenost u trideset i tri godine postojanja skupa. Prethodne godine, kada je skup održan u gradu Mar del Plata, poslednjeg dana desila se brutalna represija i, po

¹⁴ Ernesto Laclau (Ernesto Laclau) (1935 - 2014) bio je argentinski politički teoretičar i filozof i često mu se pripisuje titula „izumitelja” postmarksističke političke teorije (prim. prev).

¹⁵ Vidi Ernesto Laclau, *On Populist Reason* (London, New York; Verso, 2007). Odnos između populizma i feminizma proširujem u Poglavlju 5, raspravljajući o nekim od formulacija Nensi Frejzer (Nancy Fraser).

¹⁶ Sueli Rolnik (Suely Rolnik) je savremena brazilska psihoanalitičarka, autorka, teoretičarka kulture i kustoskinja (prim. prev).

¹⁷ Vidi Suely Rolnik, *Cartografia sentimental: Transformações contemporâneas do desejo* (Porto Alegre: Sulina, 2006).

¹⁸ Dvadeset i petog novembra 2018, odgovorni za njeno ubistvo su oslobođeni optužbi, što je dovelo do masovnog negodovanja, skupština i poziva na štrajk širom zemlje 5. decembra. Sudije Fakundo Gomez Urso, Aldo Karnevale i Pablo Vinas iz Usmenog saveznog krivičnog suda tvrdile su da je umrla od opijata. U trenutku pisanja ovog teksta, presuda je u postupku žalbe pred pokrajinskim većem.

povratku, čule smo vesti o travesticidu Diane Sakajan¹⁹. Za zločin nad Lusijom čule smo tokom večeri 12. oktobra, na datum kada se „komemorira” osvajanje Amerike. Stoga, kolonijalna slika delovala je upisana između redova: i metod i datum ubistva sadržali su slojeve koji su odzvanjali u kolonijalnom kolektivnom nesvesnom.

Prateći talas besa koji je preplavio društvene mreže, stigla je poruka od kolektiva *Ni Una Menos*: „Hajde da se nađemo na skupštini.” Potreba za susretom lice u lice protiv užasa i paralize koji smo osetile kada smo videle zločin, zločin koji su pokušali da naprave uzornim i poučnim, omogućila je da odemo dalje od virtuelnog žaljenja. Na toj skupštini, javila se ideja-sila o štrajku. Navodno prekomeran, prema konvencionalnim „merama” snage, da bi se organizovao za nedelju dana (iracionalan, to jest, iz perspektive mnogih ljudi koji nisu bili prisutni!), na samoj skupštini štrajk je viđen kao sasvim moguć i realističan. Skupština, održana u skladištu koje pripada Konfederaciji radnika narodne ekonomije (CTEP)²⁰ u predgrađu Konstitusion u Buenos Airesu, proizvela je drugačiju vrstu racionalnosti i osmislila sopstveni oblik donošenja odluka, kao i još nešto: načine da se te odluke praktikuju. Želim da predočim formulu *realizma skupštine*: u tom prostoru je kolektivna procena snage i sposobnost da se razrade mogućnosti kojih nije bilo pre skupštine kao prostora susretanja. Ali skupština je takođe građena kao aparat koji može da anticipira i na kraju eliminiše rizike i pretnje koji će pokušati da zarobe tu zajedničku silu. Između ostalog, i u ovom smislu se pozivam na realizam: skupština nije samo poletna proslava susreta i, prema tome, „iluzija” snage, već mašina percepcije-procena koja preuzima odgovornost za granice, ali ih ne prihvata a priori kao ograničenja.

Šta da se (ne) radi?²¹

Postoji temporalnost štrajka koja opiranje efektno prevodi u praksu: način da se kaže „dosta!” nasilju i načinu na koji nam naše vreme klizi kroz prste; opiranje fizičkoj i psihičkoj iznurenosti koja održava krhku prekarnost. To je „ne!” usmereno ka činjenici

¹⁹ Godine 2017, počinitelj je osuđen na doživotnu robiju uz korišćenje pravne kategorije „travesticida” prvi put ikada: “Perpetua por el travesticidio de Diana Sacayán,” Cosecha Roja, June 18 2018, cosecharoja.org.

²⁰ Osnovana 2011, CTPE je koalicija raznih društvenih organizacija izniklih iz *piketero* iskustava. Teži da postane nova vrsta sindikalnog alata, povezana sa narodnim ekonomijama sačinjenim od samoupravljačkog rada bez šefa i kolektivnih preduzeća koja su povezana, takođe na različite načine, sa državnim subvencijama.

²¹ Parafraza naslova knjige V. I. Lenjina, „Šta da se radi” (prim. prev).

da mnogostrukost poslova koje obavljamo nije prevedena u ekonomsku autonomiju već se pre nasilno sprovodi kao obavezan i besplatan rad. To je opiranje nevidljivosti našeg truda i rada, i gradi se na razumevanju da ova nevidljivost čini politički režim zasnovan na sistemskom zanemarivanju tih poslova.

Štrajk, zatim, remeti sopstvenu temporalnost kao „datuma”. Počelo je da se mašta – u mašti koja navigira kroz tako tesne stege – u makili; nastavilo se u domovima; obelodanilo se na skupštinama; diskutovalo se u sindikatima i narodnim kuhinjama u zajednici; postalo je kolektivni dah na ulicama; ali kuvalo se od vremena sabotaže uvijenih u drevna sećanja. Šta je onda iskustvo vremena koje proizvodi feministički štrajk? U kom smo smislu u mogućnosti da analiziramo nasilje nad ženama i feminizovanim telima kao ofanzivu kapitala? Kako odgovaramo na državnu regulaciju koja ograničava naše gestove i jezik? Kako nastavljamo da snažimo svoje feminističke borbe u okviru narodnog i autonomnog horizonta kojem je štrajk dao pogon?

Feministički štrajk, za razliku od tradicionalnog radničkog štrajka (to jest, muškog, najamnog i sindikalizovanog radničkog pokreta) nije vezan samo za „zanimanja”. On se istovremeno referiše na *određene* zadatke vezane za proizvodnju i reprodukciju, i stoga za *uopšteno* pitanje: on objašnjava zašto određeni poslovi korespondiraju sa određenom polnom podelom rada. U ovom ključu, ovo je i *radnički štrajk* i *egzistencijalni štrajk*.

Ta generička i generalizovana aktivnost kroz koju je štrajk iznet znači da to nije „identitetski” štrajk, kako su tvrdile određene sindikalne vođe koje su uvidele da se preispituje njihov monopol nad štrajkom. Oni, stoga, tvrde da je feministički štrajk samo „simboličan” jer ne bi „stvarno” izmenio sferu proizvodnje i pre bi bio zahtev za prepoznavanjem – to jest, bio bi akcija koja samo traži prepoznavanje identiteta. Ključ feminističkog štrajka je *neposlušnost* u širem smislu, ona koja prevazilazi pravni okvir „sindikalnog” štrajka, dok „koristi” njegovu zaštitu u određenim situacijama. Ono što je radikalno u feminističkom štrajku je da otvara pitanja o tome kome smo neposlušne (ako to nije samo figura šefa), protiv čega i koga štrajkujemo (ako to nisu samo šefovi skupljeni oko rukovođenja) i kako remećenje odnosa poslušnosti koju nam kapital nameće stvara prostor za razmišljanje o drugačijim životima.

Štrajkovanje, u ovom feminističkom značenju, uključuje dvostruki pokret, što je mnogo eksplicitnije nego fabrički štrajk – iznad svega, jer se štrajk razvija i prelijeva na ulice, zajednicu i dom. Stoga, ova praksa otvara prostornosti štrajka; umnožava ih dok pokazuje kako su sfere koje su proizvoljno segmentisane i izdvojene zapravo povezane.

Kao što je akademkinja-aktivistkinja Silvija Federiči²² rekla o štrajku 8. marta 2018, bila je reč o „zaustavljanju aktivnosti koje doprinose našoj represiji i, istovremeno, proizvodnji onoga što širi horizont naših želja za drukčijim društvom.” Dakle, postoji dvostruka dinamika štrajka: da se zaustave određene aktivnosti, *da se oslobode vreme i energija* kako bi se pružili vreme i prostor za druge aktivnosti (i postojeće i one koje će tek doći). Štrajkovanje na radnom mestu, u domaćinstvima, u školama, kako je to predočio feministički štrajk, oslobodilo je vreme kako bi ga posvetilo skupštinama i mobilizacijama tokom dana. Ovaj oblik štrajka nije puko ostajanje kod kuće tokom radnog dana (što je jedna varijanta tradicionalnog štrajka) niti štrajkovanje spram jednog specifičnog posla, već je to pre otvaranje pitanja štrajkovanja svuda, zauzimanja ulica i celog dana za štrajk. Ako nas naši poslovi i uloge tlače, štrajkovanje znači opirati im se da bi se stvorili uslovi mogućnosti drugačijih načina postojanja.

Mahnito organizovanje aktivnosti tokom dana nakon odlučujuće skupštine u oktobru 2016. godine obuhvatalo je sastanke sa svim vrstama organizacija, dok se poruka sama proširila po različitim zemljama širom kontinenta, a pozivi i jezici na kojima je izražavana su se umnožili. U našem metodu prelijevanja preko granica i ograničenja u našoj praksi (preteranost štrajka, vremena mera i mera vremena, „racionalnosti” uspostavljene pozivom), shvatile smo da su na različitim mestima u svetu hiljade žena i seksualnih disidentkinja i disidenata imali istu praktičnu potrebu da se mobilizuju. Delili su želju da pobegnu od stega nametnutih oplakivanjem u privatnosti, koje je rezultat smrti i svih oblika nasilja koje stavljaju samo postojanje u opasnost, koje prete svakom gestu autonomije, samo jer su žene, lezbejke, *travesti* i trans osobe.

Organizaciona mahnitost. Transnacionalni odjek. Diskusija o tome koliko

²² Silvija Federiči (Silvia Federici) je savremena italijansko-severnoamerička akademkinja i aktivistkinja, profesorka, marksistkinja, najpoznatija po svojoj knjizi *Kaliban i veštica: Žene, telo i prvobitna akumulacija* (prim.prev).

štrajkačkog vremena možemo da „garantujemo”. Sve pothranjuje pitanje koje je već postavljeno: šta je vreme štrajka? Taj dan kada smo zaustavile zemlju, u koordinisanoj akciji, na jedan sat, ali to smo uradile i na hiljadu različitih i isprepletanih načina tokom celog dana. Bilo je štrajkova u bolnicama i školama, u fabrikama i maloprodajama, u metrou i na univerzitetima; bilo je skupština u malim i velikim gradovima, mobilizacije svuda, i zastave koje vise sa prozora i balkona svih kuća koje su proglasile da štrajkuju. Tokom čitavog dana opirale smo se da radimo bilo šta osim da se organizujemo da budemo zajedno. Protresle smo vreme samo po sebi, otvarajući ga, detonirajući ga.

Šta znači štrajkovati ako *mera* štrajka ne poštuje „radni dan”, ne prilagođava mu se i čak se preliva izvan njegovih granica? To znači da se temporalnost na delu ne poklapa sa radnim satima. Ali šta su radni sati za nekog ko kombinuje kućni rad sa povremenim poslovima, sa socijalnom pomoći i/ili privremenom pomoći tokom nezaposlenosti? Ali kada stajete, ako nakon posla nastavite da radite u domaćinstvu i u komšiluku, u svim tim prostorima zajednice koji, zapravo, šire i preplavljuju sferu domaćinstva, i preoznačavaju sam rad? Kada ćemo prestati da bivamo potčinjene beskrajnim poslom koji nam je nametnut rodnim ulogama?

Postoje dva oblika vremena u štrajku. Jedno je *nemerljivi kvalitet radnog vremena iz feminističke perspektive*. On se uračunava u prekomerni rad, bez merljive količine vremena, bez jasnih granica. Feminističke teorije popularizovale su pojam *trostrukog radnog dana*: rad van domaćinstva, rad u domaćinstvu i afektivni rad proizvodnje odnosa i mreža brige. Štrajkovati u toj vremenskoj mnogostrukosti je *oduzimanje* koje se čini gotovo nemogućim, jer se dešava u toj prekomernosti, gde se spajaju život i rad i gde se reprodukcija razotkriva kao proizvodnja. U temporalnosti štrajka, višeslojni sastav radnog vremena postaje vidljiv iz feminističkog gledišta: Kako je „proizvedeno” samo vreme koje se računa kao radno vreme? Kako se proizvodi radništvo svojom vitalnom i svakodnevnom reprodukcijom? Zato štrajkovati u ovom ključu znači preispitati sve.

Sa druge strane, postoji vreme koje se računa kao koordinisano vreme odsustva, sabotaže i blokade, sprovedeno bilo gde, istovremeno: štrajk od osam sati, dvadeset četiri sata, u trajanju jedne smene? Nešto u samoj toj distinkciji se demontira i, istovremeno, ističe kao politička strategija.

Kako su italijanske i severnoameričke feministkinje polemisale kada su pokrenule kampanju Plate za kućni rad, 1970-ih godina, fundamentalno pitanje je istaknuto u reproduktivnom radu, radu proizvodnje i svakodnevne reprodukcije života: Da li se reproduktivni rad može meriti platom? Kako se računa koliko bi sati trebalo da bude plaćeno platom koja nadoknađuje kućne poslove? Dalje, kako se može meriti intenzitet rada koji obuhvata brigu i nežnost, i koji uključuje neograničenu subjektivnost, i nije niz ponavljajućih, mehaničkih zadataka?²³

Silvija Federiči je u svojoj knjizi „Kaliban i veštica” ukazala na to da kućni rad mora biti obavezan i besplatan da bi služio svojoj funkciji. Ovaj tekst je naveliko kružio po Južnoj Americi u svom prevodu na španski 2011. godine, i pothranio je polemike u raznovrsnim prostorima, kao deo praksi popularne feminističke pedagogije.²⁴

Ono što učimo od Federiči, čija teoretizacija se vraća na političko iskustvo kampanje Plata za kućni rad, jeste da specifičan način eksploatacije koji kapitalizam organizuje za žene najpre zahteva da su one društveno diskreditovane. Samo na ovaj način se pravda njihovo zatvaranje i smeštanje u privatnu sferu. U kapitalizmu, kućno okruženje proizvedeno je kao prostor „zatvaranja”: žene su *zatočene* u domu, ograničene na ovu sferu krštenu kao „privatnu”. Zatim su primorane da rade besplatno i njihovi poslovi su predstavljeni kao politički nevidljivi.

Međutim, Federiči upozorava na još jednu opasnost: na specifičan odnos između reproduktivnog rada i plate po receptu „patrijarhata plate”.²⁵ Uslovljenost da kućni rad, rad brige i nege bude besplatan i obavezan, kaže ona, jeste ključ za produktivnost plate, to je njen skriveni deo, njen tajni nabor. Zašto je skriven i tajan? Jer sam kapitalizam eksploatiše taj rad kroz polnu podelu rada, stvarajući hijerarhijske veze između polova (i, uopštenije, ka feminizovanim telima) i potčinjavanja, dok politički obezvređuje besplatni rad.

²³ Čitava rasprava o tome kako iznova iščitati „meru vrednosti”, i krizu oblika vrednosti kod samog Marksa, vođena feminističkim teoretisanjem o „nemerljivom višku”, uključujući pojmove poput „afektivna vrednost” i „vrednost u zajednici”. Ovo su druge komponente vrednosti i druge ekonomije, koje izražavaju krizu mere same plate kao kvantitativne nadoknade za određen kvantitet radnih sati. Mogle bismo to da sintetišemo kao feminističku perspektivu koja destabilizuje kalkulaciju spram racionalnosti kapitala i čije poreklo prikazuje nemerljiv i prekomeran kvalitet *potencie* rada. Vratću se na ovu raspravu u Poglavlju 4.

²⁴ Knjiga „Kaliban i veštica: Žene, telo i prvobitna akumulacija” objavljena je na srpskohrvatskom u prevodu Alekse Golijanina (Zrenjanin: Burevesnik, 2013).

²⁵ Silvia Federici, *Patriarchy of the Wage: Notes on Marx, Gender and Feminism* (Oakland: PM Press, 2020)

Sedamdesetih godina dvadesetog veka, Anđela Dejvis²⁶ takođe je polemicala o univerzalnosti figure „domaćice”, ističući da su te žene zatvorene u svojim domovima objašnjavale samo status određenih žena, dok su univerzalizovale određen model ženstvenosti. Iskustvo crnih žena na tržištu rada koje Dejvis istorizuje, međutim, jeste takođe odraz karaktera sluškinje koji je kućni rad preuzeo nakon što je ženama oteta pozicija „stručnih radnica” tokom kolonijalnog perioda, koji je video napredak ekonomije zasnovane na domaćinstvu, ali ne i ograničene na njega. Ova tačka je fundamentalna. Razlika koju Dejvis pravi između ekonomije utemeljene u domaćinstvu, ali sposobne da projektuje ekonomski protagonizam izvan domaćinstva, s jedne strane, a sa druge strane, osamljene kućne sfere gde rad nije prepoznat kao takav, otkriva političku proizvodnju domaćinstva kao mesta zatočeništva. Ovo pokazuje da problem nije postojanje kućnih ili domaćih ekonomija, već podela između kapitalističke ekonomije profita, koja prepoznaje samo aktivnosti u javnoj sferi (to jest, ništa manje ni više od „tržišta rada”), i privatne i inferiorne kućne ekonomije (kraljevstva besplatnog i neprepoznatog rada). Dejvis takođe naglašava da crne žene nisu samo domaćice; zapravo, nakon što im je otet njihov ekonomski protagonizam u kućnim ekonomijama ukorenjenim u domaćinstvu, one su prve bile prisiljene da uđu na tržište rada, pa čak i uz to nisu prestale da budu tretirane kao „čudne gošće” u fabrikama. Artikulacija između patrijarhata, kapitalizma i kolonijalizma ovde je očigledna.²⁷

Polemika koju Dejvis vodi sa italijanskim feministkinjama jako je važna: fokusira se na preispitivanje „emancipatornog” kapaciteta plate. Ističe da represivna i frustrirajuća priroda koju pripisuje kućnom radu ne bi bila ugašena primanjem plate kao monetarne naknade za te poslove koji nastavljaju da bivaju isti. Naprotiv, plata bi legitimisala „kućno ropstvo”. Dejvis daje primer žena koje rade kao kućne uposlenice i sluškinje koje, iako su plaćene, ne uspevaju da povise društveni status tog posla.

Kritika koju Dejvis iznosi, međutim, previđa kritiku koju su same Italijanke iznele spram „kućne plate”, navedene kao paradoksalne, „nemoguće” mere, jer prikazuje oslanjanje kapitalizma na neplaćeni rad kao deo svoje strukturalne logike.

²⁶Anđela Ivon Dejvis (Angela Yvonne Davis) je savremena severnoamerička feministkinja, marksistkinja, filozofkinja, akademkinja i autorka. Bila je dugogodišnja članica Komunističke partije SAD i kandidatkinja za potpredsednicu SAD ispred ove partije, kao i aktivistkinja pokreta Occupy i Boycott Divest Sanction. Njen aktivistički i akademski rad uključuje snažnu antirasističku i mirovnu liniju (prim. prev).

²⁷Angela Davis, *Women, Race and Class* (New York: Random House, 1981).

Takođe su istakle „naredbodavnu” ulogu plate: ona funkcioniše tako što održava podelu između javnog i privatnog, hijerarhiju podeljenih prostornosti i polova.

Obe teorije iznose zajedničke tačke preko različitih ulaznih putanja. Prvo, beleže da je plata u kapitalizmu uzak okvir za razmišljanje o oslobođenju od represivnih osobina kućnog rada. Zato i Dejvis i italijanske marksističke feministkinje eksplicitno osuđuju političku ulogu plate. Drugo, obe strane rezonuju da je kućni rad represivan do te mere da je deo neke vrste zatočeništva, neplaćenog i obaveznog. Onda su oba pitanja načini prikazivanja prvobitne artikulacije između roda, klase i rase.

Šta se dešava kada dom nije sinoniman sa zatvorenošću? Ovde se otvara rasprava oko toga da li kapitalizam može ili ne može da proizvede vrednost radosiljanjem kućnog života. Ali o kakvom kućnom životu govorimo? Dejvis se poziva na slučaj Južne Afrike, pokazujući kako se pokušalo sa demontiranjem domaćinstava po osnovu toga što su se ona smatrala prostorima koji su podsticali otpor aparthejdu. Ipak, u isto vreme, ona se pita i kako bi se osiguralo obavljanje reproduktivnih poslova sa infrastrukturom podrške koja ne bi primoravala žene da nose najveći teret. U slučaju italijanskih žena, i rasprave koju Silvija Federiči nastavlja danas, nesposobnost kapitalizma da automatizuje reproduktivne poslove (utopijska mašta o tehnološkom razvoju) osigurava da je reproduktivni rad ne samo represivan i suvišan (kao što je Dejvis potvrdila 1970-ih), već i prostor koji raspoređuje drugačiju vrstu produktivnosti ako je oslobođen od svog primoravajućeg karaktera utemeljenog u porodici. Duž ovih linija možemo da se vratimo na ključne tačke koje Dejvis iznosi o kućnoj ekonomiji koja projektuje političku moć.

Kućna plata i društvena plata

Ova ranija istorijska debata, koja se protezala preko kontinenata i uključivala učesnice koje su pisale iz različitih okolnosti, sada se može vratiti u diskretnu i konkretnu situaciju u Argentini: u raspravu oko državnih subvencija za nadoknadu reproduktivnog rada. Sačinjena od onih poslova koji čine dobar deo feminizovanog rada van formalne ekonomije za platu, ekonomija samoupravljanja ili „narodna ekonomija” politički se razlikuje od koncepata „neformalne”, „marginalne” i

„isključene” ekonomije. Rasprava o tome kako finansijski nadoknaditi ove poslove, koji su postali društveni i komunitarni *zbog krize*, vezana je za politizaciju državnih subvencija od strane društvenih pokreta, čija istorija seže do argentinske ekonomske krize 2001.

Od tada, oblikovano je političko pitanje: u kojim se oblicima živ rad danas javlja izvan fabrika? U argentinskom kontekstu, ovom pitanju je porastao značaj još od ekspazije *piketero* pokreta (*piqueteros*, nezaposleni radnici) početkom ovog veka. Takvi kolektivni pokreti izmestili su radničku „štrajkačku stražu” – taj klasičan raspored sile u fabrici – iznoseći je na ulice i auto-puteve. Od tada, mnoštvo oblika rada „bez šefa”, na primeru stotina fabrika i kompanija koje su oživeli njihovi radnici, javili su se kao odgovor na sistemska otpuštanja, bankrote i beg kapitala. Takvi projekti doprineli su porastu oblika samoupravljanja koji su kombinovali pakete socijalne pomoći dobijene od države sa snažnom željom za autonomijom, teritorijalnim preduzećima koja vode narodni zborovi, i vrednovanjem rada u zajednici, a sve uokvireno hitnom potrebom za preživljavanjem u u sve očajnijoj situaciji.

Politička genealogija vrednovanja reproduktivnog rada, posebno u narodnim ekonomijama čije je vođstvo jasno feminizovano (to jest, počelo je kroz društvene pokrete, a onda steklo institucionalno prepoznavanje), jeste ključna tačka koju danas ističe feministička ekonomija. Kakav je dijalog moguć između Komiteta za plate za kućni rad iz 1972.²⁸ i paketa socijalne pomoći koji su danas u ekspanziji u Argentini?²⁹ Kako su ovi paketi pomoći, naširoko usmereni na žene, prepoznali – na ambivalentan način – rad brige i feminizovan rad u zajednici?

To vrednovanje ima veze sa time kako se taj rad preliva izvan ograničenja doma: u samoupravljačke narodne kuhinje, obdaništa, inicijative za zdravstvenu negu, i tako dalje. Ovo prelivanje je rezultat krize koja je uništila maskuline „glave”

²⁸ Međunarodna kampanja za plate za kućni rad je ženska mreža osnovana 1972. koja primarno zahteva prepoznavanje i plate za rad brige u domaćinstvu i izvan njega. Osnivačice su Silvija Federiči, Mariarosa Dalja Kosta, Bridžit Galtije i Selma Džejs (prim.prev.).

²⁹ Ovi paketi socijalne pomoći bili su centralni zahtev pokreta nezaposlenih kasnih 1990-ih i 2000-ih, i sada uključuju različite programe. U mnogim slučajevima, ovi pokreti su takođe osvojili pravo da odluče koje aktivnosti ispunjavaju radne zahteve za primanje pomoći, obezbeđujući put ka efikasnoj nadoknadi mnogih reproduktivnih poslova. Danas, mnogi od ovih programa su ili eksplicitno ili implicitno usmereni na žene, poput programa za Univerzalni dečji dodatak, koji omogućuje pomoć nezaposlenim glavama domaćinstava sa decom, ili program *Ellas Hacen*, koji obezbeđuje poslove i obuke za žene. U aprilu 2015, na aktivističkom sastanku sa Silvijom Federiči u Vilji 31, razgovor se fokusirao na vezu između Plata za kućni rad i ovih novih socijalnih programa. Vidi Verónica Gago, “El caldero de las nuevas brujas,” *Las12*, May 3, 2015, pagina12.com.ar.

domaćinstva kroz masovnu nezaposlenost. Ali, više od svega, to je efekat politizacije krize kroz dinamike zajednica i narodnog organizovanja.

Postoji jedna ključna tačka koju ću pokušati da razvijem kroz različite delove ove knjige i koja oblikuje suštinsku komponentu moje šire hipoteze o srodnosti između narodne i feminističke ekonomije: rasprava oko društvene „revalorizacije” reproduktivnog rada u kontekstu u kom je njihova politička funkcija postala novi izvor dostojanstva i prestiža u komšilucima, kako su njihove protagonistkinje postale društveno i politički prepoznate. Ova situacija otvara izazove za „autoritete” u situaciji novih pragova okrutnosti u mrežama nasilja, čija su primarna meta žene i feminizovana tela. U ovom smislu, postoji fundamentalna tenzija u narodnim ekonomijama: one se kreću između *porodično zasnovane* orijentacije utisnute u državne subvencije (kroz zahtev za razmatranja gde se porodične „obaveze” koriste kao garancije: zahtevi uključuju vakcinisanje dece, staranje o tome da pohađaju školu, i tako dalje) i njihovog funkcionisanja kao dela preliivanja preko kućne ograničenosti reproduktivnog rada koje se već desilo, većinski vođeno krizom.

Kao što sam ranije ukazala, tokom 1970-ih, okvir je bio razgovor o polnoj podeli rada, što je centralo konsolidaciju hijerarhija koje su organizovale neplaćeni kućni rad i nepobedivu granicu koja je označavala javnost izvana. Ta podela je praktikovana konkretnim alatom: platom, koja je nadoknađivala rad obavljan „izvan” domaćinstva, posvećujući novcu zapovedničku moć unutar domaćinstva. Ta funkcija, zahvaljujući feminističkim teorijama, postala je poznata kao „patrijarhat plate” i kasnije je popularizovana kroz citat same Federiči: „Oni to zovu ljubav, mi to zovemo neplaćeni rad.”

Plata, kao patrijarhalni aparat, održava kućnu zatvorenost kao mesto gde se proizvodi „nevidljiva infrastruktura” koja daje pogon, održava i omogućava „nezavisnost slobodnog najamnog radnika”. Njeno stanje nevidljivosti proizvedeno je istorijski i politički. Kućni rad je taj koji uopšteno mora da se bavi društvenom reprodukcijom i, stoga, samim uslovima mogućnosti eksploatacije u kapitalizmu. To što je iznova i iznova obezvređivan – upravo da se ne bi računao, da ne bi bio nadoknađivan, da ne bi bio prepoznat kao direktno produktivan, i da ne bi bio politički opravdan kao centralan – jeste efekat kapitalističko-patrijarhalno-kolonijalne eksploatacije. Da li „patrijarhat plate” nastavlja da funkcioniše na isti način danas?

Šta patrijarhat plate znači kada je sama plata sve više privilegija „stabilnosti“ dostupna tek nekima? Razviću ovu tačku proširenije u Poglavlju 4, ali za sada je dovoljno da se potvrdi: feministički štrajk se hvata krize patrijarhata plate i otvara raspravu o tome kako se oblici patrijarhata danas preosmišljavaju dalje od plate.

Internacionalizacija štrajka

U Argentini, poziv na štrajk godinu dana nakon uspona ekstremno desničarske vlade Maurisija Makrija³⁰ bio je gest koji nijedna „organizovana“ politička snaga nije učinila do tada. Pozvale smo na štrajk prevazilazeći sindikalne parametre i istovremeno osudile njihove pregovore sa neoliberalnom vladom. „Da, možemo, žene su bile prve koje su štrajkovale protiv Makrija“, čulo se na Trgu Majo. „Dok Generalna konfederacija rada³¹ ispija čaj sa vladom, žene zauzimaju ulice!“ bio je još jedan slogan koji je ukazivao na izmeštanje proizvedeno štrajkom, i raspravu oko rada u odnosu na aktivne neoliberalne mere, kao i na pasivnost sindikata. Masovno odzvanjanje poziva na ulice, s obzirom na to da smo znale šta se simultano dešavalo u drugim zemljama, učinilo je ovo nezaboravnim danom kolektivne živahnosti, gde smo delile scene svakodnevnog prezira, glasine o pobuni – anonimne šapate na dan na koji smo, dok smo pevale na kiši, zaustavile svet i pronašle sebe.

Ali ovo je bio tek prvi štrajk, koji će uvesti čitavu sagu. Snaga tog štrajka vodila nas je odluci da sazovemo međunarodni štrajk za 8. mart 2017. Tako je štrajk počeo da se omasovljuje, komunicira, raspravlja i, iznad svega, da se gradi u brojnim prostorima, među različitim klasama, u okolnostima koje su omogućile štrajku da smesti heterogene stvarnosti i da se proširi njima, sa geografijama koje, iako daleke jedna drugoj, jesu povezane preklapajućim zonama, borbama i stvarnostima koje nisu svedene na granice nacionalnih država.

Tog dana u martu 2017, osećale smo da nam se trese tlo pod nogama. Ali u mesecima koji su prethodili, kretale smo se sa sigurnošću da ono što radimo, ili smo prestale da radimo, jeste bilo odlučno. Organizovale smo skupštine, pohađale male

³⁰ Maurisijo Makri (Mauricio Macri) je biznismen i političar, ekstremno desnog opredeljenja, koji je bio predsednik Argentine od 2015. do 2019. godine, poznat i po utajama poreza (prim. prev.).

³¹ *Confederación General del Trabajo*, najveća federacija sindikata u Argentini i jedna od najvećih na svetu; dvoje od troje sindikalizovanih radnika učlanjeni su u ovu federaciju (prim. prev.).

sastanke tu i tamo, pričale, pisale, slušale, borile se, kovale zavere i maštale. Čak smo noću sanjale o tome šta je preostalo da se uradi u narednim danima. Saborkinje širom sveta bi istovremeno radile isto: koordinisane sloganima i intuicijama, praksama i mrežama koje smo plele neko vreme, kao i gestovima za koje nismo znale da su živeli u nama. Bile smo namagnetisane čudnim deljenim osećajem besa i saučesništva, *potencie* i hitnosti. Ali, više od svega, bile smo zapanjene tom mnogostrukom i efektivnom koordinacijom. Kako smo radile, povezivale su nas slike koje su se akumulirale u šifru: od ulica do intereta, a odatle u naše retine, utiskujući se kao deo transnacionalne, višejezične mašte. Plele smo, sa horizontom tih dana, novi internacionalizam. A štrajk se razvio kao *prekid* i kao *proces*.

Štrajk, zatim, ima još jednu dvostruku dimenziju: *vizibilizaciju* i *beg*. On ne traži samo prepoznavanje nevidljivog rada. On se takođe kladi na njegovo odbijanje. U kombinaciji ta dva, sama radikalizacija toga šta ćemo imenovati kao rad je na ulogu. Beg u istom trenutku kada i prepoznavanje. Simultano napuštanje i vizibilizacija. Prezir prema tome dok se istovremeno uračunava. U toj dvostranosti, odnosi, vremena i prostori se percipiraju na osnovu svog *postajanja*.

To razdvajanje između vizibilizacije i bega razume se ne kao kontradikcija već pre kao otvaranje ka različitim modalitetima štrajka. Štrajk je preuzeo drugačiji vid zahteva: kondenzovan u praksu koja ne postavlja zahteve već pre izražava upravo tu želju da se promeni sve. Stoga, štrajk takođe integriše i prevazilazi specifične zahteve. To je bilo iskustvo pripremnih skupština – otvorenih prostora da se okupimo i organizujemo štrajk koji se desio prethodnog meseca. On ih integriše, jer ne potcenjuje konkretne zahteve oko budžeta, zakona, neophodnih promena u institucijama, ili specifične žalbe. A prevazilazi ih, jer smeštanje tela u zajedničko na ulicama omogućava zaustavljanje kako bismo dale sebi vremena da zamislimo kako želimo da živimo i da afirmišemo da je naša želja želja za radikalnom promenom. Ali ove dve ravni ne doživljavaju se kao suprotne. Da kažemo to klasičnim rečima: to nije reforma *ili* revolucija. Postoji simultanost temporalnosti koje ne funkcionišu kontradiktorno. Imati konkretne zahteve ne implicira ideju da je pribegavanje državi najefikasniji odgovor na nasilje: ova dijagnoza ne ometa borbu i osvajanje resursa koji su, tako što se ne promišljaju kao da su sami sebi cilj, sastavljeni sa drugim transformativnim dinamikama.

Na taj način, država nije umešana u kapacitetu za „totalizaciju”. Ovo znači da, nasuprot državno-centričnim perspektivama, naša ne nastavlja da prioritizuje državu kao privilegovano mesto transformacije. Takođe, istovremeno, ne ignoriše državu u njenom ograničenom političkom kapacitetu, koja je, stoga, u mogućnosti da delimično izmeni određene stvarnosti – na primer, u vezi sa raspodelom resursa. Ova pozicija obnavlja političku teoriju u feminističkim uslovima i dopunjuje druge koordinate za promišljanje radikalnih promena.

Svaki štrajk sadrži oblik političke misli

Za militantnu revolucionarku i teoretičarku Rozu Luksemburg, fasciniranu masovnim štrajkom tokom Ruske revolucije 1905. i njegovih implikacija za međunarodnu radničku borbu, svaki štrajk ima odgovarajući oblik političke misli. Za mene je taj izraz kao amajlija, i vredan naglašavanja. S jedne strane, ona proučava kombinaciju elemenata da bi okarakterisala štrajk kao proces, a ne kao izolovan događaj: „toliko mnoštvo važnih ekonomskih, političkih i društvenih, opštih i lokalnih, materijalnih i psiholoških faktora reaguju jedan na drugi na takav način da nijedan poseban deo ne može da se poređa i reši kao da je matematički problem.” Taj ritam i umnožavanje elemenata su ono što Luksemburg podstiče da razmišlja o štrajku kao o živom telu:

To je pulsirajuće srce revolucije i istovremeno je najmoćniji pokretač... Ako sofisticirana teorija sugeriše da pametno i logično disecira masovni štrajk u svrhu dobijanja „čisto političkog masovnog štrajka”, ovom disekcijom, kao i bilo kojom drugom, se ne bi percipirao fenomen u svojoj živoj suštini, već bi ona sveukupno bila ubijena.³²

Sa druge strane, razumevanjem štrajka kao procesa, Luksemburg je posvećena istraživanju različitih štrajkova koji prethode velikom štrajku u Rusiji 1905. Stoga, kada opisuje njegovo širenje, otvara se vodeni pejzaž. „Sada se preлива kao široki talas nad celim kraljevstvom, a sada se deli na ogromnu mrežu uskih potoka; sada se penuša ispod zemlje kao sveži izvor, a sada je potpuno izgubljen ispod zemlje.” Bez sumnje, ona računa na mnogostrukost akcija da bi zaključila da „sve ovo teče jedno kroz drugo, jedno uz drugo, ukršteno, uliva se i preлива jedno u drugo – to je neprekidno kretajuće, promenljivo more fenomena.” Usvajajući štrajk kao prizmu

³² Rosa Luxemburg, *The Mass Strike, the Political Party and the Trade Unions*, Patrick Lavin, trans. (Detroit, MI: Marxist Educational Society of Detroit, 1925), 32.

omogućuje nam da rasporedimo političku misao štrajka kako smo je doživele, i da razumemo njegovu procesualnost i mnogostruke geografije.

Ovde se pozivam na Rozu Luksemburg ne samo zbog tog traga koji nam daje, već i zato što njena misao danas može da nas inspiriše po tri linije istraživanja-intervencije:

1) Feministički pokreti, u mnogostrukosti sadašnjice, mogu da nas vrate na njenu kritiku rata baš da bi se razumeo takozvani rat protiv žena. Naravno, iako su ovo vrlo različite vrste nasilnog sukoba, refleksije koje nudi Luksemburg ipak nastavljaju da daju ključne putokaze za razmišljanje o tome šta ovakav rat pokušava da razmontira. (U narednom poglavlju, detaljnije ću zaći u ideju „rata” kao načina razmišljanja o oblicima nasilja nad ženama i feminizovanim telima.)

2) Na isti način, teorija imperijalizma koju nudi Luksemburg može se ponovo prisvojiti i ažurirati u vezi sa konstantnom potrebom kapitala da proširi svoje granice i, u slučaju rada feminizovanih tela, da se razmisli o tome kako nasilje procesa akumulacije posebno utiče na one ekonomije u kojima su žene ključne.

3) Konačno, njena teorija štrajka kao procesa nastavlja da bude ključ za razmišljanje o temporalnosti i o samom pokretu, te istorijskoj akumulaciji sila koje, krećući od praktične kritike nasilja nad ženama i ponovnog prisvajanja alata štrajka, donose izazov umrežavanja novog internacionalizma i političkog rada na mnoštvu nivoa.

Savezništva bez predsedana

Vreme prekida koje je štrajk proizveo bilo je prisvojeno zahvaljujući tkanju nepredvidljivih razgovora i susreta bez predsedana. Govorimo o neočekivanim savezništvima, kako ih imenuje kolektiv Žene stvaraju³³ iz Bolivije, koja se ugrađuju u *potenciju* oslobođenu kroz načine na koje se povezujemo, mešamo i radimo zajedno na osnovu svojih razlika, uvezujući hitnost da se kaže „Dosta više!”³⁴ Jer svet je organizovan tako da ne nalazimo jedna drugu, pa gledamo jedna drugu sa nepoverenjem, te nas reči drugih žena i feminizovanih tela ne dotiču.

³³ *Mujeres Creando* je anarho-feministički kolektiv iz La Paza, Bolivije, osnovan 1992. godine, koji se bavi direktnom akcijom i umetničkim aktivizmom. Međunarodnu pažnju stiču 2001. godine zbog navodnog učestvovanja u nasilnoj okupaciji bolivijske Nadzorne bankarske agencije (prim. prev.).

³⁴ Vidi *Mujeres Creando*, „*La virgen de los deseos*” (Buenos Aires: Tinta Limón, 2005).

Šta je stvorilo ovu mogućnost susreta između žena iz narodnih ekonomija i domaćica; između studentkinja i seksualnih radnica; između uposlenica u javnim bolnicama i bolničkim radnicama; između nezaposlenih i samozaposlenih?

Da bismo odgovorile na ovo, moramo pobliže da pogledamo vreme koje je prethodilo samom štrajku, i moramo da svratimo do kuhinja u kojima se štrajk zakuvavao: do skupština. I ne samo do onih koje je sazivala organizacija, već i do onih koji su umnožavani na različitim nivoima i mestima suočenim sa sukobima dok su se dešavali.

Ova dinamika skupština i proizvodnja savezništava omogućile su nam da napustimo ograničenja rodnog diskursa, koji teži da nas svede na razgovor o femicidima i pozicionira nas samo kao žrtve. To jest, omogućile su nam da probijemo ogradu koja čini da se feminini glasovi slušaju samo ako pripovedaju epizode čistog užasa i nasilja, bez uključivanja te pripovesti u politički proglas koji otkriva uzroke nasilja i pita koje su snage potrebne da bi mu se suprotstavilo. Ali takođe nam je omogućeno da idemo izvan striktno samoproglšenih feminističkih organizacija kako bismo uvele drugarice iz sindikata, društvenih pokreta, društvenih prostora, organizacija domorodačkih naroda ili žena afro porekla, studentskih grupa, migrantskih kolektiva, umetničkih grupa, i drugih. Skupštine su prostor gde ta neobična savezništva cvetaju; one takođe podrazumevaju trenja, rasprave i neslaganja, kao i delimične sinteze naših predloga.

Zapravo, produblivanje štrajka je prvo prikazano na skupštinama pred objavljivanje štrajka 2018, gde je kvalitativni skok u organizacionom smislu bio vrlo moćan. Broj učesnica se utrostručio: samo u Buenos Airesu posećenost je često prevazilazila 1000. U svakom sindikatu bilo je rasprava o tome kako pristupiti štrajku. Kako je jedna sindikalna aktivistkinja opisala situaciju: „Nikada nisam videla jedan toliko istinski federalan proces diskusije.” Štrajk 2018. postao je gušći ponovnim preplitanjem društvene sukobljivosti koja se dešavala na radnim mestima i, istovremeno, njihovim prevazilaženjem, jer smo štrajkom praktično preoznačile šta znače radna „mesta”, integrišući ulicu i domaćinstvo, stvarajući nove načine pogleda na „poslove” kao takve. U tom pokretu, koji ruši prostornost i vodi štrajk do neočekivanih mesta, takođe prilagođavamo konkretnu mogućnost „štrajka” ili „blokade”, i na posletku, našeg samoorganizovanja kroz proširivanje i

preosmišljavanje samog štrajka.

Želim da zastanem i fokusiram se na jednu od pripremnih skupština koju je inicirao kolektiv *Ni Una Menos*, zajedno sa mnogim drugim lokalnim organizacijama, pred štrajk 8. marta 2018. u Vilji 21-24, slam naselju Buenos Airesa. Većina učesnica bile su radnice iz narodnih ekonomija koje nose poslove društvene reprodukcije u svom komšiluku. Mnoge su radile u narodnim kuhinjama u zajednici, koje su postajale sve važnije pred inflacionom krizom koja se otrgla tokom prethodeće godine. One su insistirale na nečemu što je briljantno istaklo singularnost feminističkog štrajka: rekle su i da ne mogu da štrajkuju i da žele da štrajkuju. Taj izraz otvara situaciju problematizacije, odnosno trenutak misli. *Navodna nemogućnost* sažima praktičnu dilemu feminističkog štrajka. U slučaju radnica narodnih ekonomija, želja za štrajkom pokazala se kod onih za koje se pretpostavljalo da su isključene iz prava (kvaziprivilegije, iz određene perspektive) na taj radnički alat tradicionalno povezan sa organizovanim, plaćenim i maskulinim pokretom.

One nisu mogle da štrajkuju, tako su objašnjavale, jer imaju odgovornost da nahrane stanovništvo u komšiluku, posebno decu. Ali želele su da štrajkuju, jer su želele da budu deo te kolektivne akcije, i da budu na ulici sa hiljadama drugih žena. Ova potvrda, koja na prvi pogled deluje kontradiktorno, proširila je štrajk. Zakomplikovala ga je, terajući ga da bude dostojan mnogostrukosti poslova koji redefinišu samu ideju rada iz feminističkog gledišta. Stoga se rodila ideja: „Zašto im ne bismo dale sirove namirnice? Ostavićemo hranu na vratima narodnih kuhinja, ali sirovu hranu, uklanjajući iz toga sav rad kuvanja, serviranja, pranja sudova”, sažela je Gilda, jedna od radnica. Politički događaj odblokirao je situaciju, dodajući još jedan sloj na samu praksu štrajka. Ideja je pretvorena u grafit koji se proširio po komšiluku: „Danas, osmog marta, hranu delimo sirovu – *Ni Una Menos*.” Skupština je, stoga, postala način procenjivanja logike čulnih kvaliteta stvari – sirovih i kuvanih – iz gledišta rada žena.

Još jedna od njih, Nati, pojasnila je tokom same skupštine: „Želim da štrajk natera ljude da primete moje odsustvo.” Ovo pretpostavlja da se odsustvo ne percipira, da se ispravlja, zamenjuje, baš zato što postoji prisustvo koje trajno ostaje učinjeno nevidljivim i oprirođeno je. Usledile su rasprave o nedostatku

prepoznavanja i o nevidljivosti reproduktivnih poslova, oprirođavanju „usluga” kuvanja, čišćenja, pohađanja, vođenja računa. Kao da su one zaista bile stvarna „nevidljiva ruka” ekonomije o kojoj je govorio Adam Smit. Istovremeno, raspravljale su o tome kako je ovaj rad u komšiluku gradio konkretnu narodnu strukturu, proizvodeći zajedničke usluge koje imaju jasnu političku vrednost. Pitanje postaje hitno kada se suočava sa kriznim scenarijem. Mere štednje imaju diferencijalni uticaj na žene u ovim komšilucima: one su te koje žongliraju svime tako da bude dovoljno hrane i, za početak, ograničavaju sopstvenu konzumaciju da ne bi umanjivale kolektivnu raspodelu. Ove žene bukvalno stavljaju svoje telo u rizik kako bi se mere štednje što manje osetile u životima drugih.

U ovim situacijama kolektivne problematizacije, specifična eksploatacija rada žena postaje gledište koje omogućava preoblikovanje samog pojma tela koja se podrazumevaju u tom radu. Taj rad je imenovan, postaje vidljiv i prepoznat u svojim konkretnim pojavnim oblicima kao zasnovan na svemu što se operacionalizovalo u savremenim ekonomijama, kao rad koji se preliva preko mape formalnog rada za platu. Ali, radeći ovo na osnovu strateškog razmišljanja koje pitanje *kako štrajkovati* zahteva, ti oblici eksploatacije se otkrivaju samom mogućnošću njihovog odbacivanja, i to ne samo u smislu analize potčinjavanja.

U tom smislu, feministički štrajk funkcioniše kao *hemijski katalizator*³⁵: prikazuje odnose moći; pokazuje gde i kako su oni upisani i funkcionišu; otkriva tela, vremena i prostore kroz koje se primenjuju, kao i mehanizme za njihove *neposlušnosti*. Štrajk postaje ključ za praksu nepotčinjavanja kada počne da radi kao element neposlušnosti, a ne samo kao deo repertoara pregovaračkih akcija.

Rasprava u i sa sindikatima

U slučaju Argentine, jedna od posebnih karakteristika procesa bio je napet i sukobljavajući, ali ipak konstantan, dijalog sa sindikatima različitih ideologija. Ovaj dijalog bio je odlučan u momentu traženja savezništava. U početku, sindikalno vođstvo snažno se opiralo da odustane od svog monopola nad alatom štrajka. Bilo je zanimljivo da se rasprava vodila u okviru samih sindikata, osnažujući mlade žene u

³⁵ Za izuzetnu razradu pojma katalizatora, pogledati Delezovu analizu Fukoove koncepcije moći u njegovom radu *Foucault* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1988).

njima, koje su se borile da primoraju strukture da otvore prostore za demokratizaciju.

Ovo je bilo neodvojivo od protagonizma žena iz narodnih ekonomija, uključujući ulične trgovkinje, žene koje rade od kuće plaćene po učinku, sakupljačice sekundarnih sirovina, negovateljice u zajednici i kuvarice, i druge, koje su se okupile u Konfederaciji radnika narodne ekonomije u posebnoj sindikalnoj formaciji. Te radnice narodnih ekonomija zahtevale su i da ih drugi sindikati prepoznaju kao radnice i demonstrirale su ograničenja „sindikalnog” štrajka. Kao žene u narodnim kuhinjama u Vilji, one nas primoravaju da razmišljamo o štrajku onih koji „ne mogu” da štrajkuju, jer bi rizikovale da izgube svoju dnevnicu.

Međutim, treba istaći dve teze o učešću radnica narodnih ekonomija. S jedne strane, u okolnostima u Argentini, u kojima je predsednik Mauricio Makri – predstavnik moći transnacionalnih finansijskih grupa i poljoprivrednih asocijacija – vladao merama koje su direktno išle protiv plata, žene su utvrđivale štrajk iz pozicija „izvan” posla, na kojima se, ipak, može razgovarati o radu i preoblikovati sam rad. S ovim, može se reći da savremene feminističke borbe imaju *genealogiju piketero pokreta*, referišući se na nezaposlene u Argentini. Te nezaposlene osobe, koje su navodno osuđene na autsajdersku poziciju (tzv. „isključenost”), mogle su da raspravljaju i preformulišu ono što nazivaju dostojanstvenim radom, kroz masovne borbe koje su razvile na početku ovog veka.³⁶ U to vreme, većina sindikata u zemlji odbijala je da prepozna nezaposlene kao radnike, povlačeći još jednu liniju analogije sa današnjim feminističkim pokretom. Sa druge strane, feministički štrajk *obrađuje* i *preuzima odgovornost* za krizu stalnog rada za platu koja se *već dogodila*, zauzimajući, socijalizujući, dajući vrednost i reorganizujući rad društvene reprodukcije. Ovde se može pratiti još jedan kontinuitet sa pokretom nezaposlenih: on postavlja pitanje o trenutnim ograničenjima uključivanja kroz prekarno plaćen rad i trajno upravljanje nezaposlenošću kao pretnjom isključivanjem iz perspektive navodnih „žrtava”. Taj pokret otkriva raskrštanje sa figurom žrtve.

Proširenje štrajkačke akcije (kao i izmeštanje štrajkačkog prostora iz fabrika na auto-puteve, sa čime se počelo kasnih 1990-ih) služi kao praktično poništavanje načina na koje strukture moći (uključujući i neka sindikalna vodstva) pregovaraju o merama štednje. Proširenje štrajkačkih mera ne izostavlja rasprave o redovnoj plati,

³⁶ Vidi Colectivo Situaciones i MTD de Solano, *Hipótesis 891: Más allá de los piquetes* (Buenos Aires: Tinta Limón, 2002).

ali, istovremeno, redefiniše ih i primorava ih da se suoče sa stvarnošću neplaćenog rada. Umnožava značenja štrajka bez razvodnjavanja njegove istorijske snage. Iznova pokreće štrajk kao ključ za razumevanje kako je transverzalnost društvenog sukoba u igri, u preseku eksploatacije i seksističkog nasilja.

U manifestu koji poziva na međunarodni štrajk tokom 8. marta 2017. (koji je ubrzo preveden na nekoliko jezika), osudile smo načine na koje kapital izrabljuje naše neformalne, prekarne i privremeno-povremene ekonomije; kako nas nacionalne države i tržišta eksploatišu kada nas zaduže. I objavile smo da ti oblici izrabljivanja idu ruku pod ruku sa kriminalizacijom naših migrantskih pokreta. Jasno smo naznačile da ovaj feministički pokret, smatrajući sebe političkim subjektom, ima snagu da prokaže nasilje nad ženama i feminizovanim telima kao novu meru kontrapobunjeništa, koju iziskuje širenje trenutnih načina izrabljivanja i mnogostrukih oblika razvlašćivanja. Štrajk se, dakle, pokazao kao mera odbojnosti, a ne pregovaranja. To je pobuna protiv njegovih dekorativnih upotreba (upotreba štrajka poput folklornih događaja ili najavljenih kalendarskih datuma), ili protiv njegovog svođenja na „simbolički” efekat koji se može komunicirati samo putem društvenih mreža. Komunikacija inicirana fenomenom štrajka održana je *potenciom* tela na ulici, erupcijom reči koje stvaraju nove načine imenovanja, besom ispuštenim usled nasilja, potrebom za razmišljanjem o oblicima samoodbrane i objašnjavanjem novih načina eksploatacije i ekstrakcije vrednosti.

Ovde je vredno istaći još jednu crtu: feminizam postaje inkluzivniji, jer je preuzet kao praktična antikapitalistička kritika. Stoga, možemo se opet pozvati na Luksemburg: štrajk nije „čisto tehničko” oružje koje se može „proglasiti” ili „zabraniti” po volji. Naprotiv, uključujući, ističući i vrednujući različite terene gde kapital eksploatiše i ekstrahuje vrednost u svojoj trenutnoj fazi akumulacije, štrajk kao *blokada*, *izazov* i *čin prezira* omogućava nam da uračunamo uslove u kojima borbe i otpori danas preosmišljavaju pobunjeničku politiku. Stoga, upotreba štrajka kakvu predlaže pokret žena, trans osoba, lezbejki i *travesti* osoba izražava i rasprostranjuje promenu u sastavu radničkih klasa, prelivajući se preko njihovih klasifikacija i hijerarhija – konkretno, onih koje su tako snažno sintetisane patrijarhatom plate. I to čini u ključu praktičnog feminizma, ukorenjenog u konkretnim borbama.

U februaru 2017, kolektiv *Ni Una Menos* sastao se sa generalnom

sekretarkom Jednakih mogućnosti i roda u sklopu Generalne konfederacije rada (CGT), u njihovoj mitskoj zgradi u ulici Asopardo. Prijem nas je podsetio da ženski pokret može biti nevladina organizacija, ali da ona ne može sazvati štrajk. Naša sagovornica je insistirala na ovome, izražavajući svoju zabrinutost oko „stranog uticaja” prikazanog kroz internacionalizam pokreta. Takođe nas je upozorila da se radikalizacija u našoj zemlji „uvek završavala loše”, referišući se na oružane borbe tokom 1970-ih. Bilo je nečeg smešnog i anahronog u njenim rečima: sekretarka se plašila da je solidarnost bila naše „oružje”, interpretirajući slogan „solidarnost je naše oružje”, koji je potekao iz feminističkog pokreta u Poljskoj, kao promociju oružanog pokreta.

Godinu dana kasnije, tokom radničkog marša 21. februara, vođstvo sindikalnih federacija objavilo je, sa deljene bine, da je 8. mart sledeći datum za radničku mobilizaciju, jer je u pitanju međunarodni feministički štrajk. Sastanak koji smo održale sa jednim muškim članom CGT trijumvirata u njihovoj centrali završio se obećanjem vođe da će on obavljati poslove u narodnoj kuhinji na periferiji grada na dan štrajka. Osmog nam je poslao fotografiju sebe kako služi hranu deci. Prvi put u svojoj istoriji, CGT je iskoristio reč „feministički” u svojoj zvaničnoj komunikaciji, informišući svoje članstvo o štrajku. Obe scene su vinjete izmeštenosti, vođene silom odozdo: tokom čitave godine, feministički pokret pokazao se kao istinski aktivan, gradeći štrajk kao proces.

Umnožavanje skupština bilo je povezano sa društvenim sukobom, od otpuštanja u fabrikama do iseljenja Mapuče³⁷ zajednice, dajući pokretu kapacitet za transverzalnost koju nijedan drugi politički akter nije mogao da dostigne. Ovo je podrazumevalo posedovanje veštine da se uključe sukobi koji do skoro nisu smatrani delom feminističkih briga, preosmišljavanje samog feminizma, ali iznad svega, transverzalizovanje načina akcije i feminističke problematizacije u svim političkim prostorima. Potvrda štrajka kao procesa akumulira konkretne referentne tačke u specifičnim prostorima, jer ocrta jedan feminizam koji je konstruisan kao narodni i antineoliberalni. Međutim, nije bilo potrebno mnogo vremena da kod sindikalnog vođstva usprotivljenog feminističkom štrajku iskrсну argumenti protiv feminizma. Takvi argumenti uključivali su sledeće:

³⁷ Mapuče je domorodački narod sa teritorija centralnog i južnog Čilea i jugozapadne Argentine (prim. prev).

- „Feminizam radi kao vrsta sektaštva”: izostavlja muškarce i slabi jedinstvo zahteva. Pokret žena ovde je predstavljen kao neka vrsta „spoljnog agenta” u odnosu na sindikalizam, brišući interseksionalnost savezništava i iskustava, zajedno sa *potenciom* za preispitivanje maskulinog autoriteta i njegove patrijarhalne konstrukcije unutar sindikata.

- „Žene nisu pripremljene da zauzmu prostore moći koje zahtevaju”: ženama je pripisana nepopustljivost koja ih navodno onemogućava da pregovaraju. Nije prepoznato da feministički pokret uvodi u igru drugačiju logiku građenja pokreta, koja dalje razotkriva granice i neefikasnosti pomirljivog i drastično strpljivog pregovaranja.

- „To da feministički pokret sazove štrajk delegitimizuje i slabi moć sindikalnog vođstva u trenutku napada i kampanja za diskreditaciju sindikata”: krive feminizam za preuzimanje inicijative u jeku sektorske neaktivnosti sindikata.

- „Akcija feminističkog štrajka oduzima snagu od drugih sindikalnih akcija”: na ovaj način, ignorišu i zanemaruju inkluzivni oblik proizveden feminističkim razumevanjem sukoba.

Ovi argumenti strukturisali su reakciju sindikata, pred ušćem borbi koje povezuju različite teritorije rada (kućni rad, rad u zajednici, najamni rad, prekarni rad, rad brige, migrantski rad) iz feminističkog gledišta, što je omogućilo radikalizaciju i produbljanje zahteva i *u okviru* sindikata.

Uprkos ovim protivljenjima, međunarodni štrajk 8. marta 2018. praćen je istorijskim dostignućem: u žaru pripremnih skupština, oformljena je „feministička intersindikala”. U nezapamćenoj prekretnici, sindikalne liderke iz svih federacija (pet u Argentini), koje su istorijski imale političke razlike, držale su zajedničku konferenciju za medije 7. marta 2018. godine kako bi najavile transverzalni poziv na akciju. To ušće borbi danas nastavlja da funkcioniše i organizuje zajedničke skupštine na mestima radnih sukoba i suočava se sa inicijativama vlade da prevedu zahteve koji se tiču roda u neoliberalne predloge (na primer, argentinski Zakon o rodnoj jednakosti i platnom jazu iz 2017. godine).

Razlika i revolucija

Feministička revolucija preoblikuje i rekonceptualizuje značenja i rada i štrajka. To je ono što omogućava štrajku da funkcioniše i kao *kartografska metoda* i kao *organizacioni aparat*. Ovde pratim linije analize koja je istorijski akcentovala „stvaranje” i „sastav” radničke klase, kako bismo demistifikovale kristalizovanu ideju o klasnom „identitetu” ili „svest”.³⁸ Postoje i odlučujuće feminističke teoretizacije o poveznicama između klase i feminizma kao metode protiv „muškog upravljanja klasnom borbom”³⁹ i o klasi kao elementu rasističke discipline.⁴⁰ Štrajk kakav je feminizam preuzeo tera nas da preispitamo šta su danas životi radničke klase. U ovom smislu, polaznje od *nemogućnosti štrajka* otvara ga ka *mogućnosti u okvirima mnogostrukosti oblika rada*, pokazujući da feministički pokret nije prosto niz sektorskih ili korporativnih zahteva. Naprotiv, on postavlja pitanje koje dotiče čitavu radničku klasu u svom klasnom redefinisaju. Kao takav, on otvara situirano polje istraživanja.

Štrajk to čini, najpre, zato što pokazuje kako sva isključivanja koja su istorijski konstituisala „klasu” jesu rasformirana i opovrgnuta kroz konkretne borbe. Danas je klasa mnogostrukost koja se proširila preko granica onoga što razumemo kao „radničku klasu”, zahvaljujući tim borbama koje su redefinisale ko se sve smatra produktivnim subjektom na osnovu specifičnih sukoba. Istovremeno, klasa nikada ne prestaje da bude pristrasnost: podela u društvu između onih, ako pratimo Marksa, koji zavise od svoje radne snage kako bi se povezali sa sobom i svetom, i onih koji od toga ne zavise.

Proširenje klase kroz umnožavanje oblika rada prikazano kroz trenutni feministički pokret proističe iz toga da ne prihvata činjenicu da su radnici samo oni koji primaju redovnu platu. U ovom smislu, proširujući alat štrajka, izazivamo krizu u patrijarhalnom konceptu rada, jer preispitujemo ideju da je dostojanstven rad samo

³⁸ Vidi, na primer, E.P. Thompson, *The Making of the English Working Class* (New York: Pantheon, 1970); Mario Tronti, *Operai e capitale* (Turin: Einaudi, 1966); Antonio Negri, *Marx beyond Marx: Lessons on the Grundrisse* (New York: Autonomedia, 1991).

³⁹ Vidi Silvia Federici, *Wages against Housework* (Bristol and London: Power of Women Collective and Falling Wall Press, 1975).

⁴⁰ Davis, *Women, Race, and Class*; Peter Linebaugh, *The Incomplete, True, Authentic, and Wonderful History of May Day* (Oakland: PM Press, 2016).

onaj koji donosi redovnu platu; stoga, takođe izazivamo činjenicu da je prepoznati rad predominantno maskulin. Kao u igri domina, ovo podrazumeva preispitivanje ideje da je produktivan rad samo onaj koji se obavlja van doma.

Tako, feminizam preuzima problem redefinisanja rada – i stoga, samog pojma klase – jer prikazuje heterogenost neprepoznatog rada koji proizvodi vrednost i opire se hijerarhizaciji i podeli koju redovna plata stvara između radnica i nezaposlenih. To je politički pokret: rasparujući prepoznavanje rada od redovne plate, on odbija ideju da su one koje ne primaju redovnu platu osuđene na političke margine.

Feministički pokret, posebno pokret narodnih feminizama (koji objedinjuje mnogostrukost južnoameričkih iskustava pod različitim imenima), pokazuje da ne možemo da delegiramo kapitalu – kroz alat redovne plate – da prepozna ko su radnice. Zbog toga kažemo *#TrabajadorasSomosTodas* (*#SveSmoRadnice*). E sad, ta izjava ne radi kao ćebe koje prekriva i homogenizuje apstraktan klasni identitet; ona pre funkcioniše zato što otkriva mnogostrukost značenja rada iz feminističkog gledišta, sa svim njegovim hijerarhijama i sa svim njegovim borbama.

Kada se vezuje za razlike, klasna dimenzija ne pretvara klasu u privilegovan element za razumevanje sukoba (koji, fleksibilizujući pojam klase, rizikuje da je vrati u središte). Reč je o nečem znatno radikalnijem, baš *zato što* se javlja iz feminizama periferija: pitanje klase ne može više da se apstrahuje u odnosu na kolonijalnu, rasističku i patrijarhalnu dimenziju bez toga da se razotkrije kao kategorija koja zataškava hijerarhije. Ovako, takođe uvodimo u igru još jednu ideju *produktivnosti*: produktivnost se ne potvrđuje time da li jesmo ili nismo eksploatisane u obliku rada za redovnu platu. Rezonovanje je pre drukčije: oblik eksploatacije organizovan oko plate čini druge oblike eksploatacije nevidljivima, disciplinuje ih i hijerarhizuje.

Ovo otvara još jednu fundamentalnu liniju istraživanja: Kako finansijski aparat ažurira kolonijalni pakt danas oblicima dominacije i eksploatacije koji se, kako sugeriše Raket Gutjerez Agilar⁴¹, razotkrivaju kao osnovna tačka za razumevanje rata protiv žena u svojoj ulozi kontrapobunjeništa? Ovde je suštinski da se stvore poveznice između *najprekarnijih teritorija rada* i *najapstraktnijih finansijskih aparata* da bi se mislilo o novim oblicima eksploatacije i ekstrakcije vrednosti i, posebno, o ulozi ženskih i feminizovanih tela u njima.

⁴¹ Raquel Gutiérrez Aguilar, "Women's Struggle against All Violence in Mexico: Gathering Fragments to Find Meaning," Liz Mason-Deese, trans., *South Atlantic Quarterly* 117:3 (July 2018), 670–81.

Kolektivno i mnogostruko telo feminističkog pokreta sada je raspravljačko telo u smislu svoje *potencie*: to jest, ono brani neodređenost toga šta telo može da radi. Drugim rečima, brani samu ideju radne snage. Odatle dolazi njegova mnogostrukost, njegovo širenje. Sa ovim razumevanjem, telo prestaje da bude individualno ograničenje i objekat liberalnih prava, a umesto toga postaje prepleteno sa pobunjenim teritorijama, raspravljajući o društvenom bogatstvu.

Ekskurs: Kolektivno osmišljavanje porekla

Kolektivno osmišljavanje priče je način rasklapanja, kritikovanja i poništavanja priče o poreklu koja nam dodeljuje sporedno mesto – što je opisano kao prirodno, prepolitičko i uopšte prigušeno. Takođe se sastoji iz pričanja alternativnih priča.

Pokušaj da se feministički štrajk pripoveda i konceptualizuje cilja da odbrani našu moć kolektivne fabulacije i, stoga, moć osmišljavanja logike koja se opire onome što se smatra „političkom” racionalnošću. Iz tog razloga, štrajk osmišljava svoje postajanje, do tačke zamišljanja pokreta koji nema poreklo već je sačinjen od izmeštanja.

Teorija društvenog ugovora (koja apstraktno garantuje poredak u kome živimo i obavezuje nas da se povinujemo onima koji vladaju nad nama) projektuje idealizovano ranije stanje koje je uzvišuje: prirodno stanje. U filozofskim raspravama, rečeno je da je ovo stanje neka vrsta maštarskog mesta (ili, kao što je to Hobs opisao u devetnaestom veku, neka vrsta mesta kakva postoje među domorodačkim narodima u Amerikama).⁴²

Ali mi možemo da napravimo drugačiju hipotezu: da su žene konkretna referenca za materijalnost prirodnog stanja, usled otelovljenog oblika njihovog političkog postojanja, što ih zauzvrat *naturalizuje* i *čini nevidljivima*. Stoga, tvrdnja da je prirodno stanje fiktivno je dvostruka negacija: otima postojanje i dostojanstvo od prirode (ocrnjene kao iracionalne), i poriče efektivnu upornost tog prirodnog stanja u feminizovanom načinu postojanja. I, hajde da dodamo još nešto: mistifikuje ženu kao eksploatativan prirodni resurs.

Religijske, političke, mitološke priče pripovedaju o poreklu stvari. U stvari,

⁴² Susan Buck-Morss, *Hegel, Haiti, and Universal History* (Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2009).

britanska politička teoretičarka Kerol Pejtman⁴³ pokazala je da su ponavljanjem priče o društvenom ugovoru kao o poreklu političkog pakta žene prihvatile podređenu ulogu pod zaklonom polnog ugovora koji smo „potpisale” unapred.⁴⁴ Uvek skrivena ivica, polni ugovor je bračni ugovor koji zauzvrat funkcioniše u odnosu na ugovor o zaposlenju. Oba su neodvojiva od društvenog ugovora, to jest, od načina na koji politički poredak funkcioniše; od načina na koji je strukturisana društvena poslušnost, gde su žene jedinstveno obavezane i u odnosu na neplaćeni rad koji obavljamo, kao i na bračnu vernost koju moramo da obećamo.

U besprekornom iskazu Pejtmen, „priča o poreklu društvenog ugovora” društava je fikcija napravljena po meri muškaraca. S jedne strane, ona sintetiše specifičnu raspravu oko moći „rađanja dece”. Ugovor garantuje muškarcima „specifično maskulinu moć stvaranja”: kapacitet da generišu nove oblike političkog života. U ovom smislu, muškarci takođe prave telo po svojoj meri. Ova priča je deo *rađanja* modernog patrijarhata, koji ističe moć koju muškarci praktikuju nad ženama i feminizovanim telima preko političkog prava. Ovde se muško telo otkriva kao racionalno i apstraktno telo sa kapacitetom da stvori poredak i diskurs.

Sa druge strane, ove priče o „poreklu” su montirane preko materijalnih eksproprijacija: osvajanja i prisvajanja zajedničke i domorodačke zemlje, osvajanja i prisvajanja ženskih i feminizovanih tela (i robinja i migrantkinja). Figura individue oblikovana je kroz tu pljačku. Ne postoji „prirodna” mogućnost takve potčinjenosti žena, a da ih *prethodno* nisu potpuno lišili svake mogućnosti ekonomske autonomije. Ne postoji zatočenost i siromaštvo žena, ne postoji način da se čine zavisnim i potčinjenim, bez prethodne pljačke njihovih kapaciteta za samoupravljanje i njihove sopstvene ekonomije.

Politička kreativnost – u savezu između patrijarhata i kapitalizma – stoga postaje strogo muška moć, zasnovana na ranijoj eksproprijaciji. I ugovor koji deluje kao telo (kao tekstualno telo i društveno telo) za tu kreativnost organizuje čitav sistem potčinjavanja i delegiranja, koji kasnije uzima ime prava i obaveza. Pakt i ugovor.

Ali ko to potpisuje? Pejtmen kaže da su to beli muškarci (koji više ne

⁴³ Kerol Pejtman (Carole Pateman) je britanska feministkinja i politička teoretičarka, izrazita kritičarka liberalne demokratije (prim. prev.).

⁴⁴ Carole Pateman, *The Sexual Contract* (Stanford: Stanford University Press, 1988).

predstavljaju staru očinsku moć već bratski raspodeljenu moć među jednakim muškarcima), i da je ovaj ugovor, zauzvrat, tri u jedan: društveni ugovor, polni ugovor i rasni ili robovlasnički ugovor koji legitimizuje prevlast belih naspram crnih ljudi. Stoga, ono što ga organizuje nije paternalizam već specifičan oblik maskuliniteta.

Ipak, ne govori se o muškarcima, već o nečem apstraktnijem: o pojedincima. To je žurka na koju su žene navodno pozvane, ako se obuku za svoju ulogu: to jest, ako prepoznaju političku fikciju liberalne jednakosti i govore njen jezik, čak i dok su isključene iz nje. Međutim, tu je i zamka. Kao žene – ambiciozne pojedinke – one imaju dozvolu samo za jedan ugovor na početku: bračni ugovor. Polni ugovor stoga uspostavlja političko pravo muškaraca nad ženama u prvoj klauzuli, što se prostire na sve druge ugovore. To je ugovor sa „specifičnim sadržajem”: o „vernem služenju”, što zauzvrat strukturiše pristup ženskom telu kao neprikosnovenom muško pravo, kao i polnu raspodelu rada, organizujući patrijarhalno značenje onoga što razumemo kao ženstvenost. Jer uz vernost, „potpisujemo pakt” da obavljamo besplatan kućni rad.

Pejtmen ponovo ekstremno jasno poentira: uprkos individualnom i metafizičkom jeziku ugovornih strana, ispitivanje ugovora kojih su žene deo (brak, prostitucija, surogat majčinstvo) pokazuje da ono što je na ulogu jesu *tela žena*. Teza ove filozofkinje je akutna: polni ugovor je potisnuti deo društvenog ugovora koji je uvek *izmešten* pod oblikom bračnog ugovora.

Ugovori o braku i o prostituciji otkrivaju suštinu – i prizivaju priče o poreklu kao osnivačku fikciju – modernog ugovornog patrijarhata, jer i „opovrgava i pretpostavlja slobode žena”, i ne može da funkcioniše bez te pretpostavke. Sloboda i ugovor su povezane istovremeno dok je moć žena zarobljena: sloboda da se donose odluke o rađanju u jednom telu i da se ne ostane zatočenom u kućnoj sferi. Kod žena, međutim, telo je nešto što *nije* vlasništvo (osobina neophodna da bi se bila pojedinka). Polna razlika stoga postaje politička razlika.

Žene su, zatim, pretpostavljene kao pojedinke (jer mogu da potpišu bračni ugovor), pa ipak nisu, jer nisu sopstvene vlasnice (jer su potpisale ugovor koji ističe njihovo „prirodno” potčinjavanje muškarcima). Slična struktura funkcioniše u paraboli Aventina, koju francuski filozof Žak Ransijer priziva kao „nejednaku fikciju”: vlasnik koji daje naredbe robu pretpostavlja da on ima sposobnost razumevanja i jezika, ljudskost koju Ransijer naziva „jednakošću inteligencija”, bez koje ne bi bilo moguće

ispuniti naredbu.⁴⁵ Ali ta ljudskost se odmah poništava potvrđivanjem hijerarhije: razlika između onoga ko naređuje i onog ko je nateran da poslušati se kasnije prevodi u „prirodnu” razliku, u kojoj robovi više nisu racionalna bića.

Na neki način, dvostruki standard žena kao *pojedinki koje to nisu* funkcioniše slično. Međutim, to može ići njima u korist, kako sugerise Pejtmen: figura žene otvara kritičan put koji može da vodi feminističku perspektivu dalje od liberalnog horizonta. Nije stvar u trci da se konačno postane potpunim individualkama, na način koji propagiraju žene koje se „prislanjaju”⁴⁶ vrhovnim nivoima korporativnog menadžmenta ili političke moći. Sasvim je suprotno: to pokazuje da je figura individue kao vlasnika neumoljivo maskulina, ideja koja je fundamentalna za patrijarhat: taj način pretvaranja moći koju muškarci praktikuju nad ženama u političku moć, i ponovno potvrđivanje polne podele rada.

Njihova paradoksalna povezanost sa *isključivanjem* fundamentalna je za ovaj način razumevanja situacije žena: one su i isključene iz ugovora i (na određen način) uključene u njega. Žene su istovremeno i predmet vlasništva i osobe. Ovo razmišljanje može se povezati sa oblicima argumenata koji kritikuju samu figuru isključivanja. Kao što francuski teoretičar Mišel Fuko sugerise, pojam isključivanja „ne uzima u obzir – posledično je nemogućan da uzme u obzir – ili analizira [borbe], odnose i specifične operacije moći na osnovu kojih se upravo i dešava isključenost.”⁴⁷ Ovaj pojam učvršćuje gotovo metafizičku razliku između uključivanja i isključivanja, u čemu je isključivanje potpuna spoljašnjost, pustinja.

Žene su, zatim, zarobljene ako želimo da budemo uključene u svet jednakih mogućnosti koji je obećan individualkama. Jer žene i migrantkinje (i feminizovana tela) nikada neće dostići potpun građanski status ili status individue, njihovi uslovi postavljaju kritiku „samog isključivanja”: oni poništavaju njenu simbiotsku i sintetsku vezu sa samom strukturom uključivanja.

Ova shema se može koristiti upravo za razmišljanje o polnoj razlici kao političkoj hijerarhiji: nije toliko da je jedan pol isključen na štetu uključenosti drugog,

⁴⁵ Jacques Rancière, *The Ignorant Schoolmaster: Five Lessons in Intellectual Emancipation* (Stanford: Stanford University Press, 1991).

⁴⁶Ovo *prislanjanje* odnosi se na tzv. *lean in* feminizam, liberalnog usmerenja, čija je najvokalnija predstavica Šeril Sendberg (Sheryl Sandberg), najpoznatija kao jedna od prvih žena na rukovodećim položajima u kompaniji Facebook, odnosno sada Meta (prim. prev.).

⁴⁷ Michel Foucault, *The Punitive Society: Lectures at the Collège de France, 1972–1973*, Bernard E. Harcourt and Graham Burchell, eds. (New York: Picador, 2018), 3.

već pre isključenost (na primer, kućni rad u odnosu na najamni rad) objašnjava sam način na koji je uključenost interno strukturisana specifičnim oblicima isključenosti (na primer, na način na koji redovna plata „uključuje” kućni rad kao porodični džeparac). Ovo nas vraća na vezu koja organizuje „patrijarhat plate”. I to je ista dinamika koja projektuje polnu razliku u smislu razlike između javnog i privatnog prostora. Ovde, javni prostor (građanski, maskulin i beo) zahteva osobine i kapacitete koji podrazumevaju represiju (ili uključivanje kroz isključenje) nad privatnom sferom (prirodnom, nad polno označenim telima).

Međutim, ako uspemo da demontiramo figure žena (i feminizovanih tela) kao *isključenih*, približavamo se mogućnosti da njihov način postojanja može da *rastoči* individuu, da izazove njena ograničenja, da se kreće protiv i dalje od nje. S jedne strane, ako je ovo isključivanje unutarne funkcionisanju formule uključivanja, pobeći od njega omogućava demontiranje binarnosti. Sa druge strane, baš bivajući telesnom figurom, ono sugerše vezu sa telom koja nije vlasničkog tipa. Možemo dodati da je to u stvari veza sa telom kao kompozicijom. Telo nikada ne zavisi isključivo od sebe.

Poglavlje 2

Nasilje: Postoji li rat nad telima žena i protiv njih?

Možemo li pričati o *ratu* kako bismo imenovale skok u smrti žena, lezbejki, *travesti* i trans ljudi (od čega se 80 posto njih počini rukom trenutnih ili bivših ljubavnika, momaka ili muževa)? Jasno, to nije rat u smislu sukobljavanja između dve simetrične strane niti pod jasnim pravilima učešća. Ali čini se potrebnim da se okarakteriše vrsta sukoba koji danas, samo u Argentini, uključuje po smrt jedne žene, lezbejke, *travesti* ili trans osobe svakih osamnaest sati. Taj broj nastavio je da raste čak i nakon prvog Štrajka žena 2017. godine, dostižući svoj užasavajući zenit u mesecu koji je usledio odmah posle štrajka. Kako se modaliteti zločina diversifikuju, postoji tendencija da oni bivaju sve grozomorniji. To je eskalacija bez kraja.

Zašto nas ubijaju? Rekonceptualizacija seksističkog nasilja bila je ključan element feminističkog pokreta proteklih godina. Ovo se pojavilo na dva načina. Prvo, umnožile smo njegovu definiciju: prestale smo da pričamo „samo” o nasilju nad ženama i feminizovanim telima, a umesto toga smo ga povezale sa nizom drugih oblika nasilja, bez kojih se ne bi mogla razumeti njegova istorijska intenzifikacija. Govoreći o nasilju počevši od femicida i travesticida, ovi pojmovi se postavljaju kao kulminirajuća tačka nasilja, ali se i postavlja izazov: da se ne ograničavamo na nekropolitičko evidentiranje, zbrajanje femicida i žrtava.

U ovom smislu, prepoznavanje umnožavanja nasilja je strateško: to je konkretan oblik *povezivanja* koji stvara *razumljivost* i, stoga, omogućava izmeštanje *totalizacije figure žrtve*. Umnožavanje značenja seksističkog nasilja nije vezana samo za kvantifikaciju i katalogizaciju različitih oblika nasilja. Mnogo je složenije; to je način da se mapira njegova *istovremenost* i *međupovezanost*. Povezuje implozije u domaćinstvima sa zemljištem uništenim poljoprivrednim biznisom, sa platnim jazom i nevidljivim kućnim radom; povezuje nasilje mera štednje i krize sa načinima na koje se protagonizam žena u narodnim ekonomijama suočava sa njima, i

povezuje sve ovo sa finansijskom eksploatacijom kroz javni i privatni dug. Uvezuje načine disciplinovanja neposlušnosti kroz direktnu državnu represiju i proganjanje migrantskih pokreta, zatvaranje siromašnih žena zbog abortusa i kriminalizaciju ekonomija za preživljavanje. Štaviše, ističe rasistički otisak na svakom od ovih oblika nasilja. Ništa u ovoj mreži nasilja nije očigledno: pratiti načine povezivanja znači proizvoditi značenja, jer to daje vidljivost mašineriji eksploatacije i ekstrakcije vrednosti koja uključuje rastuće pragove nasilja, koji imaju diferencijalni (i stoga strateški) uticaj na feminizovana tela.

Ovaj rad uvezivanja – a štrajk je fundamentalni alat za njegovo raspoređivanje – funkcioniše upravo kao paukova mreža: samo proizvodnjom političke kartografije, povezivanjem niti koje čine da različiti oblici nasilja funkcionišu kao međupovezane dinamike, možemo da prokažemo načine na koje njihova segmentacija teži da nas zatvori u izolovane ćelije. Takva kartografija podrazumeva prelivanje preko ograda „rodno zasnovanog nasilja” da bi ga povezala sa mnogostrukim oblicima nasilja koji ga omogućavaju. Na ovaj način, bežimo iz „korseta” čistih žrtvi koji teži da nas zaglavi, uvodimo novi politički jezik koji ne samo da prokazuje nasilje nad telima žena, već uključuje i druga feminizovana tela u razgovor i, štaviše, odmiče se od jednostruke definicije nasilja (kao porodičnog, intimnog i stoga izolovanog) kako bismo ga razumele u vezi sa mrežom ekonomskog, institucionalnog, radnog, kolonijalnog i drugog nasilja.

U ovom političkom tkanju takođe možemo kolektivno da evaluiramo načine na koje nasilje diferencijalno utiče na svaku od nas. Kad se razume na ovaj način, „nasilje” nije ogromna reč sa velikim početnim slovom koja proizvodi jednako ogromnu, jednako apstraktnu reč sa velikim početnim slovom: „Žrtva”. Ovo je drugi novi element rekonceptualizacije nasilja: oblici koje nasilje nad telima žena i nad feminizovanim telima poprima se analiziraju počevši od određenih situacija, zasnovanih na specifičnim telima. Upravo iz toga se proizvodi razumevanje nasilja kao celovitog fenomena. Telo svake osobe, kao putanja i iskustvo, stoga postaje ulazna tačka, konkretan način lokalizacije, odakle se proizvodi specifično gledište: Kako je nasilje izraženo? Kako zauzima određen oblik u svakom telu? Kako ga prepoznamo? Kako se borimo protiv njega? Ovo ugrađeno razumevanje nasilja omogućava preispitivanje koje transverzalno ide preko svakog prostora: od porodice

do sindikata, od škole do društvenog centra, od granice do gradskog trga. Ali to čini dajući ovom preispitivanju materijalno, poznato, telesno usidrenje. Dok nasilje ispoljava diferencijale represije i eksploatacije koji su izraženi u različitim konkretnim telima, ono takođe neguje, počevši od te razlike, istorijski novo „međuklasno sestrinstvo“, kako je to ukazala argentinska feministička sociološkinja Dora Barankos.¹

Međutim, neophodno je važno pojašnjenje: zajednički element nije nasilje; pre, zajedničko je proizvedeno *situiranim i transverzalnim preispitivanjem nasilja*. Pravljenje poveznica između oblika nasilja daje nam deljenu perspektivu koja je i specifična i proširiva, kritička, ali ne parališuća, koja povezuje iskustva. Mapiranje oblika nasilja na osnovu njihove organske povezanosti, bez gubljenja iz vida jednostrukosti proizvodnje spona između njih, omogućava nam da radimo nešto drugo: da proizvedemo jezik koji prevazilazi da se kategorizujemo kao žrtve.

Na kraju, problem nasilja sugerise dva druga fundamentalna pitanja: Šta znači proizvoditi feminističke oblike samoodbrane kada se suočavamo sa rastućim nasiljem? I, da odemo korak dalje: Šta bi značilo za feministički pokret da bude u mogućnosti da proizvodi sopstvene mašine pravde?

Gde je rat danas?

Rat protiv žena, lezbejki, *travesti* i trans ljudi nalazi svoj izraz u četiri specifična scenarija, koji su u osnovi femicida danas. Oni su supstrati koji prethode proizvodnji nasilja, ili, da parafraziramo Marksa, njegovo su skriveno stanište, gde postoji logička poveznica između njih. Ova logika povezivanja je snabdevena finansijama, čije ću specifičnosti istaći kroz ovu knjigu. Ovi scenariji uokviruju čitanje nasilja neoliberalizma odgovornog za strukturne mere prilagođavanja, kao i za način na koji se eksploatacija ukorenjuje u proizvodnju subjektiviteta koji su obavezani na prekarnost i koji se ipak bore da napreduju u strukturnim uslovima obespravljenosti.

Četiri scenarija nasilja na koje se referišem su sledeći:

1) Nametanje nasilja u domaćinstvima kao efekta krize figure muškog

¹ Dora Barankos (Dora Beatriz Barrancos) je savremena argentinska istraživačica, sociološkinja, istoričarka, feministkinja i političarka. Poslednjih godina naročito je doprinela zagovaranju za legalizaciju abortusa i za usvajanje Zakona o rodnom identitetu (prim.prev.).

hranitelja porodice, i njegovog sledujućeg gubljenja autoriteta i privilegovane uloge u vezi sa njegovom pozicijom na tržištu rada;

2) organizovanje novih oblika nasilja kao principa autoriteta u naseljima sa dominantnom narodnom ekonomijom, ukorenjenih u širenju ilegalnih ekonomija koje zamenjuju druge načine pribavljanja resursa;

3) otimanje i pljačkanja zajedničkog tla i resursa od strane transnacionalnih korporacija, i stoga lišavanje materijalne autonomije drugih ekonomija; i

4) artikulacija oblika eksploatacije i ekstrakcije vrednosti za koje je – naročito kroz aparat duga – zajednički kod finansijalizacija.

Želela bih da sugerišem da postoji organska veza između ove četiri dimenzije. Zatim ću se vratiti karakterizaciji „rata”, a onda se vratiti na početak: Koja vrsta sile odgovara na ovu ofanzivu? U kakvim ekonomijama je upisana autonomija žena, lezbejki, *travesti* i trans osoba? Ovde će biti neophodno da se vratimo na neke elemente feminističkog štrajka. Konačno, želela bih da sugerišem da se ovde dešava izmeštanje: zbog postojanja rata *nad* telima žena i feminizovanim telima postoji rat *protiv* žena.

Implozija domaćinstva

Muško „dostojanstvo”, održavano onime što Silvija Federiči naziva „patrijarhatom plate”, je ono što je u krizi.² Za muškarce, plata je služila kao „objektivna” mera njihove dominantne pozicije na tržištu rada, čak i dok je sve više žena učestvovalo u plaćenju radnoj snazi. U ovom smislu, to je istorijski funkcionisalo kao politički alat: ono osigurava i „obavezni” i „neplaćeni” rad u domaćinstvu za koji su žene bile odgovorne, uspostavlja predstavnika šefa u okviru domaćinstva i potvrđuje hijerarhiju u okviru tržišta rada. Nije da patrijarhat plate više ne funkcionise tako što traži praktikovanje te moći i monopola nad upravljanjem novcem. Ali njegova kriza je dublja: danas, za većinu, redovna plata nije garantovana kao sredstvo reprodukcije. Usled urušavanja redovne plate kao objektivne mere muškog autoriteta, seksističko nasilje postaje „preterano” ili „prekomerno” u domaćinstvu: maskuliniteti više nisu sadržani u vrednostima koje im pruža redovna plata, i tako pronalaze

² Vidi Silvia Federici, *Patriarchy of the Wage: Notes on Marx, Gender, and Feminism* (Oakland: PM Press, 2020).

kompensatorsku potvrdu svog autoriteta na druge načine. Kriza nezaposlenosti, prekarizacije i rastuće okrutnih uslova eksploatacije čini da porodično nasilje strukturise patrijarhalnu dominaciju ranije posredovanu i merenu platom (čak iako je porodično nasilje uvek bilo utemeljen, iako latentan, element za „unutrašnju” disciplinu).

Istovremeno, žene koje se ne osećaju zarobljenim ili ograničenim ideologijom domaćinstva ispoljavaju veću želju za autonomijom, jer su već akumulirale iskustva rada van domaćinstva (loše plaćenog i nedovoljno vrednovanog, ali funkcionalnog na način da se napusti obaveza domaćinstva), kao i generacije mladih koji su kultivisali oblike prezira za patrijahat plate ili su direktno iskusili njegovo propadanje. Akumulacija neposlušnosti, jačanje autonomija, i zastarelost figure muškog hranitelja porodice na redovnoj plati destabilizuju strukturisane načine poslušnosti u monogamnoj, heteronormativnoj porodici. U svetlu ove situacije, obezvređeni maskuliniteti nalaze se u očajničkoj i nasilnoj potrazi da se ponovno legitimizuju. Ilegalne ekonomije, naročito one povezane sa dilovanjem droge i regrutacijom u (ilegalne i legalne) snage bezbednosti, omogućuju to obećanje maskuliniteta.

Novo nasilje na teritorijama

Gde se danas odvija „građanski rat” između rada i kapitala? Marks je to identifikovao u radnom danu, ali sada vidimo da se to proširilo i u prostornim pojmovima (prevazilazi fabriku) i u vremenskim merama (prevazilazi prepoznati radni dan). Koje nasilne oblike ovaj građanski rat zauzima pod današnjim neoliberalnim uslovima ako ih sagledamo iz perspektive društvene saradnje, u kojoj ilegalne i zakonski neregulisane, migrantske i narodne ekonomije, kao i rad u domaćinstvu i zajednici, jesu ključni elementi novih proleterskih zona?

Tokom prethodne decenije, nezapamćeni oblici nasilja značajno su reorganizovali društveni sukob, vođen novim oblicima teritorijalnog autoriteta povezanog sa ilegalnim ekonomijama u sukobu sa policijom, političkim i sudskim strukturama. Ovi novi oblici teritorijalnog autoriteta suočili su se sa narodnim, izrazito feminizovanim ekonomijama, koje su strukturisane na osnovu društvenih pokreta. Finansijski sektor, sa svojim visokim nivoom apstrakcije, je taj koji se postarao,

odozdo i odozgo, za ovu artikulaciju subjektiviteta koji su morali da obezbede napredak bez uzimanja redovne plate kao glavnog prihoda zdravo za gotovo. U Južnoj Americi, ovo je proizvedeno u poveznici sa neoekstraktivističkom vrstom ubacivanja na globalno tržište (vratiću se ovome u sledećem poglavlju). Novi oblici nasilja prevedeni su u intenzivno rasparčavanje hijerarhizovanih prostora na osnovu diferencijalnog pristupa sigurnosti, što promoviše „građanski rat” za odbranu imanja između perifernih komšiluka i bogatih zona, ali takođe i u okviru zona koje su više narodne. Korišćenje javnih i privatnih sila bezbednosti teži da primora sve koji, pod efektima stimulacije socijalne uključenosti sredstvima konzumacije kroz dug, nemaju jednake uslove pristupa imanju ili njegovoj odbrani.

Danas, ilegalne ekonomije „organizuju” vakuum nastao u mnogim prostorima zahvaljujući povlačenju redovno plaćenog rada. One pružaju zaposlenje, resurse i pripadanje, kao i način potvrđivanja muškog autoriteta, što se sve svakodnevno potvrđuje kroz teritorijalnu kontrolu. Ovo pretpostavlja ubrzano prelaženje pragova nasilja koje strukturiše svakodnevicu. Nije slučajnost što je drugi put rekompozicije tog muškog autoriteta kroz regrutaciju u državne bezbednosne snage – što je jedini široko dostupan posao u Argentini. Na ovaj način, legalne i ilegalne snage sukoba zamenjuju većinski model autoriteta na redovnoj plati, odlučno doprinoseći porastu nasilja koje te snage bezbednosti prelivaju u domaćinstvo. Postoji još jedna „ekonomija” koja se mora uračunati, jedna koja buja i raste: crkve koje nude pristup zaposlenju i obećanja napretka, dok uspevaju da uvežu mrežu resursa u rastuće kritičnim svakodnevnim situacijama. Ilegalne ekonomije sa jedne strane, i teologija napretka ili milostinje sa druge, stvaraju različite načine ekonomije poslušnosti u kontekstu svakodnevnog siromašenja.

Razvlašćivanje i pljačkanje zajedničke zemlje i života

Razumevanje napada poljoprivrednih biznisa i ekstraktivističkih industrija na kontinentu zahteva analizu načina na koje su latinoameričke zemlje ubačene na globalno tržište. Ovde se analiza Roze Luksemburg ističe po svojoj savremenoj relevantnosti: formulacijom kolonijalnog kapitalističkog širenja naspram onoga što su mislioci njenog doba nazivali „formacijama prirodne ekonomije” – što bismo mogli

opisati kao napredujući marš granica kapitala. Ovo znači napredak kapitala kroz razvlašćivanje zemlje da bi se okončala samodovoljnost seljačkih i domorodačkih ekonomija. Naglašavala je hipotekarne dugove farmera u SAD-u, kao i holandske i britanske imperijalističke politike u Južnoj Africi protiv crne i domorodačke populacije kao konkretne oblike političkog nasilja, poreske pritiske i uvođenje jeftine robe.³ Različite borbe počele su da koriste koncept tela-teritorije da situiraju otpore protiv neoekstraktivističkih napada, primarno pod vođstvom žena. Takav je slučaj Berte Kaseres, čije je ubistvo pokret imenovao „teritorijalnim femicidom”.⁴ Ova tačka ne samo da povezuje pojam tela kao više-od-ljudskog, već se i referiše na pitanje prirode iz ne-liberalne perspektive. To jest, nije reč o apstraktnom konzervacionizmu, već o suočavanju sa načinima razvlašćivanja materijalnih mogućnosti života – onih koje danas strukturišu direktan antagonizam između multinacionalnih kompanija i država, i populacija koje se pljačkaju, izmeštaju i preusmeravaju u novim dinamikama eksploatacije.

Finansijski sektor kao zajednički kod

Ova analiza ekstraktivističke paradigme u ruralnim sredinama mora se proširiti i na urbane prostore i predgrađa. I tamo nalazimo finansijski sektor u mnogostrukim aspektima „ekstraktivnih operacija”, od spekulacija na tržištu nekretnina do masovne zaduženosti. U ovom ključu, potrebno je konceptualizovati ekstraktivizam u širim uslovima, kao način na koji je danas operacionalizovano zarobljavanje vrednosti od strane kapitala.⁵ Baš kao što kapital akumulira pljačkajući seljaštvo i domoroce koji drže zemlju, i ekstraktiviše zajedničke resurse iz tla, mnogi od njegovih vodećih oblika u urbanizovanim prostorima učestvuju u sličnim vrstama pljački, u retrospektivnom zarobljavanju ili prisvajanju društvenih zadružnih aktivnosti koje su, do nekog stepena, autonomne u odnosu na kapital.

³ Vidi treći odeljak Roze Luksemburg, „Istorijski uslovi akumulacije,” u knjizi *Akumulacija kapitala*, prev. Milan Gavrić (Kultura, 1955 [1913]).

⁴ Berta Kaseres (Berta Caceres) (1971-2016) bila je klimatska aktivistkinja, feministkinja i domorodačka predvodnica, suosnivačica Saveta narodnih i domorodačkih organizacija Hondurasa (COPINH), i dobitnica Goldman klimatske nagrade. Ubijena je 2016, dok istrage ukazuju na uključenost vojnih zvaničnika koji su obučavani u Školi Amweika u Fort Beningu, u Džordžiji.

⁵ Vidi Verónica Gago and Sandro Mezzadra, “A Critique of the Extractive Operations of Capital: Toward an Expanded Concept of Extractivism,” Liz Mason-Deese, trans., *Rethinking Marxism* 29:4 (October 2017), 574–91.

Finansijski sektor, stoga, „sleće” u narodne ekonomije, mnogo kasnije nego što su one organizovane – to jest, u one ekonomije koje su nastale u trenucima krize, na pogonu načina samoupravljanja i rada bez šefova – i eksploatiše načine na koje podređene strukture reprodukuju život, na način koji ne može prosto da se svede na „preživljavanje”. Mnogostrukost napora, štednje i ekonomija su „stavljene u službu” finansijskom sektoru. Ovo znači da finansijski sektor postaje kod koji uspeva da homogenizuje tu mnogostrukost aktivnosti, izvora prihoda, očekivanja i temporalnosti. Finansijski sektor je najveštiji i najbrži da detektuje tu narodnu vitalnost i u okviru nje ukoreni sistem za ekstrakciju vrednosti, koji funkcioniše direktno nad radnom snagom kao živim radom. Ovaj način finansijske eksploatacije društvene saradnje nema redovnu platu kao posrednički deo – što je ključno za razumevanje savremenog kapitalizma – stoga se najbolje razume kao „ekstraktivan”.

Protiv patologizacije nasilja

Postoje prednosti sagledavanja specifične ekonomije nasilja nad ženama, lezbejkama, *travesti* i trans osobama kao neke vrste rata, umesto kao lične patologije loših muškaraca. Tako se skicira sistemski fenomen koji izbegava pripisivanje psihološkim motivacijama nekih muškaraca, što se na kraju razume u okvirima zločina iz strasti. Takva interpretacija na kraju nasilne oblike maskuliniteta oslobađa krivice, tretirajući njihove zločine kao izuzetke, kao izolovane patologije, i pravi situaciju „devijantnosti” pojedinačnih slučajeva. Ovo objašnjenje zasnovano na individualističkoj psihologiji, i sama ideja „zdravlja” koju patrijarhat sugerije za muškarce, preispituje se na ulicama, sažima se u grafitima, konceptualizuje se u pesmama. Ispisano je na zidovima: „On nije bolestan, on je zdrav sin patrijarhata.”

Pojam rata naglašava dinamiku sila u sukobu i raščičava neutrališući jezik „epidemije” ili „zaraze”, koji bi zamaskirao taj sukob. Ali postoji još jedna dimenzija oslobađajuće dijagnoze patologizacije: ona krivi kolektivnu pojavu feminističkog pokreta na ulicama. U njihovoj analizi porasta femicida, ovakvi argumenti prokazuju „preventivnu neefikasnost” masovnih marševa,⁶ sugerišući da mobilizacije nemaju kapacitet ili efikasnost da spreče ili ukinu femicide, i stoga, da je njihova korisnost

⁶ Vidi poziciju koju drži pravnik Raúl Zaffaroni u svom članku “Femicide,” *Página 12*, May 18, 2017, pagina12.com.ar.

upitna. Oni porede porast feminističke mobilizacije i porast zločina, tvrdeći, s jedne strane, da postoji direktna uzročna veza – da neposlušno prisustvo feminizovanih tela na ulicama jeste sam uzrok nasilja. Sa druge strane, takve tvrdnje teže da potvrde „neefikasnost” mobilizacija da se suprotstave femicidnom nasilju.

U međuvremenu, drugi diskursi govore o mimetičkoj „iluziji” snage koju imaju žene, lezbejke, *travesti* i trans osobe, koja ih gura da preuzmu „osnažujuće” stavove koji dovode do njihovih smrti.⁷ Ova tvrdnja govori o „zaraznom efektu” kolektiva, tvrdeći da umesto da štite žrtve, oni ih izlažu još više.

Ti diskursi su pokušali da iščitaju masovnu mobilizaciju u Brazilu, #NeOn (#*EleNã*),⁸ na sličan način: pokušavajući da je okrive za izbornu pobjedu ultrafašiste Žaira Bolsonaro koja je usledila. Takođe je korišćen psihologizujući jezik koji proizvodi krivicu: marš žena i LGBTQI ljudi „probudio je čudovište”, rekli su.

Mnogostruka živahnost pokreta diskreditovana je kao lažna, obmanjujuća i nadasve rizična (upoređena sa virusnom „zarazom”): vodi do poverenja u iskustvo kolektivne snage koja je, navodno, samo opasna i iluzorna – ili, dalje, kontraproaktivna. Stoga, to je dvostruka strategija; ovi diskursi pokušavaju da nas navedu da se osećamo krivim i nemoćnim. Pojam rata, sa druge strane, situira nas u drugačiju ekonomiju sila.

„Unutrašnji” rat

Danas, domaćinstvo je od navodno pacifikovanog mesta postalo bojno polje označeno otvorenim, iako asimetričnim, sukobom. Nasilje u porodici samo po sebi ne čini ništa do pokazivanja scena porodičnog života koji eksplodira, a dom prikazuje kao mesto užasavajućih svakodnevnih iskustava. Dom više nije dom za odmor ratnika, kao što je sugerisano kada je polna podela rada pripisala ženama zadatak romantizovanja doma (pod komandom „patrijarhata plate”). Danas je kuća mesto gde „ratnik” (jedna od klasičnih figura patrijarhalne kontrole) teži da vodi „unutrašnji rat” kao simptom njegove nemoći i poniženja koja trpi na radnom mestu, između ostalih egzistencijalnih teritorija. Pre nego eksplozija, prigodnija je slika implozije.

⁷ Vidi “El efecto contagio de Ni Una Menos,” *Revista Noticias*, February 15, 2017, noticias.perfil.com.

⁸ #NeOn je bio niz protesta u Brazilu i u drugim zemljama, u 114 gradova, održan 2018. godine protiv tadašnjeg predsedničkog kandidata Žaira Bolsonaro zbog njegovih pretnji demokratiji i seksizmu (prim. prev.).

Nasilje je raspoređeno iznutra. Probada kroz tela. Razotkriva odnose.

Međutim, karakterisanje seksističkog nasilja kao nečega što je vezano samo za sferu domaćinstva ojačava izolovanost žena u domaćinstvu, potvrđujući njegove granice kao nečeg što označava „privatan” prostor. „Velika ograđenost” žena u okviru sfere domaćinstva – o čemu Federiči govori, napominjući da je Fuko zaboravio da uračuna to u svoje genealogije zatvora, škola i bolnica – je ta koja dozvoljava i nasilju da bude zatvoreno, kao nešto što se trpi „iznutra”, drugim rečima, privatno, intimno. „Osećam se nebezbedno jedino kada sam u svojoj kući”, objasnila je jedna žena na skupštini u Vilji 21-24 u Barakasu, slam predgrađu na jugu Buenos Airesa, tokom priprema za međunarodni štrajk 8. marta 2018. Njena izjava obrće tradicionalnu ideju doma kao skloništa i pribežišta: „Srećom, kad imam problem, kažem to svojim saborkinjama, koje stignu pre policije i efikasnije su od dugmeta za paniku⁹ i zabrane prilaska.”

Suočavanje sa nasiljem na ovaj način, tako da ono više nije privatan problem, omogućava nam da produbimo našu analizu kako su mreže „domaće” izraženog nasilja direktno povezane sa političkim, ekonomskim, radnim, institucionalnim, medijskim i društvenim nasiljem. Time što više ne poklanjamo poverenje rešenjima države, menjamo ravni „rešenja” ili odgovora. Kada smo zatvorene u domaćinstvima i samoći koju ponekad osećamo kada smo tamo zatvorene, postajemo zatvorenice retorike „spasitelja”. Ovo dolazi ne samo od organizacija koje razmišljaju isključivo u okvirima spasavanja i bega, već i od sudskih i policijskih institucija koje su neefikasne onoliko koliko su i saučesnice u istom nasilju koje žele da prokažu. Pobeći iz zatočeništva je pobeći od logike spasavanja i bega kao jedinih opcija, i umesto toga graditi zgusnutije strukture odbrane i zaštite. Samoodbrana, stoga, izmešta pitanje za rešavanje u organizaciju kolektivne brige pod uslovima strukturne razvlašćenosti.

Diskurs izbavitelja i spasitelja intrinzički je viktimizacija žena, lezbejki, trans i *travesti* osoba. Bez figure žrtve, okvir spasavanja ne funkcioniše. Ova perspektiva nam omogućava da kritikujemo koliko fokusa na trgovinu ženama se oslanja na ovaj diskurs, kao i da razumemo zašto taj pristup dobija podršku od nevladinih

⁹ Dugme za paniku, distribuirano ženama u riziku od nasilja, je elektronska naprava koja pritiskom na dugme alarmira gradski centar za monitoring i pokazuje tačnu lokaciju žrtve. U Argentini se koristi od 2012. godine (prim. prev.).

organizacija i međunarodnih finansijskih mreža, pod duhovnim vođstvom crkve.

Slično onome što se dešava sa migrantskim radnicama, pojam trgovine ženama i njegova poveznica sa ropstvom čini deo ove celine. Zasnovani na izuzetnim slučajevima koji su uzeti kao amblemski, i korišćenjem slika koje mogu da zanišu maštu javnosti (tekstilna radnica vezana lisicama za šivaću mašinu ili mlada žena vezana za krevet), ti diskursi teže da objasne ono što smatraju intrinzičnom, prirodnom podređenošću kao opšti okvir za razumevanje trgovine ženama. Ovaj okvir ne ostavlja prostor za slobodu i autonomnu racionalnost koja opstaje uprkos teškim i očajnim uslovima.

Kada se razume na ovaj način, diskurs trgovine ženama i robovskog rada kao totalizujuće perspektive vodi ka paternalizmu koji nije ništa do načina praktikovanja kontrole, nasuprot složenijoj ideji autonomije žena, lezbejki, trans i *travesti* osoba u teškim, nasilnim i neprijateljskim kontekstima – u situacijama na koje odgovaraju mnogo više nego rezignirano. U ovom smislu, diskurs o trgovini ženama ometa bilo kakvo razumevanje takvih oblika nasilja koje bi omogućilo dublje objašnjenje problema. Problem je što njihov argument o nasilju potpuno izostavlja (1) objašnjenje eksploatacije žena i feminizovanih tela koje nije morališuće; (2) ulogu međunarodnih fondova u stvaranju takvog fokusa na problem; i (3) kompleksnu igru želje, računicu napretka, i rizika koji žene i feminizovana tela pokreću kroz različite vidove migracija, kao i kada mlade žene „pobegnu” iz svog doma. Ova analiza je neophodan uslov za razumevanje kako savremeni kapitalizam funkcioniše u svojoj suštini.

Negiranjem strateške racionalnosti koju mnoge of ovih putanja ubacuju u igru (kroz planiranje, frustraciju, proračunavanje, učenje, žrtvovanje, prisvajanje), ove vrste analiza potcenjuju svako znanje u ime infantilizacije koja obnavlja, iznova i iznova, kolonijalnu spasilačku logiku i, iznad svega, koja pokazuje nemogućnost davanja prostora racionalnosti i glasovima uključenih u takve procese. Ova problematizacija ne ignoriše ekstremne slučajeve. Pitanje je zašto su izuzetni slučajevi pretvoreni u istinu čitavog fenomena i medijski predstavljeni kao nepobitna totalizacija mnogo raznolikije i složenije stvarnosti.

Perspektiva trgovine ženama konstruiše figuru žene – a naročito migrantkinje, ili ćerke migranata – kao savršenu žrtvu. Morališe i sudi o njenim delima, dok legitimiše rad organizacija, fondova i spasilačke retorike, koja čini te žene sasvim

pasivnima. Za suprotstavljanje tom fokusu, neophodno je da se uzmu u obzir infrastruktura i logistika koje organizuju pokretljivosti izvan figura „trgovaca” i „robinja”, kako se trgovina ljudima karakteriše iz perspektive ovog sveobuhvatnog narativa. Trgovina nije samo normativni okvir, već takođe progresivno stiče snagu u medijskom diskursu i političkim razmiricama, izravnavajući stvarnost koja je mnogo umršenija nego što ova kategorija pokušava da je uprosti do specifične konzervativne orijentacije.

Ovo je dodatno usložnjeno u slučaju mladih žena i devojaka koje „nestanu” iz svojih domova na neko vreme, koje se pojave i ponovo odu. Ova stvarnost je rastuće učestala, pogotovo u slamovima i na periferiji, i ona izaziva perspektivu uobičajenog – sudskog i političkog – pristupa ovim problemima. Pojam trgovine ženama ne uspeva efikasno da razume, istraži ili politizuje ove situacije. To je diskurs koji opstruira samu mogućnost prepoznavanja kako te kompleksne ekonomije kretanja, bežanja, povezivanja mladih žena sa paralelnim ili ilegalnim krugovima, sjedinjuju želju za autonomijom koja se obrađuje u uslovima ekstremnog nasilja i prekarnosti. Oblici porodičnog nasilja su u korenu ovih oblika bega. Ove žene i devojke beže iz veoma nasilnih domova u druge oblike nasilja. Ponekad se vraćaju u komšiluk i dom, i nije jasno da žele da se „vrate”. Kampanje potrage koju vode porodice i komšiluk često su najefikasniji način pronalaženja ovih mladih žena i devojaka, jer su oni jedini pritisak koji čine policijsku i sudsku denuncijaciju efikasnom. Ali kada kažem da nije jasno da žele da se vrate, želim da naglasim da je mesto kome se vraćaju generalno neželjeno mesto, ono odakle pokušavaju da pobegnu. Ovo ne znači da su mogućnosti na mestu ka kome beže bolje, već pre znači da one stvaraju putanju, na pragmatičan način, za tu želju za begom.

Ovo „dolaženje i odlaženje” problematizuje tradicionalnije razumevanje koje tipizira ove dinamike bega čisto kao „otmice”, ili kao iracionalnu zatupljenost mladih obećanjima o drogama ili alkoholu. Kao i u slučaju migracije, više je reč o begu iz „trojstva lišenosti”, kako to Amarela Varela,¹⁰ sociološkinja i aktivistkinja za migrantska prava, karakteriše u odnosu na migrantske karavane centralnoameričkih žena koje su prešle granice ka Sjedinjenim Američkim Država proteklih godina:

¹⁰Amarela Varela (Amarela Varela-Huerta) doktorka je sociologije, predavačica i istraživačica fokusirana na migracije, pogotovo u Centralnoj Americi. Predaje u Španiji i Meksiku (prim. prev.).

femicidno nasilje, državno nasilje, i nasilje tržišta.¹¹

Krivljenje i osuđivanje mladih žena je nedovoljno: istrage slučajeva ne napreduju, bataljuju se, jer ne mogu da „ispune” definiciju trgovine ženama. Ovo takođe društveno „diskredituje” mlade žene: kada se „ponovo pojave” u komšiluku, signaliziraju ih kao krive, a za samu njihovu pojavu smatra se da je „opovrgnula” nasilje u čiju zamku onda opet dospevaju. Tako najhitniji problem postaje ignorisan i nečitljiv: kako se njihovo lebdenje izvan prostora domaćinstva prisvaja, kako se njihov „beg” od nasilja dešava u ekstremno krhkim uslovima i po cenu drugih oblika nasilja, i kako, ipak, volja za autonomijom opstaje u njihovom begu.

Stoga, neophodno je da se objedine različiti elementi kako bi se kritikovala jednodimenzionalnost diskursa o trgovini ženama kao racionalnosti koja istovremeno viktimizuje i pasivizuje putanje žena, naročito mladih i migrantkinja (ili ćerki migranata), pod pristrasnom globalnom politikom koju moramo da prestanemo da gledamo kao „neutralnu”. Kao što sam naznačila, moramo da registrujemo ovu dinamiku u okviru krugova narodne, neformalne, zakonski neregulisane i ilegalne ekonomije (presek koji nije nimalo jasan i koji je rastuće uvezan u sukob oko oblika „autoriteta” nad teritorijama). Ovde su nasilje, eksploatacija, kao i želja da se pobjegne iz prostora domaćinstava sa implozijom nasilja, artikulisani logistikom i infrastrukturom (različitih legaliteta) koji čine „pokretljivost” mogućom za mlade žene u uslovima ekstremne prekarizacije.

Želim da problematizujem element „nemanja volje”. Prisilna regrutacija koja definiše figuru trgovine ženama, i pravno i subjektivno, ometa razumevanje složenosti većine zapravo postojećih situacija, gde uklanjanje volje nikad nije potpuno (postoji dvosmislena dobrovoljna komponenta bega), a ipak se proizvodi u mreži nasilja upisanog u samu situaciju uslova „bega”.

Terminologija „trgovine” i „ropstva” – koja naglašava ekstremnu stranu tog nevoljnog stanja – i čisto pravno prihvatanje kalkulacija koje predstavljaju okvir trgovine ljudima,¹² diskredituju druge racionalnosti koje su upravo povezane sa načinom bežanja od porodičnog nasilja, zlostavljanja i siromaštva kod kuće. Iznad

¹¹ Vidi Amarela Varela, “La trinidad perversa de la que huyen las fugitivas centroamericanas: Violencia feminicida, violencia de estado y violencia de mercado,” *Debate Feminista* 53 (2018), 1–17; Varela, “Notes for Anti-racist Feminism in the Wake of the Migrant Caravans,” *South Atlantic Quarterly* 119:3 (July 2020).

¹² Vidi Verónica Gago, “The Strategy of Flight: Problematizing the Figure of Trafficking,” Liz Mason-Deese, trans., *South Atlantic Quarterly* 117:2 (April 2018), 333–56.

svoga, to izoluje problematiku u kojoj ono što je na ulogu jeste vrlo konkretan sukob oko normalizacije hipereksploatacije koja karakteriše savremeni kapitalizam. U slučaju mladih žena i devojaka, ovo se vidi u patrijarhalnom prisvajanju njihove želje da pobjegnu. Kritika nasilja ne može se napraviti poricanjem delovanja ove omladine koja, u očaju, praktikuje svoju želju, ekstremno rizikuje, ali računajući da je važno ne potčinjavati se inicijalnom nasilju – onom u domaćinstvu – i gde je autonomija suočena sa komplikovanijim oblicima njenog prisvajanja i eksploatacije.

Rat kao interpretativni ključ

Mišel Fuko predstavio je rat kao princip analize odnosa moći i, preciznije, model rata i borbi kao način čitljivosti političke moći. Takođe je smatrao da postoji neka vrsta trajnog rata, ustaljenosti iza svakog poretka, tako da je rat „tačka maksimalne tenzije odnosa snaga”, ali takođe nešto što se samo po sebi sastoji od mreže „tela, slučajeva i strasti”: prava zamršenost preko koje je raspoređena „racionalnost” koja teži da umiri rat.¹³

Silvija Federiči često govori o stanju „trajnog rata protiv žena”, u kome je zajednički imenilac obezvređivanje njihovih života i rada trenutnom fazom globalizacije. Teoretske koordinate Federiči postavljene su intersekcijom fukoovske perspektive sa feminizmom i marksizmom. Federiči smatra da je kapitalizam, od svojih transatlantskih početaka, progonio „jeretičke” žene i borio se protiv njih uz žestinu i teror. Zbog toga ona u svojoj knjizi „Kaliban i veštica” povezuje tri koncepta: *žene*, *telo* i *primitivnu akumulaciju*. Tu postavlja fundamentalna pitanja o toj amblemskoj figuri pobunjenišva: Zašto kapitalizam, od svog nastanka, mora da ratuje protiv žena koje imaju znanje i moć? Zašto je lov na veštice jedan od najbrutalnijih i najmanje zapamćenih masakara u istoriji? Zašto prijateljstvo među ženama mora da bude sumnjivo? Šta su težili da eliminišu kada su spaljivali te žene na lomačama? Kako se može pratiti paralela između veštica i crnih ropkinja i robova na plantažama u Amerikama?

Rat protiv žena, kako ga Federiči karakteriše, je „originalni” momenat koji se *ponavlja* u svakoj novoj fazi „primitivne akumulacije” kapitala: drugim rečima, ono što

¹³ Vidi Michel Foucault, „*Society Must Be Defended*”: *Lectures at the Collège de France, 1975–1976*, David Macey, trans. (New York: Picador, 2003), 44–51.

se raspoređuje po društvenom polju, pre vremena ekstremne nestabilnosti odnosa komande-poslušnosti i eksploatacije. Ideja da postoje istorijski trenuci kada naslje postaje produktivna sila za akumulaciju kapitala, kako to ističe sociološkinja Marija Mies¹⁴ u svojoj knjizi „Patrijarhat i akumulacija na svetskom nivou”, jeste fundamentalna za razumevanje trenutne faze razvlašćivanja na raznim nivoima.¹⁵ Sprovedenje rata protiv žena i njihovih oblika znanja-moći je uslov mogućnosti za početak kapitalizma, tvrdi Federiči, ali ostaje nam pitanje šta ovo znači u današnjici. Moramo da testiramo hipotezu ažuriranog lova na veštice, mapirajući nova tela, teritorije i sukobe, u njegovom savremenom ponavljanju.

Istorijski, reakcionarno nasilje nad ženama odgovaralo je na njihovu rastuću moć i autoritet u društvenim pokretima, posebno „jeretičkim” pokretima i esnafima. Federiči identifikuje „mizoginu reakciju” na tu masovnost, na reproduktivnu kontrolu koje su žene međusobno praktikovale, njihove tehnike podrške i saučesništva. „Čist seks u čistim čaršavima”: to je bio cilj kapitalističke racionalizacije seksualnosti, koja je težila da pretvori seksualnu aktivnost žena u rad na usluzi muškarcima i razmnožavanju. Dodatno, to je bio način da se žene pasivizuju. Federiči tvrdi da je njima bilo mnogo teže da postanu lutalice ili migrantske radnice, jer bi ih nomadski život izložio muškom nasilju, upravo u trenutku kapitalističke reorganizacije sveta kada je mizoginija rasla. Međutim, kako insistira, takvo nasilje nije bilo samo skrivena priča njegovih početaka. Zato ova njena slika i dalje deluje toliko relevantno, u vreme kada sav ženski nomadizam, od pozivanja taksija noću do napuštanja partnera ili doma, jeste sve češće prilika za seksističko nasilje.

Tela žena, nastavlja Federiči, došla su da zamene zajedničke prostore (posebno polja), prateći njihovo ograđivanje u kontinentalnoj Evropi. Sve odjednom, žene su potčinjene novom obliku eksploatacije koji će povećati potčinjenost njihovog rada i tela, koja su sve više viđena kao lične usluge i prirodni resursi. Žene *privatizovane* na ovaj način bile su one koje su pribegle u buržoaske brakove, dok su one koje su ostale na otvorenom pretvorene u klasu sluškinja (od domaćica do radnica u kući ili prostitutki). Ali sagledavati takve žene kao „pobunjenice” ne referiše

¹⁴ Marija Mies (Maria Mies) (1931-2023) bila je nemačka sociološkinja, profesorka i feministička marksistkinja, posebno fokusirana na poveznice između eksploatacije žena, kolonijalizma i ekstraktivizma. Poznata je i po knjizi „Ekofeminizam” koju je napisala sa ekofeminističkom teoretičarkom i aktivistkinjom Vandanom Šivom (Vandana Shiva) (prim. prev.).

¹⁵ Maria Mies, *Patriarchy and Accumulation on a World Scale: Women in the International Division of Labour*, 2nd ed. (London: Zed Books, 1999).

se ni na jednu „specifično subverzivnu” aktivnost. “To pre opisuje *žensku ličnost* koja se razvila, posebno među seljaštvom, tokom borbe oko feudalne moći, kada su žene bile na čelu jeretičkih pokreta, često se organizujući u ženska udruženja, postavljajući sve veći izazov za muški autoritet i Crkvu.”¹⁶ Slike koje su ih prikazivale – u pričama i karikaturama – opisivale su žene kako jašu svoje muževe, sa bičem u ruci, a mnoge druge obučene kao muškarce, spremne za akciju. U ovoj sekvenci, prijateljstva između žena takođe su postala predmet sumnje, viđena kao kontraproduktivna za brakove i kao prepreka zajedničkom prokazivanju koje su, opet, promovisali muški autoriteti i crkva.

Mnoge od ovih scena nastavljaju da rezonuju sa sadašnjicom; identifikujem bar tri dinamike koje zahtevaju pažnju spram toga kako ovaj okvir opstaje u našem stanju stvari: (1) veza između feminizovanih i disidentskih tela i zajedničkog tla/teritorija, gde se oba razumeju kao površine za kolonizaciju, osvajanje i dominaciju; (2) kriminalizacija kolektivnih akcija koje predvode žene, kao ono što daje energiju pobunjeničkim društvenim pokretima; i (3) muški i crkveni autoritet kao ključ koji je stalno prisutan da pozove na poredak kapitalističke akumulacije.

Kolonijalna dimenzija

„Novi oblici rata” je termin koji argentinska antropološkinja Rita Segato¹⁷ koristi za trenutne vidove nasilja koji targetiraju tela žena. Oni su „novi”, jer ažuriraju geometriju moći koja prevazilazi nacionalnu državu, jer su često drugi akteri ti koji praktikuju nasilje, preplavljujuće povezano sa ilegalnim kapitalom. Istovremeno, poveznica sa prošlošću opstaje među novotarijama, naročito u svojoj kolonijalnoj dimenziji. Ta dimenzija se izražava u istinski kolonijalnim metodama ubijanja žena (poput nabijanja na kolac, korišćenja kiseline i komadanja), ali iznad svega u praktikovanju potvrde autoriteta na osnovu vlasništva nad telima. Klasičan oblik kapitalističkog osvajanja (autoritet = vlasništvo) danas zahteva nešto dodatno: intenzifikaciju obima i metodologija. Drugim rečima, to je ono što Segato definiše kao „svet gospodarstva”, što možemo promišljati kao režim prisvajanja koji radikalizuje

¹⁶ Silvija Federiči, “Kaliban i veštica: Žene, telo i primitivna akumulacija”, prev. Aleksa Golijanin (Zrenjanin: Burevesnik, 2013).

¹⁷ Rita Segato (Rita Laura Segato) je savremena argentinsko-brazilska antropološkinja fokusirana na istraživanje odnosa roda, nasilja, kolonijalizma i rasizma (prim. prev.).

kolonijalni oblik.¹⁸

Sueli Rolnik naglašava kolonijalnu dimenziju agresije protiv feminizovanih tela, sugerišući kategoriju „kolonijalno-kapitalističkog nesvesnog”.¹⁹ Ovaj termin se odnosi na traumatske efekte „straha i poniženja” kolonijalnih procesa – u njihovim raznim fazama i ponavljanjima – koji organizuju „operacije” subjektivizacije koje su „suptilnije od makropolitčkih pokreta koji su rezultirali nezavisnošću od kolonijalnog zakona”. Želim da izvučem i preciziram tri premise iz argumenta koji nudi Rolnik.²⁰ Najpre, kolonijalno nesvesno operiše proizvodeći „disocijaciju između političkog, estetskog i kliničkog”. Drugim rečima, ono disciplinuje i stvara hijerarhije između znanja koja se smatraju „razdvojenim”. Zatim, ova disocijacija nas osuđuje na preziranje telesnih znanja i struktura kao „kolonijalnog potiskivanja”: „objekat tog ‘potiskivanja’ je samo telo u svojoj sposobnosti da sluša dijagram sila sadašnjosti i paradoksalnu dinamiku njihovih trenja sa dominantnim oblicima stvarnosti, sposobnost iz koga izvlači svoju moć evaluacije i njene *potencie* za akciju.” Napokon, „ukidanje ‘potiskivanja’ telesnog znanja i akcija u kojima se ono ažurira” postaje fundamentalna praktična dimenzija horizonta transformacije.

Moć evaluacije i *potencie* za akciju su dve esencijalne prakse podređenih znanja i feminističke epistemologije. One se suočavaju sa tom podelom, koja je toliko patrijarhalna i uvek u modi, na one koje *misle* i one koje *rade*, one koje *konceptualizuju* i one koje se *bore* – ukratko, sa podelom između stereotipnih pojmova udobnosti i rizika. Kolonijalni element ove podele je ono što se ističe, u kome je *znanje* precenjena moć elite, a *delovanje* skroman resurs podređenih.

Sa druge strane, razmatranje praksi zasnovanih i na moći znanja i na njihovoj *potencii* akcije mobilise ključni element protiv kolonijalno-kapitalističkog nesvesnog. Znanja tela o kojima Rolnik govori danas postaju novi predmet sumnjičavosti i represije kada proizvode oblike socijalizacije između žena, lezbejki, trans i *travesti* osoba, koji postaju istinske političke tehnologije prijateljstva, poverenja, trača i autoriteta.

¹⁸ Vidi Rita Segato, “Patriarchy from Margin to Center: Discipline, Territoriality, and Cruelty in the Apocalyptic Phase of Capital,” Liz Mason-Deese, trans., *South Atlantic Quarterly* 115:3 (July 2016), 615–24.

¹⁹ Sueli Rolnik, *Esferas de insurrección. Apuntes para descolonizar el inconciente* (Buenos Aires: Tinta Limón, 2019).

²⁰ O ovome se takođe može razmišljati u vezi sa kamerunskim teoretičarem Ahilom Mbembeom (Achille Mbembe) i njegovom upotrebom Franca Fanona u knjizi *Critique of Black Reason* (Durham, NC: Duke University Press, 2017).

Mizogina i nasilna reakcija se takođe javlja kao odgovor na ova telesna znanja. Stoga ova znanja-moći izražavaju prekid subjektiviteta „pretvorenih u manjine” (istorijski deplasiranih i necenjenih) koji beže od potčinjavanja prepoznavanju, od čistih politika identiteta. U slučaju žena, lezbejki, *travesti* i trans osoba, slogan poput #TuSmoZaSebe (*#EstamosParaNosotras*) podrazumeva, među brojnim drugim stvarima, potrebu da se prestane sa prilagođavanjem heteronormativnoj želji čije je jednostrano i nasilno raspoređivanje osnova seksističke afirmacije. Preciznije, razlaganje tela pretvorenog u manjinu, kaže Rolnik, rastače „scenu” u kojoj se konstruiše dominantno telo, i u kojoj je nasilna reakcija pokušaj da se po svaku cenu održi stabilnost te scene. Rat protiv žena stoga bi mogao da se preosmisli kao rat protiv femininih i femininizovanih likova koji pretvaraju znanje tela u moć. Nije slučajnost što ona u zaključku diskutuje o figuri „veštice” kao načinu postojanja koje pruža „etički kompas”, pozicionirajući znanja tela kao subverzivne činove protiv kolonijalno-kapitalističkog nesvesnog. Ta znanja funkcionišu u konkretnim situacijama (preko kojih se vrednuju i preko kojih deluju), i stavljaju nas lice u lice sa granicama režima moći čija kolonijalna struktura sadrži fundamentalne tragove i za evaluaciju svojih neuspeha i za mogućnosti bega. Ona se protivi tim pobunjeničkim znanjima-moćima protiv kojih se vodi kolonijalni rat. To su moći i znanja koja su strateška, i u odbrambenom povlačenju i u upornoj želji za neposlušnošću.

Dalje od viktimizacije

Segato je razvila preciznu dijagnozu „pedagogije okrutnosti”, termina koji je od tada postao čest u govoru. Analizirala je rodno-zasnovane zločine kao „izražajno nasilje”, što ju je dovelo do tumačenja ubistava žena u Huarezu kao nasilja koje vidi žensko telo kao tkaninu na kojoj se piše poruka.²¹ Komentarišući rad Segato, Raket Gutierrez Agilar i ja smo diskutovale: „Postoje noviteti, čak i u ponavljanju. Rat uzima nove oblike, oblači nepoznatu odeću. Metafora tekstila nije slučajnost: danas je njegovo glavno platno žensko telo. Ono postaje privilegovan tekst i teritorija za

²¹ Za koncept „izražajnog nasilja”, vidi Segato, *Las estructuras elementales de la violencia: Ensayos sobre género entre la antropología, el psicoanálisis y los derechos humanos* (Buenos Aires: Prometeo, 2003). Za njenu analizu femicida u Huarezu, vidi *La escritura en el cuerpo de las mujeres asesinadas en Ciudad Juárez: Territorio, soberanía y crímenes de segundo estado* (Buenos Aires: Tinta Limón, 2013).

označavanje nasilja. Novi oblik rata.”²² Takođe smo govorile o „prozirnosti” društvene sukobljivosti u koju su femicidi upisani. Ova prozirnost nije prosta zbunjenost, nedostatak informacija ili nemogućnost tumačenja, i nije slučajnost. Takva prozirnost bi trebalo da se analizira kao strateški element te novine: kao zbilja kontra-pobunjenička dimenzija koja teži da razmontira pobunjenički karakter određenih teritorija.²³

U Južnoj Americi, realnost femicida zahteva da se vratimo na pitanje njegovog značenja: Koja poruka se prenosi ovim zločinima koji, čini se, sada više nisu ograničeni na domaćinstvo već se događaju u sred bara, u dnevnim boravcima, ili na samoj ulici? Ovde se praktikuje „pedagogija okrutnosti”, koja je neodvojiva od pojačavanja „medijskog nasilja” koje funkcioniše tako što širi tu agresiju protiv žena, deleći poruku i potvrđujući kod saučesništva između načina praktikovanja maskuliniteta. Na ovo se Segato referiše kada govori o femicidu kao nosiocu „izražajnog nasilja” koji nije više samo instrumentalno nasilje.

Rasprostranjenost takvog nasilja protiv žena, lezbejki, *travesti* i trans osoba (koje ima mnogostruke oblike, od razvlašćivanja do uznemiravanja, od zlostavljanja do diskriminacije) je ključ za razumevanje linije međupovezanog nasilja, onog koje je povezano sa načinima na koje su eksploatacija i ekstrakcija vrednosti danas rekonfigurisane. Idući dalje, perspektiva nasilja kao viktimizacije ne udaljava nas od problema nasilja niti nas oslobađa od razumevanja njegove specifičnosti. Naprotiv, premešta ga. Već sam govorila o strateškom izmeštanju: presek između rodnog nasilja i ekonomskog i socijalnog nasilja je taj koji nam omogućava da odemo dalje od zatvaranja nasilja u ograničenu rodno-zasnovanu perspektivu. Njegova specifičnost nastaje iz te poveznice, ne iz procesa izolacije. Ova specifičnost izbija iz situirane perspektive koja olakšava razumevanje različitih oblika nasilja kao totaliteta u pokretu, i svaki od njih kao delimičnu sintezu.

Ova poveznica nam omogućava da gradimo i pomeramo se na ravni čitljivosti koja daje značenje nasilju do nivoa da povezuje sferu domaćinstva sa svetom rada i eksploatacije naše prekarnosti, kao i sa novim oblicima finansijske eksploatacije koji su raspoređeni izvan redovne plate. Ova poveznica je ta koja objašnjava kako nemogućnost ekonomske autonomije vodi do nepokretljivosti u domaćinstvima koja

²² Rita Segato, *Las nuevas formas de la guerra y el cuerpo de las mujeres* (Puebla: Pez en el árbol, 2014), 5–13.

²³ Vidi Dawn Paley, *Drug War Capitalism* (Oakland: AK Press, 2014).

postaju pakao, i kako migracija postaje vredna linija bega, čak i kad su njeni rizici još veći.

Materijalna mogućnost stvaranja kritike savremenog nasilja onda ima tri presecajuća elementa: (1) mapu sveta rada u feminističkom ključu koja nam omogućava da iznova procenjujemo ekonomije bez redovne plate; (2) pojavu političke ekologije odozdo koja raspoređuje neliberalno razumevanje zemlje i resursa, u širem smislu, jer nastaje iz borbi koje služe komunitarnom životu; i (3) borbu za pravdu, shvaćenu kao produžetak rada kolektivne brige.

Stoga izbegavamo, kao što sam naglasila gore, tematizaciju porodičnog nasilja kao „geta” koji određuje povezane „odgovore” i „rešenja”, koja su takođe izolaciona: novi (državni) sekretarijat, nova sekcija (sindikata) ili novi (zdravstveni) program.

Kada ovo izmeštanje i povezivanje različitih oblika nasilja proizvede feminističku dijagnozu koja počinje da postaje zdrav razum, vidimo kako neoliberalna i konzervativna reakcija pokušava da prekodifikuje nasilje. Ta reakcija tumači nasilje kao nesigurnost i, stoga, kao potrebu za većom kontrolom. Uopšteno, državne institucije pokušavaju da odgovore na femicide kroz kaznene, rasističke i seksističke odmazde: tako politički sistem prekodifikuje ove oblike nasilja, kako bi ih uključio u uopšteni diskurs *nesigurnosti*. Ovo pojačava klasističke i rasističke stereotipe (npr. da su muškarci opasni spram svoje klase i nacionalnosti) dok predlaže zahtev za „čvrstom pesnicom” kao jedini izlaz. Rešenja kaznene demagogije stoga se pojavljuju kao magični predlozi.

Ekskurs: Rat *nad* telima žena

Rat *nad* telima žena, o kome ovde želim da razgovaram, može da se razume u vezi sa tim heterogenim načinima na koje autonomija i otpor vlasti proširuju granice toga šta telo može da uradi.

Razmišljanje o vrsti rata koji se razvija protiv žena, lezbejki, *travesti* i trans osoba omogućava nam da razumemo trenutnu ofanzivu kapitala kako bi povratio svoju kontrolu. Ali, pre toga, u smislu metode i političke perspektive, moramo da uračunamo vrste autonomije koja se raspoređuje ako želimo da razumemo veličinu

mizoginijih reakcija protiv nje.

Naširoko deljena fotografija iz čileanskih feminističkih mobilizacija 2018. godine za demokratsko i feminističko obrazovanje prikazala je maskiranu mladu osobu sa prišivkom na njenoj skijaškoj maski na kojoj piše: „Ja sam u ratu.” Kada fantomke odu iz džungle na ulice metropole, o kakvoj vrsti rata pričamo?

Biti u ratu je način za suprotstavljanje nizu sila. To znači pronaći drugi način života u našim telima. To čini vidljivim pozadinu nasilja koja diferencira „konačna” tela od drugih u tom tkanju. Biti u ratu znači osloboditi sile koje se doživljavaju kao suzdržane. To je prekid maskiranja nasilja.

U tom smislu, biti u ratu znači pretpostavljati da smo napadane, i da postoji odluka – koja je zajednička snaga – da se više ne umirujemo pred svakodnevnim nasiljem. To je povezano sa prevazilaženjem straha, ne samo verovanjem da on prestaje da postoji.

Ako je spisateljica Simon de Bovoar²⁴ rekla da se ženom ne rađa već postaje, bilo je potrebno razotkriti istorijsko građenje ženske prirode koja nas je ograničila na određene zadatke, funkcije i obaveze. Postajanje, u „Drugom polu”, izražava negativni proces kog moramo da postanemo svesne: to je način na koji postajanje ženom nastaje kao sinonim za pretvaranje u neslobodne subjekte. Postajanje je proces podređivanja, naročito majčinstvu.

Francuski mislioci Žil Delez i Feliks Gatari²⁵ dali su mu suprotno značenje (ali takvo kakvo bi bilo nemoguće razumeti bez prethodnog rada De Bovoar): postajanje ženom je napuštanje pripisanog mesta, silaženje sa porodičnog stabla, beg od patrijarhalnog nameta. U ovom smislu, postajanje nema nikakve veze sa napredovanjem ili prilagođavanjem, niti sa oponašanjem modela ili dostizanjem cilja (nema evolucije, kako kažu filozofi). Postajanje, naprotiv, „jeste proces želje”.²⁶

Međutim, postajanje ženom opominje nas na krađu. Krađu nam telo kako bi proizveli dvodelni, binarni organizam, tako nas pretvarajući u telo koje nije naše. Prvo krađu telo mladoj devojci: „Nemoj da stojiš i sediš u tom položaju”; „Nisi više

²⁴ Simon de Bovoar (Simon de Beauvoir) (1908 – 1986) bila je feministkinja, egzistencijalistička filozofkinja, spisateljica, društvena teoretičarka i aktivistkinja. Njena knjiga „Drugi pol” (1949) smatra se jednom od najuticajnijih feminističkih knjiga (prim. prev.).

²⁵ Žil Delez (Gilles Deleuze) (1925-1995) i Pjer-Feliks Gatari (Pierre-Felix Guattari) (1930-1992), obojica aktivni u više društveno-naučnih disciplina, zajedno su osnovali shizoanalizu, niz teorija i tehnika, razrađenih pre svega u njihovim zajedničkim delima „Anti-Edip” i „Hiljadu platoa” (prim. prev.).

²⁶ Žil Delez i Feliks Gatari, *Tisuću platoa: Kapitalizam i shizofrenija*, prev. Marko Gregorić (Zagreb: Mizantrop, Sandorf, 2013).

devojčica”; „Nemoj biti muškarača”. Stoga, postajanje ženom je mladalačko kretanje: ne zbog uzrasta već zbog kapaciteta da cirkuliše različitim brzinama i na različitim mestima, da se kreće kroz pasaže, dok se ne pretvori u sam proces. Postajanje ženom ključ je za druga postajanja: početak, ritam, vrtoglavica koja je suprotstavljena većini, koja se razume kao stanje moći i dominacije.

„Postajanje onim što jesi”: ako bismo morale da identifikujemo poreklo (ili bolje, da ga provizorno osmislimo) za pitanje postajanja, mogle bismo da se osvrnemo na ovu rečenicu Fridriha Ničea. Lu Andreas Salome²⁷ – filozofova sagovornica i ljubavnica – pisala je o *potrebi za transformacijom i promenom mišljenja* kao dva ključna elementa njegove misli: stoga, njeno čitanje ističe proces samotransformacije – to jest, postajanja – kao neizostavan uslov sve kreativne snage.²⁸ Aforizam „Sve bi trebalo da postanemo izdajnice, vežbamo nelojalnost, stalno odbacujemo svoje ideje” funkcioniše kao poziv na materijalizam čija tačnost nije više vezana za ubeđenja ili ideale već za sam proces transformacije. U svakom slučaju, šta bi *bila* tačnost o postajanjima?

Salome – koja će se kasnije sprijateljiti sa Frojdom i postati jedna od žena preteča psihoanalize – interpretira filozofa tako što posebno ističe emotivni ton njegove misli, da bi potcrtala „suptilne i tajne sentimentalne odnose koje misao ili reč mogu da probude”, kao i kako su intuicija i istina isprepletane u njegovom radu do tačke proizvodnje efekta vuče, porasta energije. Odnos između intuicije i potrebe, razrađen na ovaj način, neguje novu objektivnost.

Ova znanja – ukazuje Salome – povezana su sa umetnicima i ženama, jer ove grupe „proizvode utisak punoće sile, života, punog duha, okrepljujućeg”. Postajanje se pretvara u rat. „Večni rat koji je *biće*”: svaka osoba kao sačinjena od suprotnih elemenata, iz kojih može da nikne viši oblik zdravlja. Kako bi Niče rekao, „Cena plodnosti je biti bogat kontradikcijama”; samo treba imati snage nositi ih. Teze koje su fundamentalne za određene feminističke perspektive proističu odavde: Najpre, ideja „da je sve *ne-istina*”, to jest, da je nasilje totaliteta potiskivanje konkretnih situacija i delova; stoga, nema apsolutne istine, samo *perspektive*. Drugo, pojam da postoji određena nadmoć afektivnog života koja preuzima intelektualni

²⁷ Lu Andreas Salome (Lou Andreas Salomé) (1861 – 1837) bila je psihoanalitičarka, pripovedačica i esejistkinja rođena u Rusiji. Uz plodnu spisateljsku karijeru, bila je jedna od prvih žena i psihoanalitičarki koja je pisala o ženskoj seksualnosti (prim. prev.).

²⁸ Lou Andreas Salomé, *Friedrich Nietzsche en sus obras* (Barcelona: Minúscula, 2005).

život: sadržaj istine smatra se sekundarnim spram svog sadržaja volje i osećanja, tako da postajanje uključuje ekonomiju snaga. U tom pasažu, istina se više ne otkriva; ona se *osmišljava*. Ali ne može biti istine bez objavljivanja rata.

Ove teze su zajedničko znanje za one koje su preživele. U svojoj knjizi „Dnevnicu raka”, crna lezbejska feministkinja Odri Lord²⁹ je prebroditeljka koja kaže da joj nije potrebno da piše kao prebroditeljka.³⁰ To pre čini kao ratnica koja nije napustila strah. Koja ide od biopsije do otkrivanja tumora u desnoj dojci. Koja bori bitke i pobeđe pred licem smrti. Koja se nosi sa vrtoglavim fantazijama bolesti koja može da napadne celo telo. Koja pruža otpor usponima i padovima pre i posle odluke o mastektomiji. Ona istražuje svoje telo kao bojno polje gde se odigrava bitka između veoma drugačijih moći: onih erotskih i vezanih za brigu o sebi nasuprot kozmetičke i hirurške mašinerije; onih rasističkih i estetskih predsrasuda i straha da nije željena, ili sebe koja gubi želju za vođenjem ljubavi, nasuprot isceljujućoj moći mreže prijateljstava. To su moći, kako Lord pokazuje, koje zahtevaju samoobuku. I jezik koji je takođe poput nove kože.

Kaže se da mlade Amazonke uklanjaju desnu dojku da bi bile bolje streljačice. Lord donosi sliku ovih odlučnih petnaestogodišnjakinja na svoje stranice nekoliko puta, gotovo kao neočekivane mitološke saveznice. Ili možda i nisu toliko neočekivane za ovu ženu, koja piše da „odrastanje kao crna, debela, gotovo slepa žena u SAD-u” takođe zahteva znanje o luku i streli za preživljavanje.

Lord kaže da je, nasuprot (idealističkoj) iluziji o kraju straha, reč o prepoznavanju straha kao dela prirode osobe, baš da bi ga se prestalo plašiti. Upoznati se sa njime kako bi ga razoružale. Suzdržati se od pretpostavke da će čudesno nestati, kako bi se izbegla paraliza kada se pojavi. Preći preko njega. Voditi suživot s njime do tačke gde osoba može da pogodi njegove trikove. U ovom smislu, dnevnik koji piše prestaje da biva intiman; drugim rečima, radikalizuje svoju intimu do tačke gde ona postaje politički manifest, interpelacija daleke sestre ili mudre učiteljice, o kojoj Lord ponekad govori. Odatle nastaje direktno pitanje: Koje su to reči koje još nisi našla? Šta ti je potrebno da kažeš? Koje su to tiranije koje gutaš svakog dana, a koje pokušavaš da učiniš svojim dok ti ne pripadne muka i ne

²⁹ Audre Lorde (1934-1992) opisivala je sebe kao “crnkinju, lezbejku, socijalistkinju, majku, ratnicu, pesnikinju”. Bila je književnica, profesorka, filozofkinja, aktivistkinja, interseksionalna feministkinja. (prim. prev.)

³⁰ Audre Lorde, *The Cancer Journals* (San Francisco: Aunt Lute Books, 2006).

umreš od njih, još uvek u tišini?

Poglavlje 3

Telo-teritorija: Telo kao bojno polje

U kom smislu tela žena mogu da se promišljaju kao teritorija osvajanja? Sociološkinje Marija Mies, Veronika Benholt-Tomsen i Klaudija fon Verlhof¹ teoretišu o ženama kao „kolonijama”, kao teritorijama za pljačkanje, i onih sa kojih se ekstraktuje bogatstvo uz nasilnu snagu.² Na osnovu analogije između ženskog tela i kolonije, stvaraju poveznice između onoga što kapital eksploatiše kao „besplatne resurse” iz kućnog rada, seljačkog rada i rada stanovništva gradskih slamova, objašnjavajući da je ova eksploatacija istovremeno kolonijalna i heteropatrijarhalna. Mies, uz to, formuliše pojam „podomljavanja rada” opisujući rad šivačice u industriji čipke u Indiji. Referiše se na milje reproduktivnog rada u najnižim slojevima „proizvodnog rada” kao na favorizovanu arenu kolonijalizma.³ U ovim scenama, kategorije proizvodnog i reproduktivnog su rekonfigurisane; ne odnose se toliko na specifične prostore, već pre na raspoređivanja pod specifičnim odnosima podređivanja. Ovde se javlja centralna hipoteza: *podomljavanje i kolonizacija su nerazdvojni*, jer grade specifičan odnos i kao način eksploatacije radne snage i podređujućih teritorija. Amblemska studija autorke Mies fokusira se na taj odnos, objašnjavajući organsku vezu između patrijarhata i akumulacije na globalnom nivou. Potčinjavanje žena, prirode i kolonija, pod floskulom „civilizacije”, uvodi kapitalističku akumulaciju sa polnom i kolonijalnom podelom rada u svojoj osnovi. Feministički pokret, u svojim različitim trenucima rasta, prati tu istu poveznicu, ali u ključu *neposlušnosti*. Feminističko preokretanje podomljavanja i kolonizacije znači otvaranje pitanja koje su to prakse sposobne da *depatrijarhalizuju i dekolonizuju*

¹ Veronika Benholt-Tomsen (Veronica Bennholdt-Thomsen) savremena je nemačka etnološkinja i sociološkinja; Klaudija fon Verlhof (Claudia von Werlhof) savremena je nemačka sociološkinja i politikološkinja. Zajedno sa Marijom Mies (Maria Mies) su objavile knjigu „Žene: Poslednja kolonija” (prim. prev.).

² Maria Mies, Veronika Bennholdt-Thomsen, and Claudia von Werlhof, *Women: The Last Colony* (London: Zed Books, 1988).

³ Maria Mies, *Patriarchy and Accumulation on a World Scale: Women in the International Division of Labour* (London: Zed Books, 1986).

ovde i sada, i iz hitno potrebne *internacionalističke* perspektive.

Zadatak ažuriranja ovog razumevanja trenutno iznose zajednice koje se suočavaju sa ekstraktivnim megaprojektima (od rudarenja do monokultura soje, od crpljenja nafte do seče šuma), koje naširoko predvode žene. Godinama, ove borbe se vode protiv takvih projekata, koji su fundamentalni element čvrstog ponovnog pokretanja neorazvojnog diskursa u Južnoj Americi tokom protekle decenije. Zauzvrat, njihovi napori nam omogućavaju da nacrtamo mapu koja povezuje Globalni jug sa drugim delovima planete kroz ekstraktivizam i sistemsko prisvajanje zemlje, i načine na koje ovakve strukture održavaju „imperijalistički način života”.⁴

Ove borbe su osmislile ideju-silu o *telu-teritoriji*. Ovaj pojam povezuje perspektivu koja objašnjava kako je eksploatacija teritorija danas strukturisana na neоекstraktivan način, i kako to takođe rekonfigurira eksploataciju rada, mapirajući načine na koji razvlašćivanje zajedničkih dobara utiče na svakodnevicu. Zbog toga je ovo *strateški* u veoma preciznom smislu: proširuje *gledišta*, na osnovu tela doživljenih kao teritorija i teritorija doživljenih kao tela. Ta slika tela-teritorije otkriva bitke koje se događaju ovde i sada, ukazujući na polja sila koje čini vidljivima i čitljivima na osnovu sukoba. Telo-teritorija je praktičan koncept koji pokazuje kako eksploatacija zajedničkog, zajednice (bilo da je urbana, u predgrađu, seljačka ili domorodačka), odnosno njenih teritorija, uključuje silovanje tela svake osobe, kao i kolektivnog tela, kroz razvlašćivanje. Postoje posledice lišavanja zajednice njene vode kako bi je koristile rudarske kompanije. Žene koje pružaju otpor postavljanju hidroelektrane Rositas u basenu reke Rio Grande u Santa Krusu u Boliviji prepričavaju kako ih to primorava da traže vodu u gradu, plaćajući za autobus do tamo i nazad, plus troškove svakog kanistera koji se transportuje, uz napore uložene u put, organizovanje brige za decu ili vođenje dece sa sobom, nošenje kanistera peške deo puta. Naravno, sve ovo se radi u ime „razvoja”.

Spoj reči „telo” i „teritorija” govori sam za sebe: kaže da je nemoguće iseći i odvojiti pojedinačno telo od kolektivnog tela, ljudsko telo od teritorije i pejzaža. „Telo-teritorija”, sažeto kao jedna reč, deliberalizuje pojam tela kao pojedinačnog vlasništva i specifikuje politički, produktivni i epistemološki kontinuitet tela kao

⁴ Vidi Marie Mies and Vandana Shiva, *Ecofeminism* (London: Zed Books, 2014); Laura Junka-Aikio and Catalina Cortes-Severino, “Cultural Studies of Extraction,” *Cultural Studies* 31: 2–3 (2017), 175–84; Alberto Acosta and Ulrich Brand, *Salidas del laberinto capitalista: Decrecimiento y postextractivismo* (Buenos Aires: Tinta Limón and Fundación Rosa Luxemburgo, 2017).

teritorije. Telo je stoga otkriveno kao kompozicija afekata, resursa i mogućnosti koje nisu „individualne”, već su načinjene jedinstvenima, jer prolaze kroz telo svake osobe do nivoa da nijedno telo nikada nije samo „jedno”, već uvek sa drugima, i takođe sa drugim neljudskim silama.

Sažimanje „tela-teritorije” takođe nas primorava da prepoznamo da nikome ne „manjka” ni tela ni teritorije. Nije stvar nedostatka. I ovo omogućava rasvetljavanje procesa *razvlašćivanja* na još jedan način.

Ovaj potez preokreće ideju privatnog vlasništva, u kome osoba uvek mora da stekne nešto što nema. Kretanje koje polazi iz nedostatka krije *prvobitno prisvajanje* koje ga proizvodi, zataškava i koje ga sugeriše kao poreklo. Zbog toga su slike koje se prenose ovim savremenim borbama tako snažne: pokazuju kako takozvana primitivna akumulacija *deluje u sadašnjici*. Taj proces koji je Marks opisao kao inauguralni trenutak kapitalizma intenzivno se diskutovao baš da bi se razmišljalo o njegovoj *savremenosti*.

Borbe protiv neoekstraktivističkih megaprojekata prikazuju da je *razvlašćivanje* kontinuirana logika koja takođe obuhvata drugi momenat: onaj koji je povezan sa *vlasništvom*. Sad, suočavamo se sa „vlasništvom” koje ne može da se svede na individualno i privatno vlasništvo i ne može da ga replicira i, stoga, ne reprodukuje ideje političkog naučnika K.B. Mekfirsona o granicama „vlasničkog individualizma”.⁵ Ovo pretpostavlja decentriranje individue kao privilegovanog prostora razvlašćivanja i, u tom smislu, ne uzima individualni ego kao početnu tačku. Ova diskusija se odnosi na psihoanalitičke termine koji skiciraju definiciju subjektivnosti, kako se može videti u raspravi između Džudit Batler i Atene Altanasiu⁶ o samom konceptu razvlašćivanja.⁷ *Potencia* feminizama koji govore o telu-teritoriji je u tome što predlažu još jedan termin vlasništva, u smislu upotrebe, a ne posedovanja. Na ovaj način, oni pokazuju logiku zajedničkog kao ravni koja je razvlašćena i eksploatisana; i, napokon, jer je ovo to što dozvoljava raspoređivanje u

⁵ Politička teorija vlasničke individue koju Mekfirson (C.B. Macpherson) prati u britanskoj političkoj misli između sedamanestog i devetnaestog veka shvata društvo kao niz odnosa individualnih komercijalnih razmena. Svaka individua stoga se razume kao „slobodna i jednaka” drugima i na njih se odnosi kao na vlasnike svog sopstva ili sposobnosti bez toga da im društvo za to išta duguje. Vidi C.B. Macpherson, *The Political Theory of Possessive Individualism: Hobbes to Locke* (Toronto: Oxford University Press, 1962).

⁶ Atena Altanasiu (Athena Athanasiou) je savremena grčka teoretičarka, profesorka socijalne antropologije i teorije roda. Napisala je i knjigu „Borbena žalost – Političko disidentstvo i Žene u crnom” (prim. prev.).

⁷ Judith Butler and Athena Athanasiou, *Dispossession: The Performative in the Political* (Malden, MA: Polity, 2013).

političkoj kartografiji sukoba.

Potvrda da nema originalnog *manjka* tela ili teritorije je ključna tačka za ove oblike feminizma, koja naglašava važnost njihovog situiranja: svako telo je teritorija bitke, stalno menjajućeg rasporeda, otvorenog za postajanje; ono je materijal koji se napada i mora da se brani; i istovremeno, u tim sukobljavanjima se iznova stvara, opstajući dok praktikuje savezništva. Stoga, pridružiti ih jednom konceptu komplikuje sam pojam tela i teritorije.

Šta znači imati telo? Šta znači imati teritoriju? Prvo, osoba „ima” telo-teritoriju u smislu da je osoba *deo* tela-teritorije, ne u smislu vlasništva ili posedovanja. „Biti deo” zatim implicira prepoznavanje „međuzavisnosti” koja nas oblikuje, koja čini život mogućim. Nije beznačajan detalj da se žene koje brane teritorije takođe nazivaju braniteljama života. Referenca na život nije apstraktna, već ukorenjena u prostorima, vremenima, telima i konkretnim kombinacijama u kojima se život odvija, postaje moguć, postaje dostojanstven, postaje življiv. Stoga, to nije naturalistički, čisto fiziološki koncept života (koji bi bio puko preživljavanje). „Život” se odnosi na vitalni ključ: uključuje ne samo odbranu i zaštitu zajedničkog, već i proizvodnju i proširivanje deljenog bogatstva.

Postoji operativna hipoteza u samoj srži koncepta tela-teritorije. Ta hipoteza je da žene i disidentske telesnosti koje neguju i koje su negovane tim borbama proizvode i situiraju telo kao proširujuću teritoriju. To jest, ne kao zatočenost individualnosti, omeđenu na granice tela osobe razumevanog kao „vlasništvo” podržano individualnim pravima, već pre kao prošireni materijal, proširujuću površinu afekata, putanja, resursa i sećanja.

Baš zato što telo shvaćeno kao telo-teritorija jeste konceptualna slika koja je proistekla iz borbi, uspeva da istakne telesna znanja (o brizi, samoodbrani, ekologiji i bogatstvu) i, istovremeno, da rasporedi neodređenost svojih kapaciteta: drugim rečima, stavlja u prvi plan neophodnost *savezništva kao specifične i neizbežne potencije*. Savezništvo nije racionalni izbor pojedinke, niti je uzak proračun. Proračun jeste, da, ali u smislu proračuna kao trenutka *instinkta*, oblika istrajnosti u postojanju koje je uvek kolektivno i individualizovano. To *odbrambeno* raspoređivanje koje je otelovljeno u imenima koordinatorki i inicijativa borbi (u odbrani zemlje, vode, života i tako dalje) je takođe *inventivno*: pospešuje nove načine organizovanja, društvenosti,

nove taktike razmene, do stvaranja egzistencijalnih teritorija, gledišta. Ovo su prakse koje brane i osmišljavaju, koje čuvaju i stvaraju, koje štite i ažuriraju i, u tom pokretu, proizvode vrednost u širem smislu.

Stoga, proširenje i prelivanje tela kao tela-teritorije je konkretno mesto sa koga se danas suočava sa *proširenim* ekstraktivizmom: to jest, sa svim oblicima razvlašćivanja, pljačkanja i eksploatacije (od bukvalne ekstrakcije sirovih materijala do digitalnog i finansijskog ekstraktivizma) koje artikuliše mašina kapitalističkog vrednovanja. To što bi telo-teritorija bilo situacija koja omogućava otpor autoritetu, suočavanje i osmišljavanje drugih načina života, sugerije da ove borbe uvode u igru telesna znanja upravo u njihovom postajanju teritorijom. Ipak, takođe ih čine neodređenim, jer ne znamo šta telo, kao telo-teritorija, može da učini. Telo-teritorija je, iz tog razloga, ideja-sila koja nastaje iz određenih borbi, ali ima *potenciju* da migrira, odjekuje i komponuje druge teritorije i druge borbe.

Ekstraktivizam kao politički režim

Berta Kaseres ubijena je 3. marta 2016. u Hondurasu zbog predvođenja borbe njenog starosedelačkog naroda, Lenka, kroz Savet narodnih i domorodačkih organizacija Hondurasa (COPINH) protiv ogromnih infrastrukturnih projekata povezanih sa Planom Puebla-Panama: pruga i hidroelektrana neophodnih za rudarsku eksploataciju.⁸ Ona je to jasno objasnila: „Ako žene ne govore o svojim telima međusobno, ako ne prepoznaju svoja prava na zadovoljstvo i nedoživljavanje nasilja, neće biti u mogućnosti da razumeju da je militarizacija praksa teritorijalne invazije koja je povezana sa nasiljem nad ženama, koristeći seksualno nasilje kao ratno oružje.”⁹ U većini ovih sukoba, žensko vođstvo otvara tenzije sa samom zajednicom. Mnoge žene ukazuju da „izlažu svoja tela riziku”, čak i u slučajevima direktnog sukoba, ali kasnije su izmeštene kada je reč o donošenju političkih odluka, kada političari i biznismeni traže dijaloge sa muškarcima iz zajednice ili vođama seljačkih sindikata. Ovo pitanje je ključno, jer takođe ažurira „subverziju zajednice”,

⁸ Vidi Claudia Korol, *Las revoluciones de Berta* (Buenos Aires: América libre, 2018).

⁹ Citirano u Francesca Gargallo Calentani, *Feminismos desde Abya Yala: Ideas y proposiciones de las mujeres de 607 pueblos de nuestra América* (Bogotá: Desde Abajo, 2017).

koju su istorijski praktikovale žene.¹⁰ Istraživačice Klaudija Lopez i Marsa Čavez¹¹, analizirajući Tarikia konflikt u Boliviji, govore o „represivnom zarobljavanju” kako bi imenovala strukture moći koja kombinuje nasilje nad ženama sa neoekstraktivnim napretkom:

Žene su preispitivale mnogostruke mehanizme patrijahalnog posredovanja kroz svoju odbranu, koja se sprovodila kroz veće regionalne i nacionalne organizacije i državno usmeren sindikalizam. Ove strukture pokušavaju da nametnu i reprodukuju logiku koja guši i trajno blokira akcije i strategije žena. U ovom ratu postoji šireća dinamika koju nazivamo represivnim zarobljavanjem, strukturom moći zasnovanom na nasilju nad telima žena.¹²

Domorodački feminizmi i feminizmi zajednice, predlažući ključ tela-teritorije, nameću zahtev svim oblicima feminizma: dekolonizaciju kao praktičnu dimenziju koja je neodvojiva od depatrijarhalizacije. Marija Galindo¹³, iz kolektiva Žene stvaraju, postavlja to jasno: „Kolonijalne strukture u našem društvu su patrijarhalne i patrijarhalne strukture u našem društvu su kolonijalne; jedna stvar ne može bez druge.”¹⁴ Ceo niz istraživanja koji raspoređuje feminističke perspektive neguje ove rasprave o kritici ekstraktivizma. Ovde ću imenovati samo neke: Mina Navaro¹⁵ govori o „višestrukim razvlašćivanjima” u Meksiku i borbama za zajednička dobra sa kojima se suočavaju.¹⁶ Još skorije u Boliviji, Silvija Rivera Kuisanki¹⁷ je detaljno govorila o sukobu oko izgradnje TIPNIS auto-puta u ključu ženske teritorijalne odbrane protiv kolonijalno-ekstraktivističkog preokreta Pokreta za socijalističku vladu.¹⁸ U Čileu, nekoliko analiza predstavljaju ženski otpor tome da ih tretiraju, u

¹⁰ Verónica Gago, *Neoliberalism from Below: Popular Pragmatics and Baroque Economies*, Liz Mason-Deese, trans. (Durham: Duke University Press, 2017).

¹¹ Klaudija Lopez (Claudia Lopez Pardo) i Marsa Čavez (Marxa N. Chavez) savremene su bolivijske feministkinje, i često objavljuju članke zajedno (prim. prev.).

¹² Marxá Chávez and Claudia López, “Women Rebel in Tariquía in Southern Bolivia: The Fight for Dignity and against Oil Interests begins with Women,” *NACLA Report on the Americas* 50:4 (2018).

¹³ Marija Galindo (María Galindo Neder) savremena je bolivijska anarho-feministkinja, psihološkinja, autorka, medijska radnica, scenaristkinja i suosnivačica feminističkog kolektiva *Mujeres Creando* (Žene stvaraju) (prim. prev.).

¹⁴ María Galindo, *No se puede descolonizar sin despatriarcalizar* (La Paz: Mujeres Creando, 2013).

¹⁵ Mina Navaro (Mina Lorena Navarro) savremena je meksička feministkinja, sociološkinja, istraživačica i profesorka (prim. prev.).

¹⁶ Mina Navaro, “Luchas por lo común contra el renovado cercamiento de bienes naturales en México,” *Bajo el Volcán* 13:21 (2013), 161–69.

¹⁷ Silvija Rivera Kuisanki (Silvia Rivera Cusicanqui) savremena je bolivijska feministkinja, sociološkinja i istoričarka, čiji je rad ukorenjen u anarhističkoj teoriji i kosmologiji domorodačkih naroda Kečua i Ajmara (prim. prev.).

¹⁸ Silvia Rivera Cusicanqui, “La larga marcha por nuestra dignidad,” *Cuestión Agraria*, vol. 4 (La Paz: Tierra, 2017), 7–38.

smislu tela-teritorije, kao „žrtvene zone”, na primer na prostorima Punčukavi i Kintero.¹⁹ U Peruu, ekstraktivizam kao „biopolitički projekat” predstavljen je u terminima spoja „patrijarhata, seksizma i diskriminacije po osnovu roda” u rudarskim aktivnostima.²⁰ U Ekvadoru, perspektive poput onih koje pružaju Kristina Vega i Kristina Sielo²¹ analizirale su kako obezvređivanje i pojačavanje reproduktivnog rada bivaju „tihan dodatak ekvadorske proizvodne matrice zasnovane na izvozu sirovih materijala.”²² U Kolumbiji, mapiranje veza između ilegalnih mreža i kriminalnih grupa povezanih sa rudarskim ekstraktivizmom prikazuje da „proces nasilja koji specifično pogađaju domoroce, žene afro porekla i seljanke jesu u porastu.”²³ Lorena Kabnal²⁴, na osnovu konceptualizacije komunitarnog feminizma u Gvatemali, dugo je isticala problem veze između rudarenja i seksualnog nasilja.²⁵ I, iznad svega, postoji ogromna kolektivna proizvodnja manifesta i deklaracija, susreta i sastanaka, sistematizovanja i ažuriranja pristupa raznim situacijama i sukobima u regionu. Pitanje ekstraktivizma u Južnoj Americi se, zatim, vraća do procesa kapitalističke kolonizacije, ali se ipak nastavlja kroz sukcesivne reorganizacije kreolskih elita, zahvaljujući njihovom rentijerskom podsticaju, i, stoga, inherentno kolonijalnog karaktera koji je preveden na republičke države. Različite istorijske analize pokazuju kako je ovaj rentijerski karakter povezan sa projektom modernizacije, koji iznova i iznova krije predatorski i arhaični karakter elita povezanih sa metropolama globalnog kapitala.²⁶ Danas, feministička kritika ekstraktivističkog pljačkanja rekonponuje i produbljuje ovu kritičku arhivu, istražujući načine na koje je organski povezana sa

¹⁹ Paola Bolados and Alejandra Sánchez, “Una ecología política feminista en construcción: El caso de las mujeres de zonas de sacrificio en resistencia, Región de Valparaíso, Chile,” *Psicoperspectivas* 16:2 (2017), 1–13.

²⁰ Rocío Silva Santiesteban, *Mujeres y conflictos ecoterritoriales: Impactos, estrategias, resistencias* (Lima: AECI, 2017).

²¹ Kristina Vega (Cristina Vega Solis) savremena je ekvadorska teoretičarka, doktorica filologije, profesorka i istraživačica fokusirana na rad, migrantski rad, rad brige i rod; Kristina Sielo (Cristina Cielo) je takođe savremena ekvadorska feministkinja, doktorica sociologije i profesorka, u istraživanjima fokusirana na teme ekonomskih nejednakosti (prim. prev.).

²² Cristina Cielo and Cristina Vega Solis, “Reproducción, mujeres y comunes: Leer a Silvia Federici desde el Ecuador actual,” *Revista Nueva Sociedad* 256 (2015).

²³ Astrid Ulloa, “Feminismos territoriales en América Latina: Defensas de la vida frente a los extractivismos,” *Nómadas* 45 (2016), 123–39.

²⁴ Lorena Kabnal (Lorena Cabnal) savremena je feministička aktivistkinja iz Gvatemale, suosnivačica Mreže predačkih isceliteljki i komunitarnog feminizma (*Red de Sanadoras Ancestrales del Feminismo Comunitario*) (prim. prev.).

²⁵ Lorena Cabnal, “Defender un territorio de la minería sin defender a las mujeres de la violencia sexual es incoherencia,” *Periódico Diagonal*, May 23, 2016.

²⁶ Silvia Rivera Cusicanqui, *Un mundo ch'ixi es posible: Ensayos desde un presente en crisis* (Buenos Aires: Tinta Limón, 2018).

nasiljem nad ženama. Ovo je takođe navelo Silviju Federiči da ažurira svoju hipotezu o novom lovu na veštice i obnovljenom zarobljavanju zajedničkih dobara i prostora.²⁷

Sekvenca crpljenja sirovih materijala u Južnoj Americi traje pet vekova, povezujući oblike akumulacije, specifične dinamike eksploatacije radne snage, istovremenih oblika nasilja i rastuće velike obime ekstraktivnog delovanja. U tom smislu, mogle bismo da kažemo da je to uvek obuhvatalo politički režim. Međutim, danas se mora teoretisati o njihovim novim elementima. Feminističke borbe i analize nude ključnu perspektivu za isticanje ovih novosti (koje su, zauzvrat, deo istorijskog ponavljanja) proizvodnjom *izmeštanja* iz kog niče novi rečnik suvereniteta. To nije pravni princip države (pojam suvereniteta raspoređen da legitimizuje ove ekstraktivne projekte), već pre suverenitet nad sopstvenim telom (razumevanim kao telo-teritorija). Ova ideja suvereniteta je začeta u smislu zadovoljstva i otpora prema neokolonijalnom napretku, koristeći gramatiku koja postavlja drugačiju političku ekonomiju i drugačiju, nedržavnocentričnu geografiju (što ne znači da odbija da razmišlja o državi). Taj način doživljavanja proširavajućeg tela je takođe nešto što omogućava razumevanje zašto se danas tamo vodi rat. Reći da ekstraktivizam nije samo ekonomski način, već i politički režim, obelodanjuje artikulaciju između seksualnog nasilja i političkog nasilja u mašineriji pljačkanja, razvlašćivanja i osvajanja. Ali nam takođe omogućava da mislimo o drugim dinamikama pljačkanja, razvlašćivanja i osvajanja povezanim sa drugim teritorijama. Posebno nam omogućava da stvorimo vezu sa teritorijom duga i konzumiranja, gde finansijski aparati šire svoje granice vrednovanja koje su (kako ću objasniti na narednim stranama) fundamentalni deo *proširene* konceptualizacije ekstraktivnog delovanja. Povezivanjem obeju dinamika – bukvalnog ekstraktivizma nad sirovim materijalima i ekstraktivizma finansijskog sektora, posebno sprovedenim protiv populacija koje se smatraju „isključenima” – možemo da premostimo oblike *eksploatacije* koji su obnovljeni kroz mapiranje heterogenosti rada u feminističkom ključu.

²⁷ Silvia Federici, *Witches, Witch-Hunting, and Women* (Oakland: PM Press, 2018).

Otvorene vene

Najpoznatija slika ekstraktivnog prisvajanja popularizovana je kroz naslov knjige urugvajskog pisca Eduarda Galeana iz 1971. godine, „Otvorene vene Latinske Amerike”. Moćna slika drenaže i medicinske alegorije, tekst sintetisan za masovnu publiku i kao istorijski nepromenljiv faktor i kao okvir teorije zavisnosti koja se proširila u Južnoj Americi 1960-ih i 1970-ih. Kada je bivši venecuelanski predsednik Ugo Čavez dao kopiju knjige Baraku Obami na Samitu Amerika 2009. godine, prodaja knjige ponovo je planula, ističući trajnu validnost dijagnoze. Međutim, ova analiza zamagljuje elemente koji čine trenutni ekstraktivistički pokret drugačijim i, spram toga, usvojena je kao deo diskursa „nezavisnosti” koji su progresivne vlade u regionu koristile kako bi pokušale da se predstavljaju kao anti-imperijalističke u sred neоекstraktivističke eksplozije.²⁸ Element novosti u trenutnom periodu vidi se u primarnoj destinaciji izvezenih dobara. Pojava Kine kao „centralne zemlje” u smislu potražnje dovela je do intenzivne političke rasprave, jer izmešta, bar u imaginarijumu nekih interpretacija, imperijalističku mapu sa kojom je ekstraktivizam bio povezan u ranijim istorijskim trenucima intenzivne akumulacije sirovih materijala. Ovo nije nebitna tačka, jer je blisko povezana sa političkim legitimitetom koji su progresivne vlade u regionu stekle tvrdeći da iskorišćavanje istorijski najviših cena robe (ili takozvanog procvata robe), od kojih su imale koristi, jeste geopolitički doprinos izmeštanju hegemonije SAD-a.²⁹ Drugi ključni argument, u smislu građenja legitimiteta i novina, je da je ovo neobično pozajmljivanje koje je održano kao prihod duže od decenije jeste ono što je omogućilo specifičnu ulogu državne „intervencije”. Ovo je imalo fundamentalne posledice. Prvo, „materijalna” osnova je bila ta koja je održala finansiranje socijalnih programa i paketa socijalne pomoći koji su bili glavni

²⁸ Knjiga čija je autorka Kiana Jamata Tejlora (Keeanga-Yamahtta Taylor), *From #BlackLivesMatter to Black Liberation* (Chicago: Haymarket Books, 2016) zaslužuje posebno isticanje u raspravi o imperiji zbog svoje analize odnosa Obamine vlade i krivljenja crnačke populacije za subprimarnu hipotekarnu krizu koja je masovno uništila „dragoceno bogatstvo Afroamerikanaca i Afroamerikanki”.

²⁹ Za više o hipotezi o procvatu robe, pogledati Maristella Svampa, „Commodities Consensus: Neoextractivism and Enclosure of the Commons in Latin America,” Liz Mason-Deese, trans., *South Atlantic Quarterly* 114:1 (January 2015), 65–82; Eduardo Gudynas, „Beyond Varieties of Development: Disputes and Alternatives,” *Third World Quarterly* 37 (2016), 721–32; Edgardo Lander, „La implosión de la Venezuela rentista,” *Cuadernos de la Nueva Política* 1 (September 2016); Pablo Ospina Peralta, „¿Por quién doblan las campanas?,” Centro Ecueménico de Proyectos, www.cepecuador.org.

deo intervencionističke politike, što je ponovo pokrenulo ceo diskurs povraćenog nacionalnog suvereniteta, čak iako su ovi načini intervencije jasno izostavili javnu infrastrukturu.³⁰ Drugo, ovaj način državne „intervencije” (čak i finansirane i fokusirane na taj način) bio je osnova retorike koja je tvrdila da se suprotstavlja finansijskoj hegemoniji koja je karakterisala region u periodu od vojnih diktatura do procesa demokratske tranzicije, i na kraju je dovela do raznovrsnih kriza na prekretnici dvadeset prvog veka. Preklop između efikasne denacionalizacije nekih segmenata države³¹ i metoda redizajniranja nacionalne intervencije, u drugim oblastima, jeste sinhronizacija koja se ne može razumeti u terminima tačnosti i netačnosti kapaciteta države za intervenciju, a još manje njene „nezavisnosti” od finansijskog sektora (kako se implicira sloganom „Povratak države” koji se širi kao propaganda u regionu). Umesto toga, ova preklapanja proizvode nove fizionomije onoga što bismo propisno mogli da nazovemo državom. Iz istog razloga, ključna tačka je poveznica između tri dimenzije koje proizvode državu danas i omogućavaju njenu karakterizaciju kao „progresivne”, „postneoliberalne” ili „socijalističke za dvadeset prvi vek” u različitim zemljama regiona, i koje su ključne za razmišljanje o njihovim današnjim krizama. Referišem se na (1) kombinaciju između zavisnog i podređenog načina ubacivanja na globalno tržište, zajedno sa načinima intervencije na terenu društvene reprodukcije koji izražava oba, (2) kapacitet za ukorenjivanje u urbane teritorije i predgrađa bez redovne plate kroz socijalne politike koje su izborili društveni pokreti, i (3) ponovno uspostavljanje oblika vrednovanja kroz finansijski sektor koje uključuje takozvane „isključene” sektore. U ovom ključu, „progresivne” vlade regiona otvorile su raspravu o mogućim modelima „nacionalizacije” i društvenih organizacija koje su testirale, sa različitim ishodom, njihove kapacitete za kontrolu i upravljanje resursima. Društvene posledice termina poput *buen vivir* ili *vivir bien* (dobar život, ili živeti dobro) – koji su brzo povezani sa ustavnim uvođenjem oblika društvenih, solidarnih i narodnih ekonomija otelovljenih u ustavima Ekvadora, Bolivije i Venecuele – moraju se razumeti u tom složenom preseku. U ovoj raspravi, neoekstraktivistički sukobi moraju precizno da se uokvire: oni su konkretni raskoli

³⁰ Za slučaj Brazila, vidi, na primer, Celia Kerstenetzky and Christiane Uchôa, “Moradia inadequada, escolaridade insuficiente, crédito limitado: Em busca da nova classe média,” in *A “Nova classe média” no Brasil como conceito e projeto político*, Dawid Danilo Bartelt, ed. (Rio de Janeiro: Fundação Heinrich Böll, 2013).

³¹ Vidi Saskia Sassen, *Territory, Authority, Rights: From Medieval to Global Assemblages* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2006).

oko upravljanja resursima, o tome šta znači dobro živeti, i o oblicima suvereniteta. Teoretizacija neoekstraktivizma iz perspektive borbi za telo-teritoriju, kao istovremeno *logika vrednovanja i politički* (a ne samo ekonomski) *režim*, omogućava nam da razumemo ekstraktivističku logiku kao novi kolonijalni oblik razvlašćivanja i eksploatacije. Međutim, to zahteva proširenje pojma ekstraktivizma, poput prevazilaženja sirovih materijala i prevazilaženja seljačkih i domorodačkih teritorija, i prelivanje na urbane teritorije i predgrađa. Ovaj proširen pojam ekstraktivizma rasvetljava hipotezu: da je ekstraktivna logika postala privilegovani način proizvodnje vrednosti u trenutnoj fazi akumulacije, u kojoj ključnu ulogu igra finansijski sektor. Ova logika omogućava ažuriranje samog pojma eksploatacije i objašnjenje zašto su ženska i feminizovana tela preferirana teritorija za agresiju.

Pojam tela-teritorije koji nastaje iz borbi koje predvode žene, teritorijalne predvodnice, u ovom smislu je strateški, jer je tačka analize i praktične akcije koja objašnjava i ekstenzivni i intenzivni karakter savremene ekstrakcije, kao i organsku vezu između akumulacije kapitala i heteropatrijarhalnog i kolonijalnog nasilja. To čini proizvedeći feminističku dijagnozu tog sukoba zasnovanu na konkretnim borbama, koje određuju politički sastav višeobličnog antagonizma na raznim nivoima. Povezanost ovih borbi kroz današnji feministički pokret je ponovno povezivanje upravo onoga što se čini nepovezivim: agresije protiv tela žena i seksualnih disidentkinja i disidentata postavljenih kao tela-teritorija, sa jedne strane, a sa druge, neoekstraktivističkog političkog režima koji je čvorovima povezan sa finansijskom hegemonijom.

Prošireni ekstraktivizam

Danas, ekstraktivne industrije su proširile svoj fokus kako bi išle dalje od prirodnih resursa, bilo da je reč o mineralima, gasu ili ugljovodonicima. Na ovu listu moramo dodati i šireće granice *agrobiznisa*, uključujući i soju i druge važne i manje poznate monokulture, poput palminog ulja.³² Međutim, izmeštanje granice ekstraktivizma takođe ima uticaj na druge društvene, političke i ekonomske dinamike, za kojih zemlja (i njene dubine) nije jedini privilegovan prostor. Mislimo na ekstraktivnu

³² Nazareth Castro, Aurora Moreno, and Laura Villadiego, "De Colombia a Indonesia: Estas mujeres están en pie contra el aceite de palma," *El Diario*, January 20, 2018, eldiario.es.

dinamiku u kontekstima urbanih spekulacija na tržištu nekretnina (uključujući neformalne spekulacije), virtuelne teritorije „rudarenja podataka” i algoritamskih operacija i, na fundamentalniji način, narodne ekonomije čija je vitalnost ekstraktovana kroz aparate duga. Koristile smo pojam *proširenog ekstraktivizma* da bismo se referisale na ovo izmeštanje granica „ekstraktivnih zona”.³³ Ovo proširivanje uračunava dvodelno kretanje. S jedne strane, tiče se umnožavanja referenci na ekstraktivni jezik kako bi definisalo tehnologije i procedure koje pretvaraju elemente u „sirove materijale”, koje postaju strateške za privilegovano funkcionisanje kapitala. Sa druge strane, ono pokazuje potrebu za konceptualizovanjem ekstraktivizma dalje od specifične tehničke procedure strogo vezane za sirove materijale, kako bi ono bilo čitljivo kao logika vrednovanja. Istovremeno, isticanjem uloge finansijskog sektora, ova konceptualizacija otvara novo čitanje veze između finansijskog sektora i proizvodnje. Više ne govori o hegemoniji finansijskog sektora kao o kraju proizvodnje (kako se finansijski sektor razume kada se uporedi sa industrijskom vrstom režima); pre se ističe specifična proizvodna dimenzija finansijskog sektora.³⁴ Ova perspektiva ne ograničava prostornost ekstrakcije na multiplikaciju „enklava”.³⁵ Umesto toga, ukazuje na povezivost između heterogenih prostora. U ovom smislu, kada govorimo o proširivanju, referišmo se na *dinamiku* proširivanja granica vrednovanja, u kojima je finansijski sektor zajedički operativni činilac ili kod. Međutim, moramo biti oprezne da ne pravimo podelu između finansijskog ekstraktivizma kao nečeg što se dešava u „zemljama prvog sveta” i ekstraktivizma sirovih materijala u „zemljama trećeg sveta” ili na „Globalnom jugu”. Naprotiv, analiza ovog „proširenog ekstraktivizma” takođe teži da poništi tu binarnost koja reprodukuje naturalizam određenih regija, nasuprot sofisticiranoj *apstrakciji* drugih. Argument je složen, jer pretpostavlja da različitost artikulacije zasnovane na finansijskoj dinamici može da poveže društvenu uključenost, konzumaciju i dug u društvenim sektorima koji se obično smatraju

³³ Verónica Gago and Sandro Mezzadra, “A Critique of the Extractive Operations of Capital: Toward an Expanded Concept of Extractivism,” Liz Mason-Deese, trans., *Rethinking Marxism* 29:4 (October 2017), 574–91.

³⁴ Vidi takođe Michael Hardt and Antonio Negri, *Assembly* (New York: Oxford University Press, 2017); and Saskia Sassen, *Expulsions: Brutality and Complexity in the Global Economy* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2014).

³⁵ James Ferguson, *Global Shadows: Africa in the Neoliberal World Order* (Durham, NC: Duke University Press, 2006).

marginalnim, isključenim, ili populacijom koja je višak³⁶, ili, filozofskim rečnikom, „golim životom”.³⁷

Ekstrakcija stoga postaje operativni način kapitala u kom proširivanje margina vrednovanja zahteva kolonizaciju novih prostora, sektora i oblika proizvodnje koji prevazilaze proizvodne norme *koordinisane* pod komandom kapitala. Ovo prikazuje finansijski sektor u svom proizvodnom karakteru koliko i u ekstraktivnom. Drugim rečima, nije stvar fiktivne spekulacije ili nepriznate ekonomije, kako se često karakteriše kroz industrijalistički diskurs kako bi se uračunalo u dinamiku koja ne uključuje radnu snagu u uslovima najamnog rada. U ovom smislu, možemo reći da je ekstrakcija proizvedena direktno nad oblicima društvene saradnje, gde se finansijski sektor smešta, ukorenjuje i ubacuje u višeobličnu vitalnost koju *eksploatiše*. To čini u aksiomatskim uslovima: to jest, čineći komandni kod imanentnim.

Finansijski sektor „uvezuje” zajedno „bukvalnu” vrstu ekstraktivizma, sa jedne strane, koja se odnosi na sirove materijale (čak i kada su definisani svojom gradivnom vezom sa finansijskim sektorom kroz finansiranje megaprojekata i manipulaciju cenama dobara), a sa druge strane, ekstraktivizam u *proširenom* smislu: ekstrakciju koja funkcioniše nad narodnom vitalnošću kroz masovno zaduživanje na urbanim teritorijama i u predgrađima, kao i druge ekstraktivne modele, poput upravljanja podacima kroz platforme. Na ovaj način, *ekstraktivna* logika je dinamika koja proizvodi vrednost i koja je sposobna da artikuliše tendenciju ka trajnoj apstrakciji (utopija kapitala: rešiti se potrebe za *živim radom*), uz nasilje mnogostrukih oblika razvlašćivanja (akumulacija kroz razvlašćivanje i privatizacija generalno), i buduću eksploataciju rastuće prekarne radne snage (rentijerska arhitektura nad radom).

Zabrinutost oko političkog oblika ekstraktivizma ostavlja otvoreno pitanje o komandi nad tim procesom vrednovanja i njegovog teritorijalnog smeštanja, njegove povezanosti sa narodnim i ilegalnim ekonomijama, i kako se reformuliše uloga države. Dalje, javlja se pitanje kako razmišljati o vezi između ekstraktivizma i nasilja nad ženama i feminizovanim telima. *Analiza koja nastaje iz feminističkih borbi je ona koja omogućava predlaganje simultanosti tih ravni društvenog sukoba danas*. Ova analiza to čini u dva vrlo precizna smisla: omogućava razumevanje o tome kako

³⁶ Achille Mbembe, *Critique of Black Reason* (Durham, NC: Duke University Press, 2017).

³⁷ Giorgio Agamben, *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life* (Stanford: Stanford University Press, 1998).

funkcioniraju ekstrakcija (1) *nad* telima i teritorijama (kao zarobljavanje i eksploatacija) i (2) *protiv* društvene saradnje (kao hijerarhizacija i privatizacija) uz intenzivne nivoe nasilja. Perspektiva raspoređena borbama shvaćena u feminističkom ključu omogućava temelj za razmišljanje o takvoj saradnji izvan hijerarhijskih binarnosti između plaćenog i neplaćenog rada, proizvodnje i reprodukcije, proizvodnje i konzumacije, doma i tržišta rada. Stvara mapu savremene heterogenosti živog rada, svih onih koji uporno opstaju naspram razvlašćivanja i novih oblika eksploatacije.

„Ne tražimo vlasništvo nad zemljom; predlažemo drukčiju umetnost naseljavanja zemlje,” rekla je Moira Miljan³⁸, jedna od Mapuče predvodnica na feminističkoj skupštini u argentinskom gradu El Bolson u septembru 2017. Ova izjava sintetiše izmeštanje proizvedeno pojmom tela-teritorije u odnosu na gramatiku privatnog vlasništva. Referisala se na pokušaj svođenja rasprave na termine vlasništva, što je trik za stvaranje individualnih titula za omogućavanje kasnije (prisilne) prodaje zemljišta. U takvoj vrsti roja, bukvalno razvlašćivanje se artikuliše finansijskim titulama. Stoga, danas ovaj način domorodačkog sukoba rezonuje sa različitim oblicima urbanog sukoba, prateći složenu mapu spekulacija nekretninama velikih korporacija u Patagoniji i na severu Argentine (bilo zbog agrobiznisa, rudarskih projekata ili hotelskih kompleksa), koja kvalifikuje rastuće akutnu teritorijalizaciju sukoba u smislu konfrontacije, i koja se takođe fraktalno reprodukuje u urbanim slamovima. To jest, dinamike razvlašćivanja zahtevaju pragove nasilja snažnije no ikada kako bi se iznela izbacivanja i izmeštanja, i kako bi se orijentisala kroz individualno dodeljivanje titula, ili kriminalizaciju onih koji ovo ne prihvataju i opiru se tome.

Stoga, insistiram da pojam telo-teritorija takođe otvara raspravu o okružujućoj prostronosti koja je normalizovana kroz privatno vlasništvo. Telo-teritorija može se postaviti kao slika koja je antagonistička spram apstraktnog karaktera kakav se zahteva od individualnog vlasnika poseda u (neo)liberalnoj modernosti. „Apstraktno” znači ni manje ni više nego maskulino naturalizovano kao univerzalno.³⁹ Drugim rečima, ako je moguće apstrahovati telo, to je zato što je telo označeno kao maskulino. Telo-teritorija je to koje ne dozvoljava apstrahovanje od telesnosti koja je

³⁸ Moira Miljan (Moira Ivana Millan) je Mapuče aktivistkinja iz Argentine, feministkinja, posebno aktivna u predvođenju teritorijalnih borbi protiv eksploatacije koju vrši modna kompanija *Benneton Group* (prim. prev.).

³⁹ Carole Pateman, *The Disorder of Women: Democracy, Feminism, and Political Theory* (Stanford: Stanford University Press, 1990).

označena upravo njegovom nemogućnošću da se njime vlada ili da se definiše pukim zakonom o vlasništvu. Od početka, telo-teritorija označeno je svojim kapacitetom za borbu: uz simultanu brigu, odbranu, isceljenje i jačanje. Ono je takođe mesto prelepog poziva saborkinja iz Mreže predačkih isceliteljki i teritorijalnog komunitarnog feminizma (*Red de Sanadoras Ancestrales del Feminismo Comunitario Territorial*) da se proizvede otelovljenje (*acuerpamiento*⁴⁰) zasnovano na borbama.

Telo-teritorija u raspravi o abortusu

Prepoznavanjem uticaja razmišljanja zasnovanog na telu-teritoriji, možemo da objasnimo radikalni i dubok karakter rasprave o legalizaciji abortusa u Argentini. Nakon što ga je Nacionalna kampanja za legalan, bezbedan i besplatan abortus predstavljala trinaest godina uzastopce, od 2018. godine taj zahtev je pridobio masovnu dimenziju, bez presedana u istoriji zemlje. Ovde želim da istaknem kapacitet zaraznosti, i povezanosti, određenog jezika i slika borbi koje prožimaju stvarnosti koje su vrlo drugačije od onih na mestima na kojima su nastale. Takođe želim da istaknem raznovrsnost feminističkog pokreta u *teritorijalizaciji* koncepata u različitim praksama i, istovremeno, proizvodnji situiranih iskustava prevođenja, ponovnog prisvajanja i obogaćivanja tih jezika i imaginarijuma. Napokon, želim da pružim konkretnu sliku transverzalnosti praksi koje nisu homogenizovane u jednoličnom rečniku, već omogućavaju umnožavanje značenja borbi.

Zašto je ovaj pojam tela-teritorije postao operativan – to jest, stekao *potenciu* za imenovanje – u raspravi o abortusu? Postoji nekoliko razloga. Prvo, neoliberalna vlada Maurisija Makrija pokušala je da razveže dinamiku feminističkog štrajka od borbe za abprtus. Objavili su da će se o zakonu o abortusu raspravljati na skupštini 8. marta 2017. (što se pokazalo netačnim par dana kasnije), tako pokušavajući da minimalizuju efekat štrajka i skinu abortus sa štrajkačkog dnevnog reda. I pored toga, u narednim mesecima razvijala se nezapamćena scena, u kojoj su mobilizacije za abortus bile sve omasovljenije i heterogenije.

⁴⁰ *Acuerpamiento* je složen i višeznačan feministički termin koji se odnosi na kolektivnu brigu koja podrazumeva otelovljenje borbi, fizičko prisustvo i podršku saborkinja, emotivno i spiritualno prisustvo, infrastrukturu brige i nege. Termin i praksa potiču iz Južne Amerike i uvezani su sa domorodačkim kulturama (prim. prev.).

Ovo je bilo moguće upravo zbog načina na koji se borba za abortus preplitala sa drugim feminističkim borbama koje su politički i kognitivno povezivale nasilje nad feminizovanim telima sa sistemskim napadima na svaku od nas. Sistemski napad je temelj heteropatrijarhalnog režima vlasti. Shvatanje da nema oblika vlasti koji ne pretpostavlja intrinzičku podređenost žena je a priori koji je dospelo u krizu kroz borbu za abortus, koja je otišla dalje od granica individualnog tela i teritorije zakona.

Predivanje preko parlamentarnog polja postalo je jasno kroz njegovo prisvajanje od strane feminističke kampanje. Prvi put, javne sesije su prenošene uživo i pratile su ih hiljade ljudi; uključivale su preko 800 glasova, postajući zbilja javna platforma argumentacije, sučeljavanja i predstavljanja. Stvorile su pedagoški prostor koji su posebno iskoristile generacije mladih koje su se nosile sa tim argumentima u školama i svakodnevnim razgovorima. Ali takođe su uspele da nametnu raspravu na medijski dnevni red, zahvaljujući nezapamćenoj polifoniji rasprave.

Predivanje na društveni teren razjašnjeno je širenjem mobilizacije. Ovo se najpre desilo kroz praksu *panjuelazosa*: masovnih akcija u kojima su učesnice mahale zelenim maramama kao simbolom abortusa. Takozvana zelena plima preplavila je sve prostore, uključujući škole, slamove, sindikate, trgove i narodne kuhinje. Kroz ovo širenje, telo koje je podvrgnuto raspravi takođe je zadobilo klasnu dimenziju. Sa jedne strane, ovo se desilo, jer se rasprava o ilegalnom statusu abortusa direktno referisala na troškove koji čine diferencijaciju u *riziku* spram socijalnih i ekonomskih uslova osobe. Sa druge strane, ova dimenzija se javila jer je katolička crkvena hijerarhija pokušala da preobrne klasno zasnovani argument, ukazujući na abortus kao na nešto „strano” i „spoljašnje” u odnosu na narodne klase.

Religijske vođe i neke političke vođe fokusirale su svoje protivljenje na argument za koji su tvrdile da je antineoliberalan: da „sirotinja nema abortuse”, da je abortus „imperijalistički” i „pomodarstvo” koje je nametnuo Međunarodni monetarni fond, prikazujući dubine patronizacije na delu. U njihovoj pretenziji da se prikažu kao jedini antineoliberali, crkveni glasnogovornici su usmerili ovaj argument posebno protiv „siromašnih žena”: onih za koje su pretpostavili da moraju da ih zaštite, onih čije kapacitete za donošenje odluka oduzimaju u ime njihovog društvenog statusa, onih čiji otpor prepoznaju samo kada su majke. Na taj način, Vatikan pokušava da

prati klasnu distinkciju koja bi opravdala pojam o tome da siromašne žene nemaju drugu opciju sem katoličanstva i konzervativizma, jer je njihova jedina opcija majčinstvo. Stoga, crkva pokušava da redukuje abortus (to jest, odlučivanje o želji, materinstvu i sopstvenom životu) na ekscentrični gest srednjih i viših klasa (koje, naravno, mogu da koriste različite ekonomske resurse). Njihov cilj je da *preokrenu* klasno zasnovani argument: za njih on služi za pravdanje ilegalnog statusa abortusa. Za crkvu, pravo na odlučivanje mora se držati daleko od narodnih kvartova. Ovaj krstaški rat za infantilizaciju „siromašnih” žena je njihov vrh koplja, jer ako je razoružana, crkva bi sama ostala bez svojih „vernika”. Ono što je najbrutalnije je sam način na koji, da bi crkva održala svoju poziciju, mora da se pravi da ne čuje ono što žene iz slamova i njihove organizacije imaju da kažu. Te žene su se mobilisale oko slogana „Prekinite da pričate u naše ime”. One su ponovo preuzele i pripovedale sopstvena iskustva ilegalnih abortusa, odbijajući moralizaciju njihovih praksi, i tkale su koordinisane akcije, uključujući *panjuelasos*. Transverzalnost feminističke politizacije je ta koja je omogućila širenje rasprave na mestima do kojih prethodno nije dopirala, čak iako su abortusi bili masovna, premda tajna, stvarnost.

U borbi za legalizaciju abortusa, telo u raspravi tako prevazilazi osvajanje individualnih, privatnih prava. Masovna mobilizacija koja zahteva legalan, bezbedan i besplatan abortus prevazilazi zahtev za zakonskim prepoznavanjem dok ga istovremeno i zaziva. To čini zahvaljujući činjenici da razotkriva raspravu o suverenitetu tela-teritorije što omogućava poveznicu antiekstraktivističkih borbi sa borbama za abortus. U tim danima mobilizacije, u razgovorima sa saborkinjama iz Seljačkog pokreta Santijaga de Estero (*Movimiento Campesino de Santiago de Estero, MOCASE*), zaključile su kako, po prvi put, vode raspravu u seoskim zajednicama o nečemu što je do tada bila tabu tema. U razgovorima na skupštinama, postavljena je veza između prava na abortus, potčinjenosti zemlje i nemogućnosti autonomije koju ovo implicira.

Rasprava je otišla dalje od prostog okvira javnog zdravlja i abortusa kao preventivnog pitanja neželjene trudnoće, da bi se otvorilo pitanje želje. Uz slogan „Majčinstvo će biti željeno ili ga neće biti” i zahtev za sveobuhvatnim seksualnim obrazovanjem u školskim programima, kampanja je produbila rasprave o seksualnostima, telesnostima, vezama i afektima što je radikalno izmestilo pitanje

abortusa. Ovo je čak omogućilo varijacije slogana za podršku legalnom abortusu, ne samo u bolnici, već i u autonomnim mrežama poput sokorista (*socorristas*, spasiteljke života, nacionalna mreža zdravstvenih i socijalnih radnica koje pružaju informacije i podršku za bezbedne abortuse u Argentini), koje su praktikovale abortuse „bilo gde”; ne samo za seksualno obrazovanje već i za otkrivanje seksualnosti; ne samo za kontracepciju u svrhu prevencije abortusa već i za svrhe užitka; i ne samo za abortus koji bi predupredio smrt već i onaj koji bi omogućio odlučivanje.

Poveznica između dinamika štrajka sa jedne strane i zelene plime sa druge stvorila je kopču između načina različitih eksploatacija feminizovanih tela. To je satkalo ključ čitljivosti između neplaćenog (ili slabo plaćenog) rada i skupih i nebezbednih abortusa, uvezujući oblike prekarizacije naših života, načine kontrole sprovedene u ime demokratije tržišta rada i crkvene kondenzacije želje i autonomnog donošenja odluka.

Kakvu prostornost stvara telo-teritorija?

Već smo razgovarale o telu-teritoriji kao konceptu antagonističkom spram apstraktnog karaktera kakav zahteva individualni vlasnik poseda. Dodaću drugu tezu: telesno postajanje teritorijom je prostornost koja se pojavljuje nasuprot zatočenosti u domaćinstvu. Jer telo-teritorija beži od pojedinačne sredine (i stoga ugovora kao privilegovane političke vezanosti), od građanskog statusa koje se uvek uskraćuje, od eksploatacije uvek skrivene kao prirodne usluge. Stoga, telo-teritorija vodi osmišljavanje drugih „egzistencijalnih teritorija”, da citiram prelepu formulaciju Feliksa Gatarija.⁴¹

Da prevedem ovo u prostorne izraze: već smo napustile zarobljenost u domaćinstvu. Dodatno, gradimo druge kućne teritorije koje nas ne vezuju za neprepoznat besplatni rad i koje ne zahtevaju obećanje vernosti mužu-vlasniku poseda. Preuzimamo ulicu i pretvaramo je u feminističko ognjište. Zadaci, skupštine i masovna bdenja, sve izvedeno dok je Kongres raspravljao o abortusu, osmislili su još jednu vrstu prostornosti: takvu gde je mesto politike reorganizovano i

⁴¹ Félix Guattari, *Chaosmosis: An Ethico-aesthetic Paradigm*, Paul Bains and Julian Pefanis, trans. (Bloomington: Indiana University Press, 1995).

preosmišljeno pod otvorenim nebom. Istovremeno, takva politika ne gradi se nasuprot „domaćinstvu”, već pre na njegovu ograničenu formulaciju kao sinonima za „zarobljenost”.

Ovo prostorno preokretanje označava novu vrstu političke kartografije. Demontira tradicionalnu suprotstavljenost domaćinstva kao zatvorenog prostora i javnost kao njegovu suprotnost: grade se nove arhitekture, jer su ovi domovi otvoreni za ulicu, komšiluk, komunitarne mreže; oni su krov i zidovi koji pružaju utočište i ugošćavaju bez zarobljavanja ili ekstremne izolacije. Ovo je praktična ravnoteža koja nastaje iz konkretne stvarnosti: mnoga domaćinstva, u heteropatrijarhalnom značenju, pretvorila su se u pakao. Ona su najnebezbedniji prostori i mesta većine femicida, kao i bezbrojnih činova svakodnevnog „porodičnog” nasilja.

Sa ovim novim načinom građenja politike, gotovo je preočigledno skandirati da nas oni koji donose zakone ne predstavljaju. Feministička verzija slogana „Svi moraju da idu”, koja je sintetisala krizu iz 2001. godine⁴², deluje gotovo nepotrebno. Već smo prevazišle taj prag. Razjašnjeno je da se režim reprezentacije, leđima okrenut ulici, nikako ne povezuje sa feminističkim načinom vođenja politike i stvaranja istorije. Ali i više od toga, pokazale smo da se politika već sprovodi u drugim prostorima, onim koji imaju snagu da proizvedu nepatrijarhalnu sferu domaćinstva. Stoga, pitanje je sledeće: Zašto se sfera domaćinstva mora održavati kao privatna?

Moja hipoteza je da takozvana scena domaćinstva razvija i zauzvrat sadrži dve situacije koje su obelodanjene u raspravi oko abortusa. Prva se dešava u argentinskom Senatu, gde senator Rodolfo Urtubej iz Partije pravde tvrdi da može biti „silovanja bez nasilja”, kada, i možda upravo zato što, se dešava unutar porodice. Šta to znači? Da je dom, u svom patrijarhalnom značenju, mesto gde je silovanje dozvoljeno. Jer dom se konstruiše kao „privatan” kada legitimizuje muški nasilni i privilegovani pristup telima žena i feminizovanim telima (što uključuje decu). Privatno je onda ono što garantuje tajnost i legitimitet nasilja. Ono takođe dozvoljava čuveni „dvostruki moral”. Ovde smo u srcu onoga što je teoretičarka Karol Pejtman analizirala kao *patrijarhalni pakt*: saučesništvo između muškaraca zasnovano na hijerarhiji koja je, u našim demokratijama, pretvorena u oblik političkog prava. Ovo

⁴² Colectivo Situaciones, *19 and 20: Notes for a New Social Protagonism*, Nate Holdren and Sebastián Touza, trans. (New York: Minor Compositions, 2012).

korporativno muško saučesništvo, koje Pejtman prokazuje, jeste *fundamentalno* za moderni politički režim, koji je organizovan na osnovu potčinjenosti žena i feminizovanih tela.⁴³ Stoga, svaki problem vezan za polove je direktno političko pitanje.

S ovime vidimo da čak i u Kongresu – prostoru koji navodno pripada javnoj sferi – donose zakone da sačuvaju prostor domaćinstva kao zarobljenički, kao mesto tajnosti. Ono što Kongres usvaja kao zakone je ni manje ni više nego očajnički pokušaj da se dom održi kao patrijarhalno kraljevstvo pred rastućim politikama koje grade druge prostornosti i koje rastaču podelu između javnog i privatnog koja je odgovorna za hijerarhiju između tih „oblasti”. Stoga, kada Senat glasa da odbije legalizaciju abortusa, ono što sankcioniše jeste muška moć nad telima žena, čija je osnovna scena, insistiram na tome, silovanje.

Druga situacija je prezir koji je Kongres pokazao prema masama na ulicama koje prave buku tražeći legalizaciju abortusa. Iz kongresne perspektive, pošto su ulice okupirale žene i seksualne disidencije, ulice gube svoj javni karakter i stoga se tretiraju kao prostor domaćinstva. Kako to? U odnosu na masovnu mobilizaciju, predstavnička moć ponavlja isti istorijski šablon neprepoznavanja vezanog za feminizovan rad. Baš kao što je skrajnula iz vida načine na koje proizvodimo vrednost, radeći praktično sve što omogućava svetsku proizvodnju i reprodukciju, feminizovani i disidentski načini uvezivanja društvenosti i kolektivne brige sistematski su isključivani iz jednačina svih demokratija. Manevar ignorisanja masa na ulicama teži da povрати nevidljivost mnoštva koje viče: „Sad kada vide, patrijarhat će pasti!” Manevar neprepoznavanja teži da zatvori otvoreni prostor ulice. Takođe pokazuje koliko su kategorije javnog i privatnog *pokretljive*, ili pre kako se geometrija moći, koja ih čini da funkcionišu kao mreža spram polnih razlika, prevodi u političku hijerarhiju.

Ova invizibilizacija – koja je specifičan režim vidljivosti – stvorena je na račun prisvajanja *potencie* iz naših tela, dok nas istovremeno „eksploatiše”, ima koristi od nas, predstavlja nas. Stoga, osmi avgust je predstavljao dvostruku scenu: Kongres je raspravljao o silovanju u sferi domaćinstva kao o opravdanju za zadržavanje tajnog, ilegalnog i nebezbednog statusa abortusa, dok je pokušavao da ignoriše šta se

⁴³ Carole Pateman, *The Sexual Contract* (Stanford: Stanford University Press, 1988).

dešava na ulicama, kao da su ulice prestale da budu javni prostor kada su ih preuzele feminističke mase. Ova scena nudi istorijsku jasnoću o već preokrenutoj moći: ne može biti popustljivosti pred takvim omalovažavanjem. Nema potčinjavanja nevidljivosti. Nema povlačenja pred neuračunavanjem. Ne može biti prilagođavanja tome da opet ne budemo deo, ili da budemo infantilizovani deo, demokratije, i time pod ropstvom. Telo-teritorija izražava neposlušnost distribucije koja je istovremeno politička, ekonomska i afektivna, kao i kritički nastrojena prema patrijarhalnoj geometriji javno-privatno čiji je pandan, kao što ćemo videti u Poglavlju 5, distinkcija između društvenog i političkog.

Razoružavanje zarobljenosti u domaćinstvu

Postoji jedna metafora koja kruži, a koja razmatra dom kao novi feministički prostor. Preciznije, pita nas da razmotrimo: Kako bi izgledao neheteropatrijarhalni dom, imajući u vidu da sama definicija doma pomračuje samu ovu mogućnost?

Postoje dve scene iz ove rasprave u Argentini koje želim da izdvojim. Prva se tiče „bivših” ćerki muškaraca odgovornih za genocid tokom poslednje vojne diktature u zemlji, koja je trajala od 1976. do 1983. Ova diktatura bila je jedna od najbrutalnijih i najokrutnijih u regionu, u smislu državnog terorizma, sa nestancima i ubistvima više od 30.000 ljudi, kroz sistem logora, u kojima su kidnapovane osobe mučene u tajnosti. Ćerke muškaraca odgovornih za ove zločine protiv čovečnosti javno su se „autovale” na maršu kolektiva *Ni Una Menos*, 3. juna 2017. godine, gde su ispričale svoje priče, odrekle se svojih rodonačelnika, i razgovarale o ustavnoj premisi koja im je onemogućila da svedoče protiv svojih očeva.⁴⁴ Snaga njihovih javnih reči gradila se oko hipoteze: državni terorizam pratio je liniju kontinuiteta između logora i porodičnog doma muškaraca koji su sprovodili genocid na takav način da su njihova deca živela u produžetku tog logora. Ova ideja pretpostavlja da nema državnog terorizma bez njegove intimne povezanosti sa patrijarhalnom porodicom. Ona stoga

⁴⁴ Zakoni koji garantuju imunitet odgovornima za kršenja ljudskih prava pod diktaturom konačno su oboreni 2005, i od tada je preko 500 ljudi optuženo za te zločine. Međutim, članovi 178 i 242 argentinskog zakonika sprečavaju osobu da „denuncira ili optuži supružnika/cu, pretke, potomke, braću i sestre, osim ako se čini da je krivično delo izvršeno na štetu podnosioca žalbe.” Kolektivi bivših ćerki počinilaca genocida predstavili su amandman 2017. godine da se te zabrane uklone „u slučaju zločina protiv čovečnosti, kako bi se omogućilo sinovima, ćerkama i porodicama počinilaca genocida, koje žele dobrovoljno da svedoče, da mogu da doprinesu pravnom slučaju na taj način”. Na kraju, izmena nije odobrena.

ispravlja dosta opšteproširenu ideju da su mnogi vojni oficiri bili „dobri” ili „nežni” u svojim domovima, „objektifikujući” njihova dela kao nešto vezano za posao (za ideju da su samo „radili svoj posao”), što je bilo spoljno i korporativno. Upravo ta granica između domaćeg i javnog života je ta koja nestaje.

Sa druge strane, ono što neki narativi danas otkrivaju jeste pokušaj da se „porodica” i dinamike domaćinstva prebace na koncentracioni logor. Florensija Lanse, ćerka jednog vojnog pilota optuženog da je sprovodio smrtonosne letove⁴⁵, priseća se upečatljive scene. Od predškolskog uzrasta, njen rođendan bi se slavio u koncentracionom logoru Kampo de Majo⁴⁶: „Ritual je uključivao zeleni autobus, jedan od onih velikih Mercedes-Benzova, koji dolazi da nas pokupi, a moje društvo bi se ukrcalo da ode da provede ceo dan na tom mestu.”⁴⁷ Još jednu priču ispričala je Andrea Krihmar, koju je drugarica iz škole zvala da se „igra” na „poslu njenog tate”. Njena drugarica bila je ćerka Rubena Čamara – poznatog i kao Delfin – viceadmirala mornarice, direktora Mornaričke škole mehanike (ESMA)⁴⁸, direktno odgovornog za Operativnu grupu 3.3.2.⁴⁹ Uz to, porodice bi se rutinski sastajale za misu i ceremonije u barakama. Na primer, Marijana Dopaso, bivša ćerka Migela Ečekolatsa – načelnika policije tokom diktature koji sada služi doživotnu kaznu za zločine ubistava, torture, ilegalnog pritvora i kidnapovanje beba – priseća se odlazaka na rođendanske žurke „u nekom policijskom krugu oko La Plate”.⁵⁰

Patrijarhalna funkcija represivnog sistema vidi se i u prostorima domaćinstava koji se smatraju „sačuvanim” od nasilja, i u pokušaju da se prostori užasa normalizuju kroz „porodično” prisustvo. Ove bivše ćerke radile su na tome da obznane javnosti preplitanje državnog terorizma sa patrijarhalnom porodicom. One

⁴⁵ „Smrtonosni letovi” bili su sistem istrebljavanja tokom vojne diktature koji su se sastojali iz anesteziranja i bacanja u reku ili okean preko 4.000 zarobljenih-nestalih ljudi koji su prethodno bili kidnapovani. Odgovorni su bili osuđeni na doživotnu robiju prvi put u argentinskom pravnom sistemu 2017. godine.

⁴⁶ Kampo de Majo (*Campo de Mayo*) je vojna baza u Buenos Airesu gde je od 1976. do 1982. godine postojalo četiri tajna logora, uključujući „vojnu bolnicu” u kojoj su kidnapovana novorođenčad zatočenih porodilja (prim. prev.).

⁴⁷ Florencia Lance, “Soy hija de un aviador de los vuelos de la muerte,” *El cohete a la luna*, March 25, 2018, elcohetealaluna.com.

⁴⁸ ESMA – *Escuela Superior de Mecánica de la Armada*, odnosno Viša mehanička škola mornarice, od 1976. do 1983. služila je kao tajni logor za političke protivnike, mučilište, mesto ubistava, kao i mesto gde su kidnapovane bebe zatočenica, koje su onda „usvajane” u vojne porodice. Kroz logor je prošlo preko 5000 ljudi. Godine 2023. kompleks je proglašen UNESCO mestom kulturnog nasleđa kao ESMA Muzej i mesto sećanja – bivši tajni centar za pritvor, mučenje i istrebljenje (prim. prev.).

⁴⁹ Operativna grupa 3.3.2 bila je jedinica odgovorna za vođenje logora ESME. Za Krihmarin iskaz, vidi “La nena que jugaba en la ESMA,” *Revista Anfibia* (2018), revistaanfibia.com.

⁵⁰ Mariana Dopazo, “Este será mi primer 24 de marzo,” *El cohete a la luna*, March 25, 2018, elcohetealaluna.com.

su te koje su pokazale da i dom može biti pakao, kako su mnoge preživjele osobe nazvale logor ESMA. Prva koja se odrekla oca bila je Rita Baljati, bivša ćerka šefa policije u Buenos Airesu, Valentina Miltona Pretija. Napisala je sledeće: „Niti mogu da prestanem da osećam vezu između njihovih zločina i onoga što je postojalo u mojoj porodici. Ne mogu da mu oprostim što je želeo da muči i ubija i što je dodirivao mene i moje sestre i braću. Što nas je držao ili mazio.”⁵¹

Ne bi bilo načina da diktatura kombinuje građansku, crkvenu, poslovnu i vojnu aktivnost bez funkcionisanja pod zastavom „spasavanja Zapada i hrišćanstva”. Predstavljali su opasnost „subverzije”, misleći na gerile, kao civilizacijsku pretnju. Bilo bi nemoguće da prostornost koncentracionog logora ne bude iznova potvrđena u domovima muškaraca odgovornih za genocid. Ali danas postoji novi glas odricanja, jedna kolektivna sila.

One, bivše ćerke, odabrale su marš u organizaciji *Ni Una Menos* za svoje javno pojavljivanje kao čin odricanja od očeva. Svaka od njih je lično i pravno pokušavala da pregovara o svojoj situaciji na različite načine. Ali prostornost feminističkih ulica, zasnovanih na *kolektivnom* glasu, je ono što je omogućilo suprotstavljanje porodičnoj istoriji, razumevano kao obavezom za saučesništvo u devijantnom. Takva prostornost je takođe stvorila atmosferu za dalje scene pravde. Prethodni korak bio je organizovanje odricanja, što ih je povezalo kao kolektiv, protiv sudskih pokušaja da se garantuje nekažnjivost vojnim činovnicima kojima je već suđeno, što je poznato kao zakon dva-za-jedan.⁵²

Sada, uz hrabrost njihovih pripovedanja, ulazimo u užas „domaćinstva”. Ako se nasilje doživljeno u domovima muškaraca koji su sprovodili genocid može ispričati u prvom licu, uz sećanje i odbacivanje njihovih bivših ćerki, to je zato što nasilje analizirano u jezgru feminističkog iskustva omogućava novu percepciju i čini taj *kontinuum* zvučnim. Tako prvo lice takođe postaje kolektivno. Njihova svedočanstva isprepletana su sa širenjem prostora poverenja za slušanje o zlostavljanju, koji su otvoreni kroz iskustva iz #VerujemTi (#YoTeCreo) i drugih inicijativa, u kojima je stvoren oblik govorenja i pripovedanja. Lična i kolektivna priča bivših ćerki o

⁵¹ Citirano u Alejandra Dandon, “No le permito más ser mi padre,” *Página12*, August 13, 2017, pagina12.com.ar.

⁵² Godine 2017, argentinski sud je presudio da je Luis Muinja (Luis Muiña), osuđen za kršenja ljudskih prava, imao prava na korist od zakona dva-za-jedan, po kome se svaki dan preventivnog zatvorenštva bez presude računa duplo, što otvara vrata za rano otpuštanje mnogih od najgorih kriminalaca diktature. Milioni ljudi zauzeli su ulice protiv ove odluke i, na kraju, Vrhovni sud ju je oborio.

odricanju od svojih očeva uspostavlja novi način traženja pravde i kazne, zasnovan na neposlušnosti patrijarhatu.⁵³

Druga scena takođe se vezuje za sponu između kolektiva *Ni Una Menos* i istorijskih borbi za ljudska prava u Argentini. To je putanja koja takođe ima militantnu, neliberalnu genealogiju, i koju predvode žene: Majke i babe sa Trga Majo.⁵⁴ Zahvaljujući feminističkom pokretu, ova genealogija je oživljena, prateći nove poveznice između vrsta okrutnosti i mučenja koje su sprovedene na posebno nemilosrdan način nad telima politički aktivnih žena. Danas znamo da je pojačavana seksualna tortura nad ženama kao način kažnjavanja njihove neposlušnosti porodičnom modelu, koji su njihove prakse preispitivale kroz preosmišljavanje drugih afektivnih veza i drugih načina života.⁵⁵ Intervencija kolektiva *Ni Una Menos* kao „ćerki i unuka” njihovih pobunjeničtva u ovo živo sećanje tokom skorijih godišnjica državnog udara (24. marta), dodaje još jedan oblik srodstva u igru: pobunjeničtvo koje stvara srodstvo.

Ova vrsta intervencije u sećanja tokom sadašnjice takođe omogućava predvodnicama Majki i baba sa Trga Majo, poput Nore Kortinjas, da sada smatraju sebe feministkinjama. Ovo pokazuje *temporalnost koja nastaje iz borbi koje iznova otvaraju istoriju*, obuhvatajući uspomene, arhive i pripovedanja.

Ono što želim da naglasim je da je feministički pokret udomio dva izmeštanja, stvorena od strane žena i kroz kolektivni glas, u vezi sa okrutnošću povezanom sa patrijarhalnim nametom i njegovom organskom poveznicom sa državnim terorizmom. S jedne strane, bivše ćerke počinitelja genocida pokrenule su se da se odreknu svojih roditelja, što je način za implodiranje slike doma i detinjstva kao nečeg zaštićenog od koncentracionog logora. Sa druge strane, ćerke militanata iz 1970-ih osmislile su način stvaranja neporodičnog srodstva, skicirajući srodstvo zasnovano na pobunjeničtvu i, na taj način, učinile su vidljivim druge porodice i veze

⁵³ Kampanja *#YoTeCreo* (*#VerujemTi*) se javila 2016. godine, kada je nekoliko mladih žena optužilo čuvene rok muzičare za seksualno zlostavljanje devojčica i tinejdžerki. Godine 2017, *#MeToo* kampanja rezonovala je sa onime što se već dešavalo u Argentini, a niz se nastavio kampanjom *#MiraComoNosPonemos*, kolektivnom optužbom za seksualno zlostavljanje i uznemiravanje koju su iznele glumice. U Argentini, te kampanje su se desile u kontekstu masovnosti pokreta *Ni Una Menos*, feminističkih štrajkova i mobilizacija za pravo na abortus. Glumice su pokazale kako seksističko nasilje, zlostavljanje i silovanja u industriji zabave jesu direktno povezani sa prekarnošću, i koristeći kolektivni izraz kako bi to učinile.

⁵⁴ *Madres y Abuelas de Plaza de Mayo* se od 1977. godine do danas okupljaju na Trgu Majo svakog četvrtka, tražeći istinu i pravdu za svoju decu i unučad nestale tokom vojne diktature (prim. prev.).

⁵⁵ Marta Dillon, “Huellas rebeldes,” *Página12*, March 25, 2018, pagina12.com.ar; Natalia Fontana, “Hijas y nietas de sus rebeldías,” personal correspondence, 2018.

ljubavi sa kojima su militanti želeli da eksperimentišu. Oba pokreta u sebi nose antipatrijarhalni ključ borbi za ljudska prava i protiv diktature koja, do sada, nije morala da se suoči sa ovom snagom ili ovom feminističkom perspektivom.

Crkvena hijerarhija takođe je osudila i pokušala da preokrene ovu pobunu. U sred rasprave o abortusu, jedan od najčjuvenijih sveštenika koji radi u viljama (slamovima) pozvao se na žene koje su bile zatvorene-nestale u logoru ESMA kako bi rekao da su te žene, čak i u toj ekstremnoj situaciji, odabrale da rode. Uz tu sliku, on ne samo da zanemaruje da spomene prisvajanje njihove dece, gde su ona smatrana „ratnim plenom“, u čemu je katolička crkva igrala važnu ulogu; on takođe priziva lažnu sliku tih žena, koje su bile zarobljene i mučene, kao prostih samožrtvujućih majki. Sveštenik je povezo kidnapovane žene naterane na materinstvo u logoru sa ženama iz vilja koje, prema njegovom mišljenju, takođe moraju da rađaju u ekstremnim uslovima, ali treba to da čine bez obzira na sve.

Da se vratimo na temu spornih prostora. Šta još govori ova analogija između koncentracionog logora (ESMA) i vilja? Da su vilje koncentracioni logori današnjice? Da žene ni u jednom od tih prostora nemaju izbora sem da učestvuju u materinstvu, po cenu sopstvenih života? Ono što je jasno je da je crkva, kroz svoje muške glasnogovornike, u krstaškom ratu protiv pobuna žena i feminizovanih tela koja preosmišljavaju načine autonomije i želje, i koja iznova pripovedaju istoriju (vratiću se na ovo u Poglavlju 7).

Ekskurs: Materijalizam zasnovan na telu-teritoriji

Iz nekoliko izvora znamo da je Žil Delez pripremao knjigu o Marksu pre nego što je umro. Čini se da nije ostalo mnogo od tog impulsa, ali Delezov rad – uz njegove saradnje sa Feliksom Gatarijem – pun je vrednih referenci na Marksa. Da uzmemo jedan primer koji priziva spinozističko pitanje o tome šta telo može da uradi: ideju da tela nisu samo organska materija, već da je život neorganski fenomen – u kome možemo da detektujemo prisustvo virtuelnog u stvarnom. Ovde je u pitanju ništa manje do same ideje viška vrednosti, gde možemo da vidimo razliku između tela koje dobija kompenzaciju za svoju stvarnost, ali se iskorišćava u svojoj virtuelnosti, u svojoj generičkoj moći delovanja. Delezov i Gatarijev jezik toka ne može se razumeti

van činjenice da se ove *potencie* odnose na tokove želje i proizvodnje (što omogućava situiranje Marksa i Frojda na istoj ravni). Ali, Delez dodaje, ono što karakteriše kapitalizam je to što se proizvodnja uvek pripisuje „sterilnom ili neproduktivnom pojmu”: novcu.

Ovo znači da novac, kao komandni oblik, krije svoje stanje apstraktnog predstavljača onoga što stvaraju tela kroz korišćenje finansijskih aparata. Razmišljanje o novcu kao komandi takođe otkriva njegovu zabrinutost za *potenciu*, za ono šta tela mogu da rade – to jest, za osnovu svog viška vrednosti kao *redefinisanog* elementa tela rada, želje, vitalne *potencie*.

Danas, otpor se suočava sa dinamikom koja stalno pokušava da ga čita i zarobi spram aksiomatskog funkcionisanja kapitala. Aksiomska dinamika kapitala, kako su Delez i Gatari teoretisali u delu „Hiljadu platoa”, naglašava tenziju urođenu fleksibilnosti (ili raznovrsnosti) zarobljavanja i eksploatacije od strane kapitala. Istovremeno, to pokazuje potrebu da se napravi razlika između operacija kroz koje ta mašina zarobljavanja podvodi društvene odnose i izume koji takođe pružaju otpor i prevazilaze dijagram zarobljavanja/eksploatacije. Kad se Delez referiše na aksiomatsku dinamiku kapitala, eksplicitno pravi svoju poveznicu sa Marksovom knjigom „Grundrise”, referišući se na „ekonomsko-fizičke” procese koji pretvaraju drugo telo, to „sterilno i neproduktivno telo” novca, u nešto više. Ono što nam ova referenca govori je da je problem aksiomske dinamike povezan sa pitanjem koje uključuje želju, ekonomiju i politiku. Ovde je i pitanje granice uvek u igri: sa strane kapitala u proširenju obima i u širenju granica vrednovanja u ekstraktivnom ključu o kom sam raspravljala. Da bi to učinio, kapital najpre mora da internalizuje granicu kroz imanentizaciju koja funkcioniše u diferencijalnom odnosu između tokova – sadržeći ih, kodifikujući ih, oporavljajući njihov beg ka spolja. Uloga aksiomatskog, kaže Delez, je da „kompenzuje granicu, da vrati stvari na svoje mesto”⁵⁶, ali u toj operaciji oporavljanja, prisiljeno je na novo širenje svakog puta. Dodatno, uvek postoje tokovi koji beže: oni koji se pojavljuju u šizofrenim migracijama likova poput onih u komadima Semjuela Beketa.

Posebno kada Delez radi sa konceptima Mišela Fukoa, postaje jasno da je dao važnost artikulaciji između oblikovanja teritorija, praksi želja i dijagrama moći (u

⁵⁶ Žil Delez i Feliks Gatari, „Tisuću platoa: Kapitalizam i shizofrenija”, prev. Marko Gregorić (Zagreb: Mizantrop, Sandorf, 2013).

njihovim klasičnim oblicima: suverenitetu, disciplini i kontroli, i njihovom zajedničkom funkcionisanju). Nemoguće je razumeti danas, iz materijalističkog gledišta, ekonomije koje organizuju nove oblike eksploatacije i ekstrakcije vrednosti – njihove sklopove, njihovo finansijsko raspoređivanje, njihove oblike poslušnosti i širenje oblika moći koji ih prate – bez te arhitekture sposobne da identifikuje mnogostruke dimenzije koje se zbližavaju na istoj ravni.

Hajde da se okrenemo nečemu što možemo predstaviti kao idejne sile materijalizma sposobnog da stvara egzistencijalnu teritoriju – telo-teritoriju – protiv trenutnih oblika eksploatacije. Taj materijalizam ima dve premise: Prvo, tu je sama ideja da su subjektiviteti izraženi u praksi, sa strukturama koje su artikulisane prakse i sa diskursima koji su uvek dimenzija prakse („fokusi iskustva”, rekao bi Fuko), i to stoga ne može da se svede na racionalnu spiritualnost ili svest niti da ih privileguje. Drugo, postoji razumevanje proizvodnje vrednosti kao proizvodnje postojanja, što se vidi u konceptu radne snage, u njenom propalom i nemogućem pretvaranju u robu, zbog ćorsokaka koji se ne može prevazići, između *potencie* ljudske prakse i efektivnog rada. Materijalizam koji se nas tiče, koji problematizuje različita tela rada i zajedničkih dobara (i njihovog izraza na različitim teritorijama i u sukobima) je onaj koji se bori protiv specifične vrste apstrakcije – kakva funkcioniše kroz pretvaranje tela-teritorija u sterilno i neproduktivno telo novca.

Poglavlje 4

Feministička ekonomija eksploatacije i ekstrakcije

Feministička ekonomija objašnjava specifične načine na koje su žene eksploatisane u kapitalističkom društvu. Da bi to uradila, proširuje sam pojam ekonomije, uključujući sve od polne podele rada do načina represije nad željom. Njen prvi cilj je da posmatra, konceptualizuje i meri *diferencijal* u eksploataciji žena, lezbejki, *travesti* i trans osoba. Ali ovo je mnogo ekspanzivnije od pukog računanja aktivnosti koje iznose žene i feminizovana tela. To je zato što se drugi cilj feminističke ekonomije – koja se pozicionira kao kritika političke ekonomije, ne kao zahtev za inkluziju u takmičarski neoliberalni svet – sastoji iz opiranja, subverzije i transformisanja kapitalističkog, kolonijalnog i patrijarhalnog poretka.

Pitanje diferencijala eksploatacije mora biti situirano u okviru ovog konteksta kao zadatak za feminističku ekonomiju. Polazna tačka za ovo pitanje je *konkretno mesto* gde počinje taj diferencijal: reprodukcija. Zašto? Jer je taj diferencijal uvek u odnosima. Drugim rečima, on otkriva jedinstvenu poziciju koju rad žena i feminizovanih tela ima u društvenim odnosima; međutim, vizibilizacijom i razumevanjem tih specifičnih dinamika, dodatno rasvetljuje generalnu eksploataciju. Davanje vidljivosti najamnom radu i prekarnom radu danas, na osnovu feminističke perspektive koja nastaje iz analize istorijski neplaćenog rada i feminizovanih poslova, stoga omogućava novu analizu celine.

Zatim, akcentovanje diferencijala donosi nam još jedno ključno pitanje: nije stvar prostog prepoznavanja razlike kako bi se zahtevala *jednakost*. Ne želimo da umanjimo jaz da budemo jednako eksploatisane kao muškarci. Ono što nas zanima i što nam feminističke ekonomije omogućavaju da vrednujemo jeste borba koju vode žene, lezbejke, *travesti* i trans osobe za reprodukciju života naspram odnosa izrabljivanja i podređivanja.

Dozvolite mi da ponovim da ovo nije tek sektorska analiza koja služi samo

„manjini” (ovaj koncept je sam po sebi problematičan) već pre jedinstvena perspektiva iz koje se može vizualizovati celina zasnovana na konkretnim sukobima. Metodološki, ovo znači da žene i feminizovana tela nisu poglavlja da se prilepe na kraju ekonomske analize, već predstavljaju perspektivu koja reformuliše samu ekonomsku analizu. To je transverzalna politička perspektiva koja predlaže drukčiji ulaz u kritiku političke ekonomije, pre nego ograničena agenda.

Prebacivanje ekonomije u političke termine, kao organizaciju kritike, proizvodi sve veće izmeštanje. To je zato što feministička ekonomija ne fokusira svoju analizu na načine na koje je organizovana akumulacija kapitala već pre na to kako se organizuje reprodukcija kolektivnog života i kako se garantuje kao a priori uslov. Stoga, dinamika društvene reprodukcije se otkriva kao uslov mogućnosti akumulacije kapitala. Filozofskim jezikom, mogle bismo da kažemo da je reprodukcija transcendentni uslov proizvodnje.

Ovo pitanje, zauzvrat, ima dva nivoa: sa jedne strane, teži da razume kako ova reprodukcija čini mogućnom svu proizvodnju od koje kapital ima koristi. U tom smislu, feministička ekonomija pita zašto je skrivanje reprodukcije esencijalno za procese vrednovanja u kapitalističkim uslovima. Ali postoji i drugi nivo. Jedan od dodatnih zadataka feminističke ekonomije je da otkrije u kojim oblicima i u kojim iskustvima se društvena reprodukcija može organizovati u neekstraktivističkim i neeksploativnim uslovima (što implicira, kao što ćemo videti ispod, borbu protiv njene naturalizacije). S ovim, idemo dalje od suprotstavljanja reprodukcije i proizvodnje (kao da su to suprotstavljeni termini) da bismo umesto toga mislile o reorganizovanju njihovog odnosa. U ovom odnosu možemo da situiramo pitanje diferencijala eksploatacije.

Nekoliko feministkinja čitalo je Marksa u ovom ključu. Rekla bih da one iznose dvodelni pokret da dvostrukim ciljem. S jedne ruke, prate Marksa do skrivenih mesta njegovog rada; sa druge, radikalizuju Marksov metod istraživanja, bavljenjem „skrivenim boravištem” proizvodnje kapitalističke stvarnosti. Kao što ćemo videti, prva skrivena dimenzija je reprodukcija: koja je u svojoj celosti učinjena nevidljivom, a istovremeno je gradivna za društvenu proizvodnju organizovanu u kapitalističkim uslovima.

Ovo je perspektiva koju zauzima Silvija Federiči govoreći o rupama koje su

feministkinje 1970-ih počele da uviđaju u Marksovom radu, dok su analizirale njegovu perspektivu o rodu i, kasnije, same rekonstruisale njegove kategorije, na osnovu sopstvenog političkog iskustva odbijanja. Feministički pokret je, stoga, *još jedno mesto porekla* kritike političke ekonomije. „Feministički pokret morao je da počne kritikovanjem Marksa”, piše Federiči. A to „mesto porekla” bilo je situirano u političkoj praksi: „Ostajem pri tome da su feministkinje Plata za kućni rad¹ kod Marksa našle osnove za feminističku teoriju koja se fokusirala na borbu žena protiv neplaćenog kućnog rada, jer mi čitamo njegovu analizu kapitalizma iz perspektive politike, koja dolazi iz direktnog ličnog iskustva, u potrazi za odgovorima na naše odbijanje kućnih odnosa.”² U skorije vreme, uzimajući kategoriju „skrivenog boravišta” (kako se Marks referiše na proizvodnju, nasuprot „vidljivoj” sferi cirkulisanja), Vendi Braun³ sugeriše da feminizam mora da uđe u savezništvo sa kritičkom teorijom (referišući se na radikalnije doprinose Frankfurtske škole) jer će mu to omogućiti da uključi nevidljive prevoje proizvodne sfere. Ovde su „skrivena bpravišta” koje ona ističe jezik, psiha, seksualnost, estetika, rezonovanje i sama misao.⁴ A Nensi Frejzer⁵ piše da feminizam, ekološka misao i postkolonijalizam jesu tri perspektive koje reformulišu marksističku analizu, upravo jer uključuju „skrivena boravišta” proizvodnje društvenog sukoba u savremenom kapitalizmu.⁶

U ovim pristupima, svaka od tri teoretičarke – iz različitih pozicija – pristupa čitanju Marksa koje se referiše na to kako feministička perspektiva daje vidljivost silama koje *proizvode* kapitalističku moć, ne samo kroz podređivanje rada kapitalu već i preko hijerarhija koje funkcionišu u sklopu onoga što razumemo kao rad. Na taj način, one identifikuju feminizovan rad kao primer toga šta kapital mora da potčini, diskredituje i, pre svega, *sakrije*.

Ovo simptomatično čitanje Marksa bilo je vodilja za feminističku ekonomiju. Prvo, zato što bavljenje marksističkim nitima o reprodukciji radne snage kao

¹ *International Wages for Housework Campaign*, odnosno Međunarodna kampanja Plate za kućni rad, pokret je osnovan 1972. sa ciljem prepoznavanja neplaćenog kućnog rada i njegove finansijske nadoknade (prim. prev.).

² Silvia Federici, *El patriarcado del salario* (Buenos Aires: Tinta Limón), 45.

³ Vendi Braun (Wendy L. Brown) je savremena američka politička teoretičarka i akademkinja. Ima obimam opus posvećen Marksovoj kritici kapitalizma i njegovog odnosa sa religijom, odnosno sekularizmom (prim. prev.).

⁴ Wendy Brown, “Feminist Theory and the Frankfurt School: An Introduction,” *Differences: A Journal of Feminist Cultural Studies* 17:1 (May 2006), 3.

⁵ Nensi Frejzer (Nancy Fraser) je savremena američka filozofkinja, akademkinja i feministkinja. Vokalna je kritičarka politika identiteta (prim. prev.).

⁶ Nancy Fraser, “Behind Marx’s ‘Hidden Abode’: Toward an Expanded Conception of Capitalism,” *New Left Review* SII, 86 (April 2014), 55–72.

neophodnom aktivnošću za akumulaciju kapitala razjašnjava klasnu dimenziju feminizma. Zatim, zato što detektuje rupe, boravišta i pećine koje je Marks ostavio nedomišljenima, upravo zato što njegovo čitanje kapitala kao društvenog odnosa privileguje analizu proizvodnje, ali ne i proizvodnje koja stvara proizvodnju (odnosno reprodukcije). Ako Marks raspravlja neoklasične teorije da bi defetišizovao sferu

From another perspective, the question of what feminist economics is can be answered affirmatively, as going beyond the critique of exploitation. kulacije, feministkinje kopaju dublje i defetišizuju sferu proizvodnje. One dospevaju do *podzemlja* reprodukcije. Odatle, odozdo, one vide sve slojeve koji konačno omogućuju ono što nazivamo kapitalističkom proizvodnjom. Ovako feministička ekonomija uvodi istinsku perspektivu „odozdo”.

Posebno mi je stalo da naglasim rad Federiči, jer njeno čitanje Marksa izbija iz borbi koje su koristile Marksa i, zauzvrat, *iznele su Marksa dalje od Marksa* u konkretnoj inicijativi kampanje Plate za kućni rad.⁷ U ovom smislu, feminističko čitanje prikazuje sopstveni *konstitutivni* karakter: ne samo da rasvetljava ono što je Marks ostavio nevidljivim (umnožavajući i proširujući njegov metod bavljenja „skrivenim boravištem” u situaciji), već objašnjava i istorijsku, političku i ekonomsku funkciju te invizibilizacije. Predlog plate za kućni rad otvara čitav niz paradoksa i implozija u okviru tih kategorija. Stoga, perspektiva feminističke ekonomije pozicionira teorijsko i praktično suočavanje sa načinima kapitalističkog vrednovanja, odnosno sa konkretnim oblicima podređivanja i diferencijalom eksploatacije feminizovanih tela.

Ova briga o dinamikama kapitalističkog vrednovanja je istovremeno uvezana sa insistiranjem feminističke ekonomije na razmišljanju u okvirima eksploatacije i dominacije. Polna podela rada ne može se objasniti bez patrijarhalnih nameta koji je održavaju. Stoga, „reproduktivna paradigma” koja istovremeno može da analizira obe ravni vodi feminističku ekonomiju kao „neomaterijalizam”.⁸

Iz druge perspektive, na pitanje šta feministička ekonomija *jeste* može se odgovoriti potvrdno, ona prevazilazi kritiku eksploatacije. Konkretno, referišem se na

⁷ Silvia Federici and Arlen Austin, eds., *Wages for Housework: The New York Committee, 1972–77; History, Theory, Documents* (New York: Autonomedia, 2018).

⁸ Federica Giardini, *Dominio e sfruttamento: Un ritorno neomaterialista sull'economia politica* (Rome: Roma Tre- Press, 2017); Federica Giardini and Anna Simone, “Reproduction as Paradigm: Elements Toward a Feminist Political Economy,” *Viewpoint Magazine*, October 31, 2015, viewpointmag.com.

fundamentalni rad feminističkih teoretičarki J.K. Gibson-Grejem⁹ (koje dele autorski pseudonim) o „raznovrsnim ekonomijama”. Gibson-Grejem to čine tako što izvode pojam diferencijala od Marksa, na osnovu kog interpretiraju ekonomije sa prefigurativnim, anticipatorskim kapacitetom u svom razvoju u sadašnjosti kao *nekapitalističke*. Ova perspektiva naglašava eksperimentalna svojstva ekonomija zajednice, koja uspevaju i da otvore i da dekolonizuju ekonomsku maštu toga kako predstavljamo antikapitalističke alternative, kao i da dekonstruišu hegemoniju kapitala zasnovanu na prostorima koji postoje ovde i sada. Razlika služi da rasvetli istinsku stvarnost praksi koje negiraju kapital, ali istovremeno, ove prakse takođe pozajmljuju procesna i eksperimentalna svojstva samom pojmu razlike.

Snaga njihovog pristupa – „da stvore sopstvenu sobu za nova ekonomska predstavljanja”, kako kažu u nekom momentu, parafrazirajući Virdžiniju Vulf – je takođe njihova perspektiva o postajanju: tvrde da želja i subjektiviteti koji naseljavaju takve nekapitalističke prostore moraju biti „uzgajani”. Na ovaj način, one uvezuju subjektivitet koji tek treba da dođe, a koji se stvara sa materijalizmom želje za drukčijim životom u sadašnjosti.

Individualni i kolektivni subjekti, tvrde Gibson-Grejem, pregovaraju oblike međuzavisnosti i rekonstruišu se u tom procesu. Raznovrsne ekonomije, poput feminističkih ekonomija, onda uključuju politiku jezika koja je sposobna da smesti „proizvodnju jezika ekonomske razlike da bi proširila polje zamišljanja ekonomije, dajući vidljivost i čitljivost raznovrsnim i umnožavajućim praksama koje je briga za kapitalističko pomračila.”¹⁰ Taj jezik ekonomske razlike neguje se ključnim kontradiskursima: istraživanjima o kućnom radu kao neplaćenom i učinjenim nevidljivim u nacionalnom računovodstvu zemlje; istraživanjem o neformalnim ekonomijama i njihovim preklapanjima u Severno-Južnim transakcijama; istraživanje jezika „Kapitala” o ekonomskoj razlici (gde nije zarobljen promišljanjima o stepenu razvoja i razvojnosti¹¹), prema sistemskoj koncepciji ekonomije.

⁹ J.K. Gibson-Grejem (J.K. Gibson-Graham) je deljeni pseudonim teoretičarki Džuli Grejem i Ketrin Gibson. Njihov rad posebno je fokusiran na ekonomiju i nekapitalističke alternative. Grejem je preminula 2010. godine, dok je Gibson nastavila da se bavi sličnim temama pod deljenim pseudonimom (prim. prev.).

¹⁰ J.K. Gibson-Graham, “Building Community Economies: Women and the Politics of Place,” in *Women and the Politics of Place*, Wendy Harcourt and Arturo Escobar, eds., 130–57 (Bloomfield, CT: Kumarian Press, 2005), 150.

¹¹ Stepen razvoja (*stageism*) – uopšteno, odnosi se na verovanje da države moraju prolaziti (obično linearno) stupnjeve razvoja do konačnog oblika; u markističko-lenjinističkom okviru, tvrdnja je da podrazvijene države poput carske Rusije moraju proći kroz kapitalizam preko buržoaske revolucije ne bi li se produžilo do

Jezik ekonomske razlike ostaje način za detektovanje drugih procesa postajanja davanjem posebne pažnje njihovim situiranim svojstvima. U raznovrsnim ekonomijama, kategorija mesta služi kao konkretno mesto i kontekst u kom je ukorenjeno eksperimentisanje:

U širim filozofskim okvirima, mesto je to koje nije potpuno ujarmljeno u sistem značenja, nije sasvim podvedeno pod (globalni) poredak; situacija je da taj aspekt svakog mesta postoji kao potencijalnost. Mesto je „događaj u prostoru”, koji funkcioniše kao „izmeštanje” spram poznatih struktura i narativa. Nemapirano i nezavezano je ono što omogućava nova vezivanja i mapiranja. Mesto, kao subjekt, je položaj i podsticaj postajanja, otvaranja za politiku.¹²

Pitanje mesta ključno je jer ne samo da nema striktno implikacije antikosmopolitskog „lokalizma” već pre implikacije konstruisanja transverzale i situirane sveprisutnosti. Kako Gibson-Grejem ukazuju, to hrani geografsku imaginaciju, u smislu da su ovo prostori koji otvaraju nova mapiranja ako preispituju sistemsku invizibilizaciju tih drugih ekonomija. Ova logika „razlike” i „mogućnosti” pokušava da se suprotstavi tendenciji obezvređivanja ovih ekonomskih eksperimenata klasifikujući ih kao male, nepouzdate ili prosto područne režimu akumulacije koji sebe predstavlja nepromenljivim. Ovo pitanje mesta vodi nas u razgovor o *obimu* eksperimentisanja: kako organizujemo ovo sučeljavanje na globalnom nivou (na svetskom tržištu), na kom je kapital organizovan kao globalni odnos, bez zanemarivanja politike mesta.

Hajde da dodamo još jednu tačku: feministička ekonomija, iz perspektive kakvu nude Gibson-Grejem, pretpostavlja niz konkretnih eksperimenata koji uključuju element „samostvaranja” ili „samoobrazovanja” (njihovi izvori su u rasponu od fabrika koje vode radnice u Argentini do farmi podržanih od strane zajednica u Sjedinjenim Državama, od anti-makila pokreta do organizacija filipinskih migrantkinja). Drugim rečima, to je momenat učenja i sistematizovanja tih različitih perspektiva, što je istovremeno eksperimentalni način koji može da proizvede novu stvarnost. Ovde funkcionišu politička i metodološka premisa: pretpostavka o nestabilnosti reprodukcije društvenog odnosa poslušnosti koji pretpostavlja kapitalistički društveni odnos. Bez propitivanja automatske *reprodukcije* odnosa poslušnosti koji omogućava eksploataciju ne može biti terena za eksperimentisanje.

socijalističkog stadijuma. Razvojnost (*developmentalism*) je ekonomska teorija koja insistira na izgradnji snažnog unutrašnjeg tržišta u podrazvijenim zemljama (prim. prev.).

¹² Ibid., 149.

Kao metodološki princip, postoji ulog u destabilizaciji tih varijabilnih oblika poslušnosti, ali bez centralno planirane kontrole suprotstavljanja i alternative. Drugim rečima, prevazilazimo državocentričnu perspektivu.

U oba pristupa, postoji eksplicitan dvostruki potez, za koji smatram da je centralan u feminističkoj ekonomiji:

1) Feministička ekonomija iznosi *dijagnozu diferencijala eksploatacije* koja uzima reprodukciju kao centralnu sferu iz koje se istražuju i istorizuju načini na koje se represija, eksploatacija i ekstrakcija vrednosti kombinuju.

2) Feministička ekonomija ohrabruje i daje vrednost *eksperimentisanju u oblicima ekonomske razlike*, drugim rečima, iskustvima i procesima koji grade druge ekonomije ovde i sada.

Radnice svih zemalja, ujedinite se!

Šta znači razmišljati o proleterskoj egzistenciji – to jest, o svima nama koji koristimo svoj rad da se povežemo sa svetom – iz feminističkog gledišta? „Komunistički manifest” Marksa i Engelsa postavlja subjekt komunističke politike čitajući je uz pozadinu kapitala, uspostavljajući fundamentalni antagonizam: „Uslov za postojanje kapitala je najamni rad.”

Mogle bismo da kažemo da određene feminističke, marksističke i antikolonijalne perspektive prave potez sličan Marksovoj i Engelsovoj izjavi, ali to čine u okviru jednog od polova antagonizma kapital-rad: *uslov postojanja najamnog rada je neplaćeni rad ili uslov za postojanje besplatnog rada je rad koji nije besplatan*. Šta se dešava kada se otvori jedan od polova? To je fundamentalni potez kojim se razlika (koja uvodi u igru feminističke i antikolonijalne borbe) prepliće sa klasom, ali na način da preosmišljava samu ideju klase.

Ovo nam omogućava da protivrečimo Marksovom i Engelsovom čitanju toga kako razlika funkcioniše u odnosu sa radom žena. Oni tvrde da razvoj moderne industrije kroz tehnički manuelni rad implicira pojednostavljenje poslova što je omogućilo da muškarce zamene žene i deca. Međutim, „razlike u godinama i polu više nemaju nikakvu različnu društvenu validnost za radničku klasu”, tvrde oni. U ovom smislu, čitamo da je inkorporacija razlike iznesena pod znakom sopstvenog

poništenja. Žene i deca su inkorporisani do mere da su homogenizovani kao radna snaga (funkcionišući kao dodatak mašini).

Razlika, u tvrdnji Marksa i Engelsa, svedena je na pitanje troškova. Godine i pol su varijable koje čine rad jeftinijim, ali su bez društvenog značaja. Oni, naravno, pojašnjavaju gledište kapitala. Marks bi nastavio i rekao u „Kapitalu” da mašinerija proširuje eksploatisani ljudski materijal do mere da su dečji i ženski rad nadgledna patrola mehanizacije. Opet, ovo širenje se dešava u okvirima homogenizacije koju diktira mašina, ali razlika (tela, materijala) se poništava ili svodi na prednost koja je takođe homogenizovana pojmom troška. Onda se dešava dupla apstrakcija razlike: kroz mašine (tehničkog procesa proizvodnje), ali i kroz sam koncept radne snage.

Ako iznova napišemo „Manifest” u feminističkom ključu (baš da bismo naglasile perspektivu zasnovanu na feminističkoj ekonomiji), iznosimo obrnutu operaciju. Stvaramo čitanje koje uključuje sve nas koje proizvodimo vrednost kako bismo promišljale kako razlika rekonceptualizuje samu ideju radne snage. Ovo znači da tela koja su u igri odgovaraju za različite poslove u okvirima diferencijala intenziteta i prepoznavanja, što ne dozvoljava fiksiranje na homogenu figuru radnog subjekta.

Rad, viđen kroz feminističku prizmu, ide dalje od onih koji primaju redovnu platu, jer čest uslov nije mera nadoknade, već je to iskustvo raznolikih situacija eksploatacije i represije. Ovo mu omogućava da bude i ekspanzivnija i više situirana kategorija, i da ode dalje od analitički privilegovanog prostora fabrike. Rad, iz feminističkog gledišta, čini telo (kao neodređenu *potenciju*) merom koja se preliva preko pojma radne snage kao čisto povezanog sa troškom.

Feministička perspektiva naglašava da kritika ove ideje homogenosti rada mora da počne od elementa koji čini takvu homogenizaciju operativnom: nisu to samo mašine (kao što je navedeno u „Manifestu”) već pre „patrijarhat plate” o kom sam raspravljala u Poglavlju 2.¹³ Ovo sugeriše dve operacije kapitala: prvo, prepoznavanje samo dela rada (deo nadoknađen platom), a zatim, legitimizaciju njegovog diferencijala po godinama i polu *samo kao obezvređivanje*. U tom pravcu, razumemo najamni rad kao specifičan oblik invizibilizacije rada nenadoknađenog platom koji se proizvodi u mnogostrukim geografijama i koji komplikuje naše

¹³ Silvia Federici, *Patriarchy of the Wage: Notes on Marx, Gender, and Feminism* (Oakland: PM Press, 2020).

razumevanje toga šta čini rad danas.

Zahvaljujući skorašnjim feminističkim teorijama i borbama, sada možemo da stvorimo argument zasnovan na drugačijoj stvarnosti: proširenje eksploatisanog ljudskog materijala o kom je Marks govorio sprovodi se kroz eksploataciju njegove razlike. Ovo vodi do nevidljivosti, prevođenja u hijerarhiju, političko diskreditovanje i/ili preobražaj u višak vrednosti za tržište.

Feministički manifest danas je mapa trenutne heterogenosti živog rada koja je u mogućnosti da prikaže, u praktičnim okvirima, diferencijal eksploatacije koji, poput fraktalne geometrije, hvata svu razliku koju je apstrahovala hipoteza koja je univerzalizovala proletarijat na redovnoj plati. Ova hipoteza je omogućila rast klasičnom obliku radničke političke partije. Perspektiva feminističke ekonomije prepoznaje da se raznolikost iskustava eksploatacije i ekstrakcije vrednosti ne uklapa u političku partiju kao privilegovan i univerzalizujući način organizovanja.

Kriza plate

U argentinskoj krizi koja je eksplodirala 2001. godine, žene su te koje su načinile inauguralni gest: preuzele su odgovornost nad stvaranjem prostora za reprodukciju života u uslovima kolektivnog i zajednice, pred licem uništavanja uzrokovanog masovnom nezaposlenošću. Ovo uništavanje posebno se osetilo među muškarcima, čiji je broj na poziciji „glave porodice” opadao; alkoholizam i depresija bili su ponavljajuće slike za mnoge od onih koji su odjednom odsečeni sa svojih poslova.

Nastanak pokreta piketerosa (nezaposlenog radništva), implicirao je, u ovom smislu, dve odlučujuće stvari.

Sa jedne strane, politizaciju reproduktivnih poslova kako su se proširivali na komšiluk, preskačući granice kućne zarobljenosti. Rad reprodukcije mogao je da gradi infrastrukturu neophodnu da se održi niz blokada na putu, obezbeđujući obroke, detalje vezane za bezbednost, i fizičke materijale za kampove na većim putnim deonicama, koji bi ponekad opstajali nedeljama. Ove blokade puteva prostorno su izmestile štrajk sa fabričke kapije na puteve komunikacije i tokove dobara. Sa druge strane, ti pokreti prikazali su političku prirodu tih zadataka proizvedeci vrednost zajednice sposobnu da organizuje resurse, iskustva i zahteve

koji su preispitali kategorizaciju „isključivanja”. U ovom gestu, u praksi, reprodukcija je oslobođena iz domaćinstva, razumevanog kao „privatna” sfera.

Ovi pokreti stoga su započeli radikalnu problematizaciju rada i značenja dostojanstvenog života, razumevanog kao rasparenog od platnog režima.¹⁴ Ovo je jedna od fundamentalnih političkih inovacija koja je proistekla iz krize. Ono što su ti pokreti izumeli – samoupravljanje mnoštvom poslova bez šefa (stotine fabrika kojima upravljaju radnici, samoupravljačka proizvodnja hrane i zdravstvena nega, i organizacija bezbednosti i infrastrukture u komšiluku na nivou zajednice) – održalo se sledeće decenije tokom takozvanog ekonomskog oporavka, na način koji je omogućavao stabilizaciju i sistematizaciju novog proleterskog pejzaža. Taj materijal, na koji se referišemo kao na „*narodne ekonomije*”, takođe uključuje način upravljanja subvencijama i socijalnom pomoći od države, za koje se originalno izborio piketero pokret.¹⁵

Želim da naglasim da je *politička* dimenzija narodnih ekonomija povezana i sa politizacijom reprodukcije i sa odbijanjem bedničkog upravljanja njenim aktivnostima, to jest, njenog svođenja na puko preživljavanje. Ova dimenzija takođe je povezana sa kapacitetima da se pregovara sa državom oko resursa, čije „poreklo” leži u krizi 2001, kao trenutku-sili koji je preokrenuo politički neoliberalizam u Argentini dok je istovremeno činio deo regionalne sekvence. Međutim, razlikuje se od tog ciklusa organizovanja, u kom je postojao visok nivo učešća žena, iako često nisu zauzimale vodeće pozicije ili se identifikovale kao feministkinje. Danas, javlja se novi ciklus politizacije, koji se eksplicitno identifikuje kao feministički i za koji su narodne ekonomije odlučujući teren za njegovo širenje. Ali ovaj trenutak ne može da se razume bez referenci na ono što mu je prethodilo.

Ovde moramo istaći još jedan ključan činilac za razumevanje ove politizacije: prelaz od plate do subvencije. Referišemo se na situaciju u kojoj, tokom proteklih dvadeset godina, veliki deo stanovništva više ne može da garantuje svoju reprodukciju kroz platu kao prvenstveni izvor prihoda već kroz državne subvencije u

¹⁴ Colectivo Situaciones and MTD de Solano, *La Hipótesis 891: Más allá de los piquetes* (Buenos Aires: Tinta Limón, 2002).

¹⁵ Pokret nezaposlenih, koji je u Argentini dosegao masovne nivoe ranih 2000-ih, postao je poznat kao piketero pokret zbog svoje primarne taktike blokiranja puteva (*piquete*), koja se koristila da se blokiraju glavni autoputevi i mostovi sa zahtevima za poslovanje, pomoći u slučaju nezaposlenosti i drugim oblicima podrške države. Ovo je na kraju primoralo vladu da sprovede široku lepezu socijalnih programa, kojima su u mnogim slučajevima upravljali sami pokreti – na primer, odlučivali su koji poslovi bi zadovoljavali uslove za primanje pomoći.

višestrukim oblicima programa socijalne pomoći. Ovo ne znači da plata prestaje da postoji, već pre da postoji rastući broj ljudi koji moraju da napreduju bez uzimanja plate zdravo za gotovo kao svoj prvenstveni izvor prihoda. Taj uslov postao je masovan sa krizom 2001, kada je „stabilizovan” narodnim ekonomijama.

Kako ova nova situacija prerađuje ideju „patrijarhata plate” koju sugeriše Federiči? Šta su posledice destrukture muškog autoriteta koje je proizveo gubitak plate kao „objektivne mere” njegove moći u domu i izvan njega (i kao označitelja same te prostorno-vremenske granice) i pada figure muškog hranitelja porodice? Sa jedne strane, ovo destrukture pojačano je i ubrzano politizacijom reproduktivnih poslova koji su *oslobođeni* iz doma, prelivajući se na širi društveni teren i dostižući novi društveni „prestizh” otelotvoren u feminizovanom vođstvu. Sa druge strane, kada muški autoritet kao strukturni element odnosa podređenosti padne u krizu, to vodi do oblika „nemerljivog” nasilja, naročito u okviru doma.

Stoga, želim da sugerišem da su narodne ekonomije privilegovana prizma za razumevanje krize patrijarhata plate. Ovo ne znači kraj patrijarhata, naravno, već dekompoziciju određenog načina strukturisanja patrijarhata. Pojačavanje seksističkog nasilja pokazuje taj višak nasilja koji više nije obuzdan oblikom plate.

Međutim, uloga takvog nasilja je i kao „proizvodne sile”, kako tvrdi Marija Mies (na koju sam se referisala ranije, u vezi sa odnosom između patrijarhata i akumulacije), koja uvodi u igru dinamizaciju ilegalnih ekonomija.¹⁶ To jest, nasilje kao proizvodni resurs fundamentalno je za svakodnevno napredovanje ilegalnih ekonomija. Pod ovim mislim da je destrukture autoriteta plate gorivo za širenje ilegalnih ekonomija na teritorijama, što pretvara te teritorije u „močvare” novih načina zaposlenja i prostora takmičenja za nove režime teritorijalnog autoriteta, koji sve vreme moraju da dokazuju svoju validnost.

Ilegalne ekonomije omogućuju nove figure „autoriteta”, naročito kao muška „vođstva”, koja funkcionišu tako što nude načine za zamenu destrukture muškosti u krizi. Ista stvar dešava se, legalno, u regrutaciji mladića za državne bezbednosne sile. Zatim, na državnoj strani i na paradržavnoj strani, nude se izlasci iz krize muškog autoriteta regrutovanjem u nove ekonomije nasilja nad teritorijama. Ovo dalje prikazuje neku vrstu takmičenja i komplementarnosti između državnog i

¹⁶ Vidi Maria Mies, *Patriarchy and Accumulation on a World Scale: Women in the International Division of Labour* (London: Zed Books, 1986).

paradržavnog nasilja koje se raspoređuje kao dinamika koju praktikuju isti subjekti, kombinujući i osporavajući primere, resurse i prostore. Pitanje komercijalizovane trgovine drogom je najočiglednije, ali ne i jedino.

U okviru narodnih ekonomija nastaju padljivo različiti oblici upravljanja i pregovaranja o padu „muškog hranitelja”. Feminizovano vođstvo u narodnim ekonomijama promoviše nove izvore društvenog „prestiza” koji preuzimaju izazov stvaranja drugih principa autoriteta operativnim na teritorijama. Ostaje nam složeno pitanje: kakvu vrstu materijala grade narodne ekonomije iz gledišta feminističke ekonomije?

Ćerke piketero žena

Ćerke piketero žena danas su omladina koja je imala oko pet ili sedam godina kada su njihove majke učestvovala u skupštinama nezaposlenih. Sada su one deo pokreta povezanih sa narodnom ekonomijom. Stoga, u praksi, ovaj generacijski element prati genealogiju između ovog trenutka i tih borbi. Njihov kontinuitet počinje da se uvezuje, jer su njihove majke i babe još uvek odgovorne za inicijative narodne urbanizacije, brige u zajednici i kućni rad koji, kao što sam ranije naglasila, jesu poslovi koji teško da su ograničeni na dom, već se prelivaju u komšiluk.

Hajde da se onda vratimo na pitanje: Šta su ove narodne ekonomije, iz gledišta feminističke ekonomije? Njihova reproduktivna dimenzija je centralna, otud je zadatak organizovanja svakodnevnog života već registrovan kao proizvodna dimenzija, u kojoj kategorije *ulice* i *domaćinstva* zauzimaju praktičnu nerazlučivost za razmišljanje o poslu. Istorijska naklonost između feminističke ekonomije i narodne ekonomije vezana je za politizaciju društvene reprodukcije zasnovane na političkoj praksi u krizi. U ovom smislu, ove aktivnosti društvene reprodukcije javljaju se da reše i zamene, dok istovremeno kritikuju, pljačkanje javne infrastrukture. Danas su narodne ekonomije te koje grade zajedničku infrastrukturu za pružanje usluga koje se nazivaju osnovnim, čak iako su fundamentalne: od zdravstvene brige do stanovanja, od struje do obrazovanja, od sigurnosti do hrane.

Na ovaj način, narodne ekonomije kao reproduktivni i proizvodni materijal pokreću pitanje konkretnih oblika prekarizacije postojanja širom različitih polja i

prikazuju stepen razvlašćenosti na urbanim teritorijama i u predgrađima, što je ono što omogućava nove oblike eksploatacije. Zauzvrat, ovo implicira širenje konkretnog načina sukoba kroz razumevanje teritorije kao nove društvene fabrike.

Finansijski ekstraktivizam

„U istom periodu kada su prestali da spaljuju veštice u Engleskoj, počeli su da vešaju krivotvoritelje novčanica”, piše Marks, komentarišući stvaranje Engleske banke u svojoj analizi takozvane primitivne akumulacije. Šta nam ovaj pasus kaže o disciplinovanju tela: od tela žena-veštica do tela krivotvoritelja novca? U oba slučaja, na ulogu je monopol nad označiteljem bogatstva; drugim rečima, kontrola nad postajanjem.

Novac funkcioniše apstrahujući telo rada. Nema apstrakcije bez njene sinteze u apstraktnom telu novca. Ali da bi ta sinteza funkcionisala kao „društvena spona”, kako Marks piše u knjizi „Grundrisse”, neophodno je da su već spaljena konkretna tela koja su izražena u figuri veštice („svesna, kolektivna telesna stvarnost” ili „snoliki materijalizam”, rečima filozofa Leona Rozičnera).¹⁷

Apstrakcija novca osveštava, kako Marks kaže, društvenu moć definisanu u odnosu između vlasnika imovine i nevlasnika. Krivotvoritelj ugrožava komandu apstrakcije kao odnosa vlasništva. Osoba koja kopira novčanicu (ili je označava ili stavlja bilo kakav drugi znak da je razlikuje) uspostavlja hijerarhiju koja stavlja njenu ekskluzivnost u rizik. Razlika između veštica i krivotvoritelja novčanica je postojanje bankarske institucije, stvorene nakon lomače.

Želim da iskoristim ovu scenu da naglasim vezu između tela i finansija, i da konkretizujem tu vezu u odnosu na hegemoniju finansija u akumulaciji kapitala danas. Da postavim ovo u okvire sintetišućeg pitanja: Kako se artikulišu finansijski sektor i narodne ekonomije, i zašto korespondiraju sa seksističkim nasiljem danas?

Prvo, neophodno je da se kratko istorizuje taj odnos, sa referencom na krizu plate o kojoj se prethodno raspravljalo. Fundamentalna tačka ove artikulacije je inicijativa koju su pokrenule progresivne vlade prateći plebejski revolt na prekretnici veka, što je uzrokovalo krizu političkog legitimiteta neoliberalizma u Argentini i

¹⁷ León Rozitchner, *Materialismo ensoñado* (Buenos Aires: Tinta Limón, 2011).

nekoliko drugih zemalja u regionu.¹⁸ Revolt je taj koji je prisilio novu dinamiku pregovora sa političkim sistemom, što se prevelo u određen oblik *uključivanja*. Ovo su sproveli ciklusi takozvanih progresivnih vlada u regionu kroz finansijalizaciju narodnog života, oblikujući pejzaž u kome proizvodnja prava i društvena uključenost postaju efektivni kroz finansijsko posredovanje.

Ovo se dešava u kontekstu u kome plata prestaje da bude privilegovana garancija duga, a zamenjena je državnim subvencijama, što počinje da funkcioniše kao garancija za stanovništvo bez redovne plate za uzimanje kredita, podržana od strane države. Ovo se dešava na dva načina. Prvo, subvencije se distribuiraju kroz debitne kartice koje zahtevaju od primalaca da otvore bankovne račune; drugo, biti primalac paketa subvencija koristi se kao garancija za uzimanje zajmova, umesto tradicionalnog dokaza u vidu plate. Bankarski i finansijski instrumenti iskorišćavaju tu mutaciju da pretvore stanovništvo koje prima subvencije u subjekte kreditiranja.

Stoga, favorizovani aparat finansijskog posredovanja je masovno zaduživanje, koje se iznosi kroz same subvencije koje država daje takozvanim ranjivim sektorima.¹⁹ Konzumiranje netrajnih i jeftinih dobara – za šta se krediti primarno koriste – bilo je motor zaduženosti u Argentini tokom prethodne decenije, promovišući ono što nazivam *građanski status kroz konzumiranje*. U ovom reformulisanju institucije građanskog statusa, prava se više ne vezuju za najamni rad već pre za *bankovnu uključenost*. Finansijski sektor stoga organizuje ekstrakciju vrednosti direktno iz konzumacije, ključnog elementa proširenog oblika ekstraktivizma.²⁰

Važno je nemati jednostranu ili moralizatorsku perspektivu ove finansijalizacije narodnih ekonomija, koja istovremeno uključuje finansijalizaciju domaćinstava i pristupa dobrima. Ovo nam omogućava da prepoznamo istorijsku promenu: stiže se dug dok se „preskače” oblik redovne plate. Ovo je dopunjeno ranijom

¹⁸ Vidi Sandro Mezzadra and Verónica Gago, “In the Wake of the Plebeian Revolt: Social Movements, ‘Progressive’ Governments, and the Politics of Autonomy in Latin America,” Liz Mason-Deese, trans., *Anthropological Theory* 17:4 (December 2017), 474–96.

¹⁹ Verónica Gago, “Financialization of Popular Life and the Extractive Operations of Capital: A Perspective from Argentina,” Liz Mason-Deese, trans. *South Atlantic Quarterly* 114:1 (January 2015), 11–28.

²⁰ Verónica Gago and Sandro Mezzadra, “A Critique of the Extractive Operations of Capital: Toward an Expanded Concept of Extractivism,” Liz Mason-Deese, trans. *Rethinking Marxism* 29:4 (October 2017): 574–91; Verónica Gago, “What Are Popular Economies? Some Reflections from Argentina,” Liz Mason-Deese, trans., *Radical Philosophy* 202 (2018), 31–8.

finansijalizacijom društvenih prava.²¹

Ovo čitanje fenomena pokazuje da finansijski sektor „sleće” u ekonomije koje su nastale u trenucima krize, koje su radile na pogon načina samoupravljanja i posla bez šefa, i da eksploatiše načine na koje podređeni materijal reprodukuje život, koji se ne može jednostavno svesti na „preživljavanje”. Finansijski sektor prepoznaje ovu politizaciju reprodukcije i prevodi je u *potenciu* za eksploatisanje. Stoga, mnogostrukost sila, štednji i ekonomija stavljene su tako da „rade” za finansijski sektor. Ovo znači da finansijski sektor postaje šifra koja uspeva da homogenizuje to mnoštvo aktivnosti, izvora prihoda, očekivanja i temporalnosti.

Ovaj ekstraktivni način dodatno je sklopljen na ranijem razvlašćivanju: na državnom dezinvestiranju u infrastrukturu. Konzumiranje narodnih sektora, dešavajući se kroz kredite, implicira izmeštanje obaveze države da obezbedi javne i besplatne usluge, koje su zamenjene individualnim i privatnim dugom. Sa druge strane, klasna razlika je obnovljena kako su ovi sektori pretvoreni u dužnike koji su uvek u nepovoljnijem položaju u odnosu na druge sektore stanovništva. Narodni sektori se zadužuju da bi kupovali netrajnu robu (poput kućnih aparata i odeće) i da bi finansirali usluge koje je država prestala da finansira (zdravstvo i prevoz su glavni primeri), uz vrlo visoke kamatne stope. Oblici zaduženosti variraju u odnosu na društvenu klasu. Ova razlika je izražena u kamatnoj stopi koja iznova uvodi klasni diferencijal u naizgled homogenizujućem aparatu duga. Niže klase, kroz kreditne kartice i planove otplata, plaćaju kamatu koja je mnogo viša nego uz kredite ponuđene srednjim i višim klasama. Ovo proizvodi diferencijal u finansijskoj eksploataciji koja posebno pada na leđa narodnih sektora. Na ovaj način, kamata nije podružnica dugu, već pre singularizuje diferencijal u odnosu sa apstraktnim oblikom eksploatacije.²²

Stoga, lični privatni dug, koji se iznosi uz posredovanje države, koja daje subvencije kao bankovnu garanciju, pretvara se u drugu formu privatizacije provizije usluga (koje su već privatizovane). Ali tu je i treća vrsta razvlašćivanja (nakon dvostruke privatizacije): eksploatacija rada zajednice (od zdravstvenih centara do skupljanja smeća, od narodnih kuhinja do obdaništa) koji zamenjuje kolektivnu

²¹ Randy Martin, *Financialization of Daily Life* (Philadelphia: Temple University Press, 2002).

²² Pablo Chena and Alexandre Roig, “L’exploitation financière des secteurs populaires argentins,” *Revue de la régulation* 22 (2017).

infrastrukturu u situacijama ekstremne prekarnosti.

Ovaj proces se proširio i produbio sa promenom vlade u Argentini krajem 2015. godine, sa inauguracijom ultraneoliberala Maurisija Makrija. Rastuća inflacija značila je da su državne subvencije imale nikad manju kupovnu moć, ali nikad veću korisnost kao državna garancija za bankovne operacije. Ovde takođe moramo primetiti intenzifikaciju obaveznog bankarstva, koje je predstavljeno u okvirima „finansijskog uključivanja”.²³ Pandan tome bila je kriminalizacija određenih narodnih ekonomija koje nisu funkcionisale kroz bankarske institucije. Državni socijalni programi orkestrirali su svoju akreditaciju kroz mobilne telefone, koji su postali „digitalni novčanici”. Postojala je široko rasprostranjena tendencija, pogotovo među narodnim sektorima, da se alociraju prihodi i čak zajmovi za kupovinu hrane, koji su postali ključni element za ovaj novi ciklus zaduženosti.²⁴ Dug je stoga postao privatni oblik upravljanja siromaštvom, inflacijom i merama štednje; kredit je nuđen kao individualna platforma za rešavanje problema konzumiranja hrane i plaćanja za osnovne usluge.

Ovo pokreće pitanje kako je obavezno bankarstvo funkcionisalo, tokom jedne decenije, da bi individualizovalo i finansijalizovalo vezu sa državnim subvencijama. Te iste subvencije, koje su inicijalno osvojene kao rezultat blokada puteva i drugih mobilizacija, bile su izvor organizovanja zajednica tokom krize, kada su društveni pokreti njima kolektivno upravljali. Stoga možemo da postavimo pitanje: Kako je finansijsko uključivanje nastavilo da se širi, i do kojih efekata, u kontekstu rastuće inflacije i rastućeg siromaštva?

Želimo da smo bez duga

Prateći poziv za međunarodni feministički štrajk 2017, kolektiv *Ni Una Menos* napisao je još jedan manifest, naslovljen „Želimo da smo bez duga” (*Desendeudadas nos queremos!*), pokazujući da je antagonizam između života i

²³ Ili, kako su neke novine izveštavale: „Vlada objavljuje rat protiv upotrebe ‘keša’.” Pablo Wende, “Chau efectivo: Acreditarán los planes sociales en los teléfonos de los beneficiarios,” *Infobae*, September 3, 2017, infobae.com

²⁴ Ovo je potvrdila studija koju je sproveo *Centro de Estudios Metropolitanos*, gde se uverava da je 39 posto anketiranih ljudi koji su uzeli zajmove koristilo novac da „plati svakodnevne troškove”, dok je drugih 9 procenata koristilo zajmove da „otplati dažbine”. Randy Stagnaro, “Se endeudan para pagar gastos diarios,” *Tiempo Argentino*, October 21, 2017, tiempoar.com.ar.

finansijskog sektora takođe ključan za razumevanje štrajka. U tom dokumentu, proglasile smo da smo protiv finansijskog sektora. Predstavile smo kampanju činom „finansijskog prigovora” ispred Centralne banke Argentine 2. juna 2017, koji je težio da otelotvori ono što dominacija pokušava da apstrahuje.

Kako i zašto smo identifikovale finansijski sektor kao metu? U akciji smo objasnile kako provodimo ceo dan upravljajući svojim računima da bismo se postarale da na njima ima dovoljno novca, kako smo se zadužile da bismo isfinansirale svakodnevni život. Opisale smo svoje iskustvo ambivalencije – želje da dostignemo ekonomsku autonomiju i negiramo mere štednje ovde i sada korišćenjem obećanja našeg budućeg rada, u isto vreme dok nas on zarobljava kroz ucenu duga. Savremene feminističke borbe su te koje vode pokret *politizacije* i *kolektivizacije* finansijskih problema, sugerišući specifično feminističko čitanje duga.²⁵

Finansijski sektor dramatičuje ovaj trenutak, koji tvrdi da „vrši revoluciju” nad proizvodnjom. Mogle bismo da kažemo da „neprekinuto remećenje svih društvenih uslova, večna neizvesnost i agitacija razlikuju buržoasku epohu od svih ranijih”, da citiramo ponovo „Komunistički manifest”. Pa ipak, finansijski sektor obezličava „buržoaziju” o kojoj su govorili Marks i Engels, do tačke da moramo takođe da iznova promislimo šta danas znače i sredstva proizvodnje i ukidanje vlasništva, iz perspektive zajedničkog.

Mogle bismo da kažemo da, iz latinoameričke perspektive, postoji i *razlika* u razumevanju istorijske uloge buržoazije. Nasuprot revolucionarnoj ulozi koju joj pripisuju Marks i Engels, ono što odskače u Južnoj Americi su direktna parazitska i rentijerska svojstva buržoazije. Stoga, karakterizacija njihove uloge u progresivnom razvoju društava transformisana je od početka (od temelja država-republika) usled njihovih kolonijalnih svojstava. Umesto „otkrića Amerike i oplovljavanja Afrike” koji služe kao akceleratori revolucije, kako su to Marks i Engels postavili, modernizacija kolonija u rukama države koje tvrde da su buržoaske zauzima drugi oblik, proizvedeći predatorski i arhaični karakter tih elita, direktno povezanih sa globalnim kapitalom, kako tvrdi Silvia Rivera Kusikanki u svojoj karakterizaciji projekta

²⁵ Luci Cavallero and Verónica Gago, *Una lectura feminista de la deuda: ¡Vivas, libres y desendeudadas nos queremos!* (Buenos Aires: Fundación Rosa Luxemburgo, 2019).

kolonijalne, imperijalne i kapitalističke modernosti.²⁶

Danas, patrijarhalno-finansijski aparati koji obnavljaju kolonijalni pakt u sadašnjosti, kombinujući ga sa oblicima dominacije i eksploatacije,²⁷ otkrivaju se kao fundamentalni za razumevanje kontrapobunjeničke dimenzije rata protiv žena i feminizovanih tela. U ovom smislu, latinoameričke feminističke pozicije zauzimaju antikolonijalnu, kao i klasno zasnovanu dimenziju pred licem finansijskih i predatorskih i neoekstraktivističkih formula. Ovo je važno i za razmišljanje o tome šta znači odnos sa državom u našim društvima, i o državnom saučesništvu u projektima koji razvlašćuju tela-teritorije, kao i za uračunavanje istorijskih i trajnih nesrećnih susreta između određenih vrsta liberalnog feminizma i narodnih borbi.

Čineći poveznicu između rodnog nasilja i ekonomskog, društvenog, medijskog i kolonijalnog nasilja vidljivom, u mogućnosti smo da gradimo feminizam koji ističe kritiku kapitalizma zasnovanu na prikazivanju racionalnosti sklopova koji povezuju eksploataciju u sferi rada sa implozijom mizoginog nasilja u domu. Dodatno, omogućava uračunavanje mnogostrukih oblika eksploatacije u afektivnim, komunitarnim, neformalnim ekonomijama, koje prevazilaze svet redovne plate, ali i dalje igraju centralnu ulogu, kao dinamike feminizacije rada, u vrednovanju kapitala.

Stoga, jedan od strateških zadataka feminističkog pokreta je da stvori poveznice između teritorija najprekarnijih života i apstraktnog finansijskog aparata, kako bi se razumeli novi oblici eksploatacije i ekstrakcije vrednosti i, posebno, uloge ženskih i feminizovanih tela u njima. Preispitujući razliku između javnog i privatnog, feministička analiza rada takođe dozvoljava izmeštanje i redefinisavanje same ideje rada, njegovih zona i njegovih zadataka, zasnovano na subjektivnosti koja je navodno „spoljna” ili „proterana” iz centralnog mesta najamnog rada.

Kao što sam diskutovala ranije, genealogija ovog izmeštanja uključuje pokret nezaposlenih, koji je, u sred krize na prekretnici ovog veka, uspeo da radikalno preispita šta se podrazumeva pod poslom, zanimanjem i naknadom kako bi preoznačio tradicionalni alat štrajka ispred fabrike, koristeći ga da blokira cirkulaciju dobara kroz kolektivno organizovanje blokada puteva. Danas vidimo žene, lezbejke, *travesti* i trans osobe kako preispituju porozne granice – porozne, jer se osporavaju

²⁶ Silvia Rivera Cusicanqui, *Un mundo ch'ixi es posible: Ensayos desde un presente en crisis* (Buenos Aires: Tinta Limón, 2018).

²⁷ Raquel Gutiérrez Aguilar, *Horizontes comunitarios populares* (Madrid: Traficantes de Sueños, 2017).

politički, ne zbog apstraktne fluidnosti – koje su razrađivane decenijama između kućnog, reproduktivnog, proizvodnog, afektivnog rada i rada brige, u kontekstu krize koja pretvara feminizovana tela u ključnu teritoriju osporavanja.

Povratak te dinamike krize u Južnoj Americi danas revitalizuje vidljivost neke vrste proširene društvene saradnje na teritorijama komšiluka gde se narodne ekonomije šire na neprivremen način i protiv kojih je posebno jak nasilan napad. Finansijski sektor funkcioniše na tom društvenom materijalu, kroz način koji povezuje neoekstraktivističko iskorišćavanje seljačkih i domorodačkih, urbanih teritorija i predgrađa.

Prelivanje I: Narodne finansije

Današnji finansijski sektor, kroz masovnu zaduženost, zarobljava prihode od plate i van nje koje ostvaruju narodni sektori, koji su tradicionalno bili isključeni iz finansijske imaginacije. Dug funkcioniše strukturišući obavezu da se prihvati bilo koja vrsta posla kako bi osoba otplatila buduću obavezu. Ovo zarobljavanje obaveze na buduću rad inicira eksploataciju kreativnosti po svaku cenu: nije važno koju vrstu posla obavljate; ono što je važno je otplata vašeg duga. Prekarna, neformalna, čak i ilegalna dinamika poslova (ili oblika prihoda) pokazala se kao sve isprekidanija, dok dug funkcioniše kao stabilan kontinuum. Takođe se iskorišćava ta rupa u vremenu: dug postaje mehanizam prinude da se prihvate bilo kakvi uslovi zaposlenja, zahvaljujući činjenici da se finansijska obaveza završava „zapovedanjem” osobi da radi u sadašnjici. Dug, zatim, nagoni molekularno rasprostranjivanje te ekstraktivne dinamike koja, iako je stvar budućnosti, uslovljava ovde i sada, namećući mu ubrzanje i nasilje.

Postoji specifičnost opšteg načina funkcionisanja aparata duga kada je zasnovan na državnim subvencijama za takozvano ranjivo stanovništvo. Ta specifičnost leži u tome što, dok država funkcioniše kao garancija za sektore koji su navodno „isključeni”, uključujući ih u konzumaciju, takođe omogućava njihovo brzo povezivanje sa neformalnim, ilegalnim i narodnim ekonomijama, osporavajući sopstvena ograničenja i takođe ih postavljajući u međusobno nadmetanje.

Ove ekonomije su sve ključne, formiraju višeobličan kamenolom aktivnosti i

izvora prihoda koji prevazilaze platu, ekstraktuju njihov dinamizam i njihov kapacitet za političko i teritorijalno osporavanje iz njihove umršenosti u dug. Ovaj složeni materijal se, zatim, ne uklapa u kliše koji teže da povežu neformalne ekonomije sa ilegalnošću i odsutnošću države, ili sa siromaštvom i finansijskom odvojenošću. Naprotiv: finansijska eksploatacija narodnih sektora situirana je u okviru modaliteta uključivanja kroz konzumiranje, koje legitimizuje manje formalne, strukturisane i rutinske aktivnosti. Zauzvrat, dug postaje preferirani mehanizam za pranje ilegalnih tokova novca prema legalnim tokovima, funkcionišući kao artefakt za taj prolaz.

Naklonost ove dinamike ka feminizaciji narodnih ekonomija fundamentalna je iz nekoliko razloga. Prvo, rad reprodukcije i proizvodnje zajedničkog čini deo rada u narodnim ekonomijama i direktno je uvezan s njim. Ovo ne bi trebalo da se čita samo u okvirima feminizacije siromaštva (iako uključuje i to), već i u kapacitetu da redefiniše proizvodnju vrednosti zasnovanu na sferama reprodukcije života. Takođe bi trebalo da se istakne da žene igraju centralnu ulogu kao glave domaćinstva i kao one koje obezbeđuju resurse u okviru materijala društvene saradnje, u kontekstu gde je bankarstvo postalo obavezno kako bi se primale socijalne beneficije, uključujući hiljade novih korisnica i korisnika u finansijski sistem pod parolom „demokratizacije bankarstva”. Stoga, promatranje finansijskog sektora iz rodno zasnovane perspektive razotkriva specifične upotrebe novca, koje takođe zavise od različitih modaliteta zaduženosti, kao i fleksibilni odnos sa finansijskim sektorom zasnovan na načinu na koji, u većini domaćinstava, reprodukcija života zavisi od žena i njihovih taktika svakodnevnog upravljanja.

Razne studije o dugu ističu dominantnost žena kao zaduženih, generalno klasifikovanih kao one koje „najurednije otplaćuju”. Ženski odnosi poverenja i prijateljstva stoga postaju vrednost koju finansijski sistem stalno iskorišćava – uistinu, postoji čitav spektar radova o mikrokreditima koji raspravljaju o ovome u okvirima „komparativne prednosti”.²⁸ Ali postoji i niz kritičkih perspektiva koje naglašavaju eksploataciju afektivnih i solidarnih mreža žena. U Boliviji, na primer, pionirsko istraživanje ekonomistkinje i sociološkinje Grasijsle Toro analizira ekspanziju mikrokredita posebno osmišljenih za žene, nazvanih „solidarnim

²⁸ Vidi Graciela Toro, *La pobreza: Un gran negocio* (La Paz: Mujeres Creando, 2010), and Silvia Federici, “From Commoning to Debt: Financialization, Microcredit, and the Changing Architecture of Capital Accumulation,” *South Atlantic Quarterly* 113:2 (2014), 231–44.

kreditom”, na pogonu moćnog društvenog dužničkog pokreta iz 2001.²⁹ Kako bolivijska feministička aktivistkinja Maria Galindo naglašava u svom prologu knjige G. Toro, banka eksploatiše ženske društvene mreže, uključujući njihove odnose prijateljstava i porodice, kako bi ih pretvorila u garante za dug. Brazilska sociološkinja Nina Madsen³⁰, preispitujući diskurs stvaranja „nove srednje klase” tokom progresivnih vlada u Brazilu, tvrdi da je povećan pristup konzumiranju značajnom delu stanovništva održan kroz masovno zaduženje domaćinstava i hipereskploataciju neplaćenog rada žena.³¹

Znamo i za „moralnu” konstrukciju odgovornosti dužničke figure i procenu rizika koja je vezana za nju. Ove klasifikacije moraju se analizirati u odnosu na način na koji se određena svojstva – fleksibilnost, mogućnost prilagođavanja na diskontinuitet, stvaranje odnosa od poverenja – smatraju femininim po prirodi i povezuju sa određenim finansijskim treningom, kapacitetom da se upravlja višestrukim tokovima novca i oblicima duga. U kontekstu mera štednje i restrikcija konzumiranja, ovi zadaci postaju još jasniji.

Pojam finansijske eksploatacije omogućava nam da pratimo vezu između porasta u seksističkom nasilju i finansijalizacije narodnih ekonomija, otkrivajući intimnu vezu između duga i podređivanja – hoće se reći, između zaduženosti i nemogućnosti ekonomske autonomije.³² Takođe prikazuje kako dug postaje način bukvalnog zatvaranja i podređivanja žena i feminizovanih tela u nasilnim sredinama. U mnogim slučajevima, dug stvara prepreke begu. U drugim, umnožava se da bi se omogućio beg.

Melinda Kuper³³, u svojoj teorizaciji pojma porodične odgovornosti, razdvaja široko rasprostranjenu ideju da je neoliberalizam amoralan ili čak antinormativan režim, pokazujući naklonost između proizvodnje heteroseksualne porodice kao osnovne jedinice društvenog života i opredmećenja tradicionalne uloge žene u toj

²⁹ Toro, *La pobreza: Un gran negocio*.

³⁰ Nina Madsen (Nina Madsen) je savremena brazilska sociološkinja i radnica u filantropiji (prim. prev.).

³¹ Nina Madsen, “Entre a dupla jornada e a discriminação contínua: Um olhar feminista sobre o discurso da ‘nova classe média,’” in *A “nova classe média” no Brasil como conceito e projeto político*, Dawid Danilo Bartelt, ed. (Rio de Janeiro: Fundação Heinrich Böll, 2013).

³² Vidi Gago and Mezzadra, “Extractive Operations of Capital”; Verónica Gago and Alexandre Roig, “Las finanzas y las cosas,” in *El imperio de las finanzas: Deuda y desigualdad*, Pablo I. Chena and Pedro M. Biscary, eds. (Buenos Aires: Miño y Dávila, 2019).

³³ Melinda Kuper (Melinda Cooper) je savremena australijska sociološkinja i politička teoretičarka, fokusirana na političku ekonomiju neoliberalizma, biopolitiku i istoriju kapitalizma (prim. prev.).

strukturi.³⁴ Ovo je ono zbog čega je imeprativ da žene preuzmu čak još više poslova za reprodukciju života kada se suočavaju sa privatizacijom javnih usluga. Usmerena društvena pomoć (kao omiljeni oblik neoliberalne državne intervencije) takođe ojačava hijerarhiju zasluga u odnosu na obaveze žena, spram njihovih uloga u patrijarhalnoj porodici: imanje dece, briga o njima, njihovo obrazovanje, njihovo vakcinisanje. Ovo prikazuje jasnu važnost onoga što sam istakla kao *politizaciju reprodukcije* koja čini da se ti poslovi prelivaju izvan zatvorenosti heteronormativnog modela porodice.

Prelivanje II: Konzumacija i finansijski sektor

Finansijski sektor bio je u mogućnosti da vešto i brzo otkrije vitalnost odozdo koja je utkana u narodne ekonomije; tu je ukorenjena njene ekstrakcija vrednosti, koja funkcioniše direktno nad radnom snagom kao živim radom. Ova dinamika se može smatrati „ekstraktivnom” pošto nema redovnu platu kao privilegovano posredništvo eksploatacije radne snage.³⁵ Ono što finansijski sektor eksploatiše u ovom načinu ekstrakcije vrednosti je volja da se radi u budućnosti koja se više ne meri u obliku plate. Kako je Marks ukazao u knjizi „Grundrisse”: „Ali sada, novac je sam po sebi već kapital; i, kao takav, polaže pravo na novi rad.”³⁶

Ako se ovde Marks referisao na komandu kapitala nad „budućim radom” kao na supstancu „razmene” između kapitala i rada, u trećem tomu „Kapitala” naglašava istu temporalnost – njen prošireni, umnoženi i ubrzani oblik – u svojoj analizi “kamatonosnog kapitala”, to jest, finansijskog kapitala. Podvlačeći njegove tendencije da akumulira „potraživanja ili tapije” na „buduću proizvodnju”, Marks nam omogućava da otkrijemo *proširenu reprodukciju kontrole nad radom koji će se tek desiti* (to jest, nad radom neophodnim za proizvodnju „budućeg bogatstva”) koja stoji iza finansijskih procesa.³⁷

Danas, ovaj zahtev za budućim radom prevodi se u obavezu da se prihvati bilo kakva vrsta rada, čak i bez garancije strabilnog ili sigurnog posla. Ova vrsta

³⁴ Melinda Cooper, *Family Values: Between Neoliberalism and the New Social Conservatism* (Cambridge, MA: MIT Press, 2017).

³⁵ Gago and Mezzadra, “Extractive Operations of Capital”; Gago and Roig, “Las finanzas y las cosas.”

³⁶ Vidi kako Negri čita *Grundrisse* u *Marx beyond Marx* (New York: Autonomedia, 1991).

³⁷ Karl Marx, *Capital*, vol. 3 (London: Penguin, 1981), 599, 641.

obaveze da se radi bez obaveznog elementa redovne plate redefiniše obavezu prema budućnosti koju proizvodi dug. Stoga, desila se važna promena u načinu razumevanja duga; do sada, dužnički sistem za koji je horizont bila redovna plata jačao je obavezu i posvećenost poslu i sukcesivnim uslovima prekarizacije koje je on možda nametnuo. Sasvim je druga stvar zadužiti se dok nemate posao: to strukturiše drugačiji odnos između novca i budućnosti, pošto dug ograničava ljude da prihvate bilo kakve radne uslove, i čak da izmisle oblike rada koji brzo mogu da pruže prihod.

Potiskivanje posredovanja plate u ugovaranju duga naglašava kako aparat finansijskog zarobljavanja pušta korenje u vitalnoj sili, dajući vidljivost živom radu u njegovoj dimenziji čiste *potencie*. Ne želim da sugerišem linearni prelaz sa redovne plate na dug, jer postoji mnogostrukost situacija koje su i dalje vezane za redovnu platu zahvaljujući kojima je i dinamika zaduženosti izmenjena. Međutim, zaduženost ljudi koji nisu na redovnoj plati je prizma koja nam omogućava da vidimo kako dug uopšteno funkcioniše kao privilegovani aparat ekstrakcije vrednosti u savremenom kapitalizmu, naglašavajući njegova ključna svojstva.

Obaveza da se radi bilo koja vrsta posla koju dug nameće je ono što daje pogon raznolikosti i oportunističkom radu koje su narodne ekonomije prisvojile u svom preseku sa ilegalnim ekonomijama, na način koji je analogan tome kako finansijski sektor čita i zarobljava tu plebejsku energiju koja prevazilazi platu. Ovaj oblik obaveze je, zauzvrat, takođe kodifikovan dinamikom konzumacije koju dug ohrabruje. Stoga, finansijski sektor direktno ekstrahuje vrednost iz konzumacije, što je ideja koju ću dalje razviti kasnije.

Zato je toliko važno da se prodube istraživanja koncepta *proširenog ekstraktivizma* (kao što sam počela da radim u Poglavlju 3). Ovaj uslov primorava nas da ne razvezujemo ekstraktivno pitanje od pitanja rekonfiguracije rada, u svim njegovim savremenim preobražajima i mutacijama (što je takođe jedno od metodoloških učenja iz antikolonijalne arhive). Kao što sam objasnila ranije, u narodnim ekonomijama, ekstrakcija se iznosi preko radne snage čiji horizont nije striktna uključenost preko redovne plate, i u tom smislu, ona povezuje dva pojma koji se često razdvajaju: *ekstrakciju i eksploataciju*. Naglašavanjem artikulacije između finansijskog sektora i narodnih ekonomija, između duga i konzumacije, i njihovih

veza sa državnim subvencijama, crtamo mapu koja povezuje eksploataciju radničke klase koja više nije isključivo na redovnoj plati sa ekstraktivnim načinom koji više nije primenjen na takozvane prirodne resurse. Tokom procesa, ova mapa redefiniše sam pojam „teritorije”, kao i „granice” vrednovanja. Štaviše, upravo je feminističko čitanje ovih dinamika sposobno da učini vidljivom vrstu rata koju kapital pokreće protiv određenih tela-teritorija.

Kolonijalni patrijarhat finansijskog sektora

Hajde da se vratimo na tezu sa početka ove knjige: da štrajk, kao feministički alat, iznosi radikalnu kritiku neoliberalizma. Štrajk gradi takvu kritiku zato što je konkretno i snažno odbijanje mnogostrukih vrsta razvlašćivanja i novih oblika eksploatacije kojim kapitalizam iskorišćava naše živote. I zato što otvara razgovor o pružanju nege, zajedničkim resursima i infrastrukturi za svakodnevnu reprodukciju. Masovni feministički pokret je odgovor na filantropske i paternalističke načine na koje su država i kapital odgovorili na prekarnost, namećući konzervativne i reakcionarne oblike podređivanja podstaknutim strahom. Kao što sam rekla ranije, alat štrajka uspeo je da poveže brutalnost nasilja nad ženama, lezbejkama, *travesti* i trans osobama sa oblicima eksploatacije i represije koje to nasilje pretvaraju u široko rasprostranjen simptom šire lepeze kapitalističkih, kolonijalnih i patrijarhalnih vrsta nasilja. Ova poveznica daje materijalističko svojstvo kritici nasilja. I ta poveznica je takođe ono što otvara perspektivu koja daje konkretan oblik antikapitalizmu i antikolonijalizmu ovog pokreta.

U ovom poglavlju sam pokazala šta se podrazumeva pod destrukuiranjem patrijarhata plate i sugerisala da postoji pokušaj da se on rekonstruiše kroz kolonijalni patrijarhat finansijskog sektora. Ovo vodi do pokušaja da se komanda zameni finansijskom artikulacijom koja ekstraktuje vrednost iz dvosmislenosti između proizvodnje i reprodukcije, koja se javila upravo kao rezultat tekućih borbi. To jest, borbe su stekle svoju „vidljivost” silom, upravo prikazujući „centralno” svojstvo društvene reprodukcije kao strateški uskraćene i eksploatisane dimenzije akumulacije kapitala. Ovo izmeštanje bilo je fundamentalno za ponovno promišljanje prostornosti reprodukcije veze između kapitala i rada i, posebno, podele između

privatnog-kućnog i javnog-plaćenog. U Latinskoj Americi, ove borbe oko društvene reprodukcije igrale su ključnu ulogu u sukcesivnim krizama tokom protekle dve decenije, što je takođe otkrilo neoliberalne perspektive o multikulturalizmu i rodnoj tehnokratiji kao pokušajima da se „metaboliše” razlika. Ova *politizacija* društvene reprodukcije kroz krizu je stoga fundamentalna za proširivanje perspektive društvene reprodukcije na analizu svih oblika koje proizvodnja zauzima danas. Moram da insistiram na ovome: feministička ekonomija ne može biti zarobljena u sferi reprodukcije (kao kontrapunktu proizvodnje), već je takva perspektiva neophodna za promišljanje društvenih odnosa kao celine i njihovih bitaka na granicama kapitalističkog vrednovanja.

Danas, feministička borba – ili, drugim rečima, pitanje razlike – rekonfiguriše pitanje klase. To više nije pitanje kvaliteta, ili dodatak koji ostaje relativno spoljašnji u odnosu na analizu ili se dodaje kao sekundarna varijabla. Umesto toga, susrećemo se sa raznolikom kolektivnom imaginacijom onoga što se naziva poslom, i onim šta znači graditi deljene oblike kolektivne akcije koja je sposobna da smesti mnogostrukost koju klasa danas izražava kao antagonizam.

U ovom smislu, finansijska eksploatacija, koju sam analizirala kao konkretan aparat ekstrakcije vrednosti u feminizovanim narodnim ekonomijama (i koja se artikuliše sa drugim ekstraktivnim oblicima), otkriva način zarobljavanja društvene vitalnosti koji prevazilazi granice redovne plate i koji je snažno ukorenjen u reproduktivnim poslovima u širem smislu. Iznad svega, to je spor oko temporalnosti eksploatacije: finansijski sektor implicira poslušnost u budućnosti i, stoga, funkcioniše kao „nevidljivi” i homogenizujući „šef” za mnogostruke poslove moguće da proizvode vrednost. Ali to nije sve: u ovom modalitetu, finansijski sektor ima ključan odnos sa seksističkim nasiljem i upravljanjem krizom.

Danas, vidimo kako je finansijski sektor – koji je sleteo u narodne i nekada periferne teritorije – izgradio kapilarnu mrežu sposobnu, sa jedne strane, da pruži privatne, visokokamatne finansije za rešavanje problema svakodnevnog života uzrokovane merama štednje i inflacijom; i, sa druge strane, da gradi temporalnost poslušnosti budućnosti, namećući krivicu i individualizujući odgovornost za pljačku koja je ispraznila te teritorije od infrastrukture (od pristupa zdravstvenoj nezi do pristupa vodi, pa čak i hrani). Danas, uopšteni dug je taj koji plaća krizu. To čini tako

da svaka osoba pojedinačno mora da se suoči sa rastućim cenama usluga i mora da provodi svoje vreme radeći nikad duže radno vreme za nikad manje novca. Danas, sam čin življenja „proizvodi“ dug, i taj dug pada prvenstveno na žene i feminizovana tela.³⁸

Vidimo, zatim, da je dug način *upravljanja krizom*: ništa ne eksplodira, ali sve implodira. Implodira u okviru porodica, u domaćinstvima, na radnim mestima, u komšilucima; finansijska prinuda čini odnose krhkim i prekarnijim, jer su podređeni trajnom pritisku duga. Struktura masovne zaduženosti, koja se dešava preko deceniju, je to što nam daje naznaku oblika koji kriza zauzima danas: kao pojedinačna odgovornost, kao porast u takozvanom porodičnom nasilju, kao rastuća prekarizacija postojanja.

Dug, mogle bismo da kažemo, koristeći sliku filozofa Džordža Kafencisa³⁹, upravlja „strpljenjem“ radništva, domaćica, studenata i studentkinja, migranata i migrantkinja, i drugih.⁴⁰ Pitanje spram strpljenja je sledeće: Do koje tačke ljudi tolerišu uslove nasilja koji su potrebni kapitalu da bi se reprodukovao i vrednovao danas? Subjektivna dimenzija koja označava granice kapitala je ključni element masovne zaduženosti.

Danas, feministički pokret, više nego bilo koji drugi oblik leve politike, jeste taj koji pokreće spor upravo oko te „subjektivne“ dimenzije: o načinima neposlušnosti, prezira i odbijanja trenutnih oblika nasilja, koji su intimno povezani sa eksploatacijom i ekstrakcijom vrednosti. Kroz proces organizovanja za međunarodni feministički štrajk, gurale smo ovu tačku, koja je takođe i strateška: štrajk daje vidljivost i pravi poveznice između neprepoznatih dinamika rada, odbija hijerarhiju između proizvodnog i reproduktivnog, i gradi deljeni horizont borbe koji reformuliše same pojmove tela, sukoba i teritorije.

Kolonijalna dimenzija izražena je, u ovom smislu, kolonizacijom novih „teritorija“, koje su oblikovane na osnovu artikulacije duga i konzumacije, s obzirom da oba funkcionišu po premisi kolektivnog razvlašćivanja. Ali, ovde se „kolonijalno“ takođe odnosi, kroz ovo restrukturisanje patrijarhata, na način uvezivanja

³⁸ Cavallero and Gago, *Una lectura feminista de la deuda*.

³⁹ Džordž Kafencis (George Caffentzis) je savremeni američki filozof i marksista, suosnivač *Midnight Notes* kolektiva koji od kraja 1970-ih okuplja radikalnu levicu u SAD-u i objavljuje svoj levičarski žurnal (prim. prev.).

⁴⁰ George Caffentzis, *Los límites del capital: Deuda, moneda y lucha de clases* (Buenos Aires: Tinta Limón and Fundación Rosa Luxemburgo, 2018).

finansijskog sektora i novih oblika nasilja izvan mere koja muškarcima omogućava princip subjektivne stabilizacije zasnovane na njihovom često nasilnom posedovanju feminizovanih tela i tela-teritorija kroz transnacionalne korporacije. Stoga, možemo da razumemo organski i novi način na koji su nasilje i kapital uvezani danas. Kolonijalni element ovog patrijarhata finansija takođe je način ažuriranja podele između upravljača i upravljanih kroz nove koordinate, pri čemu se koordinate institucionalne demokratije čine nekako anahronim.

Organizacioni horizont štrajka dopunjava klasno zasnovanu, antikolonijalnu i masovnu dimenziju feminizma na kreativan i otporan način, jer ne pruža zatvorene alate spremne za upotrebu; pre se moraju osmisliti u samom organizacionom procesu. Istovremeno, štrajk nam omogućava da razumemo zašto se žene i feminizovana tela konstituišu kao ključan element kapitalističke eksploatacije, posebno u njenom momentu finansijske hegemonije.

Ekskurs: Osvajanje polja konzumacije

Formula marksističkog geografa Dejvida Harvija⁴¹ za „akumulaciju kroz razvlašćivanje” široko se koristi u raspravi o ekstraktivizmu, naročito u Južnoj Americi. Razmišljanja Roze Luksemburg o imperijalizmu i ekspanzivnoj dinamici kapitalizma fundamentalna su referenca za Harvija. Zapravo, u svom naglašavanju potrebe za mnogostrukim „spoljašnjostima” koje omogućavaju tu dinamiku, Luksemburg je, među klasičnim marksistkinjama i marksistima, teoretičarka koja najviše može doprineti našem razumevanju problema ekstraktivizma. Kada se njen pojam spoljašnjeg odvoji od svoje isključivo geografsko-teritorijalne konotacije, postaje produktivan za razmišljanje o ovom trenutku.

Teorija Luksemburg o imperijalizmu omogućava nam da karakterišemo dinamiku akumulacije na globalnom nivou i, posebno, signalizira neke od poenti koje želimo da iznesemo o savremenim „ekstraktivnim operacijama” kapitala.⁴² Imperijalističko pitanje – kako tvrdi antropolog Kaušik Sunder Ražan⁴³ – omogućava

⁴¹ Dejvid Harvi (David Harvey) je savremeni britansko-severnoamerički akademik fokusiran na marksističku analizu urbane geografije i glasnogovornik ideje prava na grad (prim. prev.).

⁴² Sandro Mezzadra and Brett Neilson, *The Politics of Operations* (Durham, NC: Duke University Press, 2019).

⁴³ Kaušik Sunder Ražan (Kaushik Sunder Rajan) je savremeni akademik, istraživač fokusiran na preseke medicinske antropologije, društveno-tehnoloških nauka i postkolonijalnih studija (prim. prev.).

reteritorijalizaciju teorije vrednosti.⁴⁴ Iz ove perspektive, fundamentalno je imati *zajedničku* analizu sastava tržišta rada (ili oblika eksploatacije), ekstrakcije „sirovih materijala” (i rasprave o njihovom sadržaju), i finansijalizacije (u smislu apstraktnih i konkretnih operacija). Ovaj krajnji element (o kome je Lenjin takođe raspravljao u kontekstu imperijalizma) izražava produženje logike akumulacije kapitala u kojoj je zamršena njena inherentna kontradikcija (da se vratimo na Luksemburg): prostorna i vremenska rupa između proizvodnje viška vrednosti i njegova konverzija u kapital. Ali ovo implicira prethodno pitanje: vezu kapitala sa svojim „spoljašnjostima”.

Ova zajednička analiza tržišta rada, sirovih materijala i finansijskog sektora pruža nam delotvornu perspektivu za razmišljanje o različitim oblicima ekstrakcije koji danas iznova mapiraju svoje prošireno značenje. Međutim, predlažem da se vratimo problemu konzumacije u radu Roze Luksemburg, jer on igra fundamentalnu i široko neprepoznatu ulogu u raspravi. Konzumacija daje pogon društvenoj intenzifikaciji ekstraktivizma, što postaje fundamentalni vektor njegovog efikasnog *širenja*. Drugim rečima, finansijski sektor ekstrahuje vrednost pojačavajući dužničku konzumaciju što sužava određene uslove eksploatacije. Stoga, konzumacija postaje strateško bojno polje, jer tu finansijski sektor „oporavlja” monetarne tokove za ostvarivanje dobara, i zato što tu obaveza „budućnosti” postaje „sadašnjost”. Brza rekonstrukcija teorije Roze Luksemburg, fokusirana na njeno razumevanje konzumacije kao polja „ostvarivanja” viška vrednosti, omogućiće nam da dalje istražimo ovaj problem.

U svojoj knjizi „Akumulacija kapitala” iz 1913. godine, koja objašnjava Marksov idealni teorijski okvir za proizvodnju i ostvarivanje viška vrednosti između figura „kapitalista” i „radništva”, Luksemburg postavlja proširenje tih figura na neformalan način, otvarajući ih ka pluralizaciji koja se, čini se, pokazuje kao inherentna konzumaciji. „Odlučujuća činjenica je što se višak vrednosti ne može ostvariti prodajom bilo radništvu ili kapitalistima, već samo ako se prodaje društvenim organizacijama ili slojevima čiji sopstveni načini proizvodnje nisu kapitalistički.”⁴⁵ Ona daje primer engleske pamučne tekstilne industrije, koja je dve trećine devetnaestog veka snabdevala Indiju, Ameriku i Afriku, pored snabdevanja

⁴⁴ Kaushik Sunder Rajan, *Pharmocracy: Value, Politics, and Knowledge in Global Biomedicine* (Durham, NC: Duke University Press, 2017).

⁴⁵ Rosa Luxemburg, *The Accumulation of Capital*, Agnes Schwarzschild, trans. (New York: Routledge, 1951 [1913]), 332.

seljaštva i evropske sitne buržoazije. Zaključuje: „Ogromno proširenje engleske pamučne industrije stoga je zasnovano na konzumaciji nekapitalističkih slojeva i zemalja.”

Sama elastičnost proizvodnog procesa uključuje imanentnu, ranije ukazanu kontradikciju. „Revolucionarni” efekat kapitala funkcioniše u tim izmeštanjima, mogućan da brzo rešava diskontinuitet društvenog procesa akumulacije. Toj „magičnoj veštini” kapitala Luksemburg dodaje neophodnost nekapitalističkog: „Samo na prekapitalističkom tlu primitivnijih društvenih uslova on može da razvije izdignutost neophodnu za postizanje takvih čudesa.”⁴⁶ Nasilje tog prisvajanja od strane evropskog kapitala zahteva komplementarnu političku moć koja se identifikuje samo u neevropskim uslovima: to jest, moć praktikovanu u američkim, azijskim i afričkim „kolonijama”. Ovde Luksemburg navodi eksploataciju domorodačkih naroda od strane Peruanske amazonske kompanije, koja je snabdevala London amazonskom gumom, da bi prikazala kako kapital uspeva da proizvede situaciju koja se graniči sa ropstvom. „Međunarodna trgovina” kao „primarna potreba za istorijsko postojanje kapitalizma” onda se javlja kao „razmena između kapitalističkih i nekapitalističkih načina proizvodnje.”⁴⁷ Ali šta se javlja kada se proces akumulacije razmatra iz gledišta varijabilnog kapitala – to jest, iz perspektive živog rada (umesto samo iz perspektive viška i fiksnog kapitala)?

„Prirodna” i „društvena” ograničenja za porast eksploatacije nad radnom snagom, kaže Luksemburg, znače da bi akumulacija trebalo da poveća broj zaposlenog radništva. Marksov citat o tome kako je kapitalistička proizvodnja bila zabrinuta zbog „uspostavljanja radničke klase kao klase zavisne od plate” vodi do pitanja o „prirodnom razmnožavanju radničke klase”, koje ne prati ritmove i pokrete kapitala. Ali Luksemburg tvrdi da „formiranje industrijske rezervne armije” ne može da se osloni na to da razreši problem proširene akumulacije: „Rad za ovu armiju regrutovan je iz društvenih rezervoara izvan prevlasti kapitala – izvlači se iz plate proletarijata samo ako iskrsne potreba. Samo postojanje nekapitalističkih grupa i zemalja može da garantuje takvu zalihu dodatne radne snage za kapitalističku proizvodnju.”

Luksemburg dodaje rasno pitanje u izvore sastava industrijske rezervne

⁴⁶ Ibid., 339.

⁴⁷ Ibid., 342.

armije koju je Marks precizirao, dok nam analiza poput rada Paola Virna⁴⁸ omogućava da razmišljamo u okvirima toga kako se ona proširuje u savremenom trenutku kao uslov koji je virtuelan i transverzalan za sve radništvo.⁴⁹ Kapitalu je potreban pristup „svim teritorijama i klimama... niti on može funkcionisati samo sa radništvom koje nudi bela rasa“; „On mora da bude u mogućnosti da mobilise svetsku radnu snagu bez ograničenja kako bi iskoristio sve proizvodne snage planete – do granica koje nameće sistem proizvodnje viška vrednosti“.⁵⁰ Poenta je da nebelo radništvo „mora prvo biti ‘oslobođeno’ da bi se uključilo u aktivnu armiju kapitala. ” Regrutacija, iz ovog gledišta, prati *oslobađajuću* orijentaciju koja se pripisuje proletarijatu, razumevanu kao „oslobađajući” subjekt (Luksemburg navodi južnoafričke rudnike kao primer). „Problem rada u kolonijama” stoga je mešavina radnih situacija, od rada za redovnu platu do drugih, manje „čistih” načina ugovaranja. Međutim, zanima nas kako Luksemburg ističe „savremeno postojanje” nekapitalističkih elemenata u kapitalizmu kao ključnih elemenata za njegovo širenje. Ovo je početna tačka za reevaluaciju problema unutrašnjeg i spoljnog tržišta, za koje ona naglašava da nisu samo koncepti političke geografije već primarno društvene ekonomije. Pretvaranje viška vrednosti u kapital, viđeno na ovoj mapi globalne zavisnosti, istovremeno se otkriva kao „nikad hitnije i prekarnije”.⁵¹

Ali hajde da odemo korak dalje. Kapital može da koristi silu, kaže Luksemburg, da prisvoji sredstva proizvodnje i da takođe prisili radništvo da postane objekt kapitalističke eksploatacije. Ono što ne može da uradi nasiljem je da ih primora da „kupuju njegova dobra”: to jest, ne može ih prisiliti da „ostvare njegov višak vrednosti”.⁵² Drugim rečima, ne može ih primorati da postanu konzumenti.

Postoji fundamentalna artikulacija između međunarodnih kredita, infrastrukture i plasmana robe. Luksemburg ovo detaljno analizira u nekoliko odlomaka: u svojim diskusijama o borbi protiv „stvaranja prirodne ekonomije”, i posebno o razvlašćivanju zemljišta da bi se stavila tačka na samodovoljnost seoskih ekonomija, povezujući ovo sa problemom duga, poput hipotekarnih dugova farmera

⁴⁸ Paolo Virno (Paolo Virno) je savremeni italijanski filozof, semiolog i marksista, 1979. uhapšen i osuđen zbog učešća u Crvenim brigadama, militantnoj marksističko-lenjinističkoj grupi (prim. prev.).

⁴⁹ Paolo Virno, *A Grammar of the Multitude: For an Analysis of Contemporary Forms of Life* (Los Angeles: Semiotext(e), 2003).

⁵⁰ Luxemburg, *Accumulation of Capital*, 343.

⁵¹ Ibid., 347.

⁵² Ibid., 366.

u SAD-u, kao što raspravljam u Poglavlju 2.

Dug je aparat koji u fokus postavlja problem vremenskog i prostornog jaza između realizacije i kapitalizacije viška vrednosti; i, kao što sledi, potrebe za *kolonijalnim* širenjem. Luksemburg posvećuje nekoliko amblemskih pasusa o ovoj operaciji duga u vezi između Engleske i Republike Argentine, gde su pozajmice, engleski izvoz proizvedene robe, i izgradnja železnica dostigli astronomske cifre u svega deceniju i po. Južnoameričke države, južne afričke kolonije i druge „egzotične zemlje” (Turska i Grčka, na primer) privlačile su slične tokove kapitala, u ciklusima naglašenim bankrotima koji su kasnije obnovljeni: „Ostvaren višak vrednosti, koji ne može biti kapitalizovan i koji leži dokon u Engleskoj ili Nemačkoj, investira se u izgradnju železnica, vodosnabdevanje itd. u Argentini, Australiji, u Koloniji Kejp ili Mesopotamiji.”⁵³ Njegov kapacitet za (vremensko i prostorno) izmeštanje, spram toga gde i kada se može kapitalizovati višak vrednosti, omogućio je akumulaciji da funkcioniše kao mašina za apstrakciju, iako je ona zavisila od konkretnih okolnosti koje je iznova pokušavala da homogenizuje: „Britanski kapital koji nalazi tržište u izgradnji argentinskih železnica lako je u prošlosti mogao biti ostvaren u Kini u obliku indijskog opijuma.”⁵⁴

U inostranstvu, međutim, „nova potražnja” je morala biti napravljena da bi se pojavila, inače bi bila „nasilno stvorena”: ono što se pomerilo, kaže Luksemburg, bilo je „uživanje” proizvoda. Ali kako su uslovi proizveli pojavu ovog *uživanja*? „Novi konzumenti moraju zbilja razumeti proizvode”, kaže ona, „platiti za njihovu upotrebu, a za to im treba novac.”⁵⁵ Danas, omasovljenje zaduženja kruniše proizvodnju tog uživanja. Ovo uživanje je prevod želje koja proizvodi *spoljašnjost*. Naravno, to nije strogo bukvalna ili teritorijalna spoljašnjost.

Ono što izdaleka najavljuje krizu, po tvrdnji Luksemburg, jeste katastrofičan momenat: kraj prisvajanja nekapitalističkog sveta kroz imperijalističko širenje. U trenutnom trajnom izmeštanju tih granica (i konstantnom upravljanju krizom) postoji nešto ispod površine što bi trebalo da vidimo: stvaranje nekapitalističkih svetova (prostori-vremena želje), ka kome kapital juri sa sve većom alavošću, brzinom i intenzitetom. Istovremeno, moramo detektovati i koje vrste ekstraktivnih operacija

⁵³ Ibid., 407.

⁵⁴ Ibid., 408.

⁵⁵ Ibid., 407.

ponovo pokreću *imperijalno* pitanje, koje sada ide dalje od nacionalnih granica.

Na ovaj način želim da naglasim ne samo aksiomatsku dinamiku kapitala – kako je zovu Delez i Gatari – koja je uvek sposobna da uključi nove segmente i prikaže prividno mnogoobličje i beskrajan nagon za nadogradnjom, već i trenutak *pre* toga. Drugim rečima, proizvodnju tih svetova gde kolektivna želja proizvodi spoljašnjost, preko koje se granice vrednovanja šire kroz konzumaciju i dug, na način koji povezuje nove modalitete eksploatacije i ekstrakciju vrednosti.

Ako Marks, kao što sam već komentarisala, kaže da mašinerija širi ljudski materijal eksploatacije tako da uključuje dečji i ženski rad, možemo razmišljati o proširenom konceptu ekstraktivizma kao ekspanzije ljudskog i neljudskog materijala upravo kroz dinamiku finansijskog sektora. Možemo projektovati Marksovu metodološku premisu da su mašine došle u upotrebu zbog ograničenja nametnutih radom: ovaj trenutak akumulacije, definisan takozvanom finansijskom hegemonijom, takođe je rezultat ograničenja nametnutih radom. Ograničenja i ekspanzija stoga označavaju dinamiku koja nije simetrična već naglašena sukobom. Čitanje „spoljašnjosti” postaje način detektovanja toga kako oblici otpora (u svojoj istorijskoj razlici) proizvode to ograničenje preko kog kapital kasnije traži da se proširi. To je nečista „spoljašnjost”, u kojoj sukob koji je čini zauzima raspršene i mnogostruke oblike. Različiti finansijski aparati danas (od potrošačkih kredita do njihovih izvedenica, od hipoteka do budućih obveznica) transverzalizuju zarobljavanje preko različitih sektora i aktivnosti, tražeći da direktno pokore *buduću* vrednost, nasuprot radu obavljenom u prošlosti. Razlika između ovog iznajmljivanja ekstrakcije i plate jeste ta vremenska razlika, kao i radikalna promena u meri eksploatacije.

Konzumacija se takođe mora razumeti po ovim linijama: Najpre, zato što postoji radikalizacija njene uloge u ovom trenutku kapitalizma. Zatim, jer, kako tvrdi Federiči, postoji aspekt konzumacije koji se iznosi dalje od ograničenja plate, koji se računa u odbijanje štednje, nasuprot pukoj pasivnoj finansijskoj manipulaciji.⁵⁶

Narodne ekonomije su prostori za razrađivanje i osporavanje ovih spoljašnjosti, instanci gde se ekstraktivizam širi na više sukobljavajuć način. Identifikovanje narodnih ekonomija sa proleterskim mikroekonomijama naglašava činjenicu da tu postoji spor oko društvene saradnje. I to preispituje ideju, koja je

⁵⁶ Silvia Federici, *Revolution at Point Zero: Housework, Reproduction, and Feminist Struggle* (Oakland: PM Press, 2012).

toliko česta u Južnoj Americi (i na Globalnom jugu uopšteno), koja priziva fantazmagoriju lumpenproleterijata: one klase koja ne uspeva da spoji osobine koje bi je klasifikovale kao proletarijat. Ova ideja, međutim, dobro klikće sa „naturalizacijom” bogastva u regionu, koji se često identifikuje kao kontinent prirodnih resursa i sirovih materijala. Iz tih proleterskih mikroekonomija mogla bi se razviti analiza onoga što Nensi Frejzer naziva „borbom sa granicama”, kroz koje kapital stalno traži ekstrakciju vrednosti iz onoga što ona naziva „neformalnim sivim zonama”.⁵⁷ Frejzer naglašava poveznicu između masovne poluproletarizacije i neoliberalizma kao strategije akumulacije koja se organizuje na osnovu proterivanja miliona ljudi iz formalne ekonomije u te rasprešene zone neformalnosti.

Ipak je važno da napravimo vezu između dva elementa koji se čine kao razdvojeni u njenoj tvrdnji: za Frejzer, razvlašćivanje postaje „nezvanični” mehanizam akumulacije, dok se čini da eksploatacija ostaje „zvanični mehanizam”. Umesto toga, *eksploatacija i razvlašćivanje moraju se razumeti simultano*, što pokušavam da uradim i sa kategorijom proširenog ekstraktivizma. Ovo naglašava važnost njihove međupovezanosti pod ekstraktivnom logikom kao oblikom vrednovanja.

Saskia Sassen⁵⁸ tvrdi da ekstraktivni kapitalizam otelovljuje novu geografiju globalne moći, sastavljene od „graničnih prostora” u kojima se proizvode dinamike koje vode do donošenja odluka koje funkcionišu na transnacionalnim koliko i na nacionalnim i lokalnim nivoima, otkrivajući njihovu međuzavisnost. Prema Sassen, nova međunarodna podela rada je na kocki u tom rasklapanju nacionalnog suvereniteta preko globalno definisanih pravila. Ona objašnjava sledeće:

Postaje jasno da državni suverenitet artikuliše i svoje i spoljne uslove i norme. Suverenitet preostaje kao sistematsko vlasništvo, ali njegovo institucionalno umetanje i njegov kapacitet da legitimiše i apsorbuje svu moć legitimizacije, da bude izvor zakona, postali su nestabilni. Politika savremenih suvereniteta mnogo je složenija od pojmova koje može obuhvatiti teritorijalna isključivost.⁵⁹

Prošireni ekstraktivizam se stoga odnosi na modalitet koji funkcioniše širom različitih

⁵⁷ Fraser, “Behind Marx’s ‘Hidden Abode.’”

⁵⁸ Saskia Sassen (Saskia Sassen) je savremena holandsko-svernoamerička sociološkinja posebno fokusirana na globalizaciju i međunarodne migracije (prim. prev.).

⁵⁹ Saskia Sassen, *Territory, Authority, Rights: From Medieval to Global Assemblages* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2006), 415.

„teritorija” (virtuelnih, genetskih, prirodnih, društvenih, urbanih, ruralnih, proizvodnih i konzumentskih), a finansijski sektor koncentriše svoje operacije na toj heterogenosti, redefinišući sam pojam teritorije kao suverene jedinice. Ali u ovom smislu finansijski sektor je pokrenuo pitanje svoje „komandne” funkcije: to jest, svog kapaciteta da centralizuje i homogenizuje različite dinamike vrednovanja.

Pitanje političkog oblika ekstraktivizma, kao što sam ga ovde razvila, ostavlja otvorenim pitanja o njegovom specifičnom obilku suvereniteta i kako se on ukorenjuje na određenim teritorijama, o reformulaciji uloge države i, još više, o tome kako razmišljati o vezi između ekstraktivizma i nasilja. Feministička analiza omogućava nam da razumemo istovremenost tih ravni društvenog sukoba danas, i to u dva vrlo precizna smisla: naime, kako ekstraktivizam funkcioniše i *nad* telima-teritorijama i *protiv* njih.

Poglavlje 5

Skupština kao situirani aparat kolektivne inteligencije

Skupština je funkcionisala kao specifično mesto formulacije štrajka, iznova i iznova. Ona je kuhinja u kojoj se sprema štrajk. To je prva teza ovog poglavlja: da su skupštine izgrađene kao *situirani aparat kolektivne inteligencije*. To su prostori za ukorenjivanje i projektovanje, gde doživljavamo *potenciju za zajedničko razmišljanje*, razradu neke ideje (slogana, pitanje, poziva itd.), koja ne prethodi situaciji same skupštine. Čak iako su skupštine održane mnogo puta, situirana evaluacija svakog preseka događaja stvara stanje *novosti*. Takva evaluacija podrazumeva da se upravo *tamo* percipiraju njena snaga, njeno funkcionisanje, njen moguć razvoj.

Iskustvo zajedničkog razmišljanja oseća se u telu kao *potencia* ideje. Ono uvodi fundamentalnu osobinu skupštinske inteligencije: razvoj *pragmatizma*. Uvezuje različite elemente, evaluira taktike, stvara strategiju. Upisano je u istoriju prošlih borbi istovremeno kada je doživljeno, insistiram na ovome, kao *novina*. Ovaj način kolektivne inteligencije, dodatno, uvezuje *vreme između* jednog događaja na ulici i sledećeg; stavlja ih u stanje kontinuiteta i iskorišćava diskontinuitete; prepoznaje hitnost; i, istovremeno, provocira nezamislivo.

Ovo vodi do druge teze: da skupštine proizvode štrajk *u vremenu, kao politički proces*, ne kao izolovan događaj u kalendaru. Skupština je instanca koja se ažurira. Neophodno je to činiti svaki put kada se stvori roj, mnogostrukost feminističkih borbi koje se šire, nalazeći jedna drugu i pripovedajući sopstvena iskustva. Zato je skupština *aparat za temporalizaciju procesa*: ponavljanje koje svakog puta proizvodi razliku.

Skupština je *istovremeno* situacija i proces.

Skupština proizvodi konkretnu situaciju: prostor-vreme moguće da proizvede suverenitet nad onim što se kolektivno odlučuje. Skupština proizvodi proces: daje

kontinuitet, uvezuje te trenutke, kao marker toka koji akumulira snagu. Skupština je mesto gde se mešaju razlike, u smislu iskustava, očekivanja i jezika. Čineći to, ona stvara zajednički prostor susreta, rasprave, nesporazuma, nesklada proisteklog iz tela, gestova, šema. Stoga, obe teze se međusobno jačaju. Skupština proizvodi inteligenciju, jer je kolektivna i situirana i, na ovaj način, *izumljuje* istorijsko vreme, *otvara* ga pod pitanjem koje udomljava: Šta da radimo?

Skupština ima tri specifične *potencie*: (1) sposobnost da proceni situaciju, (2) strateški kapacitet za donošenje političkih odluka i (3) veštinu da te odluke prevede u praksu, da ih materijalizuje.

Na tragu skupštine za prvi nacionalni štrajk žena u oktobru 2016. godine, na pripremnim skupštinama za feministički štrajk 2017-18. u Buenos Airesu utrostručila se posećenost. Dešavale su se u skladištu Udruženja zajedničkih osećanja (*Asociación Mutual Sentimiento*), u prostoru gde sećanje još odjekuje važnošću njegove uloge kao jednog od najvećih čvorišta klubova za trampu tokom krize 2001, i jedne od prvih eksperimentalnih laboratorija za generičke lekove.¹ Isto se dogodilo na stotinama skupština koje su se umnožavale širom zemlje: u narodnim kuhinjama, u sirotinjskim četvrtima, na radnim mestima, u školama, u sindikatima, na trgovima. Ponovo se dogodilo na skupštini u decembru 2018, na kojoj smo osudile gnusnu presudu koja je pokušala da oslobodi krivice muškarce odgovorne za femicid Lusije Perez. Takođe se desilo na skupštinama koje su se dešavale na radnim mestima, a koje su bile usmerene protiv otpuštanja i dešavale su se tokom cele godine, između štrajkova, kao i na skupštinama koje su se sazivale povodom drugih sukoba. Vratiću se na ovu praksu *situirane skupštine* kasnije u poglavlju.

Potom se javlja treća teza: da skupštine funkcionišu poput kuhinje, jer je to *mesto razrade feminističke dijagnoze krize*. Ta dijagnoza pretvara štrajk u praktičnu formulu i efikasno mapiranje radnih i životnih uslova danas, iz gledišta koje smo zajedno uvezale kroz borbe žena, lezbejki, *travesti* i trans osoba. Stoga, čitav niz sukoba koji redefinišu sam rad povezani su i projektovani na svakoj skupštini.

Snaga skupštine, zatim, dolazi iz njenog kapaciteta da funkcioniše kao rezonatorska tabla za sukobljivost koja nastavlja da raste pred sistematskom

¹ Za više o klubovima za trampu, kojih je u Argentini na vrhuncu njene ekonomske krize bilo na stotine, vidi *Colectivo Situaciones, 19 and 20: Notes for a New Social Protagonism*, Nate Holdren and Sebastián Touza, trans. (New York: Minor Compositions, 2012).

politikom štednje i otpuštanja. Ali u tom smislu, ona se širi, zasnovana na feminističkoj dijagnozi toga šta se podrazumeva pod „radom“: govorimo o dinamici koja uključuje migrantski rad, plaćeni i neplaćeni rad, društvene subvencije i plate, rad na ugovoru i prekarni rad, privremene tezge i kućni rad. Ova dinamika proširuje se na sve trenutne načine eksploatacije rada, koji, kada se sagledaju u svojoj heterogenosti i složenosti, mogu da se čitaju u vezi sa različitošću savremenih oblika nasilja. Stoga, takođe proširuje šta se razume pod „sukobom“.

Kako Kati Viks² tvrdi u svom marksističko-feminističkom učenju, ako se tokom 1970-ih feminističko čitanje rada fokusiralo na reproduktivne poslove, danas ova arhiva služi kao način da se u širem smislu razmišlja o *generalnoj feminizaciji rada*.³ Takođe nam pruža tragove za stvaranje radikalnog imaginarnog odbijanja njene podređenosti. Današnja feministička perspektiva koja se javlja iz razumevanja neplaćenog, loše plaćenog, neprepoznatog i hipereksploatisanog rada pospešuje rast najmoćnijih tragova za razumevanje sveta rada uopšteno. Stoga, feministička perspektiva uspeva da naslika *celokupnost oblika eksploatacije* na osnovu svoje partikularnosti: zna kako da ih poveže, kako se generiše razlika eksploatacije, i kako vrednost proizvode političke hijerarhije koje organizuju svet rada za redovnu platu i bez nje. U ovom smislu, kako tvrdim, ona proširuje pojam klase.

Dalje, feministička perspektiva je u stanju da proizvede uopšteno razumevanje jer je, zbog svoje istorijski *delimične* pozicije obezvređenog subjekta, mogućna da sagleda kako je sama ideja „normalnog“ rada implodirala. Naravno, takav „normalan rad“, koji se predstavlja kao hegemonijska slika plaćenog, muškog, formalnog posla, i dalje opstaje kao imaginarno, i čak i kao ideal. Ali, kako je postalo sve ređe, to imaginarno može da funkcioniše na reakcionaran način: oni koji imaju tu vrstu posla ograničeni su na to da vide sebe kao privilegovane, kao da su u opasnosti i u potrebi da se brane protiv plime prekarnog, migrantskog i neformalnog radništva. Dosta trenutne sindikalne politike takođe je primorano da se ponaša kao da „brani privilegovane“ i, stoga, da deluje u reakcionarnom ključu spram situacije krize uopšteno i posebno spram umnožavanja rada.

Naprotiv, *potencia trenutne feminističke dijagnoze* mape rada leži u njenom

² Kati Viks (Kathi Weeks) je savremena američka marksistička feministkinja i akademkinja, teoretičarka anti-rada, profesorka studija roda, seksualnosti i feminizma (prim. prev.).

³ Kathi Weeks, *The Problem with Work: Feminism, Marxism, Antiwork Politics, and Postwork Imaginaries* (Durham, NC: Duke University Press, 2011).

stvaranju nefašističkog čitanja kraja određene paradigme uključivanja – kakva je funkcionisala kroz sistem najamnog rada i razvijanja drugih slika onoga što nazivamo radom, među drugim formulama za prepoznavanje i kažnjavanje. Ovaj izazov neposredno ometa sindikate.

Feministička intersindikala

Zbog ovoga je učešće saborkinja iz sindikata na skupštinama toliko fundamentalno. Nije slučajnost da je u sred pripremnih skupština za štrajk u martu 2018. nastala Feministička intersindikala, do tada neviđena inicijativa žena predvodnica iz pet sindikalnih federacija u Argentini. Činovi poput ovog omogućili su, na primer, da najstarija federacija, Generalna konfederacija rada (CGT), osnovana 1930, upotrebi reč „feministički” u zvaničnom saopštenju, objavljujući svoju saglasnost sa merom štrajka za 8. mart 2018.

Snaga dinamike skupština i štrajka žena, lezbejki, *travesti* i trans osoba u Argentini leži u njihovom kapacitetu da prekinu, sazovu i daju energiju sindikatima. Ovo je neposredno uticalo na vidljivost mnogih predvodnica, u ustrojstvu nove vrste vođstva koje ih je izvelo iz stega njihovih uloga sekretarki rodnog ili društvenog razvoja u direktno suočavanje sa seksističkim hijerarhijama unutar sindikata i izvan njih. Ta vidljivost proizvedena je i na masovnim skupštinama, gde su sindikati stalno pozivani da sazovu štrajk, kao i u saopštenjima mnogih žena članica sindikata koje su iskoristile čitanje i diskurs roda da interpretiraju probleme unutar svojih sindikata, svoju ulogu u unutrašnjim strukturama i probleme rada uopšteno. Takođe je imala generacijski uticaj: izabrane su mnoge mlade predvodnice čije putanje kombinuju iskustva u ženskom pokretu i u sindikatima, koja su tek nedavno počela međusobno da se dopunjuju i više se ne doživljavaju kao razdvojena.

Pitanje sindikata preoblikovano je ovom redefinicijom granica „sveta rada” i uključivanjem problema reprodukcije u „računovodstvo” sindikata. Ali ovo se takođe dešava kroz izoštren pogled na diferencijalni uticaj koji mere štednje i prekarizacija imaju na žene, lezbejke, *travesti* i trans osobe. Istovremeno, snaga feminističkog pokreta negovala je politiku sindikata, posebno žena i seksualnih disidentkinja i disidenata koje ih čine, proširujući njenu agendu i njen rečnik, i dajući joj

neposlušnički podstrek za učestvovanje u feminističkom štrajku. U prkosu koji je pokazao feministički pokret pozivajući na štrajk, povrh sindikalnog monopola nad ovim alatom, mnoge žene u sindikatima pronašle su način da nametnu još jedan odnos snaga, i da iznova prisvoje štrajk u sindikalnom svetu, koji su istorijski organizovale patrijarhalne hijerarhije.

Transverzalnost feminističkog pokreta nalazi vrlo važno savezništvo u sindikalnoj komponenti, i u smislu mobilizacije i u smislu masovnosti i uticaja. Zauzvrat, snaga zajedničke akcije pretvara sindikalno „jedinstvo” u novo pitanje, jer prevazilazi definiciju toga ko je radnica ili radnik, kako je sada dostigla intersindikalno prepoznavanje radništva narodne ekonomije, kao i nesindikalizovanog radništva. Sindikalnim prepoznavanjem proizvodnje vrednosti reproduktivnog rada, rada u zajednici, komšiluku i prekarnog rada, granica sindikata prestaje da bude „ograda” koja ograničava rad na nešto što *isključivo* pripada formalnom radništvu, kako bi uračunalo prikrivanje drugih aktivnosti koje najamni rad i prekarizacija takođe eksploatišu. Slogan koji je nastao iz štrajka u sred Feminističke intersindikale – #SveŽeneSuRadnice – sintetizuje ovaj pokret.

Shodno tome, kada na skupštini pevamo „Radnice ujedinjene, ako ti se ne sviđa, odjebi!”, činimo dvostruki gest: s jedne strane, urođjavamo taj istorijski poklič.⁴ Stoga, uračunavamo jedinstvo koje ne mora biti zarobljeno u okvirima internih seksističkih hijerarhija. Sila pokreta unutar sindikata, zapravo, poriče realnost da je ovo jedinstvo podređenih radnica jedinstvo zarobljeno kroz prisilnu poslušnost. Sa druge strane, o proširenju pojma radništva – jer sve su žene radnice – to jedinstvo postaje sila transversalnosti: sastoji se od poslova i zadataka koji istorijski, od strane sindikata, nisu bili prepoznati kao rad.

Materijalizam skupštine

Skupštine su *nastanak* štrajka: njegov kotao, da se vratimo u veštičji milje. Žene koje su otpuštene – iz tranzitnog preduzeća, iz javnih institucija poput kovačnice novca i Nacionalnog instituta industrijske tehnologije, iz tekstilnih radionica, proizvodnje

⁴ „Radnici ujedinjeni, ako ti se ne sviđa, odjebi!” Ovaj poklič se uglavnom izražava maskulinom reči *trabajadores*, za koju se pretpostavlja da je rodno neutralna, ali je feministički pokret iznova prisvojio poklič da se specifično referiše na žene, radnice.

hrane, iz bolnica, iz grafičkih radionica, iz supermarketa – nalaze se u *transverzalnoj* povezanosti, opet, sa radnicama narodne ekonomije, sa nastavnicama u borbi, sa seksualnim radnicama i *travesti* osobama, sa poljoprivrednim proizvođači(ca)ma u krizi, sa domaćicama dovedenim do očaja kroz mere štednje koje su oslabljene svojim svakodnevnim naporima da uštede i rastegnu svoje budžete.

Želim da predložim četvrtu tezu vezanu za *materijalizam* skupštine: da je skupština *konkretno mesto gde se reči ne mogu razdvojiti od tela*. Gde podizanje glasa znači gest, disanje, znoj i osećaj da reči klize i zarobljavaju se u telima drugih. Nasuprot ideji da se štrajk organizuje samo virtuelno ili putem poziva na internetu ili društvenim mrežama, materijal skupštine, njeno tvrdoglavo ponavljanje na različitim nivoima, iznova pokazuje kako je mukotrpan rad tela uz telo, stalna neslaganja susreta uživo između različitih iskustava i konkretne i nesvodive disidencije. Način deljenja prostora, strpljivog slušanja intervencija, i, napokon, održavanja te tenzije koja tera na razmišljanje bez nužnog stvaranja konsenzusa, prikazuje da heterogenost nije samo pitanje diskursa ili priča.

Biti zajedno na skupštini, kao mukotrpan način bivanja jednih sa drugima, izmešta nas iz pasivnog ili ciničnog odnosa sa neumoljivom okrutnošću seksističkog nasilja dok teži da se ugradi u pejzaž svakodnevice. Takođe nas izmešta iz žrtvenog načina patnje usled ekonomskih mera prilagođavanja koje nam prekarizuju postojanje, kroz koje teže da nam živote učine skromnim i bednim, i zatvore nas u ograničeno polje roda koje kodifikuje patnju i reparacije. Jer to je ono što se potvrđuje procesom štrajka: naš kapacitet da se izmestimo iz viktimizacije i stanja stalnog žaljenja kome teže da nas podrede. Ono što se dešava na skupštini je strpljiva i teška razrada. Ali u tom naporu, revitalizuju se aktivnosti mnogih organizacija (sindikalnih, političkih, obrazovnih, komšijskih, komunitarnih, kulturnih i drugih). Skupštine proizvode nove slike kontramoci, narodnog suvereniteta koji odbija veru u državu kao monopol nad političkim, pobuna koje su obnovile dinamike donošenja odluka i autonomije, brige i reprodukcije, samoodbrane i kolektivnog znanja.

Ovo su povremeni i krhki trenuci, ali u meri u kojoj su uporni i sposobni da proizvedu nove oblike *otelotvorenja* i moći, možemo reći da *oni nisu samo momenat već pokret* – da pozajmimo karakterizaciju Pokreta za živote crnaca kada su kritičari

pokušali da ga ograniče na njegovo kratko trajanje i neblagovremeni način.⁵ Ove vrste *pokreta* su te koje prevode u praksu nešto o čemu se danas ne pita samo visokoumna filozofija: Šta znači delovati zajedno kada su uslovi za to uništeni?

Suverenitet skupštine

Želim da sintetišem gornji sadržaj u hipotezi da, na različitim mestima i različitim nivoima (u ovom smislu, skupština je vrlo fleksibilan, ali takođe konzistentan aparat), skupštine proizvode kolektivnu inteligenciju kroz *tri* čina: (1) imaginarijum zajedničke akcije, (2) procenu sile neophodnu da se ona sazove i (3) razvoj praktičnog kapaciteta neophodnog da se kolektivna odluka operacionalizuje.

Međutim, da bi se ovo desilo, skupština se takođe *proizvodi*; *priprema se*. Gradi se u razgovoru koji prenosi vesti; prerasta u glasinu koja se oblikuje na sastanku; i pojačava debatu koja čini pitanje štrajka jednim od mnogih. Funkcioniše zahvaljujući praznini nastaloj na dnevnom redu sindikata; kao komentar tokom razgovora u školi ili u redu u prodavnici; širi se u aktivnost zakazanu u srednjoj školi, i šapat u novinskoj redakciji. Za skupštinu je neophodan *poziv*.

To je poziv da *damo sebi vremena* – jer skupština je *gde se proizvodi političko vreme* da se takođe razmišlja o našoj upotrebi vremena i da se revidira raspoređivanje radnih sati kojima upravljamo konstantnim žongliranjem; jer tu možemo da se žalimo na zloupotrebe i nedostatke egalitarnih mogućnosti, kao i da se posvetimo detaljisanju svojih istraživanja i strategija. Ovo prisvajanje vremena je način predviđanja, način zastajanja da se razmišlja, zastajanja da se zamišlja. To je način ukidanja naše rutine da se otvorimo drugoj temporalnosti; međutim, ne želimo da ona bude samo izuzetak i trenutnost, već da ima trajne efekte po napuštanju skupštine. Zato skupština nije prolazna: ona ne traje prosto koliko traje (iako čini i to). Produžena je tako što se efekti koje tamo naslućujemo, promišljamo, želimo i odlučujemo *otelotvoruju i prevode u praksu* kroz čitav niz percepcija, akcija, rasprava i daljih poziva.

Skupština (u svojim različitim verzijama) *nas preoblikuje*, jer funkioniše kao prostor za kolektivno procesovanje patnje uzrokovane merama štednje i krizom,

⁵ Keeanga-Yamahatta Taylor, *From #BlackLivesMatter to Black Liberation* (Chicago: Haymarket Books, 2016).

istorijskim i skorijim nepravdama. Na ovaj način, narativ određenog afekta smesta dobija političku dimenziju. Stoga, izbegavaju se čisto cinična ili paternalistička naginjanja: dva ključa u koje se često prevode najrealističnije, i čak i najlucidnije, dijagnoze sadašnjice.

Skupština je mašina za političko donošenje odluka koja uspostavlja još jednu suverenu snagu: proizvodi uslove slušanja koji su sve oskudniji u vremenima hipermedijalizacije, i proizvodi političko donošenje odluka čineći slušanje procesom kolektivnog razrađivanja. Takođe generiše način *promišljanja sile* koja nam omogućava da prevedemo tu odluku u praksu, da ne ostanemo ograničene na recitovanje svojih želja. *Moć procene* i *potencia akcije* su dva praktična ključa podređenih znanja, znanja skupština.

Kroz organizovanje štrajka, oblik skupštine nalazi revitalizaciju kroz koju feministički pokret, u svoj svojoj mnogostrukosti, razmišlja, teoretiše i organizuje kolektivne oblike donošenja odluka. To, dalje, čini sa odlučnošću da preuzme ulice. Ovo okreće pokret ka ulicama kao svom horizontu, omogućavajući mu da se preliva preko svake određene situacije i, istovremeno, da prikaže da njegova snaga dolazi iz tog višeslojnog sastava.

Znanje kao kolektivni ritam

Znanje je politička praksa. A jedan oblik feminističkog znanja je verovanje kolektivnoj inteligenciji (to jest, nečemu većem od skupu individua, i takođe izvan konsenzusa). Kolektivna inteligencija je ono što doživljavamo na skupštini, na maršu ili u štrajku, kada osećamo da smo deo pokreta razmišljanja, što je praktično znanje: postavljanje okupljenih tela u akciju. Ta inteligencija se trenira u zoni koja se kreće između znanja i neznanja šta raditi. Ili, drugim rečima: *kada ne znamo šta da radimo, sazivamo skupštinu*. Nema već postojećeg plana šta da radimo koji skupština legitimizuje. U svakom slučaju, ovo je uvek borba na skupštini – borba da se odupremo njenoj transformaciji u mimikriju, što bi je ispraznilo od sadržaja i argumentovanja. Naravno, postoji ritual i set gestova koji, u svom ponavljanju, *čine* skupštinu. Ali izazov je da oni budu uslovi mogućnosti da se nešto desi, a ne birokratsko oponašanje procedura.

U ovom smislu, proizvodnja skupštine kao susreta različitih situacija sukoba razlikuje se od ideje skupštine kao sudara između već postojećih mišljenja i pozicija. Ovde je takođe uveden u igru *nered* muškog/patrijarhalnog kanona za obavljanje stvari.

Onda, da se vratimo na znanje zasnovano na skupštini: *neznanje šta da se radi* je motor koji pokreće kolektivnu inteligenciju. Ovo ne znači da ne postoji akumulacija iskustava, repertoara akcija, dostupnih rečnika. Ali samo situacija *neznanja šta da se radi* otvara prostor za zajedničku misao i, insistiram, vodi do ta tri čina: procene snaga, kapaciteta za političko donošenje odluka i moći da se dogovoreno prevede u praksu.

Taj način znanja, kao kolektivne inteligencije, podrazumeva *ritam*. Silvia Rivera Kusikanki situira ovo u dve dragocene slike: štrajk glađu i marš. „Praksa štrajka glađu i šetanja danima u složenim marševima imaju vrednost tišine i generisanja ritma i kolektivnog disanja, što deluje kao istinska izvedba”, tvrdi ona, prisećajući se velikih protesta za odbranu domorodačke teritorije i nacionalnog parka Isiboro Sekure (TIPNIS) 2011. godine. I dodaje: „Zatim, tu je, u tim prostorima, ono što nije rečeno, niz zvukova, gestova, pokreta koji nose žive tragove kolonijalizma i koji se opiru racionalizaciji, jer je njihova racionalizacija neprijatna, tera vas da se probudite iz udobnog sna liberalnog društva.”⁶

Ono što Rivera Kusikanki signalizira o nepoverenju u ta znanja je fundamentalno. To je istorijski prezir prema gestovima koji se smatraju nepolitičkim. Pamtimo kako se pokreti karakterišu kao pretpolitički kada navodno ne mogu da artikulišu šta žele kroz određenu gramatiku. To je klasična primena moći: indikacija da se ne razume šta kolektiv ili pokret želi, traži ili pokušava da osvoji, ukoliko to ne izgovori u skladu sa pravilima govora same moći. Proglašavanje nerazumljivosti pokreta, na osnovu toga što njegov diskurs ne uspeva da prikaže određenu vrstu reda, je standardna metoda za diskreditaciju pokreta. To je takođe omiljeni način infantilizacije, način označavanja onih koji ne dosežu do zrelosti verbalnog jezika, slogana, proglasa čitljivog u okviru određenih kanona. U slučaju pokreta žena, lezbejki, *travesti* i trans osoba, videle smo kako ovo dolazi do tačke ključanja: „Ne znaju šta žele”, „Niko ne razume šta su njihovi zahtevi”, „Kako da znaju da li

⁶ Silvia Rivera Cusicanqui, “La larga marcha por nuestra dignidad,” *Cuestión Agraria* 4 (2018), 7–38.

napreduju ako su im zahtevi nejasni?" i tako dalje.⁷

Možda su neke drugačije strategije moguće kada se suočavamo sa takvim nerazumevanjem. Jedna je da se odbrani neuspeh, kako postkolonijalna teoretičarka Gayatri Čakravorti Spivak⁸ čini kada govori o „kognitivnom neuspehu” kao politici i metodi.⁹ U svojoj posvećenosti čitanju tekstova koji uvode novi oblik pripovedanja istorije podređenih subjekata, onih koji su uvek obezvređivani, ona čini politički i metodološki gest: prikazuje istoriografiju podređenosti do nivoa da uspeva da prikaže odnose neuspeha i da ih čita u ključu *potencie* radikalnosti i razlike.

Spivak predlaže pojam istorije u kojoj nema prelaza ili napretka u linearnom smislu, već pre izmeštanja „utkanih kao sučeljavanja”. U pobunama koje komentariše, ta izmeštanja uspevaju da promene značenja: od religioznih do militantnih, od zločina do ustanaka, od sluga do radnika. U alternativnom čitanju kako su pobune odbacivane kao iracionalne (tj. kao religiozne, kriminalne ili pobune sluga), ona odbija taj uski način njihovog klasifikovanja koji blokira njihovo razumevanje u smislu militantnosti, ustanka ili novog (neevropskog) proletarijata.

Fundamentalna tačka koja omogućava razumevanje i vizualizaciju tih izmeštanja je da je inicijativa situirana u pobunjenom, u podređenom. Odatle se javlja snaga izmeštanja, njegovog epistemološkog i političkog kapaciteta. Nije reč o navodnoj racionalnosti, koju nameće progresivna tranzicija, koja bi dovela subjekte do „evoluiranja”. Ovde postoji još jedan obrt: ako pretpostavimo da istoričari ne uspevaju da pristupe svesti podređenog – istorijski narativi, kako tvrdi Spivak, uvek pokušavaju to da učine kroz dokumente elita – ono što je otkriveno je tek sporedni, zaobilazni trag: nema potpunog, bukvalnog pristupa tim pobunjeničkim praksama i sećanjima.

Oni se uvek prepoznaju na „neizvorni način”. Spivak stoga razvija opštu teoriju svesti, koja se uvek doseže kroz tragove i komadiće. Nasuprot progresivnom prosvetljenju podizanja svesti, postoji još jedan ulog: da ne postoji ništa što treba „podizati”. Naravno, preispitivanje definitivne „pristupačnosti” podređene svesti ne

⁷ Postoji čisto lingvistički način rešenja tog proglašavanja izjava borbi da su u nezrelom statusu. Čini se kao manevar praznog označitelja, koji funkcioniše kao autoritet odozgor koji teži da uspostavi red i racionalnost (u ekvivalentu tvrdnjama da je egalitaran, ali je uvek podređen kodu nedostatka). Referišem se na teoriju koju Ernesto Laclau razvija u knjizi *On Populist Reason* (London and New York: Verso, 2005).

⁸ Gayatri Čakravorti Spivak (Gayatri Chakravorty Spivak) je savremena indijska akademkinja, književna teoretičarka i feministička kritičarka, jedna od najuticajnijih postkolonijalnih intelektualki (prim. prev.).

⁹ Gayatri Chakravorty Spivak, “Estudios de la Subalternidad: Deconstruyendo la Historiografía,” in *Estudios postcoloniales* (Madrid: Traficantes de Sueños, 2008).

znači da to jednostavno ostaje nemogućnost. Naprotiv, to omogućava ideju svesti koja je efikasno situirana kao „razlika”, pre nego kao identitet.

Ovo se ponovo javlja u negativnom, neuspešnom odgovoru na čuveno pitanje koje Spivak postavlja: „Da li podređeni može da govori?” Odgovarajući u negativu, otkriva se bočna, zaobilazna dimenzija svesti i jezika. Ova negacija je znak prezira prema režimu izgovaranja koji čini da samo određena gramatika i određeni glas mogu da se čuju kao politika. Ali to pokazuje i da uokvirivanje izražajnog režima u smislu svesti jeste uvek „subjekt” u kateksiji elite.

„Dopada mi se reč ‘podređeno’ iz jednog razloga: zaista je situirana”, rekla je Spivak u intervjuu pre svog dolaska u Buenos Aires pre par godina. „‘Podređeno’ je počelo kao opis određenih vojnih činova. Kasnije ga je Gramši koristio da zaobiđe cenzuru: marksizam je nazivao monizmom i bio je primoran da ‘proletarijat’ naziva podređenim. Reč, korišćena pod prinudom, preoblikovana je u opis svih koji se ne uklapaju u strogu klasnu analizu. To mi se dopada, jer nema teorijsku strogoću.”¹⁰

U ovim „scenama” nelinearnog prevoda i teorijskog odbijanja, koji se u praksi izvode kroz skupštine i feminističke štrajkove, smeštam još jednu hipotezu: situirano prisvajanje određenih kategorija je ono koje daje snagu *izmeštanju*. Izostanak „teorijske strogoće”, ili činjenica da se same reči čine „upitnim”, je ono što nas tera da koristimo druge jezike, da iznova izmišljamo znanja i njihove izražajne režime, koji su istovremeno organizacioni i politički. Razmišljam, na primer, o tome zašto organizovanje migrantskog tekstilnog radništva u Argentini, većinski iz Bolivije, konstantno ne uspeva u određenim „sindikalnim” inicijativama, a ipak nikada ne napuštaju to polje; umesto toga, nastavljaju da ga preispituju i izazivaju iznutra. Istovremeno, to iskustvo je fundamentalno za impuls koji je nekoliko migrantkinja radnica iz tog sektora dalo kolektivu *Ni Una Migrante Menos*¹¹, koji predstavlja mnoštvo borbi koje podržavaju nov jezik. Ovaj jezik je usidren u organizacionom, komunitarnom i vitalnom iskustvu koje je vrlo „nečitljivo”, na primer, iz perspektive narativa robovskog rada (i ovo opet upućuje na raspravu iz Poglavlja 2 o tome šta je skriveno totalizacijom narativa o trgovini ljudima).

¹⁰ “¿Podemos oír al subalterno?,” *Clarín*, November 5, 2013, clarin.com.

¹¹ *Ni Una Migrante Menos* je feministički kolektiv koji čine migrantkinje, uglavnom iz drugih latinoameričkih zemalja, koje prebivaju u Argentini. Nastao je 2017, a njegovo ime, varijacija na *Ni Una Menos*, ističe organizacione i situirane struje tog imena. Kolektiv je igrao ključnu ulogu u organizaciji feminističkog štrajka, rasvetljavajući probleme radnica migrantkinja, oblikujući prekogranični karakter štrajka, i uključujući zahteve protiv rasističkih izmena Zakona o imigraciji koje je predložila vlada Maurisija Makrija.

Kada je Spivak posetila Boliviju, uprkos činjenici da joj je predložena lista zvaničnih prevoditeljki i prevodilaca, Silvija River Kusikanki je bila ta koja je preuzela simultano prevođenje i, iznad svega, ta koja je uvela na scenu nedisciplinu teksta i linearnog prevođenja. „Kako prevesti na španski izraz ‘dvostruka obavezanost (*double bind*)’ koji se odnosi na ‘shizo’ koji Spivak koristi? Na ajmarskom jeziku postoji precizan izraz za njega, i on ne postoji u španskom: izraz je je *pä chuyma* i znači imati dušu podeljenu između dva zahteva koja je nemoguće ispuniti.” Ove prevodilačke vežbe, kaže Rivera Kusikanki, otkrivaju da su danas sve reči dovedene u pitanje: „To je znak Pačakutik, vremena promene.”¹² To je gde se mi situiramo.

Dodaću još jednu scenu ovoj genealogiji odbijanja kroz jezik: prevod rada Grupe za studije podređenog na španski, koji je započet krajem 1980-ih u Boliviji. Silvija Rivera Kusikanki i Rosana Baragan¹³ bile su te koje su uredile kompilaciju, koja je činila deo napora da se proširi polje teorijskih argumenata protiv neoliberalnog multikulturalizma koji je nametnut kao državna politika i koji je predložen kao zvanično rešenje problema internog kolonijalizma.¹⁴ Rakel Gutijerez Agilar bila je još jedna od prevoditeljki koju želim da upišem u ovaj rodoslov žalbeničkog i strateškog jezika.¹⁵ Ona je obavila taj rad dok je bila zatvorena u Obrahas zatvoru za žene u La Pazu zbog svoje aktivnosti u gerilskoj vojsci „Tupak Katari” (*Ejército Guerrillero Tupak Katari*, EGTK). Kako se ispostavilo, uključenost Gutijerez Agilar u projekat omogućilo joj je da prevede „Prozu kontrapobune” historičara Ranadžita Guhe¹⁶, što joj je pružilo nove tehnike čitanja sopstvenog sudskog dosijea.¹⁷ Ovime ističem dva pitanja: (1) polemiku sa akademskim prisvajanjem „dekolonijalnog” i (2) podzemnu liniju neuspeha političke epistemologije koja akumulira drugi vid snage.

¹² Verónica Gago, “Silvia Rivera Cusicanqui: Against Internal Colonialism,” *Viewpoint Magazine*, October 25, 2016, viewpointmag.com.

¹³ Rosana Baragon Romano (Rossana Barragan Romano) savremena je bolivijska historičarka i istraživačica, jedna od najuticajnijih u svom polju u Boliviji. U akademskom i aktivističkom radu posvećena je, između ostalog, radničkim pitanjima (prim. prev.).

¹⁴ Silvia Rivera Cusicanqui and Rossana Barragán, eds., *Debates Post Coloniales. Una introducción a los Estudios de la Subalternidad* (La Paz: Historia-Sephis-Aruwiyiri, 1997).

¹⁵ Ostale su bile Alison Spedding, Ana Rebeca Prada, i sama Rivera Cusicanqui.

¹⁶ Ranadžit Guha (Ranajit Guha) (1923 – 2023) bio je indijski historičar i jedan od začetnika studija podređenih (prim. prev.).

¹⁷ Raquel Gutiérrez Aguilar, “La lectura subalterna I,” in *Lectura Mundi*, September 9, 2013, video dostupan na youtube.com.

Revolucionarna realpolitika

U Poglavlju 1, govorila sam o „realizmu skupštine”. Referisala sam se na ono što razvijam ovde, predstavljajući skupštinu kao aparat koji proizvodi kolektivnu inteligenciju, kao sferu za *procenu snaga, kao stratešku praksu za intervenciju u istorijski proces*. Sada želim da dodam još jedan argument koji se tiče političkog realizma koji može da se praktikuje kroz feminizam.

Skupštine iznose obrazac praktikovanja politike koja izmešta tradicionalni izbor između reforme i revolucije. Tako je Roza Luksemburg sintetisala istorijsku raspravu o marksizmu 1899. (u svojoj raspravi sa socijaldemokratskim misliocem Edvardom Bernstinom). Ovo izmeštanje, *zasnovano na kapacitetu skupštine* da prevaziđe rastavno („ili”), možemo takođe nazvati *realizmom skupštine*. Kako nastaje drugi oblik politike koji izbegava tu binarnost reforme i revolucije?

Skupštine imaju jedinstven sastav. One ne potcenjuju konkretne tvrdnje – koje se javljaju iz situiranih istraživanja različitih kolektiva – o budžetima, zakonima, neophodnim institucionalnim promenama ili konkretnim zahtevima koji uključuju institucionalni i parlamentarni aktivizam. Međutim, dok se beleži ova lista zahteva, ona je takođe preplavljena nepoverenjem koje je krajnji horizont onoga što predlaže feministički pokret. Revolucija u telima, spavaćim sobama i domaćinstvima pojavljuje se da situira i projektuje domet izražen sloganom „Želimo da promenimo sve!” Ta želja za revolucijom, doživljena na osnovu *realizma prodrhtavanja* u društvenim odnosima, koji se preoblikuju u *svim* prostorima kroz oblike odbijanja, potvrđuje da je vreme revolucije sada (a ne samo udaljeni cilj).

Stoga, dve ravni ne doživljavaju se suprotnim jedna drugoj. Insistiram: akcija nije podeljena između reforme *ili* revolucije. Postoji istovremenost temporalnosti koja ne funkcioniše kao razdvojenost. U parlamentarnoj dinamici koja se razvila oko pitanja abortusa, kao što sam to analizirala u Poglavlju 3, ova sposobnost da se istovremeno deluje na dve ravni je magistralno prikazana.

Želim da podvučem tu dvostruku temporalnost, jer do nivoa do kog je istovremena i nije sekvencijalna-progresivna, ona omogućava radikalnu kritiku

neoliberalizma. Ona je konkretno i snažno odbijanje mnogostrukih razvlašćivanja i novih oblika eksploatacije kojima kapital iskorišćava naše živote, vodeći bitke na svim granicama na kojima se danas vode sporovi sa kapitalom. U tom smislu, ona otvara razgovor o načinima na koje organizujemo pružanje brige, zajedničke resurse i infrastrukturu za svakodnevnu reprodukciju. U toku su borbe u svim prostorima života i rada. Kada postane masovni feminizam, feministički pokret je odgovor na filantropske i paternalističke pokušaje da se prekarnost reši kroz nametanje konzervativnih i reakcionarnih oblika na pogonu straha.

Sada ću se vratiti Rozi Luksemburg, osvrćući se na koncept koji je sama istakla kako bih ga iskoristila u našoj sadašnjici za izmeštanje same razlike između reforme i revolucije. Reč je o ideji „revolucionarne realpolitike” o kojoj je govorila 1903. godine, na komemoraciji dvadesetogodišnjice Marksove smrti: „Samo nakon Marksa i zahvaljujući njemu *postoji socijalistička politika radništva* koja, istovremeno i u punom smislu reči, jeste *revolucionarna realpolitika*.”¹⁸ Luksemburg stoga ujedinjuje dva termina koji bi načelno bili suprotni, prema liniji „reforme ili revolucije”. „Realpolitika” se uopšteno koristi da okarakterise one koji misle i deluju na ravni reformističke mogućnosti, nasuprot onima koji imaju revolucionarna očekivanja. Ali u određenom momentu, Luksemburg počinje da razmišlja o kombinaciji parlamentarne i vanparlamentarne borbe: o načinu povezivanja svakodnevnih transformacija sa horizontom radikalne promene, u pokretu *ovde i sada*, o uzajamnom preklapanju. Konačno, ona povezuje reformu i revoluciju kao politički manifest, opisujući sopstveni način bivanja u kontekstu nemačke socijaldemokratije. Jedna od njenih najlucidnijih analitičarki, Friga Haug¹⁹, komentariše: „Ključ za razumevanje tog paradoksa leži u ideji Luksemburg o politici, to jest, ona to shvata kao politiku ‘odozdo’.”²⁰ Stoga, teologija „konačnog cilja” se izmešta, ali ne zato što više ne postoji ili je oslabljena (to je bila kritika Bernstinovog reformizma), već pre zato što ulazi u drugi vremenski odnos sa svakodnevnom politikom, prožimajući svaku konkretnu i određenu akciju revolucionarnom dinamikom. Otuda, suprotnost postaje komplementarnost u smislu radikalizacije konkretne politike.

Ali to nije sve: stvara *stratešku* temporalnost koja je razvoj pokreta u

¹⁸ Citirano u Frigga Haug, *Rosa Luxemburgo y el arte de la política* (Madrid: Tierra de nadie, 2013), 79.

¹⁹ Friga Haug (Frigga Haug) je savremena nemačka sociološkinja, filozofkinja i feministkinja. Vodila je časopis *Das Argument*, nastao iz protivljenja nuklearnom naoružanju. (prim. prev.).

²⁰ *Ibid.*, 73.

sadašnjosti. Uspeva da radi u okviru postojećih kontradikcija *ne čekajući* da se pojave potpuno oslobođeni subjekti, niti u savršenim uslovima borbi niti u verovanju u jedinstven prostor koji totalizuje svu društvenu transformaciju. U tom smislu, obraća se *potencii* za prekide svake akcije i ne ograničava prekide na spektakularne konačne momente striktno evolutivne akumulacije.

Ova politika omogućava uključivanje u revolucionarnu politiku *unutar* sindikata, na primer, i, duž ovog pravca, izaziva razliku između ekonomskih i političkih borbi. „Umetnost politike” R. Luksemburg, da citiram naslov predivne knjige F. Haug, vraća se Marksovoj misli o krizi i prekida i projektuje je u odnosu na politiku svakodnevnog iskustva, toga kako se orijentacija svake krize određuje na osnovu konkretnih praksi. Politika ne može da ignoriše vitalistički pragmatizam, želeći da revolucionarizuje sve, i upravo iz tog razloga je mogućna da iznova osmisli realizam. Revolucionarnu realpolitiku.

Postoji roman koji, čini se, sadrži sliku koja je bila inspirativna za Haug. Reč je o romanu feminističke spisateljice Irmtraud Morgner, „Amanda: Veštičji roman”, u kome dve grupe veštica raspodeljuju svoje zadatke. Neke se bave realpolitikom, a tokom dana su zauzete reformama; druge podstiču revolucionarne potrebe. Noću se susreću na „veštičjoj planini” i prebrojavaju svoje uspehe. „Na ovaj način”, posmatra Haug, „obe grupe su uvek na nivou onoga što je zaista moguće na obema stranama, što menja svakodnevicu zahvaljujući tome šta su te dve grupe uradile. Da li bi kombinovanje ta dva puta možda bilo politički cilj sam po sebi?”²¹ Danas, u svojim najboljim trenucima, skupštine funkcionišu kao ta veštičja planina.

Situirane skupštine

Šta se postiže u ovom spoju „narodnih”, „komšilučkih”, „slamovskih”, „crnih”, „domorodačkih”, „seljačkih” i „*Abya Yala*”²² feminizama? Tvrdim da takav prošireni sastav, nazvan na osnovu ovih konkretnih situacija, jeste uspeo da postane više od jezika elita, ali gradi zajedničku šifru: onu koja uspeva da izrazi nelagodu i želju mnogih žena, i pravedno predstavi vrlo različite priče. Ovde se javlja još jedna teza:

²¹ Ibid., 65.

²² *Abya Yala*, termin poreklom iz guna jezika, jeste termin koji neki domorodački narodi koriste za Južnu i Severnu Ameriku (prim. prev.).

da je sastav te različitosti feminizama (sa njihovim razlikama, napetostima i nesugasicama) ono što omogućava pokretu da bude *masovan, inkluzivan i radikal*. Skupštine su te koje se dešavaju na svakom mestu gde se izvodi ta kompozicija.

Međutim, reč je o određenoj vrsti uključivosti u kombinaciji sa masovnošću: *uključivost kroz radikalizaciju*. Otrcan je politički argument da, da bi se uključilo više ljudi u pokret, on mora ublažiti i omekšati svoje slogane, svoje zahteve, svoje formulacije. Trenutni feministički pokret radi suprotno: uključuje različite borbe, narative, dinamike i sukobe upravo *zato što se oni povezuju, šire se; i zato što se šire*, počevši od svakog sukoba, u stanju su da mapiraju oblike nasilja i dijagnostikuju krizu. Kroz svoj sastav, koji se javlja iz *sukoba i praćenja njihovih poveznica*, pokret naglašava radikalnost kao metodu uključivosti ili sastava. Mislim na „radikalnost” u vrlo preciznom smislu: na onu koja uvodi sukobljivost koja se odnosi i na svaki poseban konflikt i istovremeno razrađuje *konkretnu i uopštenu* kritiku oblika eksploatacije i ekstrakcije vrednosti, što danas zahteva nivoe nasilja veće nego ikada ranije.

U slučaju Argentine, nastavile smo da štrajkujemo i posle 8. marta kroz *situirane skupštine*. Brzo ću spomenuti dva iskustva. Prvo je bilo sa radnicama koje su otpuštene iz transnacionalne prehrambene korporacije *PepsiCo*, koje su u zimu 2017. postavile šator pred Kongresom u Buenos Airesu i uvele slogan „Nijedna radnica manje” (*Ni una trabajadora menos*). Kasnije, u septembru 2017, u gradu El Bolson u Patagoniji, feminističke organizacije i saborkinje iz Mapuče zajednica okupile su se da se suprotstave kriminalizaciji domorodačkih protesta u borbi da povrate svoje teritorije. Tamo je slogan bio „Naša tela, naše teritorije. Gde je Santijago Maldonado?”, osvrćući se na aktivistu koji je tada nestao nakon državne represije.²³

Skupštine uspevaju da *mapiraju sukobe u dinamici koja ih istovremeno izmešta i situira*. Jedan od načina na koje se prilazi nasilju, na koje se radi na njemu i na koje se ono dijagnostikuje kroz savremeni feminizam zasnovan je na proizvodnji

²³ Santijago Maldonado (Santiago Maldonado) bio je mladi aharhistički aktivista koji je nestao nakon racije koju je sprovela Nacionalna žandarmerija 1. avgusta 2017. u Pu Lof en Resistensija, Mapuče zajednici u provinciji Čubut, u argentinskoj Patagoniji. Prethodnog dana, Maldonado je učestvovao u blokadi puta kao deo borbe za domorodačko tlo koje naseljava Mapuče zajednica. Njegovo telo je pronađeno u reci Čubut 17. oktobra 2017, nakon 77 dana bez vesti o njegovom kretanju.

poveznica sa društvenom sukobljivošću. Šta znači biti povezan sa sukobljivošću?

Ovo pitanje donosi nekoliko izazova. Prvi je da se proizvede *bliskost* sukobima. Jer odnos sa sukobima nije očigledan ili prirodan, ova povezanost nije automatska niti spontana. Naprotiv, neophodno je *izmeštanje koje proizvodi bliskost*. Nije reč o tradicionalnoj ideji „prilaska” određenom sukobu, kao da se radi o solidarisanju ili trčanju da se fotografiše. Ove formule održavaju feminizam kao nešto „spoljno”, kao rubriku koja ne interveniše u samu definiciju sukoba. Politički izazov je nešto drugo: otvoriti pitanje o tome kako feminizam proizvodi savezništva na osnovu konkretnih sukoba, koja tim istim sukobima daju nove alate, načine definisanja, i, iznad svega, načine povezivanja sa drugim sukobima.

Držanjem *izmeštanja sukoba* za feminističku praksu, referišem se na činjenicu da sam sukob postaje situacija iz koje treba da regrupišemo i procenimo svoje snage, da dijagnostikujemo ono što nazivamo „sukobom” u feminističkim okvirima, da to ispričamo i, najbitnije, da odredimo šta znači pretvoriti ga u bojno polje kroz koje možemo da se krećemo (nasuprot paralizi i cinizmu koji teže da prate mnoge načine analize sukoba).

U našoj praksi, *situirane skupštine* su način tog izmeštanja. Na prvi pogled to može da zvuči kontradiktorno: Kako ideje našeg *situiranja* i *izmeštanja* mogu istovremeno da postoje?

Sukob je ono što proizvodi situaciju, skupština je aparat kolektivne inteligencije koja ga dijagnostikuje, a izmeštanje je to što nam omogućava da mapiramo ono što zovemo „snagama u sporu” i da satkamo bliskost.

Samoizmeštanje podrazumeva građenje osećaja pripadnosti sukobu koji, kako se otvara, omogućava suočavanje jer se *preliva* preko stega svoje definicije. Skupština, utoliko što postaje putujući artefakt, mobilisan sukobima, zahteva rad telom uz telo, koji je suštinski za zadatak razvoja kolektivne inteligencije koja govori mnogostrukim jezicima (jezikom zahteva i jezikom pobuna; svakodnevnih nepodređenosti i reformulacije javnog prostora; sabotaže i žaljenja; teritorije i ulice).

Ako ne želi da se svede na pitanja definisana uskom idejom roda, horizont te sukobljivosti koji nalazi novi prostor političke razrade u feminizmu je taj koji plete „neočekivana savezništva” koja su nelagodna i majkaju poštovanja.

„Izmeštanje” takođe ukazuje na vrstu okupljanja koje se proizvodi zajednički i

koje pokazuje feminizam kao rezonator za sve borbe. Upravo je ova mogućnost da funkcioniše kao vektor radikalizacije ono što gradi njegov kapacitet da bude imanentan sukobima: drugim rečima, njegova mogućnost da postoji unutar, kao sila definisanja samog sukoba.

U svojoj sjajnoj knjizi „Živeti feministički život”, teoretičarka Sara Ahmed²⁴ definiše strukturu kao skupštinu: „Struktura je aranžman, red, zgrada; skupština.”²⁵ Razmišljanje o skuštinama kao pokretnim strukturisanjima političkog procesa koje vode mnogostruki subjektiviteti koji prelaze različite sukobe (u domovima, u krevetu, na ulicama, na mestima učenja i rada) takođe omogućava sastav koji nije samo *identitetski*.

Povezivanje pitanja identiteta sa sukobom omogućava još jedno zanimljivo izmeštanje: izbegavanje montaže među određenim identitetskim politikama koja neguje samo *žrtveno* izražavanje i, stoga, takmičenje u patnji. Često, kada se izražavanje dešava u ovom ključu, organizuje hijerarhiju žrtava koja uvek omogućava nekima da imaju moć da ucenjuju i krive druge. Stoga, takođe ograničava konceptualizaciju nasilja koja je postala složenija kroz pokret, kako bi pala na razjedinjene klasifikacije.

Izazov je kako strukturisati prepoznavanje tih razlika, nejednakosti i istorijskih hijerarhija bez toga da ih zamrznemo u žrtvovanju ili da ih obrišemo u ime lažne jednakosti. Skupštine uspevaju, na trenutke, u drukčijoj vrsti efikasnosti. To je sastav zasnovan na borbama i sukobima koji čine zajedničku ravan – onu koja, bez izgladivanja razlika, ne namešta svedočanstva čistih žrtava (to mesto u koje patrijarhat obožava da nas situira).

Ekskurs: Skupštine, teorija performativnosti i kolektivno vođstvo

Dve važne knjige objavljene su proteklih godina, a koje sadrže reč „skupština” u svojim naslovima: „Beleške ka teoriji performativnosti skupštine” Džudit Butler²⁶ i

²⁴ Sara Ahmed (Sara Ahmed) je britansko-australijska savremena teoretičarka pakistansko-engleskog porekla fokusirana na intersekciju feminističke teorije, kvir teorije, teorije afekta, kritičke rasne teorije i postkolonijalizma (prim. prev.).

²⁵ Sara Ahmed, *Living a Feminist Life* (Durham, NC: Duke University Press, 2017), 30.

²⁶ Judith Butler, *Notes Toward a Performative Theory of Assembly* (London: Harvard University Press, 2015); Michael Hardt and Antonio Negri, *Assembly* (New York: Oxford University Press, 2017).

„Skupština” Majkla Hardta i Antonija Negrija²⁷. Želim da iz obe od njih izvučem po jedno pitanje.

Pitanje koje Hardt i Negri postavljaju je pitanje trajanja političkih dinamika: to jest, klasičan problem organizacije koji se javlja kada razmotrimo da moramo ići dalje od protesta, marša ili određene akcije. Drugim rečima, kako da se postaramo da takva trajnost nije otelotvorena u tradicionalnim aparatima, bilo partijskim ili u smislu vođstva koncentrisanog u jednoj osobi? Kako da osiguramo da nas kritika starih struktura ne zarobi u neposredničku temporalnost politike? Po tvrdnjama Hardta i Negrija, validne kritike vođstva ne mogu potpuno da se otarase pitanja trajanja. Oni teže da razdvoje tradicionalnu figuru vođe od „političkih funkcija” vođstva. Onda, njihov cilj je da pronađu metode popunjavanja tih funkcija, koje smatraju ključnim: donošenja odluka i skupština. Njihovo rasparivanje od „centralizovanog” vođstva podrazumeva dekonstrukciju suprotnosti između horizontalnih društvenih pokreta i vertikalnog vođstva sa kapacitetima za donošenje odluka. Naravno, ovo izmeštanje ukazuje na još jednu vezu između vođstva i demokratije.

Hardt i Negri pojašnjavaju da ne žele da grade teoriju skupštine, niti da analiziraju konkretnu skupštinsku dinamiku. Pre koriste koncept da bi procenili političke mogućnosti u različitim praksama. Ali, pre svega, čine to kako bi formulisali argument o tome zašto politički oblik skupštine „odgovara” ili prikazuje ogromnu naklonost krugovima proizvodnje i reprodukcije koji hrane društvenu saradnju danas. Da bi to uradili, oni objašnjavaju ambivalentnost onoga što nazivaju „preduzetništvom mnoštva”: prošireni oblik koji zauzima primarno afektivni, kognitivni, digitalni i komunikacijski rad, koji ocrta novi način proizvodnje koji neoliberalni kapitalizam neprestano eksploatiše. „Preduzetnički” – to jest, neoliberalni – preobražaj zajednice, samoupravljачkog i zadružnog načina rada podriva mogućnosti pretvaranja tih sila (*zajedničkog*) u dinamike samoorganizacije i samovlade.

Po ovoj liniji, „pluralna ontologija društvenog” zahteva političke oblike koji ne uprošćuju tu pluralnost, već pre uvode načine artikulacije višeslojnosti za donošenje odluka. Oni zaključuju da „Ono što počinje kao koalicija, mora, kroz procese artikulisanja i prevođenja, da prođe kroz more promena i sklopi se kao

²⁷ Majkl Hardt (Michael Hardt) je savremeni severnoamerički filozof i književni teoretičar. Antonio Negri (Antonio Negri) je savremeni italijanski filozof. Zajedno su napisali knjigu „Imperija” (*Empire*) (prim. prev.).

mnogostrukost moći novih subjektiviteta.”²⁸

U znatno manje apstraktnom ključu, Džudit Batler koristi figuru skupštine da istakne ranjivost tela: Šta je izloženo kada su ta tela razotkrivena u svom karakteru „međuzavisnosti”? Upravo to je ono što bi neoliberalizam želeo da pobedi kroz „kontradiktorni imperativ” kojim nam pokazuje da budemo autonomne dok uništava društvene mogućnosti za autonomiju, i širi prekarizaciju kao uopšteni egzistencijalni uslov. Međuzavisnost, u ovom argumentu, ulazi u sukob sa moralom pojedinačne odgovornosti za rizik i neuspeh.

To je, bez sumnje, još jedan način da se uđe u kritiku neoliberalnog „preduzetništva” kao nameta uopštene privatizacije postojanja. Ali takođe je i način redefinisanja međuzavisnosti na osnovu ranjivosti. Ovo ukazuje na razmatranje ranjivosti kao dela kapaciteta za otpor, budući da imamo kapacitet da na nešto odgovorimo u meri u kojoj smo bile pogođene nečim. U rečima Batler tokom predstavljanja u Buenos Airesu: „Svrha otpora nije da se prevaziđe ranjivost da bi se postalo delom masovnog subjekta (što je vrlo maskulina ideja). Mislim da moramo biti sposobni da nastavimo da osećamo te afekte da bismo bili u stanju da se suočimo sa njima.” Batler, stoga, predlažu rasparivanje ranjivosti od viktimizacije. Stavljanje nečijeg tela na crtu, na barikade, na front, nije nekompatibilno sa održavanjem ranjivosti: moramo prosto da skrajnemo muški paternalizam koji suprotstavlja moć i ranjivost.

Ali gde ta međuzavisnost, koju Batler smeštaju na ravan proizvodnje materijala zajedništva, ima priliku da se učini vidljivom? Za filozofkinju, to je u prostoru koji preispituje razliku između privatne sfere i javne sfere: na skupštini tela. To bi bio prostor gde tela funkcionišu kao „referencijalna snaga”, i situacija koja omogućava savezništvo zasnovano na pretpostavci prekarnosti kao zajedničkog uslova koji je politički nametnut. „Pravo na pojavljivanje” koje proizvodi skupština (tvrde Batler, u dijalogu sa Hanom Arent) omogućava im da predlože političku teoriju u vezi sa skupštinom. Međutim, reč je o obliku skupštine koji više nije kao grčki polis, iz koga su žene i robovi bili isključeni.

Skupština se proizvodi okupiranjem prostora u telesnom smislu, na način koji nam omogućava da politička performativnost nije samo diskurzivna ili

²⁸ Hardt and Negri, *Assembly*, 293.

prediskurzivna. To može biti marš, bdenje, okupiranje trga ili zgrade, javno žaljenje ili štrajk glađu, kaže Batler, referišući se na skupštinu kao na okupljanje tela. Važna je materijalnost tela koje rizikuje i izlaže sebe sa drugima: odnosno, šta ono *govori*. Još jedna vrsta izražavanja pojavljuje se izvan lingvističkog izražavanja. Stavljanje tela na crtu znači govoriti, ali govoriti na drugačiji način. „performativno” stoga znači postavljanje zajedničke snage u akciju koja se koristi politički.

Ovaj oblik isticanja tela omogućava Batler da objasni telesnost povezanu sa rodom – to jest, da situiraju iskustvo onih koji ne žive svoj rod na način koji je „razumljiv ostalima”, kao način povezivanja borbi oko prekarizacije. Sa druge strane, ovo bi bio način neuspeha da se razume ili iskusi autonomija na način kakav zahteva neoliberalna moralnost. Oba iskustva bi omogućila politici roda da stvori savezništva sa ostatkom populacije pogođenom prekarnošću. To je, kako razumem, i „vanugovorna politika” i vrsta artikulacije koja nije čisto lingvistička.

Onda, možemo naglasiti zaokret u teoriji Batler: od političke teorije govornih činova ka teoriji o rodnoj performativnosti; i od teorije o rodnoj performativnosti ka političkoj teoriji transverzalnog savezništva tela koje preuzima prekarnost na skupštini. Ovo pokreće pitanje: Da li uspevamo da praktikujemo i teoretišemo o *transverzalnosti* skupštinskih skupova kao o *potencii*?

Poglavlje 6

Feministička internacionala

Počecu ovo poglavlje naglašavanjem jedne od najznačajnijih novina feminističkog pokreta tokom proteklih godina: novinu koja ne samo da je postala istinski globalni fenomen, već se takođe javila sa Globalnog juga. Ima snažne korene u Južnoj Americi – regionu nekima poznatom po izrazu domorodačkog naroda Guna, *Abya Yala* – i prolazi kroz mnogostruke slojeve istorije i borbe, povezane sa bezbroj pokreta i organizacija. Gradeći nad svojim južnoameričkim korenima, negovala je *internacionalizam* – onaj koji remeti skale, obime i oblike koordinacije pokreta koji ipak nastavlja da se širi, bez gubljenja svoje snage i usidrenja.

Kao internacionalizam koji preispituje i geografsku i organizacionu maštu, uliven je kroz prekogranična savezništva i nema centralizovanu strukturu, ili partijsku organizaciju koja sve koordiniše sa nekih zapovedničkih visina. To je internacionalizam koji omogućava trenutnom feminističkom pokretu da se projektuje na masovnom nivou; internacionalizam koji se inspiriše autonomnim borbama u Rožavi i komunitarnim borbama u Gvatemali, u borbama čileanskih studentkinja i studenata i stanovništva favela u Brazilu, seljanki u Paragvaju i afro-kolumbijskih žena. To je internacionalizam koji prikazuje snagu latinoameričkih migrantkinja u Sjedinjenim Američkim Državama i koji se hrani politizovanjem domaće teritorije koju one sprovode sa svojim pokretima, i bukvalno i figurativno.

To je internacionalizam koji zahteva savezništva na svakom mogućem mestu: sa sezonskim radništvom koje bere jagode, marokanskim ženama koje tokom žetve rade u Andaluziji, i seljačkim sindikatima i aktivističkim kolektivima u varošicama i gradovima¹; između žena otpuštenih iz tekstilnih fabrika i studentarije koja se bori protiv smanjenja budžeta za obrazovanje; između domorotkinja u pobunama i organizatorokama zajednice u svakom komšiluku na gradskoj periferiji. Stoga, ono što

¹ Pastora Filigrana, "Anti-Racist Feminism or Barbarism: Moroccan Women Seasonal Strawberry Workers," *South Atlantic Quarterly* 119:3 (July 2020).

karakteriše ovaj feministički pokret je da je sposoban da se ukoreni i teritorijalizuje u konkretnim borbama, i da proizvede poveznice polazeći od tih konkretnih borbi.

To je internacionalizam kao takav jer je sačinjen od savezništava koja se opiru ograničenjima geometrije države-nacije; jer preispituje apstraktni pojam klase (u kome se deljeni „interesi” pretpostavljaju a priori) ili naroda (u kome se amalgam homogenog nacionalnog osećanja uzima zdravo za gotovo).

Govorimo o već postojećem internacionalizmu. To nije nešto prepušteno budućnosti, da bude osmišljeno i izgrađeno kao evolucionni korak za pokret sutrašnjice. Dokazale smo njegovo konkretno radno postojanje kada smo pokrenule treći međunarodni štrajk 2019. godine: organizovan je na svakom mestu, i regionalni, globalni, plurinacionalni materijal se javlja *iz toga*. To takođe znači da se samo značenje internacionalizma širi i sada je isprepletano sa plurinacionalnim pitanjem, što je zahtev koji su pokrenuli različiti domorodački pokreti u Južnoj Americi kako bi otišli dalje od okvira kolonijalne države-nacije i prepoznali mnogostruke nacije koje čine bilo koju teritoriju.

Internacionalistička dimenzija takođe je metoda. Toliko je bilo jasno u „plurinacionalnom” okupljanju žena, lezbejki, trans i *travesti* osoba u gradu Trelev u Patagoniji 2018. Na tom skupu se praktikovao metod koji je povezao borbe protiv megarudarskih i drugih neоекstraktivističkih kompanija koje prisvajaju zajedničku zemlju u Argentini sa regionalnom mapom borbi: protiv militarizacije favela u Brazilu i represije u Nikaragvi; protiv otimanja zemlje od strane transnacionalnih kompanija korišćenjem agrotoksina; i protiv uopštenog osiromašenja uzrokovanog merama štednje. Perspektiva prekograničnog feminizma uključuje analizu kontraofanzive – široke lepeze reakcionarnih odgovora na masovnu feminističku pobunu – koja komplikuje i prevazilazi okvir države-nacije, jer se fokusira na razne transnacionalne institucije, poput Vatikana i medijskih konglomerata, zajedno sa drugim transnacionalnim korporacijama koje guraju sporazume o slobodnoj trgovini, napredak trgovine drogom, državnu i paradržavnu militarizaciju i *Women 20* (W20) grupu, tematsku grupu Samita G20 koja teži da prevede probleme žena u neoliberalni okvir.

Kako se internacionalizam izražava u feminističkom pokretu? Internacionalistička dimenzija ne zahteva da borbe postanu apstraktne i izgube svoju

specifičnost u naporu da se koordiniše zajednički feministički program, već gradi program zasnovan na toj specifičnosti. Internacionalistička dimenzija nije garantovana hijerarhijskom strukturom i stoga se ne sprovodi odozgo. Internacionalizam koji praktikujemo kvalifikuje svaku borbu: obogaćuje ih i usložnjava bez obaveze da napuste svoju ukorenjenost u konkretnim situacijama: daje im kosmopolitski duh, bez plaćanja cene apstrakcije. Proširuje našu političku maštu dok istovremeno stvara praktičnu sveprisutnost; to je taj osećaj kada vičemo: „Svuda smo!”

Sveprisutnost ovog pokreta je njegova istinska snaga. Ta sveprisutnost utiskuje organizacionu dinamiku u svaki poseban prostor koji ima posledice na druge prostore, od malih sastanaka petoro ljudi do masovnih protesta, od komšijskih skupština sa različitim prisustvom do privremenih kolektiva koji se okupljaju za određenu akciju. *Internacionala*, sada uvezana sa *plurinacionalnim*, postaje pridev: ne opisuje državno, već pre susret različitih borbi. Stoga, to nije progresivna „integracija” zahteva već dinamika koja se širi u organizaciji međunarodnih štrajkova; to nije samo nizanje različitih borbi, rastuća lista raznih identiteta, ili čisto retorički gest; to je pre sazvežđe borbi koje se međusobno osnažuju kako se uvezuju da bi zauzele nov, šireći oblik.

U ovom smislu, organizacija štrajka je utvrdila politiku mesta, bez zapadanja u „lokalizam”. Pokret je pojačan kroz svoje guste poveznice sa raznim sukobima i iskustvima, i koristi štrajk kao priliku da održi sastanke na mestima i u komšilucima i sa ljudima koji često ispadaju izvan granica naših borbi. To je internacionalizam sagrađen od teritorija u borbi. To je ono što, insistiram, omogućava internacionalizmu da se takođe proširi ka plurinacionalnoj dimenziji kao ključnom elementu antirasističke i antikolonijalne politike. Iz perspektive 8. marta kao datuma, to deluje kao isprekidani internacionalizam. Međutim, do nivoa koji nije ograničen samo na taj datum, on nastavlja da se neguje kao mnogostruke poveznice. Efekat, kako skicira Rakel Gutierrez Agilar, jeste „sinhronizovani odjek”, „seizmički efekat”.² Osetile smo ga: zemlja se trese.

Stoga, štrajk 2020. je feministički, internacionalni i plurinacionalni; okuplja nazive, prostornosti i lokacije koje pretvaraju ovu sveprisutnost u zaista heterogenu i

² Raquel Gutiérrez Aguilar, “Women’s Struggle against All Violence in Mexico: Gathering Fragments to Find Meaning,” Liz Mason-Deese, trans. *South Atlantic Quarterly* 117:3 (July 2018), 670–81.

zajedničku kompoziciju. Trenutni feministički internacionalizam nema strukturu; ima tela i tela-teritorije uključena u konkretne sukobe, raspoređene preko različitih terena.

Teritorije internacionalizma

Šta su teritorije internacionalizma? Želela bih da istaknem tri njegove primarne teritorije i prikažem kako je njihova transnacionalna dimenzija novi element otkriven kroz feminističke borbe.

Razmotrite, najpre, teritorije domaćinstva. Istorijski zatvorene u četiri zida, danas su one prostori praktičnog internacionalizma gde se uspostavljaju globalni lanci brige, gde se pregovara o reproduktivnom radu i gde se najakutnije osećaju troškovi mera štednje i nedostatka javne infrastrukture. „Scena” domaćinstva stoga postaje teritorija prisilnog internacionalizma.³

Ovo je delimično zahvaljujući migrantskom sastavu kućnih radnica u većini domaćinstava jer koriste svoje transnacionalno iskustvo da pletu mreže i savezništva koja pretvaraju internacionalizam u silu odbijanja, povezivanja i borbe. Na primer, drugarice iz kolektiva Teritorija domaćinstva (*Territorio domestico*), koji čine migrantkinje kućne radnice u Madridu, objašnjavaju kako izvode „međunarodnu modnu pistu” kao paradu-performans i alat za javnu intervenciju. U tim performansima-intervencijama, koriste kostime da predstave figure poput „transnacionalne migrantkinje”, „nedokumentovane” i „hobotnice” (žene kojoj treba osam ruku da postigne sav posao). Stoga, naglašavaju uslove koji opterećuju tela internacionalnih „modela” koji čiste hotele, brinu se o deci i nastanjuju prekarnost postojanja nelegalnim boravišnim statusom, dok istovremeno funkcionišu kao negovateljice u svojoj zemlji porekla, na daljinu i u domu gde rade, i, istovremeno, organizujući se sa drugim ženama da zahtevaju rešenje stambenog pitanja.⁴

Uzimajući taj prisilni internacionalizam kao ulaznu tačku i analizu njihove konkretne situacije, one predlažu „rad na pronalaženju jedna druge” sa drugim

³ Koristila sam ovu sliku u svojoj knjizi *Neoliberalism from Below* (Durham, NC: Duke University Press, 2017) da objasnim multinacionalnu kompoziciju delegata u slam naselju u gradu Buenos Airesu. Ovde je, uz drugačiju nijansu, slika je izmeštena u kućnu „unutrašnjost” koja to prestaje da bude.

⁴Za više o *Territorio Doméstico*, vidi Susana Draper and Rafaela Pimental, “Making the Network That Sustains Us Visible,” *Viewpoint Magazine*, February 6, 2020, viewpointmag.com.

saborkinjama što, zauzvrat, čini praktični internacionalizam. Isto smo videle u Argentini sa otkazivanjem poslušnosti kućnih radnica u zatvorenom naselju u kraju Nordelta. Govorilo im se da smrde, da previše pričaju. Bilo im je zabranjeno da putuju sa svojim šefovima ili vlasnicima imanja, koji nisu želeli da dele sedišta sa njima u kombijima kojima su išli do i od zatvorenog naselja, što je jedini način koji su ove žene imale da dođu na svoja radna mesta. Ipak, šefovi nisu hteli da izgube te radnice koje će čistiti za mizerne plate i trpeti maltretiranje u tišini. Poput kolektiva Teritorija domaćinstva, međutim, ove žene su odbile da ćute. Silom su intervenisale na feminističkoj skupštini, insistirajući da se njihova situacija uračuna u poziv na štrajk i njegovu organizaciju. Ova pobuna iz domaćinstva pokazuje kako su rasizam, klasizam i patrijarhat artikulisani i kako su postali osnov za javne žalbe i mobilizaciju. Stoga, Feministička Internacionala danas nastaje, najpre, iz onoga što se istorijski smatralo najzatvorenijim i najokovanijim mestom; uzdiže se iz teritorija domaćinstava u pobuni.

Drugo, da razmotrimo domorodačke i komunitarne teritorije. Dugo prisvajane i smatrane zatvorenim, čak „nazadnim” ekonomijama, danas su one prostori bezgraničnih savezništava, komunitarnog otelotvorenja, preispitivanja ekstraktivnih megaprojekata i novih vlasnika zemlje koji su nadležni za poljoprivredne biznise. Globalni dijagram ekstraktivnih dinamika kapitala javlja se iz tih borbi gde savetništva, pokreti i mreže pružaju otpor i odbijaju ova neoliberalna iskorišćavanja. Stoga, oni brane resurse (od zemlje do vode do znanja o zdravlju) kao zajedničke, dok takođe ažuriraju antikolonijalna sećanja internacionalizma. Dakle, ovaj domorodački i komunitarni feminizam preuzima antirasističke i antikolonijalne prakse, čineći ih konkretnom komponentom, praktičnim elementom, koji gradi sukob.

Treće, hajde da se okrenemo teritorijama prekarizacije: od narodnih ekonomija do migrantskog radništva na platformama. Dugo smatrani „neorganizovanim” sektorima, danas su prostori eksperimentisanja sa novim sindikalnim dinamikama, kao i sa blokadama i okupiranjima radionica i fabrika. Putem virtuelnih platformi, kreativni zahtevi i pritužbe objašnjavaju načine na koje seksualno zlostavljanje, diskriminacija protiv migrantkinja i migranata, i eksploatacija uvek idu ruku pod ruku. U Sjedinjenim Američkim Državama, žene koje rade u restoranima – uglavnom migrantkinje ili ćerke migranata – objašnjavaju da pošto

većina njihove zarade uopšteno dolazi od bakšiša, seksualno uznemiravanje se često podrazumeva kao uslov za zarađivanje dobrog bakšiša – i stoga kao neophodan deo zarađivanja plate. Žene koje noću čiste hotele i kancelarije takođe su se organizovale da se suprotstave silovanjima kojima su podvrgnute, pod pretnjom da će njihov imigrantski status biti prijavljen vlastima.

U Argentini, sindikalizam se iznova osmišljava u okviru dinamika rada koje su direktno povezane sa platformom globalnog kapitalizma i njegovim načinima finansijskog ekstraktivizma. Ovi novi oblici uključuju Sindikat radnika narodne ekonomije (UTEP)⁵, kao i Udruženje osoblja na platformama (APP), što je prvi sindikat u regionu koji okuplja radništvo iz oblasti digitalnog transporta i sa platforma za dostavu, poput Ubera, Glova i Rapija. Poslovi koji su najmanje prepoznati se najviše iskorišćavaju kroz globalnu strukturu, sada kondenzovanu u algoritmima. Ali oni takođe prikazuju brutalnost tog naizgled „nematerijalnog” vrednovanja.

Naposletku, tri teritorije o kojima raspravljam iznad ispovezivane su na mnogostruke načine. One nisu ni vodonepropusni odeljci niti nepovezani prostori. Upravo to je njihova poveznica – kroz proširenje zahteva, rast novog jezika i zajedničkog uvezivanja geografija – koja zahteva od svakog prostora da se širi više nego ikada u tome kako izražava probleme, žalbe i sukobe, kao i strategije, savezništva i načine da akumulira zajedničku snagu. Znajući da smo sve međusobno povezane, sa deljenim tragovima i hipotezama, uvezivajući otpore i izume tu i tamo, stvara tu „vodenu geografiju” štrajka (da opet upotrebim izraz Roze Luksemburg), sačinjenu od ritmova, pritoka, brzina i tokova.

Svuda smo

Želim da naglasim dve tačke u vezi sa ovim internacionalističkim oblikom. Prvo, da je sposoban da stvori analizu koja uspotavlja nove parametre i mere za razmišljanje, vizibilizaciju i osećanje različitih oblika represije, zasnovane na kolektivnom preuzimanju ove političke reči koja kombinuje vrlo različite skale. Drugo, da se feministički pokret ističe po svojoj sposobnosti da proizvede sveprisutnost bez homogenosti. Drugim rečima, osmislio je način da bude svuda, bez potrebe da

⁵ UTEP, sindikat koji uključuje Konfederaciju radništva narodne ekonomije (CTEP) kao i druge organizacije koje predstavljaju sektore narodne ekonomije, osnovan je krajem 2019.

postane koherentan pod nekom ideološkom naredbom ili naređenjima nekog hijerarhijskog autoriteta.

Obe karakteristike otvaraju klasična pitanja: Koju vrstu akumulacije snaga postiže ovaj internacionalizam? Kako se njegova snaga prevodi i izražava? Koji organizacioni horizont on otvara? Možda je korisno da se izmesti sama slika linearne akumulacije, ali bez zapadanja u pojednostavljen pojam spontanosti ili logike događaja koji nastaju ni iz čega. Širenje i usložnjavanje su karakteristike feminističkog programa u izgradnji.

Savremeni internacionalizam izražava se ne kao dodatak predstavničkim strukturama već kao situirana sila svake borbe sa ogromnim potencijalom da odjekne negde drugde. Ova sposobnost da se preoblikuje u konkretno prisustvo u svakom sukobu je ono što daje porast njegovoj *potencii*. Za razliku od procesa univerzalizacije, kojem je potrebno da stvori konkretne uslove situacione apstrakcije kako se ona uklopila i prilagodila parametru koji pruža prepoznavanje, kapacitet internacionalne ravni javlja se kao širenje horizonta mogućih poveznica i kao neposredna sila u konkretnim borbama. Stoga, ovaj feministički internacionalizam koji razvijamo ima telo pre nego što ima strukturu. To telo, koje se doživljava kao zajedničko telo, jeste ono što omogućava generaciju sveprisutnosti kroz povezivanje, bez zahtevanja jedinstvene sinteze.

Sveprisutnost: kapacitet da se bude na mnogo mesta istovremeno. U nedeljama pred štrajk, saborkinje iz cele Španije sastavljale su „mapu”⁶ sačinjenu od desetina akcija širom zemlje, koja je istakla „hiljadu” razloga da se ode na štrajk, uključujući skupštine i velike događaje i kulminaciju kroz „operaciju paučica”⁷ u madridskom metrou, inspirisanu akcijom u Buenos Airesu 2018. U međuvremenu, dogodili su se *Ni Una Menos* protesti u Meksiku. Hiljade žena, lezbejki, trans i *travesti* osoba proglasile su femicid državnim zločinom, zajedno sa neprestanom pretnjom pokušaja kidnapovanja koji su se dešavali u metrou, na šta je jedini odgovor države bio više policije. U Meksiku smo takođe videle nizove protesta i štrajkova žena zaposlenih u makilama u Tamaulipasu. Na jugoistoku zemlje, Zapatistkinje su objavile pismo u kome objašnjavaju zašto neće održati Susret žena

⁶ Po istom principu, Rekonstrukcija Ženski fond svake godine pravi takvu mapu. Sva izdanja dostupna su na sajtu rwwfund.org. (prim. prev.).

⁷ *#OperacionArana* je aktivistička i performativna akcija izvedena zauzimanjem metroa, ne mešati sa istoimenom vojnom operacijom u Ukrajini. (prim. prev.).

koje se bore⁸ na svojoj teritoriji 8. marta 2019, javno osuđujući vojne pretnje koje leže iza turističkih i neoekstraktivističkih megaprojekata nove vlade, i stoga odlažući skup. Ova trodelna slika, opet, sažima scenu koju je uveo organizacioni horizont međunarodnog štrajka: međupovezanost borbi i, na osnovu te međupovezanosti, afirmaciju načina na koji su prekarizacija i zlostavljanje radnica nerazdvojni od femicida ili eksploatacije teritorija od strane transnacionalnih korporacija.

U Italiji, *Non Una Di Meno* kolektiv pokrenuo je „odbrojavanje” do međunarodnog feminističkog štrajka nizom plakata koji pripovedaju scene koje potvrđuju motiv za štrajkovanje: šefove zlostavljače, bivše muževe koji ne plaćaju alimentaciju i upotrebu socijalne pomoći za upravljanje siromaštvom umesto omogućavanja samoodređenja.

Čileanska osmomartovska (8M) mobilizacija i koordinaciono telo nastavili su da rastu, prateći ogromne mobilizacije za neseksističko obrazovanje u 2019. godine i masovni Plurinacionalni susret žena koje se bore (*Encuentro Plurinacional de las que*

Luchan) u decembru 2018, koji se ponovio tokom društvenog ustanka u januaru 2020. Učesnice su takođe sprovele operaciju u metrou, tokom koje su preimenovala svaku stanicu metroa imenima iz feminističke istorije. U međuvremenu, u Brazilu, saborkinje na severoistoku zemlje proglasile su da fašizam neće proći, a crne feministkinje marširale su za pravdu za Marijelu Franko⁹ i sve žene koje održavaju narodne ekonomije i ekonomije favela protiv kriminalizacije njihovog rada. U Boliviji, *#Bloqueo8M* (8M blokada) je bila spremna, osuđujući femicide kojima je godina počela, ali takođe prateći otpor žena u rezervatu Tarikia, u Tarihi, koje su blokirale operacije kompanije Petrobras. Skupštine su održane u Urugvaju, organizovane od strane koordinacionog tela koje je okupilo široku lepezu feminističkih kolektiva i organizacija, i sve više negovane od strane regionalnih mreža. U Ekvadoru, o štrajku i ustanku raspravljalo se kao o alatima sa mnogostrukim istorijama borbe, dok su u Kolumbiji i Peruu svake nedelje održavani sastanci sa 8. martom kao svojim horizontom.

⁸ *Encuentro de Mujeres que Luchan* održao se 2018. i 2019. godine u Čiapasu, u organizaciji Zapatistkinja. Skupove je pohađalo više hiljada žena iz desetina zemalja (prim. prev.).

⁹ Marijela Franko (Marielle Franco) (1979-2018) bila je brazilska sociološkinja, feministička aktivistkinja, socijalistkinja, lokalna odbornica u Rio de Žaneiru. Ubila su je dvojica bivših vojnih policajaca i pristalica Žaira Bolsonaro. Atentat na nju pokrenuo je talas protesta u Brazilu (prim. prev.).

Konačno, još jedna od snaga feminističkog *internacionalizma* je njegova sposobnost da proizvede zajedničku dijagnozu oblika kontrapobuna koje teže da nas oslabe i podele (vratiću se ovom problemu u narednom poglavlju) – dijagnozu koju može da postavi u realnom vremenu umesto brzinom akademskog izdavaštva. To je ista vrsta pokreta koju vidimo u nekoliko zemalja odjednom, sa sličnim taktikama i deljenim ciljem da rascepka pokret. Jedna stvar je jasna: kontraofanziva teži da napadne subverzivnu *potenciju* tranverzalnih i raznovrsnih antibiološko-determinističkih i antirasističkih saveza koji su stvoreni kroz internacionalnu i plurinacionalnu organizaciju feminističkih štrajkova.

Logika povezivosti

Jedno iskustvo koje se može smatrati jasnim presedanom za ovaj novi oblik internacionalizma je Zapatistički ustanak.¹⁰ Nije slučajnost da se jedan *susret* takođe desio u Čiapasu 8. marta 2018, prikazujući sposobnost zapatizma da bude deo novih internacionalističkih odjeka. Ipak, pokušaću i da ukažem na neke razlike između ranijih oblika internacionalizma i onih koje uvezuje feministički pokret danas.

Kako se ovaj šireći transnacionalni oblik javio iz feminističkog pokreta? Kao što sam raspravljala kroz ovu knjigu, formula štrajka bila je ključna za proizvodnju dijagnoze nasilja koja je u stanju da prevaziđe trenutak viktimizacije, koji nam je nametnut kao jedina dostupna reakcija pred seksističkim nasiljem, i posebno femicidom. Štrajk više nije reprezentativan samo za evrocentričnu istoriju bele, muške, redovno plaćene radničke klase; pre je – kao i u drugim trenucima u istoriji – postao način isticanja drugih oblika blokade, sabotaže, oduzimanja, i, takođe, povezivanja sa istorijski poricanim elementom feminizovanih tela: reproduktivnim, komunitarnim i migrantskim radom.

Od „generalnog štrajka” crnih robova protiv robovlasničkog sistema na plantažama na jugu SAD-a, kakav opisuje V.E.B. Du Bois¹¹, preko štrajka stanara u Buenos Airesu 1907, štrajkova ruralnog radništva tokom „pobune u Patagoniji” 1920-

¹⁰ Zapatistički ustanak desio se u januaru 1994, a sprovela ga je zapatistička vojska EZLN. Ustanak počinje kao oružani protest protiv trgovinskog sporazuma sa SAD-om, a završava se sticanjem značajne autonomije državne oblasti Čiapas u okviru Meksika. Zapatisti se vode levom, internacionalističkom politikom (prim. prev.).

¹¹ W.E.B. Du Bois, “The General Strike,” in *Black Reconstruction: An Essay toward a History of the Part Which Black Folk Played in the Attempt to Reconstruct Democracy in America, 1860–1880* (New York: Harcourt Brace, 1935).

ih, do mitskog štrajka žena na Islandu 1975, pa do skorijeg štrajka centralnoameričkih migranata u karavanu na putu za Sjedinjene Američke Države (istovremenog sa štrajkom prosvetara u nekoliko država u toj zemlji), i štrajka seljaka u Indiji, možemo da rekonstruišemo ključna mesta na internacionalističkoj mapi štrajka koja ga izmešta iz njegovog tradicionalnog kanona: naime, iz njegovog sastava isključivo najamnog radništva, sa fabričkom scenom kao njegovim centralnim prostorom.

Zapravo, možemo da istorizujemo ulogu reprodukcije i ženskog vođstva u različitim oblicima štrajka da bismo umnožili štrajk „unutar” njegove sopstvene istorije.¹² Ali sada postoji radikalizacija istorije štrajka, jer se feministički štrajk oslobodio te istorije koncentrisane na fabrički prostor i otvorio novo vreme. Tokom protekle četiri godine, feministički štrajk okrenuo se polju reprodukcije, kako bi te poslove učinio vidljivim i čak kako bi sugerisao uzdržavanje od njih. Feministički štrajk takođe identifikuje prostore proizvodnje na način bez predsedana, jer se razumevaju na osnovu svojih neophodnih poveznica sa reproduktivnim poslovima. Na ovaj način, štrajk nije samo produžetak analitičkog rada koji teži da zadatke brige, afekata i društvene reprodukcije „pretvori u rad”, već je perspektiva koja izrasta iz tih vrsta rada, a koja reklasifikuje pojam rada u opštem smislu. Drugim rečima: štrajk ne traži prepoznavanje i uključivanje određenih vrsta reproduktivnog rada kao vrstu „posla” u prevlađujuće ideologije kapitalističkog rada. On pre cilja da iznova promisli samu prirodu rada.

Ovo znači da on proširuje prepoznavanje mesta proizvodnje vrednosti i da ističe reproduktivnu dimenziju kao ključ za rekonceptualizaciju onoga što se istorijski smatralo radom. Da budem konkretnija: besplatna, neprepoznata, krhka, povremena – i istovremeno trajna – dimenzija reproduktivnog rada danas služi da objasni delove koji pretvaraju prekarizaciju u transverzalni proces. Oblici intenzivne eksploatacije afektivnih infrastruktura i, uz to, ekstenzivno produženje radnog dana u prostorima domaćinstva, otkrivaju nove oblike migrantskog rada i nove hijerarhije u uslužnom radu. Preklapanje poslova i zahtev za dostupnošću – a oba su primarni subjektivni nameti roditeljstva – nam onda omogućavaju da razumemo zahteve uslužnih poslova.

¹² Cristina Vega, “Del otro lado de la huelga del 8M: Visualizando la interrupción social desde el feminismo,” *Sin permiso*, February 15, 2018, sinpermiso.info.

Otud, feministički štrajk omogućio je ponovno promišljanje, reklasifikaciju, i ponovno pokretanje drugačijeg značenja generalnog štrajka. Generalni štrajk postaje zaista generacijski kada postane feministički – jer prvi put doseže do svih prostora, poslova i oblika rada. Stoga, uspeva da se ugradi u određene teritorije bez izostavljanja ičega i, kroz taj proces, proizvodi *generalitet*. Pokriva svaki kutak neplaćenog i neprepoznatog rada. Istovremeno, afirmiše ih kao prostore koji proizvode vrednost, povezujući ih u njihovom podređenom odnosu spram drugih oblika rada. Stoga, čini vidljivima nizove napora koji prate kontinuum između domaćinstva, posla, ulice i zajednice. Pred pokušajima da se feminizam zatvori (na određeni sektor, zahtev ili manjinske politike), prikaz da je štrajk generalni *zato što je feministički* je i pobeda i istorijska odbrana. Pobeda je, jer kažemo da ako stanemo, zaustavljamo svet. Činimo to da bismo konačno dokazale da nema proizvodnje bez reprodukcije. A odbrana je spram oblika štrajka gde je „generalni” bio sinonim za dominantni deo: plaćeni, muški, sindikalizovani, nacionalni rad koji je sistemski isključivao rad neprepoznat platom (i njenim patrijarhalnim poretkom).

Feministički generalni štrajk oslikava šta smo naučile kroz ove godine organizovanja internacionalnih štrajkova, uračunavajući egzistencijalnu i radnu mnogostrukost našeg vremena u organizaciju same pobune. Mnogostrukost nije raspršenost već način da učinimo da heterogenost poslova koje obavljamo odgovara mandatima kojima smo neposlušne kada štrajkujemo. Štrajk postaje generalan i stoga postaje stvaran i efikasan tek kada je proširen. Zbog toga je *štrajk generalan samo kada je feministički*.

Postoji bliska poveznica između generalnosti i internacionalizma. Feminističkim štrajkom ponovo *proširujemo* pojam štrajka: vodimo ga da preskače granice, izumljujemo mu nove geografije. Redefinišemo sama mesta gde se obavlja posao i proizvodi vrednost. Feminističko mapiranje redefiniše prostornost rada, šta razumemo kao radno „mesto”, koje nije ni manje ni više od mesta gde se proizvodi vrednost. Ta praksa preoblikovanja prostora takođe skicira novi internacionalizam.

Hajde da pogledamo mapu. Žene u Poljskoj započele su štrajk protiv kriminalizacije abortusa 3. oktobra 2016. Svega šesnaest dana kasnije, u Argentini je štrajkom 19. oktobra koji je bio odgovor na femicid Lusije Perez otpočet talas štrajkova. Akcija je smesta izgubila nacionalni oblik i, za samo nedelju daa, proširila

se na dvadeset i dve zemlje, uključujući Sjedinjene Američke Države, Francusku, Španiju, Meksiko, Gvatemalu, Čile i Urugvaj, između ostalog.

Kroz štrajk, prihvatamo se globalne kartografije koja proizvodi bliskost iz nove perspektive. Sadrži se iz politizacije nasilja nad ženama izmeštanjem statusa žrtve. Štrajk omogućava internacionalističku poveznicu upravo zato što stvara zajednički horizont, konkretnu akciju koja nas situira kao političke protagoniste protiv sistematskog pokušaja da se naši bolovi svedu na poziciju žrtve koju država treba da popravlja.

Štrajk takođe omogućava novu vrstu internacionalizma zato što počinje iz istraživačkog pitanja u svakom životu i na svakoj teritoriji, otvarajući nove oblike znanja, uvezivanjem različitih znanja iz mnogostrukosti konkretnih tela i iskustava. Šta znači štrajkovati na svakoj teritoriji? Koji oblik zauzima štrajk u svakoj radnoj i životnoj situaciji? Protiv čega štrajkujemo? Ko prepoznaje da štrajkujemo? Protiv kojih skrivenih šefova štrajkujemo? Ovi otelotvoreni i teritorijalno ugrađeni procesi istraživanja su ti koji proizvode nove subjekte, nova praktična razumevanja i nove internacionalne i plurinacionalne saveze.

Dvadeset petog novembra 2016, mobilizacije su se proširile na preko pedeset država, politizujući Međunarodni dan borbe protiv nasilja nad ženama na nov način. Na taj datum, kolektiv *Ni Una Menos* objavio je tekst pod naslovom *#FeminističkaInternacionala (#LaInternacionalFeminista)*, dok se pokret *Non Una Di Meno* istovremeno pojavio u javnosti u Italiji. Na svakom od protesta širom sveta odjekivao je poziv za Međunarodni štrajk žena 8. marta 2017, revitalizujući datum kratk uspomenu na radničku borbu.

Postoje dva ključna trenutka za izgradnju ovog novog internacionalizma: *zvučnost i koordinacija*. Prvi trenutak na koji se osvrćem kao na zvučnost, usled njegovog efekta rasprostranjivanja ehoa koji nose posledice i koji proizvode, poput zvučnih efekata, amplifikaciju samih tela. Ideja zvučnosti sažima ideju-silu koja bi mogla da služi kao slogan, čak i ako ne teži da sažme ideološku konzistentnost. To je sposobnost da se otvori zajedničko značenje zasnovano na *afektu*. Ali to nije afekat u pasivnom smislu: u značenju „biti pogođen” (*affected by*), kako teže da imenuju one koji pretrpe katastrofe ili kolateralne efekte nekih fenomena. Afekcija je povezana sa kapacitetom za pokretanje, a ne prosto sa prihvatanjem nekog efekta.

Potencia zvučnosti štrajka, kao procesa, povezana je sa kapacitetom za povezivanje na daljinu i sa mobilizacijom značenja podstaknutom kruženjem slika, slogana, akcija i gestova. Štrajk, kako se širi, otvara nove prostore izražavanja, koji se neprestano iznova izumljuju. Ali taj kapacitet za zvučnost povezan je sa subjektivnim izmeštanjem o kome sam već govorila: sa konkretnom akcijom koja donosi i prevodi u praksu, napuštanjem pozicije žrtve; i istovremeno se zauzima kao istraživačko pitanje na svakom mestu, pitajući šta znači štrajkovati na svakoj posebnoj teritoriji.

Nakon što su ove zvučnosti oglašene, feministički pokret razvija drugi trenutak: trenutak koordinacije, kombinacije virtuelnih i materijalnih prostora susreta između tela, uvodeći krugove i ponovo koristeći druge, već postojeće. Mreže nastaju između grupa u različitim zemljama, koje počinju da se nazivaju *Ni Una Menos*. Nastaju razmene tekstova i predlozi akcija, virtuelni sastanci za koordinaciju globalnih intervencija na ključne datume, sastanci između različitih aktivistkinja koje putuju sa mesta na mesto.

Zvučnost i koordinacija uvezuju tragove za kolektivna istraživanja feminizama; označavaju razlike i različnosti; akumuliraju zajednički jezik proizveden kroz prakse.

Od solidarnosti do nove intersekcionalnosti

Šta je novo kod Feminističke internacionale? Ukratko, slike koje se prizivaju rečju „internacionala” obično se povezuju sa nastankom Prve internacionale i kasnije, nakon njenog prekida, sa Trećom internacionalom. Proleterska organizacija u Evropi bila je centralna osa projekta klasnog organizovanja koja je imala kapaciteta za koordinisanu akciju. Razvoj štrajka kao oruđa borbe bila je jedna od njenih inicijativa. Krunisanje Ruske revolucije „uspešno” je saželo revolucionarne težnje koje se postignute kroz te inicijative, ali, kao što je poznato, takođe je geografski pobila Marksova predviđanja o tome da će se revolucija desiti van Evrope (revolucija protiv „Kapitala”, kako ju je Gramši nazvao).

Šezdesetih i sedamdesetih godina dvadesetog veka, snažan trećesvetaški internacionalizam uvezan dekolonijalnim borbama, gerilskim organizacijama i različitim pobunjeničkim pokretima nastojao je da uvede još jedan epohalan zaokret,

ovog puta jedan čija je snaga potekla sa Globalnog juga. Pojačavanje revolucionarnih efekata tog internacionalizma omogućilo mu je da se prelije preko evropskih i belih stega, kao i da se otvori prema problemima koji nisu ograničeni uskim smislom „klase”. Decenijama kasnije, Zapatistički ustanak, koji je javno počeo 1. januara 1994, omogućio nam je da ponovo pričamo o internacionalnoj mreži („intergalaktičkoj”, kako su je oni opisali). Zahvaljujući svojoj povezanosti sa nizom domorodačkih borbi na kontinentu, kao i svom kapacitetu da identifikuje borbe iz celog sveta, zapatistička borba bila je mogućna da odbaci nepravde i pruži nove načine razmišljanja o tome kako uvezati različite oblike orpora. Na prekretnici novog veka, takozvani antiglobalizacijski pokret takođe je pokrenuo kontraponudu u odnosu na globalnu dimenziju kapitala, povezujući borbe koje su se organizovale upravo protiv organizacije kapitala, i njegovog kalendara okupljanja.

Kako ukazuje istoričar David Rodiger¹³, osnovni princip koji je Marks pokrenuo za radničku internacionalu bila je „solidarnost”, čak i ako takav koncept nije uračunat u Marksov teorijski projekat, gde je problem „jedinstva” unapred rešen homogenizovanjem logike kapitala.¹⁴ Solidarnost se pojavljuje kao oružje protiv trajne podeljenosti radničke klase kakvu kapital praktikuje, kaže Rediger, citirajući radove ekonomiste Mihaela Lebovica.¹⁵ Stoga, radničko jedinstvo postaje centralni problem kada kapital treba da proizvede i eksploatiše „razliku”.

Neki bi rekli da je politiku solidarnosti mnogo jednostavnije negovati među onima koji se prepoznaju kao slični, nasuprot onima koji vide jedni druge kao različite jer su neprestano naterani da se razlikuju. Pošto je njihova jedinstvenost ono što im daje vrednost na prekarnom tržištu rada, tu bi bilo teže negovati solidarnost. Postoji, međutim, oblik solidarnosti koji se ne okreće sličnosti koliko razlici – ali na način da razume razliku kao „spoljašnje”, nešto inherentno strano našem iskustvu. Često čujemo formule solidarnosti sa različitim borbama koje nas ipak ostavljaju u „bezbednoj” poziciji, održavajući distancu kao dokaz da smo solidarne i solidarni sa nečim što nije „naše”, stoga reprodukujući paternalističku ili spasilačku logiku. Internacionalizam nas umesto toga pita da razmišljamo o tome kako da proizvedemo

¹³ David Rodiger (David Roediger) je savremeni severnoamerički istoričar i akademik, fokusiran na teme konstrukcije rasnog identiteta, klasnih struktura, studija rada i istorije severnoameričkog radikalizma (prim. prev.).

¹⁴ David Roediger, *Class, Race, and Marxism* (London and New York: Verso, 2017), 170.

¹⁵ Mihael Lebovic (Michael A. Lebowitz) (1937-2023) bio je kanadski ekonomista, istoričar ekonomije i akademik, posvećen savremenim čitanjima Marksa (prim. prev.).

poveznice između putanja, iskustava i borbi koje se razvijaju na različitim mestima. Pitanje je kako proizvesti zajedničku ravan bez homogenizovanja razlika i bez upadanja u paternalističku logiku.

Kako se može sintetisati akumulacija snaga? Pojam *intersekcionalnosti*, kako je razrađen u feminističkom pokretu, omogućava nam da razmišljamo o logici povezivanja koja, suprotno očekivanjima, globalno mapira smeštanja kapitala na osnovu preklapanja sa različitim oblicima represije. Čak iako je Kimberli Krenšo¹⁶, aktivistkinja za ljudska prava i advokatica, sistematizovala ovaj koncept 1989,¹⁷ čini mi se važnim da naglasim još jednu političku genealogiju njegovog nastanka, na koju aktivistkinja i akademkinja Kianga Jamahta Tejlor ukazuje u knjizi „Kako se oslobađamo”.¹⁸ Tu prati koncept do prakse Kombahe River kolektiva (1974-80), čak iako one nisu koristile taj termin. Manifest ovog kolektiva iz 1977. stekao je mitski status, smatra Tejlor, jer je označio jedan od prvih pokušaja artikulacije „analize koja oživljava značenje intersekcionalnosti, ideje da se višestruke represije međusobno osnažuju da stvore nove kategorije patnje”.¹⁹ Ovaj način pravljenja poveznica između različitih oblika represije i pokazivanja kako se preklapaju i deluju „simultano”, nastavlja ona, bio je fundamentalna politička intervencija crnih lezbejki u feministički pokret, i služila je da uopšti analizu koja bi otvorila čitav jedan način političke radikalizacije nove generacije crnih feministkinja. Intersekcionalnost stoga postaje ključ za razumevanje polne, rasne i klasne represije ne kao zbir varijabli već upravo na osnovu njihovih međusobnih efekata. Uvod razlike u analizu represije stoga postiže određenu političku projekciju: sposobno je da razotkrije razlike, a da time ne prestane sa problematizacijom sklapanja borbi. Crni feminizam, u tom smislu, ima pionirsku ulogu u ponovnom predlaganju drugačije ideje totaliteta, kakva počinje od razlike, i stoga iznova povezuje oslobođenje od represije sa oslobođenjem koje se projektuje na sve.

U ovom smislu, oblici *transverzalne* borbe prevode intersekcionalnost u

¹⁶ Kimberli Krenšo (Kimberlé Crenshaw) je severnoamerička aktivistkinja za ljudska prava i akademkinja prvenstveno posvećena kritičkoj teoriji rase i rodu. Najpoznatija je po uvođenju i razvoju koncepta intersekcionalnosti (prim. prev.).

¹⁷ Kimberlé Crenshaw, “Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory, and Antiracist Politics,” *University of Chicago Legal Forum* 1989, 139–67.

¹⁸ Keeanga-Yamahtta Taylor, ed., *How We Get Free: Black Feminism and the Combahee River Collective* (Chicago: Haymarket Books, 2017).

¹⁹ *Ibid.*, 4.

praksu kao politički i metodološki princip, donoseći princip sklapanja i prevođenja novih oblika transnacionalne solidarnosti.

Nakon prvog Međunarodnog štrajka žena 2017. godine, Selma Džejms²⁰, severnoamerička feministička aktivistkinja, i suosnivačica međunarodne kampanje Plate za kućni rad 1970-ih, izjavila je da je slogan „Nijedna žena manje, želimo da smo žive” funkcionisao kao feministički pandan „*Black Lives Matter*” u Sjedinjenim Američkim Državama, zajedno sa feminističkim sloganom „Svaka žena se računa”.²¹ Zanima me da naglasim kako ove poveznice napreduju, stvarajući spona između nas na osnovu naših perspektiva borbi, i to čine na način koji prevazilazi proste lingvističke jednakosti. Intersekcionalnost je obećanje feminizma u akciji, kaže nam Anđela Dejvis, „protiv štetnih moći državnog nasilja”. „Inkluzivni i intersekcionalni” feminizam je taj „koji nas poziva da se sve ujedini protiv rasizma, islamofobije, antisemitizma, mizoginije, kapitalističke eksploatacije”, rekla je na govoru u januaru 2017. na Ženskom maršu u Vašingtonu.

Ove različite teritorije feminističkog internacionalizma pokazuju da feminizam postaje inkluzivniji kako zauzima kritičku antikapitalističku praksu. Odatle, možemo čuti mnogostrukost glasova i uvezivati taj praktični internacionalizam koji već postoji ovde i sada.

Ekskurs: Neoliberalizam i internacionalizam

Analiza neoliberalizma centralna je osobina savremenih feminizama i stoga čini ključni element njihovog internacionalizma. Ovo je slučaj, najpre, zato što je ta analiza konkretan interpretativni ključ za identifikovanje sukoba koji se prethodno nisu razumeli kao takvi, i za mapiranje njihovih poveznica. Drugo, ona omogućava raspravu i preispitivanje načina na koje neoliberalizam prevodi sukobe i upravlja njima, kroz multikulturalizam ili podređenu inkluziju koja pacifizuje borbe. U Južnoj Americi, ovo takođe vodi rekonceptualizaciji takozvanih progresivnih ili populističkih vlada u protekle dve decenije i njihovog odnosa sa neoliberalizmom. Napokon, ona omogućava dijagnozu konzervativne reakcije koja je puštena sa lanca na

²⁰ Selma Džejms (Selma James) je savremena severnoamerička autorka, feministkinja i aktivistkinja, suosnivačica međunarodne kampanje Plate za kućni rad i koordinatorka globalnog ženskog štrajka (prim. prev.).

²¹ Vidi Geraldina Colotti, “Lo sguardo di Selma James,” *Il manifesto*, March 27, 2017, ilmanifesto.it.

transnacionalnu snagu feminizma.

Želim da se fokusiram na rad dve teoretičarke iz Sjedinjenih Američkih Država – Vendi Braun i Nensi Frejzer – jer su njihove intervencije istovremeno filozofske, političke i epistemološke, i zato što postavljaju pitanje definicije neoliberalizma i povezuju ga sa pitanjima feminizma. Pokušaću da skiciram dijalog između njih, zasnovan na južnoameričkoj raspravi, a naročito iz perspektive omogućene mobilizacijama i borbama na ovom kontinentu, kako bih dala okvir kritici populizma iz feminističkog gledišta. U osnovi je moja teza da feminističke borbe predstavljaju antineoliberalnu perspektivu sposobnu da ode dalje od populističke političke artikulacije.

U svojoj knjizi „Poništavanje demosa: Skrivena revolucija neoliberalizma” (*Undoing the Demos: Neoliberalism’s Stealth Revolution*), Braun preispituje taj pojam neoliberalizma koji se čini kao da sadrži sve.²² Čini to produblivanjem „antagonizma između građanskog statusa (*citizenship*) i neoliberalizma” i kritikovanjem modela neoliberalnog vladanja, koji razume kao proces „dedemokratizacije demokratije”. Po njenoj tvrdnji, neoliberalizam ograničava demokratske prostore ne samo na makrostrukturnom nivou već i na ravni organizacije društvenih odnosa; kompeticija stoga postaje norma za bilo koju vrstu odnosa. Ona opisuje ovaj proces kao ekonomizaciju društvenog života koja izmenjuje samu prirodu onoga što zovemo politikom, učvršćujući kontrast između figura *Homo economicus* i *Homo politicus*. U ovom smislu, ona odstupa od Mišela Fukoa, jednog od prvobitnih teoretičara subjektivnih efekata neoliberalizma. Za njega, neoliberalizam nije potpuna ekonomizacija društva koja zatvara političko, već je novi način razumevanja političkog koje proširuje ideju vlasti i ideju ekonomije, dalje od ekonomskog smisla.

Braun, suprotno tome, naglašava da u neoliberalizmu građanski status ne podrazumeva samo niz prava već i neku vrstu neprestanog aktivizma u kom smo primorane da učestvujemo ne bismo li učinile sebe vrednima. Prodiranje neoliberalne racionalnosti u moderne institucije poput građanskog statusa zamagljuje sam koncept demokratije, iz gledišta Braun, koja tvrdi da u Fukoovim genealogijama „ne postoje građanke i građani”. Iako je njena kritika neoliberalizma

²² Wendy Brown, *Undoing the Demos: Neoliberalism’s Stealth Revolution* (New York: Zone, 2015).

kao naturalizacije sukoba veoma važna, a njena analiza vrlo oštra, ona ostaje u okvirima političke nauke: zasnovana je na formalističkoj definiciji onoga što se smatra „političkim”, dok izostavlja druga važna polja i borbe za koje bismo mi smatrale da su političke prirode.²³ Sposobnost za analizu neoliberalizma kao vladavinsko-racionalizujućeg mentaliteta (*gouvernementalité*) je opet ograničena njenim postavljanjem *neoliberalnog rezona* kao sinonima *nestanku politike*. Stoga, razlika između ekonomije i politike (kakva je u temelju kapitalizma) se ponovo stvara na način koji čuva „autonomiju političkog” kao polja koje je sada kolonizovano i mora se braniti. Iz jasno arentske²⁴ perspektive, „polje vladavine” je privilegovani prostor za demokratski razvoj *Homo politicusa*.

Prateći ovu liniju argumenata, objašnjenje pobede Donalda Trampa na izborima 2016. koje nudi Braun – a tome je nadenula naziv „apokaliptični populizam” – bilo bi konzumiranje neoliberalne otmice političkog. Ona piše:

Ako je ovaj prigovor politici jedno važno nasukavanje neoliberalnog napada na demokratiju, jednako važno za stvaranje podrške plutokratskom autoritarizmu jeste ono što nazivam neoliberalnom ekonomizacijom svega, uključujući demokratske vrednosti, institucije, očekivanja i znanje. Značenje i praksa demokratije ne mogu se podrediti semiotici tržišta i preživeti. Sloboda se svodi na napredak na tržištima, zadržavanje onoga što se dobije, time legitimizujući rastuću nejednakost i ravnodušnost spram svih društvenih efekata. Isključivanje je legitimno jer jačanje kompetitivnosti, tajnosti pre nego transparentnosti ili odgovornosti znači dobar osećaj za biznis.²⁵

Za Braun, ono što je izdubljeno ekonomizacijom života je građanski status kao oblik „narodnog suvereniteta”. Privatizacija javnih dobara i višeg obrazovanja doprinosi slabljenju demokratske kulture, dok je pojam „društvene pravde” konsolidovan kao pojam koji ograničava privatne slobode. Sažeto, „zajedno, neoliberalno otvoreno potcenjivanje politike; napad na demokratske institucije, vrednosti i imaginariju; neoliberalni napadi na javna dobra, javni život, društvenu pravdu i obrazovano stanovništvo, stvaraju novu antiegalitarnu, slobodarsku, autoritarnu političku formaciju.” Iz perspektive Braun, taj ekonomizovani oblik politike proizvodi vrstu

²³ Kako sam iznela u knjizi *Neoliberalism from Below* (2014), iz perspektiva politkologije, pitanje roda i reprodukcije „funkcionišu kao internalizovana spoljašnjost polisa: njena mračna ekonomija”. Marginalizacija ovih sfera vodi do razumevanja političkog koje podstiče razdvajanje sfera i ne uspeva da prepozna politizaciju života.

²⁴ Po uzoru na Hanu Arent (prim. prev).

²⁵ Wendy Brown, “Apocalyptic Populism,” *Eurozine*, August 30, 2017, eurozine.com.

subjektivnosti koja se suprotstavlja stabilnosti i bezbednosti stanovništva: „Ova formacija sada funkcioniše na pogonu ... straha i anksioznosti, klizećeg socio-ekonomskog statusa i ogorčene, ranjene beline.“ Strah, anksioznost, prekarnost i „ogorčena belina“ jesu *afekti* koji se *oslobađaju* kada stege građanskog statusa ne proizvode ili ne regulišu demokratski subjektivitet. Stoga, za Braun, jednačina izgleda ovako: slobode se povećavaju do nivoa da se politika umanjuje, dok se štetne energije oslobađaju do nivoa da nema građanskog osporavanja. Rezultat je politika koja, u slučaju Trampa, nije antidržavna, već je pre poslovno upravljanje državom.

Postoje tri problema sa razumevanjem „političkog“ sugerisanom u ovom viđenju. Sa jedne strane, mislim da desničarsko glasanje, posmatrano u vrlo širokom smislu, ne može da se pojednostavi na prosto antidemokratski dug. Ovde ne mislim samo na Trampovu pobedu već i na takozvani zaokret udesno u Južnoj Americi. Ovaj „zaokret udesno“, pošto se poklopio sa Trampovom pobedom, zahtevao je sličnu potragu za objašnjenjima takvog zaokreta u izbornim preferencama. Drugim rečima, napravljena je prosta analogija između pobede Trampa nakon Baraka Obame i pobede Maurisija Makrija nakon Nestora Kiršnera. Međutim, možemo zakomplikovati ovu analizu. Ako to nije nagli zaokret masa udesno, šta je? Ja to smatram, zapravo, oblikom „realizma“ spram nedemokratskih elemenata (liberalne i progresivne) demokratije, koje desničarske vlade, koristeći reči narodskog jezika, „ogoljuju“ kroz cinizam koji prihvata *status quo* kao datost. Ovime želim da kažem da je na delu dvostruka *idealizacija demokratije* u tvrdnji Braun (što je izvor njenog politicizma). Ovo je slučaj, najpre, jer se briše nasilje koje je rodilo neoliberalizam, i u njegovim korenima (državni udari i državni terorizam u Južnoj Americi, kao i rasizam legitimizovan kroz demokratiju) i u njegovim produžecima kroz postdiktatorske demokratije, na raznovrsne ali konstitutivne načine. Drugo, zamisao demokratije kao oblika vladavine, praćena njenom projekcijom na stanovništvo, sprečava nas da vidimo represivno nasilje u smislu toga kako se danas strukturišu sukobi. Ovi sukobi spoznaju da je razumevanje politike kao polja pravila dis-kurzivna privilegija elita sa slobodom da pretpostave da ta pravila ne funkcionišu za sve, kako je eksplicitno izraženo kroz Pokret za crne živote i kroz ubistva siromašne omladine u

južnoameričkim metropolama.²⁶

Ova vrsta analize vraća se na jednostrano reakcionarne psihologije masa, zasnovane na razumevanju „psihičkih” energija koje ovi režimi mobilisu (po liniji analize o „autoritativnoj ličnosti” Frankfurtske škole) i koje ukazuju na „apokaliptičnu” prirodu populizma u slučaju Severne Amerike. Populizam se, zatim, vraća na stranu neracionalnog, pošto se njegovo skretanje može objasniti jedino u smislu nesvesne neoliberalne želje koju masa izražava. Kao protivargument, verujem da treba da razmišljamo o toj psihičkoj i afektivnoj dimenziji, jer u njima postoji neizbežna materijalnost. Ali verujem da je produktivnije to raditi u smislu osećanja koja su direktne osobine – opet, „realistične” osobine – savremene radne snage, kako je dugo tvrdio italijanski filozof Paolo Virno, pre nego u smislu čiste degradacije u suočenošću sa slomom građanskog habitusa.²⁷

Rasprave oko političkog poraza progresivnih vlada u Južnoj Americi uključuju niz problema povezanih sa političkim subjektivitetom izraženim kroz ankete. Oni su sažeti u zbunjenosti koju progresivne sile pokazuju kada su ih ljudi za koje su tvrdili da su im primarni i da njima služe „izdali” na biračkim mestima. Drugim rečima, zašto siromašni glasaju „protiv svojih interesa”? Teorija Ernesta Laclaua je među najkorišćenijima za ovaj oblik pripovedanja poraza na način koji ojačava razumevanje heterogenosti „naroda” u smislu *nedostatka*, i stoga neophodnosti totalizovanja artikulacije odozgo.²⁸

Međutim, želim da se vratim na pitanje materijalnosti psihičkih energija, s obzirom da nas rasprava o njima u savremenom trenutku vodi do jedne od ključnih tema Frankfurtske škole: do masovne konzumacije. Ovo je bio fundamentalni programski element progresivnih vlada u regionu, zasnovan na povećanju pristupa robi široke potrošnje, posebno među narodnim klasama. Ali ovo je imalo posebnu osobinu: reč je o konzumiranju koje je već „razvezano” od svoje poveznice sa zaposlenjem, što znači da je dug ono što ga omogućava. Progresivni populizam ne može se razumeti bez prepoznavanja artikulacije koja nastaje između neoliberalizma i neorazvojnosti pod komandom finansijskog sektora (kao što sam raspravljala u Poglavlju 4).

²⁶ Keeanga-Yamahtta Taylor, *From #BlackLivesMatter to Black Liberation* (Chicago: Haymarket Books, 2016).

²⁷ Vidi Paolo Virno, *A Grammar of the Multitude: For an Analysis of Contemporary Forms of Life*, Isabella Bertolotti, James Cascaito, and Andrea Casson, trans. (Los Angeles: Semiotext(e), 2004).

²⁸ Ovaj argument dalje razvijam u knjizi *Neoliberalism from Below*.

Napokon, mislim da kritika neoliberalizma slabi kada se neoliberalizam smatra nepolitičkim. Pod ovakvom idejom politike, trenuci neoliberalizma koji su zaista politički se poriču, a posebno se ne prepoznaje neposredna politička efikasnost „operacija kapitala”.²⁹ Naporan politički rad izgradnje normi i prostornosti, kao i proizvodnje subjektiviteta, uklanja se iz naše analize. Opet, nije reč o ekonomiji suprotstavljenoj politici već pre o politizaciji svake akcije koja omogućava održavanje kapitalističkog vrednovanja. U vezi sa ovime, fundamentalno je razmišljati o političkim praksama sposobnim da preispituju neoliberalizam, a da ga ne smatraju političkim dnom. Ako postoji nešto izazovno i složeno oko neoliberalizma, onda je to činjenica da je njegova građa već direktno politička, i da se kao takva može razumeti kao bojno polje. Ako Braun naglašava apokaliptične osobine Trampovog populizma i njegov perverzni kontinuitet sa nedemokratskim karakterom neoliberalizma, Nensi Frejzer govori o Trampovoj pobedi kao o „izornoj pobuni” protiv neoliberalne hegemonije, ili specifičnije kao o “revoltu protiv globalnih finansija”.³⁰ Ona takođe u okvir ovog narativa smešta Bregzit, kampanju Bernija Sandersa, popularnost Nacionalnog fronta u Francuskoj i odbijanje reformi Matea Renzija u Italiji. U ovim različitim događajima, uvidela je istu volju da se odbaci „finansijalizovani kapitalizam”. Ovo čitanje vezano je za njenu analizu savremene krize kao krize „progresivnog neoliberalizma”. Kako je napisala u svom članku o stanju stvari na početku 2017. godine:

U svom obliku u SAD-u, progresivni neoliberalizam je savezništvo između mejnstrim struja novih društvenih pokreta (feminizma, antirasizma, multikulturalizma i LGBTQ prava), s jedne strane, i visokih „simboličnih” i uslužnih biznis sektora (Vol Strit, Silikonska dolina i Holivud) sa druge strane. U ovom savezništvu, progresivne snage su efektivno spojene sa snagama kognitivnog kapitalizma, posebno sa finansijalizacijom. Koliko god nesvesno, prvi pozajmljuju drugima svoju harizmu. Ideali poput diverziteta i „osnaživanja”, koji bi u principu mogli da služe različitim stranama, sada ulepšavaju regulative koje su uništile proizvodnju i ono što su nekada bili srednjeklasni životi.

Ova tvrdnja već je bila prisutna u njenom eseju „Kontradikcije kapitala i brige”, gde je raspravljala kako je mejnstrim imaginacija rodne ravnopravnosti bila i zasnovana na liberalnom individualizmu, u kome su privatizacija i komodifikacija društvene zaštite

²⁹ Sandro Mezzadra and Brett Neilson, *The Politics of Operations: Excavating Contemporary Capitalism* (Durham, NC: Duke University Press, 2019).

³⁰ Nancy Fraser, “The End of Progressive Neoliberalism,” *Dissent*, January 2, 2017, dissentmagazine.org.

bile u mogućnosti da upiju „feminističku auru”, i kako ga je jačala. Takav feminizam podrazumeva predstavljanje reproduktivnih poslova kao prostih prepreka u ženinoj individualnoj profesionalnoj karijeri, ali i kao poslove kojih nas neoliberalizam, srećom, oslobađa putem novih tržišta za plaćeni reproduktivni rad. Određena vrsta feminističke emancipacije preuzima reakcionarne osobine, tvrdi Frejzer, reformulišući podelu između reproduktivnog i proizvodnog rada. Tako se normalizuje polje u kom se danas pronalaze mnoge od najdubljih kontradikcija kapitala. U ovom smislu, „progresivni neoliberalizam” bio bi kontrarevolucija feminističkim hipotezama iz 1970-ih. Sada se čini da se emancipacija proizvodi jer smo gurnute na tržište rada, uspostavljajući „domaćinstvo sa dva prihoda” kao perverzno metabolisanje feminističke kritike porodične plate. Naravno, ovu situaciju održava hijerarhijalizacija globalne podele rada koja je više klasistička i rasistička nego ikada, u kojoj siromašne migrantkinje sa Juga popunjavaju „rupu brige” ženama na Severu koje su posvećene svojim karijerama.

Iz ove perspektive, „progresivni neoliberalizam” je odgovor na niz borbi protiv disciplinujuće hegemonije plaćenog muškog rada. Te borbe susrele su se u društvenim pokretima koji su politizovali i preispitali seksističke i rasističke hijerarhije. Snaga neoliberalizma, koja se razume kao reakcija i kontrarevolucija, bila bi preobraćanje tih borbi u neku vrstu multikulturalne kozmetike za politiku štednje, nezaposlenost i prestanak društvenih ulaganja, dok uspeva da ih izrazi kroz jezik prava manjina. Melinda Kuper nas u ovom smislu upozorava na rizik tvrdnje koju iznosi Frejzer: „U svom najskorijem radu, Frejzer optužuje drugi talas feminizma za pakt sa neoliberalizmom u naporu da uništi porodičnu platu. ‘Da li je to bila samo slučajnost da su drugi talas feminizma i neoliberalizam zajedno napredovali? Ili je između njih postojala neka perverzna, podzemna, izborna sklonost?’”³¹ Sumnja koju Kuper izražava u odnosu na pitanja koja postavlja Frejzer važna je za izgradnju kritike koja se ne oslanja na nostalgiju ili restauraciju porodice (čak i na egalitarnije načine) u ime izgubljene sigurnosti.

Prelaz iz tvrdog neoliberalizma (Tačer ili Regana) do progresivnijeg neoliberalizma (Blera ili Obame) uključivao je poraz mnogostrukih borbi, koje su imale različite nivoe intenziteta. Njihov intenzitet može se meriti u odnosu na

³¹ Melinda Cooper, *Family Values: Between Neoliberalism and the New Social Conservatism* (New York: Zone, 2017), 12.

radikalnost odgovora: ovo funkcioniše kao politički i metodološki princip za razumevanje neoliberalne racionalnosti, počevši od revolta. Dilema leži u osiguravanju da se ovo čitanje ne pretvori u racionalizaciju uvek anticipiranog poraza. Drugim rečima, pitanje je kako da ne pretpostavimo – kroz a priori logiku koja se ratifikuje kao a posteriori analitika – kapacitet neoliberalizma da metaboliše i neutrališe sve prakse i kritike, tako unapred garantujući svoj uspeh.

Ova moć kapitala, koju bismo takođe mogle da nazovemo *imanentizacijom kapitalističke logike zarobljavanja*, objašnjena je pojmom aksiomatike kapitala³² Žila Deleza i Feliksa Gatarija. Ovaj pojam čini eksplicitnom tenziju između fleksibilnosti i raznovrsnosti zarobljavanja i kapitalističke eksploatacije, s jedne strane, a s druge strane potrebe za razlikovanjem između operacija kroz koje ta mašina zarobljavanja podređuje društvene odnose i intervencije koje takođe pružaju otpor i prelivaju se preko dijagrama zarobljavanja/eksploatacije.

Na kraju, poslednja tačka rasprave sa Frejzer: trenutak artikulacije. Za Frejzer, vrsta artikulacije koju ovaj progresivni neoliberalizam iznosi je površna i kontraproaktivna: „Progresivni neoliberalizam”, piše ona, „površno artikuliše imigrantkinje i imigrante, nebele ljude, muslimane, LGBTIQ ljude kao ‘nas’, a pretvara belog čoveka u ‘njih’. Ovo je užasan način da nas podele, oblik koji pogoduje samo kapitalu”. Prema tvrdnjama Frejžer, upravo je ova „površna” artikulacija ono što je Sanders pokušao da ospori: „Za Sandersa, ideja je bila da se pomeša antirasistička, antiseksistička i proimigrantska ‘politika prepoznavanja’ pored ‘distributivne’ anti-Vol Strit politike u korist radničke klase.” Ono što želim da preispitam je to što Frejžer smatra da Laklauov populizam sugerije drugačiju vrstu artikulacije. Njenim rečima, „Osećam se mnogo bliže nekome poput Ernesta Laklaua, koji je video populizam kao logiku koja se može artikulirati na mnogo različitih načina.” Želim da raspravljam o ovom pojmu upravo tako što ozbiljno shvatam problem koji sama Frejzer ističe u razmišljanju o radikalnoj levici: kako se „efektivna kritika finansijalizacije” kombinuje sa „antirasističkom, antiseksističkom i antihijerarhijskom vizijom emancipacije”.

Ovde treba istaći dve tačke. Prvo, Laklauov pojam „populističkog rezonovanja” zanemaruje bilo kakav „oskudan” efekat koji potiče iz društvene

³² Žil Delez i Feliks Gatari, *Tisuću platoa: Kapitalizam i shizofrenija*, prev. Marko Gregorić (Zagreb: Mizantrop, Sandorf, 2013).

dinamike „odozdo” koji nije upisan u „zahteve” koji su prihvatljivi za politički sistem,³³ tako omalovažavajući bilo koju snagu preliivanja koja čini neophodnim da se iznova promisli (kao što to često biva) igra političkih institucija u smislu zajedničkog-mnogostrukog.³⁴ Drugo, progresivni populizmi ukidaju bilo kakvu efikasnu kritiku finansijalizacije. U obe dimenzije, opet, podela i hijerarhizacija su na snazi između takozvanog društvenog i političkog, gde reprezentacija političkog sistema funkcioniše kao „trenutak istine” za borbe koje navodno ne dosežu svoju sopstvenu političku agensnost i stoga neprestano bivaju infantilizovane.

Suprotstavljanje Frejzerinom pozivaju na populističku artikulaciju danas je fundamentalno ako želimo da razumemo vrste pretpostavki koje su u tenziji sa kolektivnom formulacijom poziva na „feminizam za 99 posto” nastalog u Sjedinjenim Američkim Državama.³⁵ Sa jedne strane, ova formulacija je vrlo zanimljiva, jer se direktno suprotstavlja korporativnom (*lean-in*) feminizmu; sa druge strane, u okviru njega su problematično upisane dve linije: *populistička artikulacija* i *intersekcionalnost borbi*. Ova premisa otvara raspravu o samoj političkoj praksi kroz koju se proizvodi feminizam većine.

Ako postoji mogućnost da se iznova promisli kategorija „narodnog suvereniteta” (da uzmemo termin koji koristi Braun), to je zaista u feminističkom ključu: to jest, ideja da se napravi razlika između „narodnog” i „populizma”. Iz ovog gledišta, takođe možemo da tumačimo tenziju koja je sadržana u „feminizmu za 99 posto”, kako diskutuje Frejzer.³⁶ Masovni feminizam kakav se praktikuje i o kakvom se teoretiše u Argentini fundamentalno se razlikuje od populizma zasnovanog na apstraktnom pojmu naroda. To čini, najpre, jer ne predlaže ekvivalentnost između političke želje i ličnog vođstva kondenzovanih u predsedničkoj figuri (kondenzacija Laklauove teorije). Drugo, naš pokret preuzima odgovornost za menjanje materijalnih životnih uslova većine, gde su dinamike razvlašćivanja i finansijalizacije transverzno poremetile pragove nasilja u društvenim odnosima. Treće, ističe se

³³ Samo da citiram jedno od Laklauovih mišljenja koje prikazuje hijerarhiju artikulacije: „Zahtevi domorodačkih naroda nisu ispunjeni brzo, ali oni nisu ni centralni u strukturisanju politike.” Citirano u “La real izquierda es el Kirchnerismo,” *Página12*, October 2, 2011, pagina12.com.ar.

³⁴ Pod „zajedničkim-mnogostrukim” referišem se na proizvodni kapacitet društvenog koji prevazilazi poziciju potražnje koju se čini da Laklau zahteva od populističke dinamike demokratije o kojoj teoretiše.

³⁵ Cinzia Arruzza, Tithi Bhattacharya, and Nancy Fraser, *Feminism for the 99 Percent: A Manifesto* (London and New York: Verso Books, 2019).

³⁶ Nancy Fraser, “What Is Feminism for the 99 Percent?,” March 3, 2017, La Izquierdo Diario (YouTube channel), youtube.com.

stvaranjem prostora za političku kompoziciju zasnovanu na feminističkoj dijagnozi krize, istovremeno projektujući praktični internacionalizam i stoga se opirući metodološkom nacionalizmu populizma. I konačno, ovaj masovni feminizam konkretno generiše novu suverenu dinamiku (neograničenu na retoriku državnacije), oblikujući i održavajući nove prostore za proizvodnju političkih odluka i stvarajući uslove da se te odluke operacionalizuju.

Govorim o dinamici zasnovanoj na skupštinama koja je pretvorila međunarodni feministički štrajk u proces i preobratile tu kolektivnu akciju u zajedničku ravan i organizacioni horizont. Dinamika skupština održavana je između štrajkova 2017. i 2018. godine ne samo kao pripremni i organizacioni aparat sa predodređenim ciljem već i kao način mapiranja društvenog sukoba (otpuštanja i borba Mapuče naroda za zemlju, da imenujemo par primera) i reaktiviranja demokratskih, svakodnevnih praksi organizacija (sindikata; političkih, obrazovnih i kulturnih organizacija itd.) koje proizvode nove slike antineoliberalnog narodnog suvereniteta u praksi. Ovo su isprekidani i krhki oblici suvereniteta, a ipak su istrajni i mogućni da proizvedu nove oblike moći odozdo. Ova dinamika postavlja telo – telo koje je ekstenzivno, telo-teritoriju – kao centar pitanja koje visokoumna filozofija danas postavlja: Šta znači politička akcija u uslovima ekstremnog neoliberalizma?

Kao i formulacija „feminizam za 99 posto”, „feminizam masa” potvrđuje da je rastući feminizam sveže ekspanzivan. U ovoj tački, mobilizacije u Argentini – uključujući rast organizovanja od štrajka do štrajka, u odnosu na internacionalističku mrežu u kojoj se pokret odvija – spajaju odnose između masovne skale i vektora manjinskih borbi na nov način. Pod ovim mislim da smo sprovele zaokret od neoliberalnog jezika *prepoznavanja* manjina, da bismo sada sklonile vektore (a ne identitete) borbi koje su se dugo karakterisale kao manjinske, predstavljajući protagonizam njihove „razlike” na masovnoj skali.

Sada, ova masovnost ističe pitanje *transverzalnosti* političke kompozicije, one koja čini njen antineoliberalni karakter efikasnim. Ovde nema naivnosti niti vraćanja depolitizovanog karaktera „društvenog” kao infantilizovanog stadijuma političke reprezentacije. Masovnost je, onda, upisana u narodni horizont, i čak i u horizont na nivou narodnih zajednica, jer to omogućava feminizmu da se poveže sa društvenim sukobom (nasuprot njegovoj populističkoj apstrakciji), i zato što nam to omogućava

da razumemo mrežu nasilja koja neoliberalizmu pruža opstanak.

Poglavlje 7

Kontraofanziva: Bauk feminizma

Doživljavamo kontraofanzivu: to jest, reakciju na silu razvijenu kroz feminističke pokrete. Važno je naglasiti precizan redosled: kontraofanziva *odgovara* na ofanzivu, *prethodni* potez. Drugim rečima, ponovni uspon feminizama prethodi kasnijem fašističkom zaokretu u regionu i na globalnom nivou. Ovo ima dve implikacije. Prvo, u metodološkom smislu, to znači kretanje od feminizma *kao gradivne sile*. Drugo, u političkom smislu, to je potvrda da su feminizmi pretnja po uspostavljenu moć, aktivirajući dinamiku *neposlušnosti* koju reakcionarne sile pokušavaju da obuzdaju, suprotstavljajući im se represijom, disciplinom i kontrolom na raznim nivoima. Kontraofanziva je poziv na red, takav čija se agresivnost može meriti u odnosu na percepciju pretnje na koju odgovara. Stoga, svirepa kontraofanziva koja je puštena protiv feminizma pruža nam alternativno čitanje sile neposlušnosti koja se percipira kao već aktivna i, istovremeno, kao mogućnost za radikalizaciju.

Feminizam se gradi kao novi „unutrašnji neprijatelj” koji ugrožava porodicu, seksualni, moralni i politički poredak. Izjave državnih glavešina i crkvenih zvaničnika, direktno pružanje ekonomskih i represivnih resursa za borbu protiv feminističkih zahteva, i pokušaj da se izgradi kontra „pokret” (na primer, u mobilizacijama protiv prava na abortus) oblikuju obrise ove kontraofanzive. Hajde da detaljnije pogledamo svaku od ovih pojava i onda da se vratimo na karakterizaciju onoga što se definiše kao „pretnja” jer će nam to omogućiti da razumemo zašto različite moći teže da prikažu feminizam kao preteći bauk.

Crkvena kontraofanziva

Koncept „rodne ideologije” sintetiše autentičan krstaški rat koji danas katolička crkva predvodi protiv onoga što smatra feminističkom destabilizacijom porodice i

tradicionalnih rodnih uloga. „Rodna ideologija je diskurzivna strategija osmišljena u Vatikanu i usvojena od strane brojnih katoličkih i hrišćanskih intelektualaca i aktivista kako bi izvodili kontranapade na retoriku jednakosti za žene i LGBTI osobe”, tvrdi antropološkinja Mara Viveros Vigoja.¹ Sociolog Erik Fasin² ističe da su severnoameričke katoličke i desničarske grupe otvoreno počele da napadaju izraz *rod* sredinom 1990-ih, i to u vezi sa Međunarodnom konferencijom Ujedinjenih nacija o populaciji i razvoju 1994, održanoj u Kairu, kao i tokom pripremnih sastanaka za Svetsku konferenciju Ujedinjenih nacija o ženama, održanom u Njujorku 1995.³ Nekoliko hronika smatra da je najaktivnija vatikanska lobistkinja u ovom periodu bila Dejl O’Liri, konzervativna severnoamerička katolička novinarka koja je razvila ovaj argument u svojoj knjizi „Rodna agenda” iz 1997. Tu je tvrdila da se rod predstavlja kao „neokolonijalna alatka međunarodne feminističke zavere”. Prema pravnoj akademkinji Meri En Kejs⁴, napad je najpre bio usmeren protiv zakona i regulativa, a kasnije se fokusirao na teoriju, izdvajajući Džudit Batler kao „papu roda”.⁵

Jozef Racerger, pre nego što je ustoličen za Papu Benedikta XVI, sprovodio je takve napade u smislu doktrine još 1980-ih, kada je bio glavešina Kongregacije za doktrinu vere. Njegove tvrdnje protiv „rodne ideologije” možda su najjasnije razjašnjene u njegovoj knjizi „So zemlje” iz 1997, a dalje su se razvijale u nizu crkvenih dokumenata i objava koje su, od 2003. godine, pitanje roda sistemski uzele na zub, što je sam Racerger postavio kao fokalnu tačku Vatikana nakon što je 2005. izabran za papu. Ovi tekstovi održavaju kampanje vođene odozgo, kako tvrdi brazilska istraživačica Sonja Korea: „One se nisu razvile iz osnove naših društva, već pre u vrhovnim sferama međunarodnih pregovora i teoloških refleksija.”⁶

Jedan od najznakovitijih tekstova ovog krstaškog rata je „Leksikon:

¹ Mara Viveros Vigoya, “The Controversy surrounding Gender: A Central Question of (Sexual) Politics in Colombia,” *Sexual Policy Watch*, December 9, 2016, sxpolitics.org.

Mara Viveros Vigoja (Mara Viveros Vigoya) je savremena kolumbijska akademkinja i antropološkinja roda (prim. prev.).

² Erik Fasin (Éric Fassin) je savremeni francuski sociolog, prevashodno fokusiran na seksualne i rasne politike u Francuskoj i SAD-u, i na njihove preseke (prim. prev.).

³ Éric Fassin, “A Double-Edged Sword: Sexual Democracy, Gender Norms, and Racialized Rhetoric,” in *The Question of Gender: Joan W. Scott’s Critical Feminism*, Judith Butler and Elizabeth Weed, eds. (Indianapolis: Indiana University Press, 2011), 143–58.

⁴ Mary Anne Case, “Trans Formations in the Vatican’s War on ‘Gender Ideology,’” *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 44:3 (Spring 2019), 639–64.

⁵ Sarah Bracke and David Paternotte, “Unpacking the Sin of Gender,” *Religion and Gender* 6:2 (February 2016), 143–54.

⁶ María Alicia Gutiérrez, “Significante vacío: Ideología de género, conceptualizaciones y estrategias. Entrevista con Sonia Corrêa,” *Observatorio Latinoamericano y Caribeño* 2 (2018).

Dvosmisleni i sporni izrazi u vezi sa porodičnim životom i etičkim pitanjima”.⁷ U predgovoru knjige, kardinal i predsednik Papskog saveta za porodicu, Alfonso Lopez Truhiljo, izražava svoj strah oko dvosmislenosti savremenog jezika, prizivajući vezu između jezika, autentičnosti i istine kod Hajdegera. Iz tog razloga, on pretpostavlja potrebu za ovim leksikonom. Sam leksikon navodi sedamdeset i osam izraza sa najvećom opasnošću za proklizavanje, u kojima je koncentrisana briga oko beznačajne i klizave „dvosmislenosti” protiv koje se moramo boriti. To su, ukratko, reči koje moraju biti ispravljene. Ovde on posvećuje posebnu marginu upotrebi „roda” kao koncepta uspostavljenog kroz Konferenciju Ujedinjenih nacija o ženama održanu u Pekingu. On tvrdi: „Porodica i život bivaju bukvalno bombardovani obmanjujućim jezikom koji ne ohrabruje već komplikuje dijalog između pojedinaca i naroda”. Takođe osuđuje koncept diskriminacije žena održan kroz CEDAW konvenciju (Konvenciju o eliminaciji svih oblika nasilja nad ženama), uz abortus, slobodnu ljubav, ideju prava, i tako dalje. Unos o rodu za Leksikon napisala je nemačka katolička teološkinja Jutta Burgraf. Ona skicira koordinate rasprave kako bi uprla prstom u Batler kao odgovornu za razvezivanje biološkog pola od „kulturne” kategorije roda i za omogućavanje njegovog naselektivnog širenja. Kao što tvrdi i u mnogim drugim crkvenim tekstovima, Burgraf iskazuje zabrinutost zbog načina na koji međunarodne organizacija poput Ujedinjenih nacija prihvataju pojam „rod”, kao i zbog resursa koje te agencije u to uključuju. Ali ono što mene najviše zanima da istaknem jeste njeno praćenje bliskosti između rodne ideologije i „individualističke antropologije radikalnog neoliberalizma”.

Pre Batler, teoretska linija opisana u ovim vrstama publikacija ide do Engelsa i Simon de Bovoar. Međutim, presedani „rodne ideologije” prate se do teoretizacija Frankfurtske škole 1930-ih i, posebno, do načina na koji su njeni koncepti deljeni u pobunama radikalnih pokreta 1960-ih. „Kulturni marksizam” Frankfurtske škole bio bi neprijatelj zapadnog hrišćanstva. Ove vrste zavrzlama poznate su nam u Južnoj Americi; isti argumenti unapređivani su diktaturama protiv političke radikalizacije 1970-ih, tada usmereni posebno prema gerilama, ali takođe šire protiv bilo kakvog kontrakulturalnog izraza. Preobraćanje rečnika roda u anatemu, u kletvu, sada rekreira i ažurira čitav narativ pretnji po hrišćansku i zapadnu civilizaciju, ali uz dodatnu

⁷ Izvorno objavljeno na italijanskom 2003. godine, na engleskom je prvi put objavljeno 2006. od strane *Human Life International* u Front Rojalu, Virdžiniji.

dimenziju: takođe se podvlači kapacitet feminizma za ideološku „transverzalnost” i, stoga, njegov kapacitet da se širi dalje od onoga što je prepoznatljivo kao „levica”. Kejs tvrdi:

Tokom iste polovine veka, Vatikan i oni koji rade pod njegovim uticajem širom sveta došli su do toga da posmatraju englesku reč *gender* (rod) kao kletvu i da povezuju reč sa onim što kroz „ideologiju roda” vide kao uvezivanje feminizma i gej prava u globalnom naporu da se redefinišu ne samo sekularni zakoni koji regulišu polove, seksualnost, reprodukciju i porodicu već i sama ljudska priroda.⁸

Rasprava je ogromna. Prema katoličkoj crkvi, sama ljudska priroda je u riziku zbog preispitivanja rodne binarnosti, koja gradi osnove heteronormativne reprodukcije i porodice. Stoga, u tom krstaškom ratu, trans identiteti i tela, kao i reproduktivna tehnologija, takođe dobijaju sve veći značaj. Oba pitanja se predstavljaju kao napredni stadijum „rodne ideologije”, osvećivanje razdvajanja pola od roda i, stoga, kao pretnja hrišćanskoj antropološko-teološkoj teoriji komplementarnosti između muškog i ženskog. Da sažmemo to rečima istraživačice Sare Brake⁹ i istraživača Davida Paternota¹⁰: „Vatikan smatra analitički pojam roda pretnjom božanskom stvaranju.”¹¹ Pojam roda onda uzurpira – i stoga preti – božanskoj moći stvaranja. Stvaranje različitih rodova – ili „pravljenje nevolja sa rodom”, da se poigramo najslavnijim naslovom Batler – crkvi se čini kao direktna svađa sa bogom. Zapanjujuće je kako neke tvrdnje, prateći to isto rezonovanje, govore o odbrani „polne razlike”, ali, naravno, u odnosu na precizan okvir binarnosti. Kada se razume na ovaj način, „polna razlika” bila bi poništena nekom vrstom ekstremizma jednakosti koji bi uloge, identitete i čak prirode učinio savitljivim i zamenljivim. Pitanje neregulisane razlike binarnog nameta, razumevanog kao „božanskog” nameta, otvara *potenciju* rodne varijantnosti kao ljudske osobine.

Zašto rod karakterišu kao „ideologiju”? Prema tim crkvenim tekstovima, pitanje roda ima latentni kapacitet u svim društvenim sferama i posebno je vešto u „skrivanju” kako bi se što efikasnije promovisali ciljevi društvenog rastakanja. Tako to

⁸ Mary Anne Case, “The Role of the Popes in the Invention of Complementarity and the Vatican’s Anathematization of Gender,” *Religion and Gender* 6:2 (February 2016), 155–72, 156.

⁹ Sara Brake (Sarah Bracke) je savremena holandska istraživačica, profesorka sociologije roda i seksualnosti (prim. prev.).

¹⁰ David Paternot (David Paternotte) je savremeni belgijski sociolog i istraživač, posvećen istraživanju antirodnih pokreta (prim. prev.).

¹¹ Bracke and Paternotte, “Unpacking the Sin of Gender,” 146.

Huan Varela sumira u dokumentu Španskog evangelističkog saveza pod nazivom „Poreklo i razvoj rodne ideologije: Teološke osnove braka i porodice”. On tvrdi:

U okviru ove konfabulacije faktora, ističemo pronicljivo preobraćanje rodne ideologije kao neke vrste marksističke odbrane, čije poreklo u komunističkoj ideologiji se odbija, prerušavajući ga da bi se pretvorilo u transversalno pitanje na takav način da bez ikakve vidne vrste politički definisane ideologije obuhvata i zadire u sve političke spektre i boje, dodatno vođen viktimizacijom žena, odbranom ljudskih prava, slobodom izražavanja i inkluzijom društveno najobespravljenijih grupa, elementima sa kojima svaka stranka koja teži da bude „politički korektna” mora da se usaglasa.¹²

Sa tom karakterizacijom, kampanja protiv rodne ideologije morala je da proširi spektar svojih glasnogovornika, dalje od onih koji nose mantije. Mora se zapamtiti, na primer, da je čak i bivši predsednik Ekvadora i često hvaljena „progresivna” figura takozvane ružičaste struje, Rafael Korea, govorio o pretnji „rodne ideologije” u svojim programima na javnoj televiziji.

Godine 2017, istraživači David Paternot i Roman Kuhar¹³ sastavili su izdanje „Antirodne kampanje u Evropi: Mobilizacija protiv jednakosti”.¹⁴ Oni postavljaju fundamentalno pitanje: Kako se teoretski koncept preveo u religijski diskurs i, posebno, kako onda ovi diskursi nastavljaju da sazivaju mobilizacije na globalnom nivou? Istražuju ovo pitanje u evropskom kontekstu, u njegovom preseku sa nacionalizmom i desničarskim oblicima populizma. Sa istom zabrinutošću zbog njegove političke artikulacije sa desnicom, feminističke akademkinje Agnješka Graf¹⁵ i Elżbieta Korolčuk¹⁶ koriste slučaj Poljske da prikažu kako desničarski napad na „rod” identifikuje one koji propagiraju „ideologiju” kao liberale i pripadnike elita. U međuvremenu, krstaški rat tvrdi da brani radničku klasu, koja je navodno prirodno konzervativna zbog svog stanja „žrtve” globalizacije.¹⁷ Graf i Korolčuk tvrde da su „dženderisti viđeni kao dobro finansirani i dobro povezani sa globalnim elitama;

¹² Juan Varela, *Origen y desarrollo de la ideología de género, fundamentos teológicos del matrimonio y la familia*, (Barcelona: Alianza Evangélica Española), 11.

¹³ Roman Kuhar (Roman Kuhar) je savremeni slovenački sociolog i istraživač, posvećen istraživanju antirodних pokreta (prim. prev.).

¹⁴ Roman Paternotte and David Kuhar, *Anti-gender Campaigns in Europe: Mobilizing against Equality* (London: Rowman & Littlefield, 2017).

¹⁵ Agnješka Graf (Angieszka Graff) je savremena poljska autorka, feministička aktivistkinja i prevoditeljka. Suosnivačica je poljskog kolektiva Osmomartovska ženska koalicija (prim. prev.).

¹⁶ Elżbieta Korolčuk (Elzbieta Korolczuk) je savremena poljska sociološkinja i feministkinja, te istraživačica posvećena društvenim pokretima i čitanju antirodних pokreta (prim. prev.).

¹⁷ Agnieszka Graff and Elzbieta Korolczuk, “Towards an Illiberal Future: Anti-genderism and Anti-globalization,” *Global Dialogue* 7:1 (2017), 27–30.

obični ljudi su viđeni kao neko ko plaća cenu globalizacije”. Na poveznici između neoliberalizma i roda se insistira putem nekoliko sredstava, u pripremi terena za tvrdnju – kao što ćemo videti u slučaju argentinske rasprave – da antineoliberalizam može proizići jedino iz očuvanja „porodičnih vrednosti” i radne discipline sa kojom su one blisko povezane. U slučaju Argentine, istraživači i istraživačica Mario Pečeni¹⁸, Danijel Džons¹⁹ i Lusija Ariza²⁰ kažu da se sve do 2016. rečnik „rodne ideologije” nije široko koristio:

Izraz „rodna ideologija” zauzima relativno marginalno mesto u diskurzivnom polju uokvirenom religijskim akterima koji se protive seksualnim i reproduktivnim pravima. Njihovi glasovi su obično izolovani, dolazeći uglavnom od intelektualaca koji su deo manjinske ultrakonzervativne struje u okviru argentinske katoličke crkve i čije javne intervencije nemaju velike posledice za javni diskurs crkvene hijerarhije ili u širim društvenim raspravama.²¹

Jedan od argentinskih glasnogovornika, međutim, hvali se kako je avangardan u ovoj teoretizaciji. Katolički advokat Horhe Skala, iz grada Kordobe, objavio je 2010. neverovatno uspešnu knjigu pod naslovom „Rodna ideologija: Ili, rod kao alatka moći” (knjiga je već objavljena u preko deset izdanja u Španiji). Njegova glavna tvrdnja je da „rodna ideologija teži da se nametne na totalitaran način, kroz sprovođenje apsolutne moći, posebno na supranacionalnom nivou – i da se odatle proširi na različite narode i nacije – kontrolišući sredstva propagande i kulturne elaboracije.” Tvrdi da je otkrio tri puta kroz koje se „rodna ideologija” propagira: formalni sistem obrazovanja, mediji i ljudska prava. „Totalitarno” definiše kao zatvoren sistem, sistem „globalnog ispiranja mozgova”. „Ideologija je doktrinsko telo koje je koherentno i zatvoreno u sebe – u stilu matematike – iz kog, jednom kada se uđe u sistem misli, ne može da se pobegne”, pojašnjava on. Knjiga je 2012. prevedena na portugalski i objavljena u Brazilu. U martu 2013, pre nego što je argentinski kardinal Horhe Mario Bergolio pomazan kao Papa Franja, Skala je napisao:

Postoji slučajnost koja mi se čini naročito važnom: trinaestog marta 2012. je Vrhovni sud

¹⁸ Mario Pečeni (Mario Pecheny) je savremeni argentinski akademik i istraživač, profesor političkih nauka i sociologije zdravlja (prim. prev.).

¹⁹ Danijel Džons (Daniel Jones) je savremeni argentinski istraživač posebno posvećen seksualnim i reproduktivnim pravima (prim. prev.).

²⁰ Lusija Ariza (Lucia Ariza) je savremena argentinska sociološkinja i istraživačica (prim. prev.).

²¹ Mario Pecheny, Daniel Jones, and Lucía Ariza, “Sexual Politics and Religious Actors in Argentina,” *Religion and Gender* 6:2 (February 2016), 205–25, 221.

pravde Republike Argentine doneo nepravednu presudu kojom se traži legalizacija abortusa na zahtev u toj zemlji. Tačno godinu dana kasnije, trinaestog marta 2013, Kardinalski kolegijum uzdiže nadbiskupa Argentine na Svetu stolicu²². Deluje kao milovanje od strane Svetog Duha.²³

Prema Meri En Kejs, dvojica papa koji su otelotvorili „vatikanski rat protiv rodne ideologije” jesu Benedikt XVI i Franja. Njihovi koreni iz Nemačke i Argentine ne prolaze neopaženo:

Na načine koji ranije nisu analizirani, izgleda da je Raciinger direktno reagovao na tada skorašnje događaje u Nemačkoj, uključujući, sa jedne strane, prisustvo knjiga feministkinja koje ističu društvenu konstruisanost rodnih uloga (na primer, Scheu 1977; Beauvoir i Schwarzer 1983) na lokalnim listama najprodavanijih knjiga, i, sa druge strane, ustavom sprovedenu nemačku federalnu legislativu koja garantuje individuama mogućnost da legalno promene svoj pol. Zahtevi za trans prava su stoga bili, zajedno sa feminističkim zahtevima, osnovna komponenta, a ne skorašnji dodatak, vatikanskoj sferi zabrinutosti oko „roda” i fokusiranju te zabrinutosti na razvoj sekularnih zakona. Baš kao što je Raciinger možda poneo sećanja na događaje u Nemačkoj sa sobom u Rim, tako je i Horhe Mario Bergolio, kako je otputovao 2013. godine u Rim da postane papa Franja, za sobom ostavio Argentinu koja je samo godinu dana ranije, uz protivljenje Bergolia ali bez protivljenja ikoga u zakonodavstvu, usvojila zakon o rodnom identitetu koji je među najdarežljivijima na svetu prema ljudima koji žele legalno da promene pol.²⁴

U analizi Kejs, međutim, ono što Franja sintetiše je pronalaženje taktičkog obrta u raspravi: sa argentinskim papom, „rodna ideologija” postaje povezana sa „kolonizatorskom ideologijom”, predvođenom nevladinim organizacijama i međunarodnim agencijama. Ovako, papa koji dolazi iz „Trećeg sveta” mobilise pseudo-anti-imperijalističku retoriku u bici protiv prava žena i LGBTQ+ ljudi.

Kejs pripisuje Franji i drugo postignuće: uspešno ujedinjavanje različitih veroispovesti (posebno evangelista i mormona) u krstaškom ratu protiv „rodne ideologije”, spojene pred širenjem „pretnje”. Evangelističko širenje nije u takmičenju sa katoličkom crkvom; ta dva se pre međusobno jačaju i nalaze „jedinstvo” protiv zajedničkog neprijatelja.

Tokom poslednjih nekoliko godina, crkvena doktrina se pretvorila u

²² Sveta stolica ili Petrova stolica odnosi se na vrhovno upravno telo Katoličke crkve, odnosno na papu (prim. prev).

²³ Jorge Scala, “El cardenal Bergoglio y su visión de la familia y la vida humana,” *Zenit*, March 15, 2013, es.zenit.org.

²⁴ Case, “Trans Formations,” 640–1.

višenamenski hašteg i mobilizacijski alat za spor na ulici: #NeRodnojIdeologiji (*NoALaIdeologíaDeGénero*). Održan 4. marta 2017, protest u Peruu u organizaciji kolektiva Ne kači se s mojom decom (*Con Mis Hijos No Te Metas*) je primer ove pojave. „Rodna ideologija“, u ovom slučaju, odnosila bi se na sadržaj novog školskog programa koji uključuje pojmove poput „rodne ravnopravnosti“ i „rodnog identiteta“, koji bi, prema mišljenju demonstranata, promovisali „homoseksualnost i seksualni razvrat kod dece školskog uzrasta“. U Argentini, možemo da upremo prstom u ofanzivu protiv Nacionalnog zakona 26.150, koji omogućava pravo na sveobuhvatno seksualno obrazovanje od početka školovanja, zakon koji su branile organizacije koje su popularizovale slogan „Obrazovanje je feministička stvar“ (*La educación es una causa feminista*) i koji je uključio razgovore o pristanku, zlostavljanju, polnim razlikama i želji, prilagođene različitim uzrastima.

U međuvremenu, monsinjor Ager (nadbiskup La Plate) objavio je da je „porast broja femicida povezan sa nestankom braka“.²⁵ Ovo je isti Ager koji je već 2009. izjavio, u vezi sa sveobuhvatnim seksualnim obrazovanjem, da je „feministička misao tu hegemon“. U Kolumbiji, napad na „rodnu ideologiju“ igrao je ključnu ulogu u kampanji koja je podstakla „rodnu pretnju“ u korist trijumfa neizglasavanja Mirovnog sporazuma u Havani 2016. godine. Sonja Korea izvlači bilans stanja ovih borbi širom Južne Amerike:

Na početku 2017, antirodne kampanje započele su u kontekstu ustavne reforme u federalnom okrugu Meksika, ubrzo nakon što je „antirodni“ karavan počeo da kruži širom zemlje. Dva meseca kasnije, taj isti karavan putovao je Čileom, odmah nakon konačnog glasa za reformisanje zakona koji je promenio zabranu okončanja trudnoće koja je uvedena od strane Pinočeoovog režima 1980-ih. Kampanja protiv „rodne idologije“ u programu javnog obrazovanja javila se i u Urugvaju, zemlji poznatoj po sekularizmu. U Ekvadoru, pravnu dispoziciju koja je pokušala da ograniči rodno zasnovano nasilje napale su konzervativne antirodne religijske grupe. Bolivijski Ustavni sud oborio je nedavno odobreni zakon o rodnom identitetu, tvrdeći da je dostojanstvo osobe zasnovano na polnoj binarnosti ljudi.²⁶

Godina 2019. počela je prvim mandatom desničarskog ekstremiste Žaira Bolsonara u Brazilu, čiji se prvi predsednički govor referisao na borbu protiv „rodne ideologije“.²⁷

²⁵ “Monseñor Héctor Ager: ‘El aumento de los femicidios tiene que ver con la desaparición del matrimonio,’” *La Nación*, January 3, 2017, lanacion.com.ar.

²⁶ Gutiérrez, “Significante vacío,” 110.

²⁷ Analiza koju je sprovedla Helena Silvestre posebno je lucidna za razumevanje fenomena Bolsonara. Vidi “Helena Silvestre: Buscando las raíces del fenómeno Bolsonaro,” Canal Abierto (YouTube channel),

Par nedelja kasnije, mladi biznismen Nadžib Bukele pobedio je na predsedničkim izborima u El Salvadoru pod istom parolom. Rat dvadeset i prvog veka stoga se vodi na višestrukim frontovima. Postoji crvena nit između ovih konteksta – borba i rat između reakcije i autonomije – ali njen precizan okvir mutira spram lokalne situacije, prema izgradnji pejzaža neofašističkog zaokreta u regionu.

Nemoguće je razumeti ovaj rastući slogan za mobilizaciju fundamentalističkog krstaškog rata – to jest, njegovo fabrikovanje kao „društvenog pokreta” – bez uzimanja u obzir rasta masovnih i radikalnih feminizama o kojima pričam i na koje ovaj krstaški rat reaguje. U Argentini postoji prekretnica: reč je o „zelenoj struji” u korist legalizacije abortusa koja je tokom 2018. preplavila ulice i proširila svoj uticaj širom sveta. Kako sam argumentovala u Poglavlju 3, proširenje rasprave o abortusu – u smislu suvereniteta, autonomije i klase, jeste militantna radikalizacija novih generacija, i politička projekcija njenih zahteva u feminističkoj atmosferi – pustilo je novu zarazu u crkvenoj kontraofanzivi. Videle smo nizove protesta na kojima se mahalo neboplavim maramama, protiv zelene vezane za pravo na abortus, i videle smo pozive na mržnju u religijskim školama i propovedaonicama. Ovo je kulminiralo 2019. godine u odstupanju slučajeva jedanaestogodišnjakinje i dvanaestogodišnjakinje iz provincija Huhuj i Tukiman koje su silovane i kojima je uskraćen abortus. Silovanje i prisilno materinstvo maloletnica tada je bivalo branjeno u uredništvu vodećih novina u zemlji, *La Nación*.²⁸

Politička duhovnost

Mišel Fuko koristi pojam „političke duhovnosti” u posthumno objavljenom intervjuu sa Faresom Sasinom.²⁹ Nakon jedne nesreće, Fuko je proveo nekoliko nedelja tokom leta pre iranske revolucije 1978. oporavlajući se i čitajući knjigu „Princip nade” Ernsta Bloha, koja uključuje njegove opise teleološke nade kao motora društvenih i političkih transformacija u Evropi u šesnaestom i sedamnaestom veku. Mogućnost nade usmerene teleologijom tipičnom za određenu duhovnost, sa jedne strane, i

youtube.com.

²⁸ “Niñas madres con mayúsculas,” *La Nacion*, February 1, 2019, lanacion.com.ar.

²⁹ Intervju je kasnije preveden i objavljen kao Farès Sassine and Michel Foucault, “There Can’t Be Societies without Uprisings,” Alex Feldman, trans., *Foucault Studies* (October 2018), 324–50. Fares Sasin (Farès Sassine) bio je libanski aktivista i akademik (prim. prev.).

ustanak kao oblik društvene i političke transformacije današnje situacije sa druge strane, dele određenu političku *potenciu*. Fuko veruje da otkriva teorijski (i „anti”strateški) ulog kod Iranaca koje sreće na svojim putovanjima. Napor da isprati veličinu ove „političke duhovnosti” bio je fokus njegovog interesovanja koji ga nije toliko vodio zaklinjanju na vernost Iranskoj revoluciji – on, makar tamo, potvrđuje svoj „skepticizam” – već ga je pre iznova obavezao na neku sumnju spram zapadne, a naročito francuske, pozicije koja je isključila „političku duhovnost” u akciji.³⁰

Feminizam govori o telima dok istovremeno osporava značenje političke duhovnosti. Kao mnogooblični pokret, feminizam osporava preovlađujuće razumevanje telesnog suvereniteta i feminizovanih tela u smislu njihove diferencirane hijerarhije. To su tela koja su istorijski proglašena nesuverenim, osuđena kao nesposobna da odlučuju za sebe – to jest, označena kao tela pod starateljstvom ili tutorstvom. Za feminizam, to je politička duhovnost upravo zato što ne odvaja telo od duha, niti meso od fantazija, niti kožu od ideja. Postoji mistična dimenzija feminizma (kao višeslojnog pokreta). Ona radi iz afekata i strasti. Otvara to trnovito polje želje, ljubavnih veza, vrvenja erotike, rituala i proslava, žudnji izvan njihovih sankcionisanih granica. Feminizam, za razliku od drugih politika koje se smatraju levičarskim, ne lišava tela njihove neodređenosti, njihovog neznanja, njihovog otelotvorenog snevanja, njihove mračne *potencie*. I stoga, on funkcioniše na polju savitljivog, krhkog, dok istovremeno mobiliše ravan duhovnosti. Feminizam ne veruje da postoji opijum za narod; veruje, naprotiv, da je duhovnost sila pobune. Feminizam se drži toga da je gest pobune neobjašnjiv i, istovremeno, jedina racionalnost koja nas oslobađa. A oslobađa nas bez zahtevanja da se pretvorimo u čiste, herojske, ili čak dobre subjekte.

Crkva je ovo oduvek razumela. Možemo se još jednom osvrnuti na klasik Silvije Federiči „Kaliban i veštica” da se prisetime zašto se spaljivanje veštica, heretika i isceliteljki koristilo da se diskredituje žensko znanje o telima i da se vrši teror nad njegovim isceljujućim širenjem, njegovom snagom kao tehnologijom prijateljstava između žena.³¹ Možemo se okrenuti još klasičnijoj knjizi, „Veštice,

³⁰ Pojam je dalje istražen u Marie Bardet and Verónica Gago, “Insurrecciones impuras y espiritualidad política,” *LoboSuelto!*, 2019, lobosuelto.com.

³¹ Silvia Federici, *Caliban and the Witch: Women, the Body, and Primitive Accumulation* (New York: Autonomedia, 2004).

babice i negovateljice: Istorija isceliteljki” Barbare Ehrenrajh i Dierdre Inqliš.³² Tu analiziraju petnaestovekovni vodič za spaljivanje veštica „*Malleus Maleficarum*”, u kom se uverava da „ništa ne čini veću štetu katoličkoj crkvi od babica”, koje su naravno izvodile i abortuse.

Danas vidimo bitku za političku duhovnost na ulicama, u domovima, u spavaćim sobama, i u školama (koja, kao masovni pokret, boji sve u zeleno, kao princip nade). Katolička crkva opet kroz svoje muške predstavnike i glasnogovornike oseća da ima misiju koju treba da ispuni, da je njen zadatak spasavanje duša, što se prevodi u rat za monopol nad starateljstvom nad femininim telima. Papa Franja igra posebnu ulogu u ovom krstaškom ratu zbog svoje povezanosti sa raznim društvenim pokretima u Argentini.

Crkva „sirotinje”

Ova rasprava oko tela posebno se intenzivira kada je reč o tutorisanju i starateljstvu nad „siromašnim” ženama.³³ Ovo se dešava upravo u trenutku u kom feminizam jača u komšilucima radničke klase, često krećući od omladine, ali, istovremeno, kroz novo savezništvo između majki i dece. Ovo je ojačano trenutnom raspravom u Argentini koja naglašava klasno zasnovanu razliku u rizicima koje nosi abortus. Kako je mlada žena iz organizacije Sirotinja Vilje 21–24 i Savalete (*Orilleres de la Villa 21–24 y Zavaleta*) izjavila u Kongresu: „U našim komšilucima postoje intervencije koje vrše institucije poput crkava koje su odgovorne za moraliziranje naših tela, naših odluka, i koje rade na tome da mi, žene, nemamo pristup legalnom abortusu. Bez prava nad našim telima i našim životima, osuđene smo da nastavimo da trpimo silovanja.”³⁴

³² Barbara Ehrenreich and Deirdre English, *Witches, Midwives, and Nurses: A History of Women Healers* (New York: Feminist Press, 1973).

Barbara Ehrenrajh (Barbara Ehrenreich) (1941-2022) bila je severnoamerička autorka i aktivistkinja, bliska Demokratskim socijalistima Amerike tokom 1980-ih i 1990-ih. Dierdre Inqliš (Dierdre English) je severnoamerička novinarka, autorka i aktivistkinja. Zajedno su objavile gorepomenutu knjigu (prim.prev.).

³³ Argument koji ne mogu u potpunosti da razvijem ovde, ali koji je veoma relevantan, tiče se razlike između „teologije oslobođenja” i „teologije naroda”, koja datira od 1970-ih i društvenom oslobođenju suprotstavlja termin narodnog koji je strogo vezan za siromaštvo. Jedan od njenih teoretičara, *Juan Carlose Scanonne*, kaže da je jedna od karakteristika teologije naroda, što Franja nastavlja danas, „kritika ideologija i liberalne i marksističke prirode, i da je njena potraga za hermeneutičkim kategorijama utemeljena u istorijskoj stvarnosti Južne Amerike, a naročito siromašnih”. *Juan Carlos Scanonne*, „*El papa Francisco y la teología del pueblo*,” *Razón y Fe*, 271:1395 (2014), 31–50. Još jedna razlika koja bi trebalo da se uzme u obzir je razlika među *villero sveštenicima* (koji čine čvorište u Bergolijevoj strukturi) u odnosu na doktrinu koja se razvila 1980-ih i koja se naziva „preferencijalnom opcijom za sirotinju”.

³⁴ “Exposición de Karen Torres,” CampAbortoLegal (YouTube channel), June 7, 2018, youtube.com.

Par dana ranije, poznati sveštenik iz vilja slam naselja, insistirao je na tome da kaže da abortus nije zahtev radničke klase. Rekao je da „MMF jeste abortus” (što je naslov pod kojim je njegov govor kružio kroz medije), tvrdeći da je zahtev za abortus namet sa Globalnog severa, na isti način kao što su to i mere štednje Međunarodnog monetarnog fonda. Crkva ovime teži da postavi samoodređenje žena, pravo da odlučujemo o svojim telima, kao neoliberalno pitanje, koje je u interesu jedino elitama i odrođenima od briga radničke klase. *Ignorišu i falsifikuju i istorijske borbe za abortus i trenutno stanje feminističkog pokreta, gde se ovaj zahtev povezuje sa željom za dostojanstvenim životom naspram neoliberalne štednje, i u čijem su amalgamu u mnogim komšilucima i slamovima sprovedeni pañuelazos* (protesti uz mahanje zelenim maramama).

U svojoj nameri da budu viđeni kao jedini antiliberali, crkveni glasnogovornici usmeravaju svoje argumente naročito prema „siromašnim ženama”: onima ka kojima osećaju posebnu obavezu da ih usmeravaju, čiju sposobnost odlučivanja oduzimaju u ime njihovog društvenog stanja, koje čine vidljivo otpornima samo ako su majke. Na ovaj način, zamka koju postavljaju tvrdi da je „klasno zasnovana”, ali u stvarnosti, upravo je suprotno: pokušavaju da označe klasnu razliku koja bi opravdala ideju da siromašne žene nemaju drugi izbor osim da budu siromašne i katolkinje, jer je materinstvo njihova jedina opcija. Ovako pokušavaju da svedu abortus (to jest, odluku o želji, materinstvu i sopstvenom životu) na ekscentrični gest srednje i više klase koje očitó imaju različite ekonomske resurse. „Klasno zasnovani” argument, koji naravno postoji u smislu različitih mogućnosti pristupa bezbednom abortusu, postaje obrnut: postaje opravdanje za njegovo skriveno stanje. Pravo na odlučivanje, stoga, mora se čuvati od narodnih komšiluka. Ovaj krstaški rat za infantilizaciju „siromašnih” žena je vrh koplja, jer ako se toga razoruža, crkva će izgubiti svo „verništvo”. Ono što je najbrutalnije je kako, da bi ovo održali, moraju da ostanu gluvi – da ignorišu i da poriču – na ono što govore same žene u slamovima i organizacije koje rade sa njima. Čak i kada te žene empatično insistiraju na korišćenju slogana „Prestanite da govorite u naše ime”.

Jasno je da crkva, kroz svoje muške glasnogovornike, ne želi da prestane sa regulisanjem tela žena, i da feministički pokret vidi kao direktnu pretnju svojoj moći, izgrađenu na kontroli feminizovanih tela i duhovnosti. Zaista, to jeste oblik kontrole

nad životom i načinima života (čitav rat se razvija oko samog značenja „života“) koji su na ulogu pri pretvaranju duhovnosti u sinonim za poslušnost i obnovljene oblike starateljstva.

Uz značajne napore i hitnost, crkva je pokušala da stvori viziju feminizma kao neraskidivog od neoliberalizma. Na primer, crkva ovo radi tvrdeći da je abortus sinonim sa „kulturom jednokratnošću“. Ali upravo je antineoliberalni feminizam, koji jača proteklih godina, taj koji pokazuje lažnost argumenata crkvenih institucija.

Moralna i ekonomska kontraofanziva

U svojoj srži, ovo je rasprava o značenju neoliberalizma i oblicima smislenog suprotstavljanja neoliberalizmu. Dodatno, to je rasprava koja postavlja pitanje šta poznati koncept „narodnog“ implicira u svom strateškom kapacitetu da izgradi kritiku i neoliberalizma i alternativu. To je srž rasprave. Kritika koncepta „rodne ideologije“ sugerše da se neoliberalizam mora pobediti kroz povratak porodici, disciplinovanom radu kao jedinom izvoru dostojanstva, i prisilnom materinstvu kao ponovnoj potvrđi ženinog mesta.

Za crkvu i njene savezničke snage, i progresivne i konzervativne, neoliberalizam se stoga definiše kao oblik politike i način subjektivizacije koji uključuje čisto rastakanje poretka porodice i rada, odnosno, patrijarhalnog poretka. Činjenica da je ovaj poredak patrijarhalan se, naravno, ne problematizuje. Stižemo do neke vrste kontradiktorne logike: može li antineoliberalna politika biti zasnovana na patrijarhalnom poretku čija je biologistička i kolonijalna struktura neupitna? Ovo je upravo ono što je feminizam, u svojoj diversifikaciji i masovnoj radikalizaciji, razjasnio: nema neoliberalnog kapitalizma bez patrijarhalnog i kolonijalnog poretka.

Doktrina pape Franje pokušava da iznese tvrdnju da je „rodna ideologija kolonijalna i liberalna“. Ali čini se paradoksalnim da institucija, koja svoje temelje na našoj hemisferi duguje najkrvavijoj iteraciji kolonijalizma, razvija „antikolonijalni“ diskurs. Čini se paradoksalnim da, u trenutku kada se katolička crkvena hijerarhija suočava sa optužbama za seksualno zlostavljanje maloletnika od strane sopstvenih članova, ona uzima zastavu antineoliberalizma, mizerabilističkog i patrijarhalnog tipa, odozgo, kako bi ukazala na feminizam kao unutrašnjeg neprijatelja. I deluje

paradoksalno da u trenutku kada „kolonijalno nesvesno”, kako to naziva Sueli Rolnik, ili „dekolonizujuće prakse” o kojima govori Silvija Rivera Kusikanki, nalaze ogroman prostor problematizacije i rezonancije u feminizmima, rimska katolička apostolska crkva želi da se predstavi kao antikolonijalna.

Kako se crkvena kontraofanziva artikuliše sa ekonomskom kontraofanzivom? Mere ekonomskog prilagođavanja proteklih godina, koje se prevode u inflaciju i poskupljenje osnovnih usluga, i u otpuštanja i rezove u javnim uslugama, posebno utiču a žene i, na uopšteniji način, na feminizovane ekonomije. Ove ekonomije upijaju troškove mera štednje, gradeći infrastrukturu zajednice sa sve manje resursa i sa dodatnim radom žena.

Mnoge žene iz društvenih organizacija već priznaju da preskaču obroke kako bi nahranile sopstvenu decu. Tehnički, ovo se naziva „prehrambenom nesigurnošću”. Politički, ovo pokazuje kako žene stavljaju svoja tela na crtu na diferencijalan način, u jeku krize. Ovo jača bankarizacijom hrane kroz „kartice za hranu” (deo obavezne bankarizacije socijalne pomoći protekle decenije, što sam opisala u Poglavlju 4) koje se mogu koristiti samo u određenim poslovnicama i koje su vezane za špekulacije u koje se određeni supermarketi uključuju kada postavljaju cene. Bank „pljačkanja” prehrambenih biznisa podstaknut je kao pretnja represijom, motivišući progon protesta u ime „sigurnosti”.

Zatočeništvo, dug i biologija

Ekonomska kontraofanziva prikazuje fundamentalnu osobinu savremenog neoliberalizma: produbljivanje krize društvene reprodukcije koja se održava povećanjem feminizovanog rada koji zamenju javnu infrastrukturu i koji se podrazumeva u dinamikama supereksploatacije. Privatizacija javnih usluga, ili ograničenje njihovog obima, znači da te poslove (bilo da su vezani za zdravlje, negu, hranu ili nešto drugo) moraju dopunjavati žene i feminizovana tela kroz neplaćeni i obavezni rad. Konzervativne snage iskorišćavaju ovu reproduktivnu krizu da disciplinuju i moraliziraju određena tela i njihova ponašanja. Ovde postaje jasna osnova ukrštanja neoliberalizma i konzervativizma.

Kako tvrdi Melinda Kuper, moramo da lociramo trenutke kada neoliberalizam,

kako bi opravdao svoje mere strukturnog prilagođavanja, oživljava tradiciju privatne porodične odgovornosti, i čini to u ime „duga domaćinstva”.³⁵ Zaduživanje domaćinstava deo je njegovog poziva na neoliberalno usađivanje odgovornosti, ali istovremeno, to jača konzervativni cilj podvođenja društvene reprodukcije pod stege cisheteropatrijarhalnog domaćinstva.

Zatočeništvo, dug i biologija: to je formula neoliberalno-konzervativnog savezništva. To je strateško ponovno osmišljavanje porodične odgovornosti u sred pljačkanja javne infrastrukture koja omogućava ovo dublje spajanje između neoliberala i konzervativaca.

Ovo jasno vidimo u načinima na koje je ekonomska kontraofanziva takođe i *moralizatorska kontraofanziva*. Ona vuče svoju snagu iz ubrzanog siromašenja koje se širi kroz finansijalizaciju porodičnih ekonomija, u kojima se najsiromašniji sektori (a sada i ne samo ti sektori) zadužuju da plate hranu i lekove i da isfinansiraju osnovne usluge kroz rate sa prekomernim kamatama. Ako svakodnevni opstanak sam po sebi generiše dug, ono što vidimo je intenzivni i ekstenzivni oblik eksploatacije koji, kako sam analizirala u Poglavlju 4, koristi feminizovane narodne ekonomije kao svoju laboratoriju.

Ipak, konzervativni element dodaje novi obrt. S jedne strane, ohrabrujući žene da zadovolje radni zahtev za društvenu pomoć oko porodičnih potreba, razvijajući logiku brige i odgovornosti, ovo ojačava ideje o tradicionalnim ulogama i pozicijama žena. Sa druge strane, čini to tako da su crkve danas primarni kanali preraspodele resursa, podstičući društvenu i ekonomsku moć crkve u perifernim komšilucima. Stoga, konsoliduje strukturu poslušnosti koja funkcioniše preko svakodnevice i budućnosti, primoravajući ljude da individualno i privatno preuzimaju odgovornost za troškove mera štednje, i da prihvate moralna uslovljavanja u zamenu za oskudne resurse.

Zbog ovoga se ekonomska kontraofanziva može okarakterisati kao finansijski teror: jer se razvija kao svakodnevna „kontrarevolucija”.³⁶ Čini to na dva načina: prvo, pokušava da nas natera da želimo stabilnost po svaku cenu; i drugo, funkcioniše na osnovi od dana do dana, upravo u tom prostoru koji su feminizmi otvorili za

³⁵ Melinda Cooper, *Family Values: Between Neoliberalism and the New Social Conservatism* (New York: Zone, 2017), 22.

³⁶ Luci Cavallero and Verónica Gago, *Una lectura feminista de la deuda: ¡Vivas, libres y desendeudadas nos queremos!* (Buenos Aires: Fundación Rosa Luxemburgo, 2019).

preispitivanje, jer je to mesto gde se grade svi oblici poslušnosti.

Onda nije slučajnost da politički aktivisti bliski Vatikanu pokušavaju da izgrade lažni antagonizam između feminizma i gladi, tvrdeći da je feminizam, u najboljem slučaju, distrakcija, a u najgorem direktna antiteza aktivizmu protiv gladi. Još jednom, infantilizuju feminizam kao trivijalan i kao politiku srednje klase, naročito u poređenju sa hitnošću vezanom za glad u narodu.

Naravno, istinito je upravo suprotno: ne postoji sukob između hitnosti vezane za glad, uzrokovane krizom, i feminističke politike. Feministički pokret, u svoj svojoj raznolikosti, je taj koji je politizovao, na nov i radikalna način, krizu društvene reprodukcije i kao civilizacijsku krizu i kao krizu patrijarhalne strukture društva. Država na tu krizu odgovara usmerenom socijalnom pomoći (omiljenim oblikom neoliberalne državne intervencije) koja teži da ojača hijerarhiju toga ko zaslužuje pomoć, zasnovanu na obavezama žena spram njihovih uloga u patrijarhalnoj porodici: da imaju decu, brinu se o njima, obrazuju ih, vakcinišu ih.

Ono što religiozna kontraofanziva ne može da podnese je da se, u suprotstavljanju gladi, takođe odbija patrijarhalni namet reprodukcije porodične norme, zarobljenosti u domaćinstvu i obaveze da se rađa. Religijska kontraofanziva stoga teži da koristi ekonomsku kontraofanzivu kao priliku da zameni sliku narodnog za konzervativno, i konzervativnog za istinito; radeći to, stvara ideju „antineoliberalnog” koje ne radi ništa osim što zatamnjuje savezništvo između neoliberalizma i konzervativizma koje danas vidimo u regionalnom i globalnom neofašističkom zaokretu.

Feministički pokret raste u okviru različitih organizacija i stoga je prisutan u najprkosnijim trenucima sadašnjice. To mu omogućava da proizvodi nefašističke dijagnoze krize društvene reprodukcije. Glad se ne definiše biologijom. Žene glave domaćinstava iznose svoje lonce na ulice, kuvajući zajedničke obroke u javnom prikazu neposlušnosti, i stavljaju svoja tela na crtu kako bi se oprle merama štednje, inflaciji i dugu. Mlade žene i devojke koje žive na ulici razgovaraju o specifičnim oblicima nasilja ilegalnih ekonomija. Žene u zatvorima, trans i nebinarne osobe, prokazuju zatvorsku mašineriju kao primarno mesto poniženja. Kako bi se održao lažni antagonizam između feminizma i gladi, neophodno je ignorisati ova moćna mesta izražavanja.

Ali postoji još jedan element trenutne poveznice između neoliberalizma i konzervativizma. Zašto su oni stopljeni u ekonomijama poslušnosti vođenim religijskim moralom i finansijskim moralom? Zašto ovo savezništvo ima paralelu, i istovremeno eksploatabilan tok oružja i novca, u ilegalnim ekonomijama (kao što sam raspravljala u Poglavlju 4)?

Možemo se okrenuti ranijem pitanju koje smo Lusi Kavaljero i ja razvile u svojoj elaboraciji feminističkog čitanja duga³⁷: Šta se dešava kada se moralnost radništva ne proizvodi u fabrici i kroz navike discipline povezane sa ponavljajućim mehaničkim radom? Kako dug funkcionise kao aparat moralizacije koji zamenjuje tu fabričku disciplinu? Kako moralizacija operiše nad fleksibilnom, prekarnom i, iz određenog gledišta, nedisciplinovanom radnom snagom? Kakve veze ima dug, kao ekonomija poslušnosti, sa moralnim obrazovanjem neophodnim za zaduženu i prekarnu omladinu?

Kako smo Kavaljero i ja napisale:

Ne mislimo da je slučajnost da teže da nametnu finansijsko obrazovanje u škole dok istovremeno odbijaju primenu sveobuhvatnog seksualnog obrazovanja (ESI), što podrazumeva budžetske rezove, autorsing religijskim nevladinim organizacijama i ograničenje preventivnih normi. ESI je ograničen program i preusmeren da ograniči svoje kapacitete da otvori imaginarije i legitimizuje prakse odnosa i želja izvan heteronormativne porodice. Borba protiv ovog programa u ime #NeKačiSeSMojomDecom (#ConMisHijosNoTeMetas) je „krstaški rat” za remoralizaciju mladih, dok teže to da dopune „finansijskim obrazovanjem od malih nogu”.³⁸

Crkveni odgovor na ekonomsku kontraofanzivu je da učvrsti reproduktivni rad u porodici, osnažujući poslušnost u zamenu za resurse, depolitizaciju feminističkih mreža za suočavanje sa glađu i odgovor na religijsku kontraofanzivu je da objedini dužnički moral sa porodičnim moralom.

³⁷ Ibid.

³⁸ Ibid., 33.

Vojna kontraofanziva

Proteklih godina, primetan je porast ubistava žena predvodnica teritorija, kriminalizacija borbi domorodačkih zajednica i pravno progonstvo i selektivna represija protesta. Ubistvo brazilske aktivistkinje za ljudska prava i političarke Marijele Franko 2018. godine jedan je od mnogih primera koji ukazuje na targetiranje crnkinja i seksualnih disidentkinja i disidenata kao novih i glavnih „neprijatelja”.

Još jedan delić informacija se mora povezati destruktuisanje porodica kao norme, i pokušaj da iznova moralizuje želju. Ekonomski

sa gornjim: porast femicida od strane osoblja bezbednosnih snaga. Ono što je potvrđeno je upravo presek femicidnih, državnih i institucionalnih oblika nasilja, ali i njihove posledice u paradržavnim represivnim dinamikama koje rukuju oružjem dobijenim od države. Kako antirepresivna organizacija CORREPI³⁹ objašnjava u svom izveštaju iz 2019:

Ono što je primetno je porast broja slučajeva femicida i relacionih femicida [slučajeva u kojima agresor ne ubija samo ženu već i druge članice porodice] koje su počinili pripadnici bezbednosnih saga, posebno proteklih godina, što nas je dovelo do poređenja naših podataka sa opštim statistikama o femicidima. Procenjujemo, na osnovu postojećih zapisa na državnom nivou, da je do kraja 2018. jedna od pet žena ubijenih u kontekstu rodnog nasilja bila žrtva državnog nasilja, obično otelotvorenog u službenom oružju. Međutim, 2019. je tih 20 posto poraslo na skoro 30 posto, kako su od prvih 15 femicida počinjenih u januaru četiri počinili članovi represivnog državnog aparata. Ovo pokazuje kako, kada se represivno državno nasilje i seksističko i patrijarhalno nasilje ukrste, bivaju jači.⁴⁰

Deregulacija oružja i borba protiv „rodne ideologije”, dve od Bolsonarovih prvih objava nakon preuzimanja predsedništva, sugerišu intimnu vezu između kažnjavanja i državnog terora.

Kako onda objasniti trenutno savezništvo između neoliberalizma i neofašizma? Za početak, savremeni fašizam je politika koja gradi „unutrašnjeg” neprijatelja. Taj unutrašnji neprijatelj otelotvoren je u onima koji se istorijski smatraju strancima u „javnoj” sferi politike. Danas, unutrašnji neprijatelji na koje fašizam upire prstom jesu feministički pokret (u svoj svojoj raznolikosti) i migrantkinje i migranti,

³⁹CORREPI (*Coordinadora Contra la Represion Policial e Institucional*) – Koordinacija protiv policijske i institucionalne represije je argentinski aktivistički kolektiv (prim. prev.).

⁴⁰“ Archivo 2018: Cada 21 horas el estado asesina a una persona,” CORREPI, March 15, 2019, correpi.org.

kao subjekti koji su takođe feminizovani. Savremeni fašizam detektuje i odgovara na našu snagu koju imamo kao feministički, antirasistički, antibiologistički, antineoliberalni, i stoga, antipatrijarhalni pokret.

Agresivnost savremenog fašizma, međutim, ne bi trebalo da nas odvuče od još jedne važne tačke: on izražava pokušaj da stabilizuje neprestanu krizu političkog legitimiteta neoliberalizma. Ta kriza se proizvodi razvijanjem snaga transnacionalnog i plurinacionalnog feminističkog pokreta, koji trenutno osmišljava radikalnu masovnu politiku upravo na osnovu svoje sposobnosti da uvezuje različite neočekivane saveze koji konkretno prevode u praksu svoj antikapitalistički, antikolonijalni i antipatrijarhalni karakter. Ti savezi, kao političko tkanje strpljivo građeno u temporalnostima i prostorima koji se obično ne prepoznaju kao strateški, formulišu novu strategiju pobune među onima koji su se istorijski smatrali negrađankama i negrađanima sveta.

Želim da završim pitanjem koje su nedavno istakli Džudit Batler, jer nam omogućava da još preciznije situiramo istraživanje koje nam sledi: “Pa, da li se sada možemo zapitati kako je pokret protiv rodne ideologije deo fašizma, da li možemo reći da deli neke njegove osobine, da doprinosi nastajućim fašizmima, ili da je u nekom smislu simptomatičan za novi fašizam?”⁴¹

⁴¹ Judith Butler, “Anti-gender Ideology and the New Fascism,” paper presented at The New School for Social Research, New York, February 21, 2019.

Poglavlje 8

Osam teza o feminističkoj revoluciji

Neka se Čikaški momci¹ tresu. Živeo feministički pokret.

Grafit ispred Katoličkog univerziteta u Čileu, 2018.

U kom smislu savremeni feministički pokret – u mnogostrukosti borbi u kojima danas učestvuje i koje predvodi – izražava suprotstavljanje neoliberalizmu odozdo? Kako pokret pokreće političke oblike koji, dok nose tragove isprekidanih temporalnosti i dužih genealogija borbe, ipak jesu nešto radikalno novo? Želim da predložim osam teza o tim novinama.

1. Feministički štrajk je alat koji mapira nove oblike eksploatacije tela i teritorija, sa ciljem da obelodani takvu eksploataciju, a neposlušnost njoj učini zastrašujućom. Štrajk otkriva raznovrstan sastav rada u feminističkom ključu, prepoznajući istorijski zanemarene poslove, pokazujući njihovo trenutno ukrštanje sa uopšteno prekarnim uslovima i prisvajajući tradicionalni alat štrajka kako bi se iznova osmislilo šta znači štrajkovati.

Međunarodni štrajk otvorio je feminističku perspektivu rada. Pošto feministička perspektiva prepoznaje teritorijalni, kućni, reproduktivni i migrantski rad, ona proširuje sam pojam radničke klase, odozdo. Počinje od prepoznavanja da je 40 posto radništva u našoj zemlji uključeno u različite oblike takozvane neformalne ekonomije, branjene kao narodne ekonomije. Pošto obelodanjuje i vrednuje rad koji je istorijski ignorisan i obezvređivan, potvrđuje slogan #SveŽeneSuRadnice.

Mogle bismo da odemo korak dalje s ovim i kažemo da štrajk otvara čitav

¹ Čikaški momci je naziv za grupu čileanskih ekonomista iz sedamdesetih i osamdesetih godina, mahom obrazovanih na Univerzitetu u Čikagu, a koji su imali ključne pozicije tokom Pinočeove diktature (prim. prev.).

program za kolektivno istraživanje. Šta nazivamo radom iz životnog i radnog iskustva žena, lezbejki, *travesti* i trans osoba? Kada se naš pokret suoči sa pitanjem šta znači štrajkovati spram reproduktivnog rada, na praktičan način mapiramo mnogostrukost poslova koje preuzimamo, intenzivne i esktenzivne neplaćene ili loše plaćene dane, ili dane koji su plaćeni na način koji uvek izražava hijerarhiju polne podele rada. Neki od tih zadataka su prošli gotovo neprepoznati kao rad; drugi su nazivani raznim imenima samo u svrhu omalovažavanja.

Feministički štrajk je ojačan svojom nemogućnošću: čine ga žene koje ne mogu da štrajkuju a žele to; one koje ne mogu da prestanu da rade ni na jedan dan, a žele da se pobune protiv tog iscrpljivanja; one koje su verovala da je nemoguće štrajkovati uz sindikalnu leadersku autorizaciju, a ipak su sazvale štrajk; i one koje su bile dovoljno smele da zamisle štrajk protiv nebuloznih sila poput agrotoksina ili finansijskog sektora. Sve te žene pomerile su granicu štrajka. Iz ovog spoja nemogućnosti i želje, javlja se radikalna imaginarnost o mnogostrukim oblicima feminističkog štrajka, što vodi naš pokret na neočekivana mesta, otvara ga kako bi se uključila vitalna iskustva, i iznova ga osmišljava na osnovu tela koja su neposlušna onome što se prepoznaje kao rad.

Kroz štrajk, učinile smo vidljivim *diferencijal eksploatacije* koji karakteriše feminizovan rad: to jest, posebnu podređenost uključenu u rad u zajednici, komšiluku, u migrantski rad i redproduktivni rad. Pokazale smo kako je podređenost integralni i neophodni deo svakog oblika rada. Takođe smo ukazale da postoji konkretno mesto gde počinje uslojavanje rada: u reprodukciji života, iz njene pedantne i neprestane organizacije, koju kapital eksploatiše po cenu da bude obavezna, besplatna ili loše plaćena. Ali otišle smo još dalje i otkrile da, kada shvatimo ozbiljno reproduktivni rad i njegove poveznice sa domestikacijom i kolonizacijom, postaje moguće da se iznova promisli rad za platu, koji je sam po sebi prevaziđen nivoima prekarizacije koji su viši nego ikada.

Uz ove načine povezivanja svih načina proizvodnje vrednosti (i eksploatacije i ekstrakcije), takođe smo mapirale konkretna preklapanja između patrijarhalnog, kolonijalnog i kapitalističkog nasilja. Ovo je razjasnilo, još jednom, da feministički pokret nije spoljan u odnosu na pitanje klase i politike radničke klase, iako se često tako predstavlja. Niti se može odvojiti od pitanja rase. Nema mogućnosti da se

feminizam izoluje od tih terena gde je situirana borba protiv obnovljenih oblika eksploatacije, ekstrakcije, represije i dominacije. Feministički pokret prikazuje istorijski karakter klase označen sistemskim isključivanjem svih onih koji se nisu smatrali belim radnicima na plati. Stoga, ovaj feminizam takođe pokazuje da ne može biti radničke klase bez razumevanja njene rasijalizacije. Ovako feministički pokret razjašnjava opseg do kog istorijski narativi i organizacione formule radničkog pokreta jesu bili načini sistemskog podređivanja feminizovanog i migrantskog rada i, kao takvi, kamen temeljac polne i rasne podele rada.

2. Kroz štrajk smo proizvele novo razumevanje nasilja: pobege smo iz izolovanosti aktivizma protiv porodičnog nasilja povezujući ga sa ekonomskim, radnim, institucionalnim, policijskim, rasističkim i kolonijalnim nasiljem. Na ovaj način, organska veza između seksističkog i femicidnog nasilja i trenutnog oblika akumulacije postaje jasna. Antikapitalistički, antikolonijalni i antipatrijarhalni karakter feminističkog pokreta dolazi iz uspostavljanja i rasprostranjivanja te analize kroz našu političku praksu.

Štrajk proizvodi perspektivu istovremeno zasnovanu na otporu eksproprijaciji, nepodređenosti radu i finansijskoj neposlušnosti. Ovo stvara jedinstvenu prizmu za istraživanje veze između teritorijalnih borbi protiv neoekstraktivnih inicijativa i seksualnog nasilja; spone između uznemiravanja i odnosa moći na radnim mestima; artikulaciju između eksploatacije migrantskog i feminizovanog rada i ekstrakcije vrednosti kroz finansijski sektor; propadanje javne infrastrukture u komšilucima i (formalne i neformalne) špekulacije na tržištu nekretnina; i tajnih uslova abortusa i kriminalizacije domorodačkih i crnačkih zajednica. Svi ovi oblici nasilja uzimaju feminizovana tela kao ratni plen. Štrajk ne samo da povezuje rodno zasnovano nasilje sa nasiljem razvlašćivanja na analitički način već i kroz kolektivnu praksu koja teži da razume odnose podređenosti i eksploatacije u kojima su femicidi učinjeni razumlivima, i da skicira strategiju organizovanja i samoodbrane. Kroz skupštine, štrajkove, susrete i proteste, feministički pokret praktikuje narodnu pedagogiju koja povezuje nasilje i represiju, i čini to na osnovu prezira ka oba. Njegov kapacitet da pobege od totalizujućeg narativa viktimizacije je ono što mu omogućava

dijagnostifikovanje nasilja koje izbegava prevod na pacifikujući jezik ili u čisto žaljenje i lamentovanje. Takođe odbija institucionalne odgovore koji jačaju izolaciju problema i koji teže da ih reše kroz novu državnu agenciju ili program. Ovi institucionalni instrumenti mogu biti važni, sve dok nisu deo režima starateljstva koji kodifikuje viktimizaciju i ograničava nasilje kao isključivo porodično. Štrajk je omogućio dijagnozu interseksionalnosti nasilja, kao i građenje i širenje novog prostora izražavanja i organizacionog horizonta pokreta. Ova velika mapa nam proširuje pogled i ide do korena poveznica između patrijarhata, kapitalizma i kolonijalizma, gradići novi deljeni zdrav razum.

3. Trenutni feministički pokret je istovremeno masovan i radikal. Postiže ovaj redak spoj, jer gradi mostove između veoma razičitih borbi i, na ovaj način, osmišljava i neguje način političke transverzalnosti.

Feminizam čini eksplicitnim nešto što nije uvek očigledno: da nikome ne fali teritorija. Stoga, osporava metafizičku iluziju izolovane individue. Kako smo svi situirani negde, možemo i razmišljati o telu ne kao o nečemu izolovanom i hermetički zatvorenom već kao o telu-teritoriji. Prateći ovu analizu, feminizam više nije spoljna praksa ili misao u vezi sa „drugima”. Feminizam pre postaje interpretacijski ključ za razumevanje sukoba na svakoj teritoriji (kućnog, afektivnog, radnog, migrantskog, umetničkog, seljačkog, urbanog, narodnog, na nivou zajednice i tako dalje). Ovo omogućava razvijanje intergeneracijskog masovnog feminizma, jer ga najrazličitiji prostori i iskustva zauzimaju kao svoj.

Kako se proizvodi transverzalna kompozicija pokreta? Počinjemo od međupovezanosti različitih borbi. Ovo nije ni spontano ni prirodno. Naprotiv, u vezi sa feminizmom, dugo je bilo tačno upravo suprotno: razumeo se u svojim institucionalnim i/ili akademskim varijantama, ali istorijski razdvojen od procesa narodnih tokova. Postoje fundamentalne genealoške linije koje su omogućile trenutno širenje. Možemo da ukažemo na četiri takve linije u Argentini: istorija borbe za ljudska prava od 1970-ih, koju predvode Majke i babe sa Trga Majo; više od tri decenije Nacionalnog skupa žena (sada Plurinacionalnog susreta žena, lezbejki, trans osoba, *travesti* i nebinarnih osoba); nastanak *piketero* pokreta, koji je takođe

imao feminizovan protagonizam kada je reč o suočavanju sa društvenom krizom na početku veka; i duga istorija pokreta seksualnih disidentkinja i disidenata, od nasleđa Homoseksualnog fronta za oslobođenje (*Frente de Liberación Homosexual*) iz 1970-ih, preko lezbejske militantnosti za autonoman pristup abortusu, do trans, *travesti* i interpolnog aktivizma koji je izvršio revoluciju nad telima i subjektivitetima feminizma protiv biološki ograničenja.

Oblik organizacije štrajka proizvodi transversalnost. Čineći to, ažurira ove istorijske linije borbe i projektuje ih na feminizam masa. Ovaj feminizam ukorenjen je u konkretnim borbama radništva narodne ekonomije, migrantkinja i migranata, radništva u zadrugama, prekarnog radništva, žena koje brane svoje teritorije, novih generacija seksualnih disidentkinja i disidenata, domaćica koje odbijaju zarobljeništvo, onih koje se bore za pravo na abortus u široj borbi za telesnu autonomiju, mobilisanih studentkinja i stdenata, žena koje osuđuju agrotoksine, i seksualnih radnica, između ostalog. U organizacionom smislu, stvara se zajednički horizont koji funkcioniše kao praktični katalizator.

Uvezujući ovu mnogostrukost različitih sukoba, gde je svaki od njih ukorenjen u određenim odnosima dominacije i eksploatacije, redefiniše se značenje masovne politike. Danas, ona je zasnovana na praksama i borbama koje su se istorijski definisale kao „manjinske” i stoga kao kletva za masovnu politiku. Tok borbi poništava pretpostavljenu sukobljenost između „manjinskog” i „većinskog”: „manjinsko” zauzima masovan prostor kao vektor radikalizacije u stalno širećoj kompoziciji. Stoga, izaziva neoliberalnu mašineriju prepoznavanja manjima (kao izolovanu politiku identiteta) i pacifikaciju razlika (u ključu multikulturalnog neoliberalizma).

Ova politička transversalnost hrani se različitim teritorijama sukoba, i gradi zajednički afekat vezan za probleme koji se često doživljavaju kao individualni, kao i političku dijagnozu raznih oblika nasilja koji se često svode na „porodično”. Ovo komplikuje određenu ideju solidarnosti: onu koja pretpostavlja neki nivo spoljašnjosti koja potvrđuje distancu u odnosu na druge, koja se referiše na oblike političkog aktivizma kroz paternalističku premisu, i stoga izbegava da problematizuje svoju sopstvenu situaciju dok osnažuje spasilačku logiku. U kontrastu, transversalnost prioritizira izgradnju bliskosti i savezništava, bez ignorisanja razlika intenziteta

između sukoba.

4. Feministički pokret je pokrenuo novu kritiku političke ekonomije. Ona uključuje radikalno odbacivanje savremenih operacija kapitalizma, i, uz to, oprema ažurirani koncept eksploatacije. Ključno, sve ovo radi proširujući ono što se obično razume kao ekonomija.

U Argentini, presek nove grane feminističke ekonomije i eksplozija narodnih ekonomija omogućila nam je novu kritiku savremenih uslova kapitalističkog vrednovanja. Materijalno tkanje ovih ekonomija sastoji se od *kartnerosa* (ljudi koji neformalno skupljaju smeće), šivačica, trgovkinja i negovateljica, kuvarica i zdravstvenih radnica u zajednici, čistačica i malih poljoprivrednica, svih koje su pojavile kroz društvene mobilizacije u različitim trenucima krize. Narodne ekonomije, kao reproduktivne i proizvodne mreže, izražavaju akumulaciju borbi koja otvara imaginaciju feminističkog štrajka. Zbog toga u Argentini feministički štrajk uspeva da razvije, problematizuje i vrednuje mnogostrukost poslova zasnovanih na mapi rada u feminističkom ključu, jer je povezan sa genealogijom *piketero* pokreta i njegovom problematizacijom rada za platu i oblika „inkluzije”. Ovo su ta iskustva koja su u korenu narodnih ekonomija i koja opstaju kao pobunjeni element koji savremeni feminizmi iznova prizivaju.

Dva procesa se dešavaju u narodnim ekonomijama u vezi sa organizacijom feminističkih štrajkova. S jedne strane, tu je politizacija reproduktivnih sfera izvan domaćinstva, koje postaju konkretni prostori za proširivanje definicije rada koji štrajk prepoznaje i vrednuje. S druge strane, feministička perspektiva naglašava patrijarhalne i kolonijalne namete koji naturalizuju te zadatke kao „ženske poslove”, omogućavajući da se oni eksploatišu i da se iz njih ekstrahuje vrednost.

Opirući se upisivanju i ograđivanju reproduktivnih poslova na porodicu, feministički štrajkovi preispituju stalno moralno uzdizanje nametnuto kroz socijalnu pomoć. Ovo stvara presek između feminističke ekonomije i narodne ekonomije koja radikalizuje oba iskustva. Kroz štrajk, feministički pokret takođe proizvodi figure subjektivizacije (bilo da je reč o životnim trajektorijama, oblicima saradnje ili načinima života) koje izmiču neoliberalnoj binarnosti koja suprotstavlja žrtve

samopreduzetnicama (čak koristeći pseudojezik „rodnog oslobođenja” koji govori o preduzetničkom „osnaživanju”). U ovom smislu, feminizmi su antineoliberalni, jer preuzimaju zadatak kolektivnog organizovanja naspram individualne patnje, i zato što se opiru sistemskoj politici razvlašćivanja.

Trenutni feministički pokret ističe preciznu karakterizaciju neoliberalizma i, stoga, širi horizonte onoga što nazivamo antineoliberalnom politikom. Usled vrsta sukoba koje on mapira, čini vidljivim i mobilni, razvija se složen pojam neoliberalizma koji ne može da se svede na binarnost „države protiv tržišta”. Naprotiv, njegove borbe ukazuju na poveznicu između ekstraktivne logike kapitala i njenog preklapanja sa državnim politikom, određujući zašto se eksploatiše i ekstrahuje vrednost određenih tela-teritorija. Perspektiva feminističke ekonomije stoga je antikapitalistička.

5. Feministički pokret zauzima ulice i gradi se na skupštinama; uvezuje svoju *potenciju* na teritorijama i razvija sveobuhvatnu analizu o okolnostima; proizvodi kontramocu koja je u stanju da osvaja nova prava dok zadržava svoj fokus na radikalnijem horizontu. Ukratko: naš pokret rastače binarnost između reforme i revolucije.

Kroz štrajk, feministički pokret gradi zajedničku silu protiv prekarnosti, mera štednje, otpuštanja, i nasilja povezanog sa svime time. Naglašava *antineoliberalni* element (to jest, preispituje poslovnu racionalnost kao svetski poredak), potvrđujući svoju klasno zasnovanu prirodu (to jest, ne naturalizuje ili ne umanjuje problem eksploatacije) i svoj antikolonijalni i antipatrijarhalni karakter (jer denuncira i odbija specifičnu kapitalističku eksploataciju žena, kao i feminizovanih i rasijalizovanih tela). Ova dinamika je ključ: ona proizvodi praktični presek između rase, klase i roda, i generiše novu racionalnost za čitanje situacije. I parlamentarne rasprave (što potvrđuje da nijedno pravo ili zakonska sila ne nastaju ako nisu prvo formulisani na društvenom protestu) i radikalizacija narodnih feminističkih organizacija opiru se svođenju na „kvote”, „sektor” ili „temu”.

Ova dinamika pokreta je dvostruka: gradi sopstvenu institucionalnost u obliku autnomnih mreža, dok istovremeno reorijentiše postojeće institucije. Uz to, stvara

stratešku temporalnost koja istovremeno deluje u sadašnjosti – i sa onime što *postoji*, i sa onime što takođe *postoji ali još uvek kao virtuelnost*, kao latentna mogućnost koja tek treba da se ostvari. Feministički pokret ne iscrpljuje svoje zahteve niti borbe u horizontu države, čak iako ne ignoriše to polje akcije. Odlučno ne zaključuje unapred da je država mesto gde se situacija sa nasiljem može poboljšati. Utopijska dimenzija pokreta, ipak, nije samo daleki konačni cilj, odložen do neznane budućnosti, već nešto što zadržava aktivnu i praktičnu efikasnost u sadašnjosti. Stoga, utopijska dimenzija takođe uspeva da funkcioniše u okviru postojećih kontradikcija, bez čekanja da se pojave apsolutno oslobođeni subjekti ili idealni uslovi borbe, niti vera u jedan prostor koji totalizuje društvenu transformaciju. U tom smislu, pokret apeluje na *potenciu* za prekid svake akcije, i ne ograničava prekid na spektakularni, konačni trenutak strogo evolutivne političke akumulacije.

Feministička revolucija našeg vremena preispituje proglas kraja revolucije koji nas, sa čistom verom u poraz, na kraju pacifikuje i otpisuje ono što postoji kao konkretna dinamika neposlušnosti, pobune i radikalne promene. O kojoj revoluciji pričamo? O revoluciji koja se dešava u telima, na ulicama, u krevetima, na radnim mestima, dolazi da situira i projektuje domet izražen sloganom „Želimo da promenimo sve!” Želja za revolucijom javlja se iz realizma promene koja se već dešava svuda, potvrđujući da je vreme revolucije sada (a ne udaljeni konačni cilj).

Ovo je, opet, povezano sa *potenciom transverzalnosti*, onom koja raste zahvaljujući načinu na koji se feministički aktivizam pretvorio u dostupnu snagu koja je stavljena u pogon u različitim prostorima borbe i života. Na ovaj način, protestuje se protiv „sektorizacije” takozvane rodne agende i protiv infantilizacije njenih političkih praksi, koja teži da umanj i/ili odloži feminističke zahteve. Drugim rečima, transverzalnost nije samo oblik koordinacije, već i kapacitet da se feminizam na svakom mestu pretvori u sopstvenu snagu, dok izbegava sopstveno ograničavanje na logiku određenih zahteva. Ovo nije lako održati, jer uključuje svakodnevni rad uvezivanja, razgovora, prevođenja, proširivanja rasprave, pokušaja i promašaja. Ali ono što je najmoćnije kod ovog pokreta danas jeste da je oblik njegove kompozicije doživljen kao potreba i kao želja da se otvori temporalnost revolucije ovde i sada.

6. Savremeni feminizam uvezuje novi internacionalizam. To nije struktura koja apstrahuje borbe i homogenizuje ih kako bi ih iznela na „višu” ravan. Upravo suprotno, percipira se kao konkretna snaga na svakom mestu. Daje pogon dinamici koja je pretvorena u transnacionalnu na osnovu situiranih putanja i tela. Stoga, feministički pokret se izražava kao koordinisana sila globalne destabilizacije čija *potencia* izrasta sa tla Globalnog juga.

Naš je internacionalizam zasnovan na teritorijama u borbi. To njegovu izgradnju čini složenijom i polifonom: uključuje više teritorija i jezika nego ikada. Ne drži se okvira države-nacije; stoga, on se već prelijeva preko naziva „internationalizam”. Pre nego internacionalni, on je transnacionalni i plurinacionalni. To je zato što prepoznaje druge geografije i crta druge mape savezništava, susreta i spajanja u odnosu na one koje postoje između država-nacija; i zato što zahteva radikalanu kritiku nacionalne zatvorenosti koja teži da ograniči naše borbe. Njegove poveznice su zasnovane na migrantskim putanjama, i pristupa pejzažima koji iznova kombinuju elemente urbanog, prigradskog, seoskog, domorodačkog, slamovskog i komšijskog. Stoga, obuhvata mnogostruke temporalnosti.

Feministički transnacionalizam i plurinacionalizam uključuju kritiku neokolonijalnih iskorišćavanja tela-teritorija. Oni odbijaju različite oblike ekstraktivizma i prikazuju njegovu poveznicu sa rastućim seksističkim nasiljem i oblicima radne eksploatacije simbolizovane u makilama na ovom kontinentu.

Feministički štrajk gradi nezaustavljivu transnacionalnu mrežu, jer mapira, suprotno očekivanjima, svetsko tržište koje organizuje akumulaciju kapitala. Međutim, ova transnacionalna poveznica se ne organizuje po kalendarima sastanaka velikih agencija u službi kapitala. Na osnovu feminističkog štrajka, pokret usvaja koordinatorsku ulogu, sa jedne strane, i komitetsku ulogu, sa druge strane, u svom susretu sa borbama ovde i sada: sve su to inicijative koje slamaju i prelaze granice. Pokret odražava transnacionalizam koji je pretvorio štrajk u globalnu lozinku, stoga stvarajući nov oblik koordinacije: „Ako mi stanemo, staje ceo svet.”

Snaga destabilizacije je, zatim, globalna zato što prvo postoji u svakom domaćinstvu, u svakom odnosu, na svakoj teritoriji, na svakoj skupštini, na svakom

univerzitetu, u svakoj fabrici, na svakom tržištu. U ovom smislu, ovo je suprotno dugoj internacionalističkog tradiciji koja organizuje odozgo, objedinjujući i dajući „koherentnost” borbama na osnovu njihove uklopivosti u program.

Transnacionalna dimenzija stvara kolektiv kao istraživanje: predstavlja se i kao samoobrazovanje i kao želja za artikulacijom sa iskustvima koja isprva nisu tako blizu. Ovo je dosta drugačije od pretpostavljanja kolektivne koordinacije kao moralnog a priori ili apstraktnog zahteva. Feminizam u komšiluku, u spavaćim sobama ili u domaćinstvima nije manje internacionalistički od feminizma na ulicama ili na regionalnim susretima, i to mu daje njegovu moćnu politiku mesta. On dolazi iz svoje nedisjunkcije, iz svog načina da internacionalizam *pretvori* u politiku ukorenjenosti i otvaranja teritorija za neočekivane poveznice.

7. Globalni odgovor na transnacionalnu feminističku snagu je organizovan kao trodelna kontraofanziva: vojna, ekonomska i religijska. Neoliberalizam sada zahteva konzervativnu politiku da bi stabilizovao svoje načine sprovođenja vlasti.

Fašizam koji vidimo kao južnoamerički i globalni scenario se hrani reakcionarnim odgovorima na snagu koju je razvio transnacionalistički feministički pokret. Feminizmi koji su zauzeli ulice proteklih godina, taj oblik kapilarne, konkretne sile u svim društvenim odnosima i sferama, doveli su u pitanje podređenost reproduktivnog i feminizovanog rada, progon migrantskih ekonomija, naturalizaciju seksualnog zlostavljanja kao načina disciplinovanja prekarne radne snage, normu heteropatrijarhalne porodice kao utočišta protiv te iste prekarnosti, zatočenost u domaćinstvu kao mestu potčinjenosti i nevidljivosti, kriminalizaciju abortusa i praksi suvereniteta nad svojim telom, i trovanje i razvlašćivanje zajednica koje sprovode korporacije u saradnji sa državom. Svaka od ovih praksi uzdrimala je normalnost poslušnosti tako što je protresla svakodnevicu i rutinizovanu reprodukciju.

Feministički štrajk, satkan kao politički proces, otvorio je još jedan smisao vremena, prekidajući i vršeći subverziju nad normalnošću temporalnosti kapitala. Ali preliva se dalje od dana štrajka. Širi se kao revolucionarna želja, menjajući naše iskustvo vremena. Nema mesta koje nije dotaknuto strujom neposlušnosti i

preispitivanja.

Sad, neoliberalizam mora da se uortači sa reakcionarnim konzervativnim snagama jer destabilizacija patrijarhalnih autoriteta stavlja samu akumulaciju kapitala u rizik. Mogle bismo to da postavimo ovako: kapital je ekstremno svestan svoje potrebe za artikulacijom sa kolonijalizmom i patrijarhatom kako bi se reprodukovao kao odnos poslušnosti. Kada fabrika i heteropatrijarhalna porodica više ne uspevaju da održe disciplinu, i kada je nekada sigurna kontrola odbijena kroz feminističke oblike upravljanja međuzavisnošću u epohama egzistencijalne prekarnosti, pojačava se kontraofanziva. A vrlo jasno vidimo zašto neoliberalizam i konzervativizam dele strateške ciljeve normalizacije.

Kako feministički pokret politizuje krizu društvene reprodukcije na nov i radikalna način – kao krizu koja je i civilizacijska i kriza patrijarhalne strukture društva – fašistički impuls koji je pokrenut da se suprotstavi predlaže ekonomije poslušnosti za kanalisanje krize. Bilo kroz religijske fundamentalizme ili paranoično građenje novog unutrašnjeg neprijatelja, ono čemu svedočimo je pokušaj da se terorišu snage destabilizacije ukorenjene u feminizmu koji je prešao granice.

8. Feministički pokret danas suočava se sa najapstraktnijom slikom kapitala: sa finansijskim kapitalom, upravo tim oblikom dominacije za koji se čini da onemogućuje direktan antagonizam jedan na jedan. Suočavajući se sa finansijalizacijom života, koja se dešava kada sam čin življenja „proizvodi” dug, feministički pokret otvara borbu protiv ovih novih oblika eksploatacije i ekstrakcije vrednosti.

„Obrnuta” slika same produktivnosti naše radne snage, naše vitalne *potencie*, i politizacije (ili vrednovanja) reproduktivnih poslova pojavljuje se u obliku duga. Feministički štrajk koji viče: „Želimo da smo žive, slobodne i nezadužene!” uspeva da učini vidljivim finansije u smislu sukoba i, stoga, kao direktnu pretnju našoj autonomiji. Neophodno je razumeti masovnu zaduženost koja se smešta u feminizovane narodne ekonomije i ekonomije domaćinstava kao svakodnevna „kontrarevolucija” zbog načina na koje nam dug ograničava izbore, vezuje nas za potragu za poslom, ekstrahuje naše bogatstvo i vrednost, i na daljinu zapoveda kako

ćemo provoditi svoje dane. Stoga, to je operacija kapitala na samom terenu gde su feminizmi sve protresli. Kada feministički pokret zauzme finansijski sektor kao teren borbe protiv uopštenog osiromašenja, praktikuje kontrapedagogiju u odnosu na finansijsko nasilje i konkretno objašnjava nove oblike eksploatacije tela i teritorija.

Dodatak finansijske dimenzije našim borbama omogućava nam da mapiramo tokove duga i da dopunimo mapu eksploatacije u njenim najdinamičnijim, najrazličitijim i naizgled „nevidljivim” oblicima. Razumevanje kako dug ekstrahuje vrednost iz ekonomija domaćinstava, ekonomija bez redovne plate i ekonomija koje su istorijski smatrane neproduktivnim, omogućava nam da vidimo finansijske aparate kao prave mehanizme kolonizacije reprodukcije života. Takođe nam omogućava da razumemo dug kao primarni aparat za pranje nedozvoljenih tokova novca i, stoga, da razumemo poveznicu između legalnih i ilegalnih ekonomija kao načina povećavanja direktnog nasilja na teritorijama. Ono za čim konkretno teži jeste „ekonomija poslušnosti” koja služi najkoncentrisanijim sektorima kapitala, i milostinji kao načinu depolitizovanja pristupa resursima.

Sve ovo nam, još jednom, daje šire i složenije mogućnosti za dijagnostifikovanje različitih oblika nasilja koje pretvara feminizovana tela u nove osvajačke teritorije. Moramo da prepoznamo dug i krivicu kao fatalan par, gde se ovo drugo održava kroz heteropatrijarhalnu moralnost, i dalje jača diferencijalnom eksploatacijom naših vitalnih snaga. Feministički odgovor na mašineriju duga neophodan je zato što takođe podrazumeva delovanje protiv mašinerije krivice.

Zahvalnice

Za Ivana, smelog saučesnika svih postajanja. Za Nataliju Fontanu, moju sestru. Za Lusi Kavaljero, za ljubav u trajnoj revoluciji i za najnemilosrdniju inteligenciju.

Za Martu Diljon i Sesiliju Palmeiro, za putovanje koje se nastavlja.

Za Virđiniju Đanoni, za njeno oštroumno prijateljstvo. Za moje drugarice iz kolektiva Ni Una Menos, zajedno smo odnegovale političko prijateljstvo.

Za Silviju Federiči i Raket Gutjerez Agilar, za njihovu službu starijih veštica i za njihove savete i snagu. Za Silviju Riveru Kusikanki, vrhovnu učiteljicu neposlušnosti i složene misli. Za Sueli Rolnik, za shizoanalizu na daljinu i u bliskosti. Za Martu Malo, za njeno strastveno saučesništvo kroz toliko različitih perioda. Za Alidu Diaz, jer nam je svuda gradila dom. Za Ritu Segato, za neprestani razgovor. Za Doru Barankos, za njeno poverenje. Za Mari Bardet, za njeno razmišljanje na nogama.

Za moju mamu i moje drugarice-saborkinje tokom tolikih godina: za Andreu Barberi, Klarisu Gambera, Suzanu Drejper, Čaro Golder, Marijelu Denegris, Alehandru Rodrigez, Mariju Medrano, Lili Kabrera, Deliju Kolke, Maisu Baskuas, Neku Hara, Maba Hara, Silvija Langa, Anu Huliju Bustos i Sesiliju Abdo Ferez.

Za Sandra Mezadra, za njegove intelifentne i velikodušne dijaloge.

Za Nataliju Brizuela, Džudit Batler i Vendi Braun, za njihov podsticajni poziv.

Za sazvežše saborkinja iz Bolivije, Perua, Urugvaja, Brazila, Ekvadora, Čilea, Meksika, Kolumbije, Paragvaja, Gvatemale, Sjedinjenih Država, Francuske, Nemačke, Italije i Španije, sa kojima sam razgovarala, raspravljala i delila pitanja, tokom različitih trenutaka i trajektorija, a koje hrane ovu knjigu. Posebno hvala Gladis, Cul, Iti del Sielo, Dunji Mokrani, Klaudiji Lopez. Karmen Arijagi, Eli Ku, Lopo Gutjerez, Marijani Menendez, Beti Rut Lozano, Anahi Durand, Kamili Rohas, Danijeli Lopez, Pierini Fereti, Kristini Vegi, Kristini Sielo, Heleni Silvestre, Grasijeli Rodrigez, Analbi Tekseiri, Hosi Panjao, Florens Open, Nazaret Kastro, Beatris Garsiji, Ines Gutjerez, Aliosciji Kastranovo, Marini Montaneli, Đulijani Visko, Tatjani Montela, Isabel Lorej, Karo Kim, Mili Ivanović, Begonja Santa Sesiliji, Rafaeli Pimentel, Pastori

Filigrana i Sari Buraja.

Za delikatna čitanja delova rukopisa hvala Gabi Mendози, Florensiji Lanse, Marijani Dopazo i Amadoru Savateru; i, na uredničkim komentarima posebno hvala Dijegu Pikotu i Hosefini Pajro. Mom tati i braći za njihovu mrežu brige. Saborkinjama i saborcima u izdavačkoj kući Tinta Limon, posebno Andresu Brakoniju i Ignjasiju Gago, koji nastavljaju da pretvaraju knjige u militantni zanat.

BIOGRAFIJA autorke

VERONIKA GAGO rođena je 1976. u Čivilkoju, Provincija Buenos Ajres u Argentini, i istaknuta je feministička teoretičarka, aktivistkinja i profesorka Univerziteta u Buenos Airesu i Univerziteta San Martin. Teme na koje se fokusira tiču se masovnih feminističkih mobilizacija, feminističke ekonomije, aneoliberalizma, pitanja duga, klasne, rasne, neokolonijalne i rodne nepravde. Jedna je od osnivačica kolektiva #NiUnaMenos. Autorka je knjiga *Neoliberalism from Bellow: Popular Pragmatics and Baroque Economies (La razón neoliberal. Economías barrocas y pragmática popular, 2017)*, *Feminist International or How to Change Everything (La potencia feminista, o El deseo de cambiarlo todo, 2020)* i *A Feminist Reading of Debt (Una lectura feminista de la deuda, sa Luci Caballero, 2021)*, *Contra el autoritarismo de la libertad financiera (sa Luci Caballero, 2025)*.

Informacije o knjizi

Veronika Gago

FEMINISTIČKA SNAGA
ILI ŽELJA DA SE PROMENI SVE

Izdavač:

Rekonstrukcija Ženski fond

Za izdavača:

Đurđa Trajković

Urednice:

Ana Imširović Đorđević

Nataša Ivaneža

Prevod:

Galina Maksimović

Lektura i korektura:

Luka Tramošljanin

Grafički dizajn:

Natalija Božinović

Beograd, 2026.